VETERES DE RE MILITARI SCRIPTORES
quotquot extant, nunc primâ vice in unum redacti corpus.

I. FLAVII VEGETII RENATI
Institutorum rei militaris libri V.

II. SEXTI JULII FRONTINI
Strategematum & Strategeticôn Libri IV.

III. CLAUDIUS ÆLIANUS
de instruendis aciebus.

IV. MODESTUS
de vocabulis rei militaris.

V. POLYBIUS de militia & castrametatione Romanorum.

VI. ÆNEÆ Poliorceticus, seu de toleranda obsidione.

VII. *Incerti Autoris, de re militari opusculum, quod* M. TULLIO CICERONI *vulgò inscribitur.*

Accedunt

I. GODESCALCI STEWECHII
Viri Cl. elaboratissimus in Fl. Vegetium Commentarius.

II. Ejusdem conjectanea, & FRANCISCI MODII notæ in Sex. Jul. Frontinum.

III. PETRI SCRIVERII
in Fl. Vegetium & Sex. Jul. Frontinum animadversiones.

VESALIÆ CLIVORUM.
Ex Officina ANDREÆ ab HOOGENHUYSEN.
CIↃ DC LXX:

Nobilissimis, Amplissimis Consultissimisq; Viris,

D. JOHANNI BECKERO,
D. JOHANNI HINSSENIO,
D. REINHARDO HARTMANNO,

J. U. Doctoribus, & Reipub. Vesaliensis Proceribus, Dominis ac Patronis suis quovis obsequii honorisq; cultu prosequendis.

Nobilissimi, Amplissimiq; Viri,
Domini honorandi.

PHormio Peripateticæ sectæ Philosophus, Hannibale veterano militiæ duce, cæterùm Africâ à Carthaginiensibus jam pulso, & Ephesi apud Antiochum exule, ad audiendum invitato, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio & de omni re militari. Tum cæteris, qui illum summâ cum delectatione audierant, quærentibus ab Hannibale, quidnam ipse de illo Philosopho judicaret, liberè respondisse fertur Pœnus: *multos se deliros senes sæpe vidisse, sed qui magis, quàm Phormio deliraret, vidisse neminem.* Neque mehercule injuriâ, judice Catulo apud Tullium. Quid enim aut arrogantiùs, aut loquaciùs fieri potuit, quàm Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam

castra vidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Eadem temeritatis aut insanientis sapientiæ nota ne mihi impingatur, haud vereor, dum veteres rei militaris Scriptores NN. VV. AA. inscribo. Quod cur faciam, prægnantes sunt causæ, & in urbe vestra, & domi mihi natæ. Etenim VESALIA Cliviæ Transrhenanæ primaria Civitas, ad cujus sedetis gubernaculum, & in qua, propitio Numine, domicilium mihi figere contigit, à millenis, & quod excedit, annis sagi non minùs, quàm togæ laudibus per universam Europam inclaruit. Ut antiquiora sileam tempora, quibus hanc oram insederunt Menapii, Sicambri, Bructerique, fortissimi Germanicæ nationis populi, non sine gloria, adversum Romanos Principes, dextro Marte sæpius præliati; Francorum recordatus sceptri, VESALIAM, cui tunc à vicino urbi in Rhenum se exonerante flumine, LUPPIÆ, & sæpius nomenclatione, Germanica LIPPENHEIM nomen, nunc, prout urbium fata volvuntur, obliteratum, Francici in Saxones finitimos utique Vestofalos, BELLI SEDEM fuisse DELECTAM ex utriusque gentis annalibus observito.

Nam Carolus M. invictissimi animi Princeps, qui primus Occidentale imperium ad Francos transtulit, ingenti pietatis zelo, in Saxonum gentem Ethnicę superstitioni plus nimio addictam moturus, trajecto Rheno,

no-

noſtram ad Civitatem, velut in Campo Martio, legiones ſuas undiq; ex Imperio collectas quater explicuit, videlicet annis à nato Soſpitatore IↃCC LXXIX. IↃCC LXXXIV. IↃCCXCIX. IↃCCCX. Et primâ quidem vice illuſtrem glorioſiſſimus Heros reportavit victoriam ad ſecundum ab urbe noſtra lapidem, partim cæſis, partim fugatis, qui latera illi oppoſitum convenerant, Saxonibus. Inſecuto autem tempore toties in eoſdem arma repetere neceſſe habuit Regia Majeſtas, quoties victi inque fidem recepti rebellârunt; bello Saxonico triceſimum uſq; ſeptimum annum protracto. Ea de cauſa LIPPIAM ſuam ſæpius intravit Auguſtiſſimus Rex Carolus, ſed non niſi armatus, & quod in Regii Capitis gloriam cedit maximè, dextrâ victrice ſemper auguſtior. Effluxerat jam amplius ſeculum, quando ſceptro à Francis ad Saxones devoluto, iterum VESALIA videt Ottonem M. Imperatorias inferre Aquilas in oppoſitam fratris Henrici aciem, ab altera Rheni parte prope Vetera conſiſtentem: quo loco, copiis licet minor, quippe cis Rhenum præ navium inopia commoratus, ducentis duntaxat velitibus traductis, eorumque animadverſo diſcrimine, fervidâ converſus oratione ad Deum, à quo omnis victoria, congreſſione paucisſimorum adverſum plurimos factâ, victor evaſit Imperator, fratre in Capri montem fugato & obſeſſo.

Verùm hęc publica ſunt Martis certamina: ad propria Veſalienſibus venio. Nec enim

alienam è specula semper collustravit, sed & imminentem sibi Bellonam armis secundis summovit Vesalia. Nam anno Christi CIƆ CCCXCVII. gravi dissidio inter Guilielmum Montensem & Adolphum Clivensem, ob vectigal Cæsaris-insulanum exorto, cùm direptis multis Cliviæ oppidis, prælioque in saltu Clivensi infeliciter conserto, res Adolphi nutaret, periclitanti suo Principi Vesalia submittit ter mille armatos cives. Hi, transito Rheno, integris viribus ingentique animorum contentione Montanum victorem adorti, telis in confertissimum hostem eminus vibratis, mucronibus comminus strictis, confestim victoriæ habitu inverso, Guilielmum cunctosque auxiliares Principes, Comites, Nobiles, equitesque gregarios abducunt captivos, immensa potiti præda, denuò in libertatem assertis provincialibus quà Nobilibus, quà Civibus, quos antea Martis vis oppresserat.* Dici vix potest, quantopere ex illa victoria, ope Vesaliensium parta, Principis Adolphi gloria potentiaque creverit apud omnes Europæos Principes. Res eadem fortiter feliciterque gesta Victorioso Heroi titulum Ducis imperii peperit, in Concilio Constantiensi ab Imperatore Sigismundo collatum. Ilias scribenda foret bella commemorare gestienti Geldricum, Ibericum, Belgicum, quibus Martia Vesaliensium virtus semper enituit. Nam ad Hussenam, ad Lobithum, ad Vadam armis distracto Duci Clivio Johanni II. more Solduriorum fide-

fidelis Vesalia præ cæteris aut hostem fortiter propulit, aut urbes Clivii juris constanter defendit. Superiori autem seculo, quantas Ferdinandi Alvaris, Albani Ducis, è vicino Drusi castro in urbē liventes oculos torquentis minas sustinuit! quantas Alexandri Farnesii, Parmæ Principis, biennium fere mœnia obsidentis machinas pertulit! quantas Francisci Mendozæ, Arragonum Principis, iras injuriasque decoxit! Mitior hoc seculo Martis clementia Civitati nostræ, deditione quidem ab Ambrosio Spinola obtentæ, sed illibatam cum Ecclesiæ tum Curiæ focique sanctitatem pactæ favere videbatur, nisi in postprincipiis Punica latuisset fides. Vesaliam igitur in decimum quintum annum graviore Iberi lupato constringere placuit Numini, donec Belgicum excitaret Leonem, qui pristinam illi redonaret libertatem. Ex quo verò præsidium mœnibus nostris imposuit Fœderata Belgica, probè gnara, quantum suæ intersit potentiæ, Vesaliam possidere, limitaneum sui imperii propugnaculum, durante cum adversariis bello, eandem delectam belli statuit sedem, quemadmodum in Belgas ante statuerat Hispanus. Unde hìc copiosa semper militia, plurima vexillatio, frequens armilustrium, crebra turmarum commissio: ut VESALIA verè dici queat FORTIS, imò & PALÆSTRA MARTIA. Nam inibi arma tractare honorificum æquè civi, ac militi stipendiario. Olim quidem bombardarum usu nondum invento, ballistis,

 cata-

catapultis, arcubus & sagittis se exercuisse legitur Vesaliensium civitas: exin ballistiferorum Dulensium privilegio Principis ornatorum nomen apud nos hodièque perennat. Et certè in Curia etiamnum asservantur ballistæ, catapultæ, arcus globorum missiliumque seges ingens, & ingens papilio in campo extendi figique solitus. Alia verò hodie palæstra, alius armorum habitus. Civica juventus ferrearum fistularũ displosione se exercitura, militari ordine quotannis circa Solstitium æstivum exit urbem in locum exercitio Martiali destinatum, ubi erecto ad palum orbiculato assere, ter jaculari cuivis permissum, brabeo proposito, qui scopum propius tetigerit. Universæ autem civium cohortes, numero XIII, præter duas juvenum, proximo à festo Pentecostes Martis die, in foro majori dispositis turmis, quovis anno armilustrium instituunt, & jugationem versationemq; condocefactæ ingenti fragore simul bombardas exonerant. Et hoc modo seu obventurę aliquando necessitatis, seu honoris causa, Serenissimum Principem exceptura, armis assuescit Vesalia. Is verò laudatus civicæ per S. Imperium militiæ mos originem trahere creditur ab Imp. Henrico Aucupe, qui Hungaris Germaniam latè vastantibus, anno ɪↄccccxxɪv. habitis Comitiis præclarè non minus, quàm utiliter sanxit: *Cives ut arma parent, in armis certis diebus decurrant, se ad bellum exerceant, quotannis lustrentur, & pro merito munera accipiant.* Et hoc laudabile

dabile armiluſtrii inſtitutum ſecuta, Martialibus armis ſe conſecrat, conſecrabitq; Veſalia, quamdiu perennat, Martemq; ſpirat mortalis. Atq; hęc quidem prima inſcriptionis cauſa, cui ſuccedit altera, utrique parti communis.

Genium meæ vocationis ſequor in edendis, prout fert occaſio, autorum optimis, quos ſagaciſſimis veſtris ingeniis exponere quâ fronte auſim, fateri non diſpudet. Nihil de Marte palàm Imperatore Martiales leges ætatem ſecuto imprudens dico; nihil etiam inſolens extra Martem impræſentiarum depromo. Commentaria veteris diſciplinæ militaris, nec non ſtrategemata à ſagatorum æquè ac togatorum experientiſſimis in uſum poſteritatis conſignata exſcribo, inque vulgus ſub veſtra tutela enucleatiùs juxta ac ornatiùs emitto. Quo minus ſuperciliosum Pœni Hannibalis tribunal mihi erit pertimeſcendum, quippe artem typographicam, non Suadam oratoriam aut militarem ſcientiam profitenti. Quos verò in lucem mitto illuſtres de armis Scriptores, etſi inter arma ſilere ſoleant leges, non minùs ac militiæ ſacramento obſtricti cognoſcere poteſtis, VIRI AMPLISSIMI, LEGUM DOCTORES CONSULTISSIMI, qui utraq; polletis Pallade tam ſagatâ, quàm togatâ, jam olim, cùm in Leges Imperatorias juraretis, Themidis laureâ inſignes, jure nobiliũ armorum accincti. Nam de re militari, qui pręprimis miniatulâ notãdus cerâ titulus, de Magiſtris militũ, de Comitibus

mitibus & Tribunis ſcholarum, de Comitibus rei militaris, de Præpoſitis laborum, (ſeu, ut apertius dicam, labarorum, quæ imperatoria vexilla, autore Conſtantino M.) de Decanis, de menſoribus, de privilegiis ſcholarum, itemque in ſacro palatio militantium, de metatis & epidemeticis, de tironibus, de veteranis, de cohortalibus principibus, cornicularis ac primipilariis. de aliis quàm plurimis militiam concernentibus, quibus per prolixiorem ſatyram recenſendis ſuperſedeo, veſter agit Codex Juſtinianeus. Quid? quòd militiæ civicæ non ſolùm initiati, ſed & præfecti jam olim fuiſtis: unde haud difficile colligere eſt, quantum veſtris jam tum inſederit animis armorum ſtudium. Quare librum hunc legentibus dulce erit præteritorum quandoque meminiſſe laborum; & mentem denuò oblectabit illuſtrium de re militari Scriptorum recognitio. Licet enim non dubitem, quin militiam illam antiquam veſter perluſtrârit genius, tamen cum novâ animi lubentia repetere quid vetat? præſertim anquiſito & in fronte voluminis poſito NN. VV. AA. præſidio.

Supereſt tertia dedicandi ratio, mihi domeſtica atque oppidò neceſſaria. Quantum ſcilicet privatim obſtrictus ſim NN. VV. AA. publicè hìc profiteri non erubeſco, debitionis meæ profitendæ occaſionem hoc loco ac tempore mihi oblatam, gaviſus. Tabulas enim meæ Typographiæ V V. Nominibus acceptas fero, præprimis

mis in hujus voluminis editione, quam suggessistis, ursistis, & quovis consilio impensâque promovistis. In ea igitur quid præstiterim, accepti & expensi rationem publicè reddendam arbitror. Veteres de veterum disciplina militari, quotquot hodie haberi circumferriq; solent, Autores omnes, quâ potui diligentiâ, minore quidem formâ, at certè typis chartaque nitidissimis, in unum redegi volumen. Series eorum, uno ut obtutu cerni possint, hæc est. FLAVII VEGETII RENATI institutorum rei militaris libri V. SEXTI JULII FRONTINI strategematum & strategeticôn libri IV. CLAUDIUS ÆLIANUS de instruendis aciebus. MODESTUS de vocabulis rei militaris. POLYBII de militia & castrametatione Romanorum ecloga. ÆNEÆ poliorceticus sive de toleranda obsidione. Additum denique appendicis instar incerti AUTORIS de re militari opusculum, quod in antiquissimis Ciceronianis editionibus M. TULLII CICERONIS præ se fert nomen; quo jure, quâve injuriâ, nunc non disputo. Illis verò adjiciuntur elaboratissima Viri Cl. GODESCALCI STEWECHII in Flavium Vegetium commentaria: item ejusdem conjectanea, & FRANCISCI MODII notæ in Sextum Julium Frontinum. Porrò coronidis loco, ne quid in hac editione desideretur, accedunt in duos principes, modò laudatos, Autores, Viri Cl. PETRI SCRIVERII

animad-

animadverſiones. Textum, ut vocant, grandioribus typis conſpicuum præmitto; ſcholia, ne in nimiam ſpiſſitudinem excreſceret opus, paulò minutiore charactere expreſſa poſtpono, ita quodam neceſſitatis fato ductus. Eum quippe, qualis hodie in pleriſque autorum editionibus obſervari ſolet, ordinem ferè reſpuit prolixitas Commentariorum Stewechianorum, ne textui immediatè ſubjicerentur. Figuras denique, quæ priſcum Quirinalis militiæ habitum non parum illuſtrant, magno ære æri inſculptas paſſim inſero, in Lectoris, ut ſpero, cùm delectationem, tum evidentem utilitatem. Nullus autem dubito, quin princeps mei laboris fructus AA. VV. Nominibus, optimè de me meritis, jure quodam ſuo debitus, eiſdem arriſerit. Accipite igitur ſerenâ fronte præſens volumen, juſtiſſimis, quas expoſui, de cauſis NN. VV. AA. inſcriptum, & quo decet, obſequii honoriſque cultu oblatum. Quod ſi meum ſtudium AA. VV. DIGNITATIBUS probari deinceps intellexero, calcar mihi adjicietis majora aggrediendi, præſertim Viri incomparabilis, JUSTI LIPSII, opera omnia, tomis IV. eâdem formâ, quâ hæc prodit, ſub prælo jam annum ſudantia bono cum Deo perficiendi. Deus O. M. Deus exercituum veſtra conſilia togæ paciſque ſocia clementer regere eòque dirigere dignetur

tur, ut & Reipubl. cui præeſtis, ſalutaria, & divinæ ejus Majeſtati glorioſa ſemper evadant. Ita voveo animitus.

NN. VV. AA.

Devotiſſimus Cliens

A. ab Hoogenhuyſen.

PETRUS SCRIVERIUS

De sua editione

LECTORI

S.

HÆc maxime versatur Deorum iniquitas, teste Quadrigario, quod deteriores sunt incolumiores: neque optimum quemque inter nos sinunt diurnare. Atque ita est profecto. Nam inter alia præclara & quantivis pretii monumenta, quæ temporum infelicitate perierunt, veteres etiam de Re Militari scriptores præstantissimi, tam Græci quam Latini, haud semper potuerunt perennare. Desideramus vulgo, & non sine stomacho aut dolore desideramus, opera Stratoclis & Hermiæ, qui de Homerica armorum disciplina commentati erant. Item Cineæ Thessali, qui Aeneam, vetustissimum Tacticum, in epitomen redegerat,, lucubrationes. Ipsius denique Pyrrhi Epirotarum regis, cum Alexandri, Clearchi, Pausaniæ, Evangeli; Eupolemi, Iphicratis, Posidonii, aliorumque quamplurimorum commentariis, penitus intercidere. Atque hanc quidem jacturam in Græcis fecimus; non minore damno affecti in Latinis. Quærimus hic, ut non paucos alios minorum gentium prætermittam, M. Porcium Catonem, L. Cincium Alimentum, Cornelium Celsum, Aemilium Macrum, Arrium Menandrum, & Tarrutenum Paternum; omnes viros principes ac sine

* * conti-

controversia doctissimos. Unus superest Polybius, ait vir magni nominis, qui de veterum militia scripserunt. Nam Vegetius, eodem censore, nihil habet meri, ac sui & superioris ævi instituta aut mores confundit. Quem Polybium cum mearum virium non esset emendare aut illustrare, & tamen publico prodesse vellem, ac bene de re bellica mereri (utique in ea tempora incidimus, ut si alias umquam, hodie certe auctores ejusmodi legendi sint & omnium manibus terendi:) Vegetium arripui. Sic proci Penelopes, cum ad ipsam dominam accessus non pateret; cum ancillis illius miscebantur. Atqui, quæ ista prurigo est, inquies, ut actum velis agere, & λύχνον ἅπτειν ἐν μεσημβρίᾳ? Equidem fateor, Godeschalcum Stewechium optime de auctore hoc meritum: & editio ejus quin præstantissima sit, plusquam manifestum est. Semel hæc iterumque prodiit, magna quidem ipsius & doctrinæ & diligentiæ laude: sed cui tamen accedere aliquid posse literatiores quidam arbitrabantur. Nam hæsisse multa vulnera, & res ipsa loquitur, & quicumque doctus aut candidus, diffiteri non potest. Hæc magnam partem ope antiquorum codicum (octo fuisse manuscriptos scias, & inter eos optimæ notæ duos, præter Editionem principem, manuscripto non deteriorem, quorum fides minime vacillabat) sustuli: & si quæ in deterius mutata esse à nuperis Criticis compereram, ea fidejubentibus membranis sedulo correxi. Introspice, Lector nam & hic Dii sunt. Præstantissima quidem, ut supra attigi, Stewechii editio; sed non talis quæ non melior aliquanto reddi possit: ut nunc certe reddita est, aut ego egregie fallor. Quid autem

ei

ei adjiciat hæc nova editio, putidum esset & nimis longum singulatim percensere. Tribus tamen verbis, quod ajunt, indicandum. Adest, adest heic Vegetius vegetus totus valensque, ac pristinæ integritati infinitis locis restitutus: ut vere nunc RENATUS *propemodum possit videri. Paragraphis inclusa, quæ passim occurrunt, vetustissima exemplaria manuscripta non agnoscunt. Sed & quædam viri docti redundare suspicantur. Idcirco non temerè abjicienda censui: cum videlicet clamantibus iis adulterinum, nonnumquam sententia ipsa reclamet, & genuinum asserat. Sed pleraque titivillitii sunt, & mera glossemata, importunissime ab hominibus iis infulta & tanquam furcillis intrusa, qui phrasin Vegetianam, aut mores ævi veteris non intellige-bant. Vegetio ad istum modum serio castigato, variisque lectionibus & perpetuis Notis illustrato, reliquos etiam scriptores bellicos recensendi impetum cepi: & in his præcipue Frontinum. In quo qui ante me laborarunt membranis nullis adjuti, Conjectanea tantum & leves Notas ediderunt. Mihi vero ea felicitas obtigit, ut auctorem illum ex septem manuscriptis codicibus, facta eorum cum editis diligenti comparatione, emendare licuerit. Quibus hercules ducibus locis quamplurimis medicinam feci. Sed & persanata nonnulla nostropte ingenio, uti videre est in Notis. Adjecit huic Editioni Typographus, Clarissimi viri consilio, Aeneæ vetustissimi scriptoris* De toleranda obsidione *elegantissimum Commentarium; Polybii item* De Militia & Castrametatione Romanorum *quantivis pretii eclogam, ex Historiarum sexto: & aureolum*

inprimis Æliani librum De instruendis aciebus. *Ex Græcis omnia Latine reddita, ac nova præstantissimorum virorum interpretatione illustrata. Quodsi in Vegetio Frontinoque excellentissimis auctoribus uberiorem explicationem quis desideret; adeat ille (suadeo) Francisci Modii & Godeschalci Stewechii Notas sive Commentaria, quæ in editione Lugd. Bat. typis Raphelengianis impressa Anno* CIↃ IↃCVII *habentur. Vale. Scribebam in iisdem Athenis Batavis*, VI. *Eid. Quintil.* CIↃ IↃC XXXII.

P. SCRIVERIUS.

JAACUS CASAUBONUS

PETRO SCRIVERIO V. CL.

S. D.

MUltum tibi debeo, doctissime SCRIVERI, propter illud munus eximium, quo sum nuper à te donatus. Στρατηγικοὺς tuos dico auctores; quos ante mensem unum aut alterum accepi, tuo nomine à clarissimo Baudio mihi missos. Parum me tibi videlicet obstrictum putasti, ea obligatione quæ mihi cum omnibus bonarum literarum studiosis est communis; nisi ad id vinculum aliud insuper adjiceres, quo me tibi privatim redderes obnoxium. Bene de me, bene de publico meritus es. Qui plus in literis intelligunt, quam ipse faciam, ii melius æstimare poterunt tui excellentissimi muneris præstantiam. Ego, qui neque omnia in editis à te scriptoribus capio, & capio tamen, nisi fallor, aliquid in ejus argumenti libris, plus quam vulgus, ita statuo: id beneficium collatum esse à te in Remp. literariam, ut vix gratia par referri queat. Dedisti enim nobis ea vetustatis monumenta, quibus nullùm aurum, nullæ gemmæ possint comparari. Nihil dicam de scriptore Coloniarum, à multis jam pridem expetito: sed ille de Castrametatione tractatus, quam insignis, quam dignus lectione omnium eorum qui rerum antiquarum cognitione delectantur? Sunt quidem in eo multa obscura, multa deplorata & conclamata: nos tamen assidua illius tractatione tantum profecisse videmur, ut operæ in eo positæ minime nos pœniteat. Itaque iterum ac tertio, vel potius μυρίας grates gratissimas tibi agimus. Quod si per te liceat, constituimus in Appendice Polybiana locum illi dare: & quædam in tam raro vetustatis monumento explanare. Quod tamen ita facturi simus, si veniam abs te prius impetraverimus. Veremur enim, ne περιεργίαν nostram sis improbaturus, qui in alienam messem falcem non vereamur immittere. Monet tamen

nos ſimilitudo argumenti, quum Græca quædam nondum edita de re eadem ſimus edituri. Peto igitur à te, doctiſſime Scriveri, ut bona tua gratia id mihi in re tua uſurpare juris liceat. Me certe juvabit publice profiteri, quid quantumque tibi ego & omnes ſtudioſi debeamus. Polybii noſtri pars major jam eſt edita, Dei OPT. MAX. beneficio: qui ſi finem operis ſuſcepti dederit videre, non dubito quin candidi lectores φιλοπονίαν noſtram ſint amaturi. Maximum enim ſcriptorem non vulgari diligentia conati ſumus ſerio illuſtrare. Sed exſpectabo judicium tuum, vir eruditiſſime. Vale. Lutetiæ Pariſ. XIV. Kal. Nov. CIↃ IↃC VII.

HUGONIS GROTII

EPISTOLA

VERE atque ex animo profitebor, doctiſſime Scriveri, me & ſingulari meo nomine, & qua pars aliqua ſum eorum qui in ſtudiis proficere cupiunt, pro luculentiſſima editione Operis Militaris & Menſorii, ejuſque dono, multum tibi debere. Quod eo libentius agnoſco, quia quo rependam non habeo. Ex quo tandem reſipiſcere cœpi ab ea inſania, quæ mihi cum aliis nonnullis communis fuit, ut cœca quadam innoteſcendi libidine nihil niſi infamiam meam publicarem, daremque ea mundo ſpectanda, quæ nunc ne ſolus quidem apud me ſine magno pudore & acri doloris ſenſu conſpicio. Tu vero (dicam non ut blandiar, ſed ut ratam animi fortitudinem. Quam, ſi poſſim, imitari velim, ſane, quod poſſum, probem, atque commendem) in annos non doctrinæ tantum, ſed & ſapientiæ capaces, tibi te & publico ſervaſti; & quo nullum maturæ mentis certius eſſe ſignum poteſt, auſus es ita utilitati aliorum ſtudere, ut appareret, priorem tibi hujus eſſe quam gloriæ tuæ rationem. Ita ubique, quæ aliorum exemplo jactare maxime poteras, non minore cura diſſimulas, quam cæteri oſtentant: unumque beneficii fructum habes, bene feciſ-

fecisse. Nam alioqui quæ Notæ tibi, imo quæ Commentaria crescere potuerant ex his quæ nunc aut in contextum, aut in marginem recepta, aut etiam inter alienos labores latent? Quoties illa tot Manuscriptorum & veterum Codicum nomina iterare potueras, si omnes sequi, quam novam unus viam præire maluisses? Quare eo plus præstare æstimandus es, quanto imputas minus. Ego sane quicquid ex illis auctoribus, quos partim hactenus legere non licuit, cum non existerent, partim vix libuit, quia vitio scriptionis intelligi non poterant, posthac addiscam, sive illud ad jus pertinebit, quo plurimum facit agrorum limitumque notitia, sive ad Historiam, cujus pars est ferme præcipua res militaris, id omne tuæ & diligentiæ, & liberalitati acceptum feram. Vale, Clarissime Scriveri, & beatissimo otio diu fruaris, cui puto invideremus omnes, nisi ejus usus ad nos quoque perveniret. VIII. Junii, cIɔ Iɔ c VII.

Tui studiosissimus.

H. GROTIUS.

VETERUM TESTIMONIA

De Auctoribus Rerum Militarium, collecta & Notis illustrata à

P. S.

DE VEGETIO.

Priscianus Grammaticus lib. III.

APud Legiſlatores ſæpe invenitur *proximiores*, id eſt, *propiores*: ut Ulpianus in libro XLV. ad Edictum, *Si quis proximior cognatus naſceretur.* VEGETIUS RENATUS Rei Militaris lib. I. * *Sed latera eorum ſubducantur ab hoſtibus, ne poſſint vulnus accipere, & proximior dextra ſit, quæ plagam poſſit inferre.*

* Extant lib. I. cap. XX.

† *Luitprandus Ticienſis Hiſtoriæ Europeæ lib.* IV, *cap.* IX.

Verum quia incuria non ſolum temporalibus rebus, ſed etiam æternis, deditis, atque in ipſa internæ contemplationes viſione conſtitutis, lapſum nonnunquam parat, & ut * VEGETIUS RENATUS in libro Rei Militaris ait, quod *neceſſario amplior ſecuritas gravius ſolet habere diſcrimen*: Heinricum quodam in opido manentem, incautiuſque ſe tuentem, Everardus collecta multitudine obſedit.

† Vixit ſub Imp. Ottone Magno, circa an. Sal. IϽCCCC XL.

* Sic diſerte MS. meus membranaceus opido vetus, & notæ Opimianæ. Extat autem hic Vegetii locus lib. III. cap. XXII.

† *Ioannes Monachus Majoris Monaſterii, Hiſtoriæ Gauffredi Ducis Normanorum lib.* I.

Conſuluit ſuper hoc literatus Conſul. (i. e. *Comes*) legendo VEGETIUM RENATUM, qui de Re dixit Milita-

Militari, *&c.* Occurrit autem ei locus ille in quo Vegetius Renatus plenius instruit, qualiter * Turris connexis roboribus resarcita festinæ pateat captioni.

† Vixit circa annum CIↃ CL, sub rege Ludovico Juniore.
* De hac turri nihil reperitur in Vegetio. Vide lib. IV,

† *Ioannes Carnotensis Episcopus, Epist.* CLXXII.

Nec inficior quin Princeps illiteratus interdum Reipublicæ commodus esse possit, sed ad parilitatem literatorum si rite procedat, uterque aut nunquam conscendet, aut raro. Nam, ut ait VEGETIUS * *nullus est quem oporteat aut plura, aut meliora scire quam Principem, cujus scientia potest omnibus prodesse subjectis.*

* In Prologo lib. I.

Idem Policratici lib. V. *cap.* XIX.

† MILITARIA quoque præcepta & exempla strenuorum junioribus sæpe referenda sunt, ut his ad scientiam instituantur, illis accendantur & animentur ad virtutem. Nec tamen propositum meum est, artem hic tradere militarem, quæ quidem maxima est & pernecessaria, & sine qua (ut verbis Plutarchi utar) mancus quilibet intelligitur principatus. Quam si quis ediscere voluerit, adeat Catonem Censorium, legat & illa quæ Cornelius Celsus, quæ Julius Hyginus, quæ VEGETIUS RENATUS, cujus, eo quod elegantissime rei militaris artem tradidit, licet exempla perstrinxerit, plura inserui. Legat, inquam, quæ isti posteris præscribenda duxerunt.

† Carnotensis Episcopus Joannes, idem ille, quem vulgo Sarisberiensem vocant: obiitque an. CIↃ CLXXXII. Vid. Clariss. Vossium De Hist. Lat. lib. II.

* *Petrus Blesensis Epist.* XCIV.

MILITARIS hodie disciplina, quam VEGETIUS

us Renatus ac plerique alii docuerunt, prorsus evanuit, & se in quandam delinquendi libertatem & scurrilitatis speciem deformavit.

* Vixit sub Frederico Barbarossa Imper. circa annum CIↃ CXC.

Joannes Hoeckſemius, Canonicus, & Scholaſticus Leodicenſis, in Geſtis Pontificum Leodicenſium, lib. I. cap. IV.

Vegetius libro primo De Re Militari epitomata satis urbana conscripsit. Quorum in secundo capitulo dicit ita : *Conſtat quidem, in omnibus locis ignavos*, &c. Hæc ille traxit de VII. Politicorum Aristotelis, C. *Quales autem.*

* Floruit sub Adulfo à Marcha Antistite, ann. MCCCXII.

Petrus Andlous de Imperio Romano lib. II. cap. XIII.

Unde Vegetius, qui & ipse Romanus fuit (Nota) lib. I. De Re Militari: * *Nulla alia re*, inquit *videmus Romanum Imperium*, &c.

* lib. I. cap. I.

Flavius Blondus de Roma triumphante, lib. VI.

* Vegetium de Re Militari tractaturum, videmus ex Sallustio (Nota) sumpsisse: * *Nulla re alia Pop. Rom. orbem ſubegiſſe niſi armorum exercitatione, diſciplina militari, uſuque militiæ.*

* Extant lib. I. cap. I. & desumpta ex Sallustio persuadere nobis conatur Blondus: qui & eodem Capite sequentia, fortassis eidem Auctori nostro adscripsit: qua fide, prorsus ignoro. Floruit hic Blondus an. CIↃ CCCC. XL

Ibidem paulo eſt.

Vegetius etsi ætatis suæ disciplinam Militarem potius, quam vetustam docuit, multa habet à majoribus

ribus, præsertim à Salluſtio (NOTA) ſumpta. Ex quibus eſt, *Aptiorem ruſticam eſſe plebem, quæ diurno labore nutritur, ſolis patiens, umbræ negligens, balnearum neſcia, deliciarum ignara, parvo contenta cibo, durata habens per omnem laborum tolerantiam membra. Si vero neceſſitas cogat, urbanos ad arma compelli; primum laborare, decurrere, portare pondus, & ſolem & pulverem ferre diſcant; parvo victu utantur & ruſtico; interdum ſub divo, interdum ſub papilionibus commorentur. Tirones vero incipiente pubertate deligendos, omneſque geſtus docendos, ne locum deſerant, ne ordines turbent, foſſam ducere gaudeant. Adoleſcenteſque Martio deputandos operi debere eſſe vigilantibus oculis, erecta cervice, late pectore, humeris muſculoſis, valentibus digitis, longioribus brachiis, ventre modico, exilioribus cruribus & pedibus, non ſuperflua carne diſtentos, ſed nervorum duritia collectos. Piſcatores, aucupes, ſellularios, aliones, & omnes qui aliquid tractaſſe videntur id generis, longe caſtris pellendos: Fabros, macellarios, ferrarios, & cervorum aprorumque venatores militiæ adſcribendos.* Idem ſcribit, *honeſtatem idoneum militem reddere; & verecundiam, dum prohibet fugere, victorem facere: à magnis peritiſſimiſque bellorum viris delectum tironum eſſe habendum.* Ad Salluſtiumque reverſus dicit Vegetius, eum ſcribere, *Pompejum adoleſcentem aſſueviſſe cum agilibus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis lucta certare: nec aliter illi de Sertorio victoriam contingere potuiſſe.* Ab ipſoque Salluſtio tradi, *Romanos veteres ad omnem rei militaris eruditionem Campum Martium Tyberi vicinum elegiſſe, in quo juventus poſt exercitium armorum ſudorem pulveremque dilueret. Juventutemque pro exercitio conſueviſſe crates rotundas ex junco contexere, * quibus in duplo * ponderantibus quam ſcutum. Et clava lignea pergravi ad palum ſexipedalem in terram fixum ſe exercebant: Punctimque & cæſim ferire diſcebant.* A Salluſtioque item tradit Vegetius, *Exerceri ſolitos hyeme ſub tectis tirones, ut equos inſtratos ligneos armati ſaltu inſilirent; Quandoque faſces & pondera librarum ſexaginta tuliſſe gradu militari, ut diſcerent arma & commeatum deferre cum neceſſitas cogeret.*

Com-

Compluria hic Salluftio adfcribit, quæ in operibus aut fragmentis Salluftianus non comparent. Neque ea ipsa omnia pro Salluftianis agnofcunt, expreffo nomine auctoris, libri veteres, qua fcripti, qua cufi. Et mirifice hæc magnam partem à vulgatis abeunt, pluribus locis prodigiose corruptis. Vide lib. I. cap. III. IV. V. VI VII. IX. X. XI. XII. XVIII. & XIX. De lectionum varietatibus habes in Notis noftris.

Raphael Volaterranus Commentar. Urbanor. lib. XX.

FL. Vegetius Renatus, * Comes Constantinopolitanus, fcripfit ad Valentinianum Principem libros V. Epitomen videlicet Inftitutorum Rei Militaris, de Commentariis Catonis, Augufti, Trajani, & Hardriani Principum, ac Frontini.

* Qui Doctorem noftrum militarem *Comitem Conftantinopolitanum* appellaret, præter Volaterranum vidi neminem. Vellem vir doctiffimus expofuiffet, quinam fuerint ifti Comites Conftantinopolitani, quos ego nullos novi. Libri manufcripti, quos infpexi, partim *Virum illuftrem*, *Comitem* vocant. Recte. Nondum (inquam) adhuc videre mihi contigit, qui cum Volaterrano *Comitem Conftantinopolitanum* diceret. Beatus Rhenanus *Commentar. De Reb. German lib.* I. Vegetii Artem Veterinariam feu Mulomedicinam Conftantinopoli fcriptam conjicit. Sed nec hoc probat fuiffe Comitem Conftantinopolitanum. Magis iis membranis accedo, quæ *Virum illuftrem Comitem* præferunt. Sic Marcellinum Illyricianum (cujus præftantiffimum Chronicum habemus) *Comitem Virum clariffimum* legimus. *Comes* autem quod nemo paulo humanior ignorat, dignitatis atque officii titulus. Erantque *Comites rei militaris*, *Comites militiæ*, &c. tefte Notitia Imperii, Ammiano Marcellino, aliis Et in Codice lib. XII. Titulus, *De comitibus rei militaris*, Item alius, *De Comitibus & Archiatris facri Palatii*. Fuit *Comes militiæ*, an *Comes Archiater* fortaffe, hic nofter, novæ Romæ, five Conftantinopoli. Unde orta illa Volaterani fufpicio. Quod tamen in medium relinquo. Non item illud, luce meridiana clarius. Cenfent viri eruditi, Godefchalcus Stewechius in Editione fua, & Cafpar Barthius Adverfarior. lib. XXVIII. cap. XI. teftimonia Vegetiana à Prifciano Grammatico proferri hic non comparentia, Nempe illud: *Vegetius Renatus* libro primo: *Sed latera eorum*

torum subducantur ab hostibus, ne possint vulnus accipere; & proximior dextra sit quæ possit plagam inferre. Falluntur: extant enim hæc cap. xx. lib. I. quod jam indicavimus.

Justus Lipsius De Militia Romana lib. I. Dialog. II.

Polybius unus superest eorum qui de veteri militia scripserunt. Nam VEGETIUS quidem nihil habet meri, ac sui & superioris ævi instituta aut mores miscet ac confundit.

Hactenus de Vegetio.

DE FRONTINO.

Joannes Maria Catanæus, Commentario in Epistolas C. Plinii Cæcilii Secundi: lib. IV. epist. III.

SEXTUS JULIUS FRONTINUS, *a* Vir Consularis, *b* Præturam Urbanam gessit *c* Vespasiano iterum ac Tito Consulibus, ac eo ejurante Domitianus Præturam cæpit. Frontinus *d* curam Britanniæ ac molem sustinens, magnam quantum licebat, validam & pugnacem Silurum gentem armis subegit, super virtutem hostium locorumque difficultatem eluctatus. Aquarum *e* Præfectus à *f* Nerva creatus, libellum de Aquæductibus Urbem influentibus edidit. *g* Auguratum gessit. *h* Secessu Terracinensi oblectabatur. *i* Rei militaris peritus, Trajano libros Strategematicos dicavit. *k* Scripsit longe plura, quæ simul cum aliis communi literarum jactura olim intercidere. Summus Jurisconsultus, *l* Secundo interdum respondit. *m* Martialem ac cæteros scriptores fovit. *n* Moriens vetuit sibi sepulchrum construi.

a Ælianus De instruend. Acieb. Præfat. ad Hadrianum Aug. & cap. I.
b Tacitus Histor. lib. IV.
c id est, Anno V. C. IϽ CCC XXIII. (Stephano Vinando Pighio IϽ CCC XXI.) Natalis Christi LXXIII.
d Tacitus in Vita Agricolæ. Vide & adhibe, si tanti est, Hecto-

Hectorem Boëtium Histor. Scot. lib. IV.

e Testis ipse Frontinus lib. De Aquæductibus, editionis nostræ pag 119

f Imp. Nerva tertium & Virginio Rufo Coss. A. V. Iↄ CCC XLVII. Christi XCVIII.

g Plinius junior lib. IV. epist. VIII. Arriano suo: *Gratularis mihi quod acceperim Auguratum*, &c. *Mihi vero gratulatione dignum videtur, quod successi* JULIO FRONTINO, *principi viro*, &c.

h Martialis lib. x. epig. LIX. *Anxuris aquorei placidos* FRONTINE *recessus*, &c. Anxur & Tarracina eadem civitas, auctore Plinio majore in Histor. Natural.

i Raphael Volaterranus Commentarior. Urbanor. lib XVI. JULIUS FRONTINUS *ad Trajanum libros quatuor Strategematum scripsit, & de Aquis Urbis*. Vegetius lib I. cap. VIII. & lib. II. cap. III. & ibi Godeschalcus Stewechius. Carolus Sigonius Indiculo de Historicis qui Res Romanas scripserunt ab Urbe condita ad Caroli Magni Imp. tempora: *Sex. Julius Frontinus Strategematum libros conscripsit, in quibus ex omnibus Historicis exempla in certos locos distinata* an *distincta*) *enumerat copiose, & magna cum utilitate: licet pleraque librariorum errore inepte sunt repetita*. (NOTA.) *Nervæ & Trajani temporibus vixit*. Quæ verbotenus, ut multa alia, ἔπος πρὸς ἔπος in suum Apparatũ ad omnium gentium historiam transtulit Antonius Possevinus, Sectione III. cap. IV. Strategemata autem bis apud hunc scriptorem posita, hæc sunt: Lib. I. cap. I. exemp. VIII. & lib. I. cap. V. exemp. XIII. item lib. I cap. v. exemp. XII. & lib. IV. cap. IV. exmp. VIII. item lib. I. cap. x exemp. I. lib. IV. cap. VII. exemp. IV. item lib. I. cap. IX. exemp. ult. & lib. IV. cap. V.

k Forum non pauca à situ & interitu à nobis vindicata sunt. atque è tenebris eruta.

l *Plinio*. Joannes Cuspinianus eadem hæc de Frontino verbatim refert in Commentario ad Cassiodori Consules, Anno. V. C. Iↄ CCC XXIII. Quid autem uterque velit, magis suspicari possum, quam intellige. Videre Plinium lib. v. Epist. I.

m Hoc constare potest ex ipsius Poëtæ epigrammatibus. Nisi alius fortasse Frontinus sit, cujus ille meminit.

n *Moriens* Vide Plinium Epist. XIX. lib. IX, FRONTINUS *vetuit omnino sibi exstrui monumentum*, *his verbis*, IMPENSA MONUMENTIS SUPERVACUA EST: MEMORIA NOSTRI DURABIT, SI VITA MERUIMUS. *Excelsi animi est, cum præclara gesseris gloriam contemnere*. Hæc Desiderius Erasmus Apophthegmat. lib. VIII. ex Plinio.

Ste-

Stephanus Vinandus Pighius Annal. Romanor. lib XIIX. *ad annum Vrbis* DCCCXXI.

Sex. Julius : : f. :: n. Frontinus, Urbanam jurisdictionem obtinuit. Is idem cujus extant libri Strategematum, & de Aquæductibus, Jurisprudentia & rei militaris peritia clarus. Hoc anno Præturam gessisse suspicor, cum Kal. Januariis proximis, postea quam ipse senatum (aberant enim novi Consules Vespasianus & Titus) convocasset, abdicavit, ut auctor est Tacitus: alioquin vix uno die Prætorem fuisse dicendum erit, nisi forsan ante Kal. Januarias novi prætores magistratum tunc inibant, quod nusquam hactenus legi. Locum Taciti habes Histor. lib. IV. *Interea Vespasianus iterum ac Titus Consulatum absentes inierant, mœsta, ac multiplici metu suspensa civitate*, &c. Addit deinde, *Kal. Januariis in senatum quem* JULIUS FRONTINUS *Prætor Urbanus vocaverat*, &c.

DE POLYBIO.

T. Livius lib. XXX.

POLYBIUS* haudquaquam spernendus auctor.

* *Casaubonus.* Hoc est præcipuæ auctoritatis scriptor, & præstantissimus. Est, enim figurata oratio, quam sic esse omnino exponendam, & docent veteres Grammatici, & usus nobilissimorum auctorum evincit. Male merentur de Polybio, pejus de ipso Livio, qui in sequiorem partem hoc elogium interpretantur. Neque audiendus eruditissimus Ursinus, qui frigidam hanc esse queritur laudationem & vituperationi proximam. *Quod contra exemplis probat Casaubonus. Quem vide ad Polybii Fragmenta.*

Vellejus Paterculus libro posteriore.

Diversi Imperatoribus mores, diversis fuere studia: quippe Scipio tam elegans liberalium studiorum omnisque doctrinæ & auctor & admirator fuit, ut * POLYBIUM Panætiumque præcellentes ingenio viros domi militiæque secum habuerit.

* Vide

* Vide Plinium Natural. Hist. lib. v. cap I. & lib. VIII. cap. XVI. Paulum item Orosium lib. v. cap. III.

Aelianus De Instruendis aciebus.

Τακτικὰ συνέγραψε ΠΟΛΥ'ΒΙΟΣ ὁ Μεγαπολίτης, ἀνὴρ πολυμαθὴς, Σκιπίωνι συγγενόμενος.

Lucianus in Longævis.

ΠΟΛΥ'ΒΙΟΣ δὲ ὁ Λυκόρτα, Μεγαπολίτης, ἀγρόθεν ἀνελθὼν, ἀφ᾽ ἵππου κατέπεσε καὶ ἐκ τούτου νοσήσας, ἀπέθανεν ἐτῶν δύο καὶ ὀγδοήκοντα.

I. Lipsius de Militia Rom. lib. I. Dial II.

Quod ad POLYBII HOC OPUSCULUM spectat, re, non mole magnum, haud ambigendum arbitror quin Polybii sit, & ipse agnoscit libro Historiæ suæ decimo, ubi de Carthagine Nova à Scipione capta: *Quod vero*, inquit, *nihil fraudaturi sint aut subducturi è præda, id omnes jurant cum primum in castra veniunt ituri ad bellum. Qua de re pluribus dictum est nobis in iis quæ de Republica scripsimus.* Itaque non ambigendum, ut dixi, quin Polybii sit. Sed tamen ab aliena manu contractum aut recisum aliquid videri, non nego: & est cætera Polybiana scriptio uber magis & diffusa. Titulus etiam qui librum sextum Historiarum præfert, mihi est falsus: cum nec ista sic continua, ullo modo aut venia historiæ sint, & ipse * fateatur è libro an libris de Republica esse. Fuit videlicet introductio in Historias, & grande adjumentum, nosse, quid Romani, Carthaginenses, Spartani, pace aut bello usitarint: & tum, cum breviter inter narrandum tangitur, habere unde doctior sis, & petas.

* Viderit Lipsius, & qui sic sentiunt. Mihi non videtur diserte hoc in iis verbis dici.

Isaacus Casaubonus in Synopsi Chronologica Hist. Polyb. sub fin.

Natus Polybius circa annum V. C. IↃL, qui con-
stat

ſtat teſtimonio Luciani, ad octuageſimum ſecundum vitam illum produxiſſe; liquet inde abiiſſe ipſum circa annum à primis Romæ Palilibus Iↄ cxxx I I. cui congruit primus Olympiadis CLIV. ante natum Regem Meſſiam circiter cxx. priuſquam M. Tullius naſceretur annis XVII. Obiit autem Polybius, cum è prædio ſuo urbem Megalopolim repeteret, equo delapſus.

Idem in Epiſtola nuncupatoria Henrico IV. *Chriſtianiſſimo Regi inſcripta.*

Ille inquam Polybius, cujus in philoſophia doctrinam, in moribus probitatem, in hiſtoria prudentiam Cicero, Strabo, Joſephus, Plutarchus, (Deus bone, qui quantique viri!) & optimus quiſque veterum dilaudant, *&c.*

Hactenus de Polybio.

DE ÆLIANO.

Philoſtratus, De Vitis Sophiſtarum lib. II.

ÆLIANUS licet genere Romanus eſſet, non minus ſcire tamen Attice, quam vel mediterranei Athenienſes locutus eſt. Et ſane laude dignus vir ille mihi videtur: primum, quod cum habitaret in urbe, quæ ſermone prorſus diverſo utebatur, Græcanicæ linguæ puritatem ſit conſecutus: deinde quod oblato ſibi (ab iis qui hujuſmodi titulos conferre ſolent) Sophiſtæ nomine, nullam de ſe fiduciam aut adulationem ſui, aut ſuperbiam ex tanti nominis honore conceperit: quin potius cum ſuas ipſe vires expendiſſet, eaſque declamatoriæ palæſtræ impares judicaſſet, ad ſcribendum animum appulit, & admirationem inde conſequutus eſt. Dictio ejus omnino pura, ſimplex & inaffectata eſt, ut Nicoſtrati elegantiæ leporem quendam adhibeat. Eſt quando Dionem, ejuſque dicendi genus & tonum imitatur. Hunc olim Lemnius Philoſtratus librum adhuc manibus tra-

ctantem, indignanterque & concitate lectitantem reperit & cum instituti ejus rationem quæreret, Gynnidis (hoc est, effæminati hominis) accusationem à se conscriptam dixit. Sic autem vocare se tyrannum, qui paulo ante Romano Imperio infamiæ labem lascivia sua inussisset. Cui Philostratus. *Admirarer* (inquit) *si viventem accusasses: siquidem viventem tyrannum perstringere, viri opus censeo: functum vero fato lacessere, cujusvis.* Prædicabat de se Ælianus, nunquam se fines Italiæ egressum: navem nunquam conscendisse, neque novisse mare. Quare in magna erat auctoritate, veluti patrii moris studiose observans. Docentem audivit Pausaniam. * Herodem vero tanquam scitissimum, & vario sermonis artificio præstantissimum, inter Rhetores admiratus est. Vivendo annum sexagesimum excessit, & sine liberis defunctus est, cum matrimonio neglecto, procreationem prolis sprevisset: quod quidem felicius an miserius sit, disceptare nunc tempestivum non est.

* Hujus non protrita mentio apud A. Gellium, Noctium Atticarum lib. I. cap II. & IX. lib. II. cap. XVIII lib. XIX. cap. XII.

Suidas.

ΑἸΛΙΑΝΌΣ ἀπὸ Πραινεστοῦ τῆς Ἰταλίας, ἀρχιερεὺς καὶ σοφιστής, ὁ χρηματίσας Κλαυδίω ὃς ἐπεκλήθη Μελίγλωσσος ἢ Μελίφθογγος. καὶ ἐσοφίστευσεν ἐν Ῥώμῃ μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ χρόνων.

Id est,

Ælianus Præneste in Italia natus, Pontifex & Sophista, prænomine Claudius, cognominatus vero Meliglossus vel Meliphthongus (*ob suaviloquentiam*,) post Hadriani tempora Romæ Rhetoricam docuit.

Isaacus Casaubonus, in Præfatione ad Æneæ Commentarium Poliorceticum.

Nam Ælianus, homo eruditissimus Trajani & Hadriani temporibus vivebat, *&c.*

Et

Et ad Polybii Fragmenta, ex Æliano de aciebus instruendis cap. I. III. & XIX ubi notat:

Et hæc quidem nominatim ex Polybio Ælianus: nos vero alibi docemus, totum illius aureolum libellum pene ad verbum è Polybio esse descriptum.

Idem in Epistola nuncupatoria Regi Christianissimo Henrico IV. *inscripta.*

Tactica disciplina pars quasi quædam Historiæ; certe ita illi conjuncta, ut neque hæc sine illa possit recte intelligi, neque illa sine hac doceri rite queat. Cujus nos rei certam fidem faciemus, quando Ælianum, præstantem ejus doctrinæ auctorem, è vetustissimis membranis tuæ Bibliothecæ, Tacticis scriptoribus luculentè instructæ, emendatum & observationibus nostris serio illustratum, Deo propitio, vulgabimus.

Hactenus de Æliano.

DE ÆNEA, vetustissimo auctore Tactico.

***Polybius lib.* X.**

ÆNEAS quum errorem hunc emendare instituisset, is, qui de rebus ad officium Imperatoris, sive Imperatoriam artem pertinentibus Commentarios vulgo notos composuit, aliquantum promovit.

Ælianus De instruenda acie. cap. I.

Tacticum argumentum perpolivit pluribus scriptis ÆNEAS; is qui libros De officio Imperatoris

non paucos composuit: quorum Epitomen Thessalus Cineas confecit.

Suidas.

ÆNEAS. Hic scripsit de facibus pyrseutarum, ut ait Polybius: scripsit & Commentarium de † Strategematis.

† Fallitur Suidas, & Strategica confundit cum Strategematis. Vide Notas V. C. Isaaci Casauboni in hunc Auctorem: quem Adrianus Turnebus in Adversariorum libris semel atque iterum nominat: lib. XXII. cap. XXVI. & lib. XXVII. cap. VII. Græcis ejus verbis in testimonium prolatis.

Conradus Gesnerus in Bibliotheca aucta per Jos. Simlerum & Joannem Frisium, Tigurinos.

ÆNEAS scripsit De instruendis aciebus. De tota quoque Re militari satis operum edidit, quæ Cineam Thessalum redegisse in brevitatem constat. Ex Æliano Æneas scripsit de Pyrsis, id est, ignibus qui in speculis accenduntur, & de* Strategematibus commentarium. Ex Suida. Æneæ liber De Re militari extat Romæ in Vaticana Bibliotheca.

* Fallitur cum Suida.

Isaacus Casaubonus Præfatione Notarum in Æneæ Commentarium Poliorcetium.

Hic scriptor non illos solum universos, quos modo nominavi, Athenæum, Heronem, Apollodorum, Philonem, Julium Africanum, Mauricium Leonemque Augustos, qui De re militari aut machinis bellicis scripserunt, vetustate longe superat: verum etiam Græcorum omnium, qui De rei militaris scientia aliquid serio scripserunt, pene fuit primus. Nam Ælianus, homo eruditissimus, qui Trajani & Hadriani temporibus vivebat, quum ab ultima antiquitate disciplinæ Tacticæ auctores repeteret, secundum Homerum

merum & eos qui Homeri τακτικὴν exposuerant, ÆNEAM ante omnes recenset: & addit Ælianus, Thessalum Cineam, prudentissimum illum Pyrrhi regis amicum & consiliarium, Æneæ Commentarios Στρατηγικὰς sive, de iis quæ ad Imperatoris officium pertinent, in compendium redegisse. Id operis non solum apud Græcos, sed etiam apud Romanos, in magno quondam pretio fuisse comperior *&c. quæ erudite observat.*

Subjungit.

Cineas Epicurum Athenis docentem audivit, ut significat M. Tullii de senectute liber. Epicurus autem Athenas commigravit circa finem Olympiadis CXVIII. Idem Cineas anno altero Olympiadis CXXV. legatus, Romam, missu Pyrrhi, venit. Æneam vero, è cujus scriptis uberrimis Epitomen suam Cineas confecit, ipso Cinea vetustiorem aliquot saltem annis fuisse, nemo, opinor negaverit. *&c. quæ (suadeo) legas.*

Idem in Epistola nuncupatoria Polybio præfixa, & Henrico IV. *Christianissimo Regi inscripta.*

Animi mei velut pignus aliquod ut exhiberem, quod in Commentariis in hunc auctorem nostris veterum Tacticorum libris plurimum utimur; aureolum ejus generis Commentarium, ab Ænea vetustissimo Tactico scriptum, placuit nunc edere, atque opes tuæ Majestatis, in Bibliothecæ forulis reconditas, & præsentibus & futuris visendas fruendasque proponere.

Idem in Præfatione Notarum in Æneam.

Quod si me non fallit conjectura, è Romano codice Regius manavit.

Hactenus de Ænea.

JOH: NIC: SELLII

VESALIA SAGATA,

In Veſalienſem veterum de RE MILITARI, quotquot extant, SCRIPTORUM in unum Corpus redactorum, editionem.

MArtia Palladio radiat Veſalia peplo:
  Nam colit æternum Martis & Artis opus.
Seu [1] Druſi ſelecta cohors, cuſtodia Rheni,
  Seu [2] Menapî poſuit fortia caſtra manus:
Opportuna ſitu pacis bellique gerendis
  Muneribus, fluvios excipit illa duos.
Non hic [3] Viſelli caſtella, Colonia non hic
  [4] Fæſula, non bellax ſurgit [5] Aliſo viris.
[6] Luppia nam vico nomen, quia Luppia flumen
  Haud procul hinc Rheno flumine miſcet aquas.
Millenos ultra Mars haud inglorius annos
  Delectam hic ſedem diſpoſuiſſe valet.
Hic placitum [7] Menapîsque viris, flaviſque [8] Sicambris,
  Auſonios Rheni pellere fine Duces.
[9] Julius hic, [10] Varuſq; minax, geminiq; [11] Nerones
  Germanam experti non ſine clade manum.
Nomina cum [12] caſtro diris devota perennant
  Druſi, cujus iter [13] Cæſia ſilva canit.
Et [14] Veterum celebratus honos, & [15] Bructera vivit
  Virgo Quirinalem vaticinata rogum.
Si quoties cecinit Romanus claſſica, cantem,
  Iliados creſcat pagina ſpiſſa novæ.
Romulidis tandem de Rheni limite pulſis,
  Dum Deus è cœlo Francica ſceptra beat;
Carolus, à geſtis qui Magni nomina Cæſar
  Rettulit, ulturus Saxonas enſe feros;
Hic [16] quater explicitis legionibus inſtruit agmen
  Ordine, Bellonæ conſtituitque Scholam.

Natio

Natio Saxoniæ [17]. Marti devota deastro,
(18. Vestofali tellus, Saxonia illa fuit;)
Invida Francorum studiis sortique secundæ,
19. Transrhenana sibi subdere castra parat.
Carolus interea [20]. gentem frenare superbam,
Protinus & Christi regna docere Dei
Molitus, Witekinde tuam certamine dextram
Provocat: ad silvam Dux inopinus adest.
Ambæ concurrunt acies: [21]. Victoria Franco
Prima favet, nostrâ non procul urbe, pio.
Perfidus at quoties nequicquam Saxo rebellat,
Rex, ubi nostra manet Luppia, bella novat.
Hinc prope Vesaliam, Veterum quà gloria perstat,
22. Henricum in fratrem suscitat Otto globos.
Vix duo transierant Rhenum vexilla bicornem,
Et jam miscetur pes pede, virque viro:
Inferior turmis, Numen veneratus Olympi,
Henricum dextris ictibus Otto fugat.
Quid nimis hæc incana cano, communia sceptris?
Vesaliæ proprius stat quoq; Martis honos.
Tempore [23]. Guilelmus quo Dux inimicat Adolphum
Milite Clivensem depopulatus agrum;
Et jam Cliviaci nemoris congressus ad oram
Victor Nobilium corpora capta trahit:
Confestim ter mille viros Vesalia Rheno
Trajecto, auxiliis mittit, Adolphe, tuis.
Quantum tunc peperit diâ virtute triumphum!
Quot Proceres cepit! quanta tropæa tulit!
Clarescit victoris honos; fert præmia Cæsar:
Nam venit invicto Marte [24]. ducalis apex.
Quid loquar [25]. Hussenam? quid [26]. Vadam, aut castra [27]. Lobithi?
Hic quoque Vesalidûm Martia dextra coit;
Exuit & castris, stricto mucrone, Sicambrum,
Civili patrios sanguine tuta foco.
Arma igitur stant, arma foris radiantia lauru;
Nec minùs excellunt laudibus arma domi,
Bætica dum Batavum lacerat Bellona Leonem,
28. Farnesiusque armis mœnia nostra quatit;
Obsidium civis longè melioribus armis
Excutit, & causam judicat æqua Themis.

Hinc ſtreperas 29. Mendoza minas & fulmina ſpirat:
At 30. Spinolæ heu properè dedita porta patet!
Poſt tria luſtra tamen 31. per Martis acuta receptat,
Hiſpano domito, Belgicus Ordo, lares.
Ergo quam ſelegit Iber legionibus aptam,
Vexillis remanet, Belga, palæſtra tuis.
Poſtquam 32. Auceps ſtatuit ſacra per comitia Cæſar,
Civis ut imperii Martia tela gerat:
Patria Veſalidûm liciti ſtudioſa Gradivi,
Arma domi, arma foris bellica rite gerit.
Dum nondum cannæ fatalis inhorruit uſus,
Arcubus & jaculis membra ſubinde probat.
Sed nunc inſtruitur bombardis ſueta juventus,
Ad metam ignitos ejaculare globos.
Civicus aſt Ordo juſſis luſtrandus in armis,
Convocat in patulum ſingula ſigna forum.
Hic jugat, hic verſat cunctas pro more cohortes,
Et nitri horrifico ſæpe fragore tonat.
Si bellax igitur veteres Veſalia promat
Militiæ Autores, publica cauſa ſubeſt.
Quæ ſubit, ipſa docet priſci certamina belli,
Et docto ſociat Martia pila ſtylo.
FLAVIUS hinc armis campo flaveſcit aperto,
Dum vegetus VEGETI redditur arte labor.
Adverſamque truces frontem FRONTINUS in hoſtes.
Explicat: ÆLIANUS cornua utrinque locat.
Militiæ enarrat voceſque modumque MODESTUS:
Tu figis, POLYBI, caſtra Aquilaſque ſolo.
Obſidium ÆNEAS tolerat venerabilis ævo:
Sed quis ſub TULLI nomine bella ciet?
Denique STEWECHII rata commentaria durant,
Donec inauditur Martius ære canor.
Et ſolers MODII cenſura notæque leguntur:
SCRIVERII calamum doctus Apollo probat.
Vivite Marticolæ! Veſalia vive tropæis
Inclita, Cliviaci gloria prima Ducis!
Quòd belli exerces artem, Reſpublica floret,
Paxque alis niveis mœnia celſa tegit.

Pace

Pace ſagi meditaris opus : pax ſumma Gradivi
  Merces : hac florent Curia, Templa, Scholæ.
Vive per annales Veſalia Clivica faſtos,
  Donec Sceptrigeri Martia fama viget!

JOH. NIC: SELLII

in Vesaliam Sagatam

SCHOLION.

SCHOLION, paginâ unâ alterâve vacante, coronidis loco huc referre operæ duxi pretium; non alia de causa, quàm ut, quæ cùm hic, tum in dedicatione hujus Voluminis de nostra VESALIA commemorata, apud exteros Cliviacæ Historiæ ignaros, minus fidei forsan meritura videbuntur, adductis optimorum Autorum testimoniis, illucescerent.

1. DRUSI Romanorum principis præsidia & castella prope Rhenum ac Luppiam. Dio *hist. Rom.* LIV. Tacit. *annal.* II. Flor. *Hist. Rom.* IV. 12.

2. MENAPII, vetustissimi Cliviæ incolæ, eorumque habitacula & vici. Strab. *geograph.* IV. Dio XXXIX. Cæsar. *bell. Gall.* IV.

3. L. VISELLIUM VARRONEM, inferioris Germaniæ legatum, de quo Tacitus *annal.* III. Vesaliæ nostræ conditorem hariolatur Stephanus Vinandus Pighius, his verbis: *Et ne à Rheni ripa limitibusque vicinis aberremus, VESALIA trans Rhenum supra Vetera ad Lupiæ ostium; itemque Visselum oppidum vetus, aut castrum olim in campis Cliviis ad obstructum Rheni alveum; nec non Bisselicum, nunc pagus, trans Rhenum ex adverso Veterum, L. Visellii Varronis sui memoriam in iis locis conservare videntur* Herc. Prodic. *pag.* 97.

4. Vesaliæ nostræ originem ab antiqua COLONIA FÆSULANA, colore potius, quàm radio veritatis inductus, derivat Melchior Fasolt, p. 1. Re-

ctor

ctor Academiæ Witebergensis: *Vetus ad Rhenum urbs est, quæ inter Romanas colonias fuit, ac nomen aliquantulum tempora mutdrunt. Nunc enim Wesalia dicitur, cùm olim fuerit Phæsula, à celebrata colonia Fæsulana in Italia, cujus sæpe fit mentio in Historiis, quod nomen habuit ab una stellarum, quæ nominantur Hyades in capite Tauri.* Tom. III. *scriptor. Witeberg. ad an.* 1557.

5. ALISONEM commemoratam Ptolem *geograph.* II.11. Dion. LIV. Tacit. *annal II.* Vellej. Paterc. *II.* nostram Vesaliam suspicatur Hadrianns Junius *hist. Batav. cap.* 21. *Lupia, hodie Lippia dictus apud Alisſonem, quam Wesaliam vocant, in Rheni alveum influit.* Meminit & Lipsius, ubi de Alisone commentatus in Taciti *annal.* II. margini annotat: *Volunt esse oppidum, quod hodie, Vesalia.* Meminit & Cluverius, qui observatis aliorum interpretamentis, exponentium Alisonem, aut opidum Iselburg, ad Iselam flumen; aut vicum Alshem IV. circiter millibus passuum ab opido Paderborn, versus meridiem dissitum; prioribus tertiam addit opinionem: *Alii voluerunt esse opidum WESEL, ad Lupiæ Rheniquè confluentem* Germ. antiq. III. 9.

6. LUPPIA, ævo Augustæo, Ptol. *geograph. II.* 11. sed Francorum tempore LIPPA, LIPPIA, LIPPEA, itemq; nomenclatione Germanica, LIPPENHEIM, dicta est nostra VESALIA. Vesalia enim Rheni Luppiæq; confluvio proximè adjacet. Hic autem, susceptâ in Saxonas expeditione, sæpius trajicere cum exercitu solitus Francorum Rex, Carolus M. Fidem faciunt Annales rerum gestarum Caroli M. autore, sive Diacono de Britannia, ut conjectat Justus Reuberus; sive Adelmo Benedictino, vel Ademaro Monacho, ut opinatur Mârcus Freherus. Sequar annorum seriem, collatis aliorum chartis. *Anno* IↃCCLXXIX *Ipse* (Rex Carolus) *animo ad Saxonicam expeditionem intento, Duriam venit, habitoque juxta morem generali conventu, Rhenum trajecit, & usque ad LIPPIAM cum exercitu pervenit. Cui cùm Saxones in quodam loco, qui BUCHOLT vocatur, vanâ spe ducti, resistere tentârunt, pulsi fugatiq; sunt.* Distinctius loquitur Adelmus, edente Frehero: Rhenum in eo loco,

loco, qui LIPPA vocatur, cum exercitu trajecit. Consonat Regino Chron. II. Eodem anno Synodum tenuit in Duria, & posthæc Saxoniam ingressus usque ad LIPPAM venit. Conati sunt autem Saxones resistere in loco, qui dicitur Bucholtz, sed nihil prævaluerunt. Observa hic Bucholdium Vestofaliæ oppidum, duobus milliaribus Germanicis hinc dissitum. LIPPIA verò ecquis hic intelligetur locus, nisi Civitas, quæ insecuto ævo, post Hunnorum Danorumque, quos Normannos plerique dicunt, grassationes, nomen induit Vesaliæ? Locum, quem indigito, disertè exprimit Trithemius *de orig. Francor. pag.* 97. Anno IↃCCLXXIX. *Carolus M. jam quinto expeditionem movit in Saxoniam in eo loco traducens exercitum, ubi Lippia influit Rhenum, haud procul à vico, qui WESEL nuncupatur.*

Pergo ad Annales. Anno IↃCCLXXXIV. *Cùm primum opportunitas temporis advenit, ad reliquias belli Saxonici conficiendas Rex animo intento, cum exercitu in loco, qui LIPPENHEIM vocatur, Rhenum trajecit, & vastatis Westfalorum pagis, venit ad Wiseram.* Anno IↃCCXCIX. Rex præstolatus adventum Leonis Papæ, à Romanis injuriâ affecti, & nihilominus expeditionem in Saxoniam molitus: *Habito generali conventu super Rhenum in loco, qui LIPPENHEIM* (al. Lippia) *vocatur, ibique eodem amne transmisso, cum toto exercitu suo ad Paderbornam accessit, ibique in castris considens, Pontificis ad se properantis præstolatur adventum.* Confer Crantzium *Saxon.* II. 18. Anno IↃCCCX. Imperator Carolus Aquisgrani agens, auditâ Nordmannorum in Frisiam irruptione, cum classe CC. navium, postremâ vice huc movisse legitur. *Qui nuncius adeo Imperatorem concitavit, ut missis in omnes circumquaque regiones ad congregandum exercitum nunciis, ipse sine mora palatio exiens, primò classi occurreret; deinde transmisso Rheno, in loco, qui LIPPENHEIM* (editio Petri Pithœi, LIPPEHA,) *vocatur, copias, quæ nondum convenerant, statuit operiri. Ubi dum aliquot dies moraretur, Elephas ille, quem ei Aaron Rex Persarum miserat, subitâ morte periit.* Eadem penè verba repetit Regino, *Chron. II. a*

d. Ex.

d. Ex recentioribus plures mentionem nostræ Luppiæ faciunt, quibus, ne lectori fastidium pariam, citandis supersedeo; quanquam Bertii tria Sicambrorum flumina recensentis præterire nequeo evidentia verba: *LUPIA apud Vesaliam cum Rheno miscetur, extatque hodie castellum supra illius ripam à Romanis fundatum, Lupiæ nomine; ac Ter Lip vocatur.* Comment. *rer. German.* I. 24. Hoc præsidii Hispanici tempore adhuc duravit, nunc Rheni nimium vicini vorticibus absorptum.

7. Menapiorum certamina cum Romanis. Dio XXXIX. Cæsar. *bell. Gall.* II. III. IV.

8. Item Sicambrorum. Dio XXXIX. LIV. Strabo VII. Cæsar IV.

9. Julium Cæsarem, bis ponte super Rhenum strato, terrorem domitoremque Germaniæ, fugatis Usipetis, Tencteris & Sicambris, in hostico duodeviginti dies commoratum plerique narrant: Cæsar IV. Plutarch. *Cæsare.* Sueton. *in Cæsare* 25. Flor. III. 10. Paul. Oros. VI. 7. Sed tamen res ipsa loquitur, timore eum perculsum, non ausum fuisse cum Suevis congredi, quos comperit collectôs, ut Sicambris opitularentur; ideoque intra XX. dies in Galliam regressum. Dio XXXIX. Unde Cæsari timiditatem objicit Pompejus, *Rheni gelidis quod fugit ab undis.* Lucan. *Pharsal.* II. Et Cæsarem in Germania bis malè pugnâsse, notat Eutropius *hist. Rom.* VI.

10. Quinctilii Vari clades Amisiam inter & Luppiam. Dio LVI. Strab. VII. Tacit *annal.* I. II. *hist.* IV. & *de German.* Vellej. II. Flor. IV. 12. Sueton. *in Augusto, cap.* 23.

11. TIBERIUS & DRUSUS NERONES, Augusti Cæsaris privigni, non impunè in suis Germanos sedibus perculerunt. Tacit. *de German.* Sed præsertim Drusi, Sicambros aggressi, ut victoria, ita clades in Germania nostra memorabilis. Dio LIV. LV. Strab. VII. Tacit. *annal*, I. Vellej. II. Flor. IV. 12. Liv. *epit.* CXL.

12. DRUSUS Castellum contra Sigambros ad Luppiæ & Alisonis confluentes, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum extruxit. Dio LIV. Porrò Drusi

ca-

castrum creditur *Dæsburgum*, Zutphaniæ Comitatus ad Isalam oppidum, quasi *Drusoburgum*. Hadr. Jun. *hist Batav. c.* 8. Crediderim & ego Generosorum Wilichiorum arcem *Dusfort*, prope Vesaliam nostram fere è regione Veterum, Drusi spirare nomen, quasi Drusi munimentum, *Drusfort*; aut Drusi trajectum, *Drusfurt*. Certè *Drusina fossa* Rhenum deducens in Isalam hodieque superest. Sueton *in Claud.* c. 1. Tacit. *annal.* II. Cluver. *German antiq. II l.* 17. *Drusi* denique, ceu mali genii, *nomen* hisce in oris ominosum dirisque devotum perennat.

13. CÆSIA SILVA Romanis castris frequentata, Tacit. *annal.* 1. in Sicambris ad dextram Lupiæ ripam, nunc partim in Cliviensi Ducatu, partim in Vestofalia inter opida WESEL & Coesfeld protenditur. Cluv. *German. antiq.* III. 9. *&* 47.

14. VETERA, Romanarum quintæ & undevicesimæ legionum hibernis destinata adversùs Germanorum in Galliam invasiones admodum celebrantur: Ptol. *geograph.* II. 9. Tacit. *annal.* I. *hist.* IV. & V. Cluv. *Germ. antiq.* II. 18. posita prope Santenam, ubi hodie mons Vari pagusq; *Bierten*, Bierthemum, quasi Veterheimum. Pigh. *Herc. Prodic. pag.* 66. Confer descriptionem SANTENÆ in *Vesalia Obsequente, seu Panegyrico nostro, quem dixi Inaugurationi Serenissimi Electoris Brandenburgici, D. FRIDERICI GUILIELMI, Domini nostri Clementissimi, pag.* 84.

15. Bructera Virgo fatidica VELLEDA, hisce in oris ad Luppiam longè lateq; imperitavit, diu apud Germanos numinis loco habita. Tacit. *hist.* IV. V. & de Germ.

16. Id jam supra demonstratum ex Francorum annalibus *num.* 6.

17. SAXONIA vetus gentilium superstitioni addicta, præter cæteros Deastros, Martem coluit. Witichind. *Chron. Saxon.* 1. Crantz. Saxon II. 9. Elias Schedius *Syntag.* 1. *de Dis Germ. c.* 4.

18. SAXONIA vetus fuit VESTOFALIA. Crantz. *Saxon.* I. 31. *Metrop.* I. 3. II. 17. III. 18. Chytr. *Chron. Saxon. part.* 1.

19. SA-

19. **SAXONES** Francorum armis ſpoliiſq; ſtimulati, incurſione factâ in Romanos à Valentiniano Imp. in Francorum finibus, priuſquam Rhenum tranſirent, obteruntur. Paul. Diacon. *de geſt. Rom.* XI. ſicq; repulſi vacuas Alemannorum ſedes ad Albim, & ad Rhenum vergentem regionem, ubi hodie eſt Veſtofalia, proximè Francos occupant: deinde & Chaucorum Francorumque loca infeſtant. Regin. *Chron.* II. Marian. Scot. *Chron.* III. B. Rhen. *rer. Germ.* I.

20. Saxones, duce Witekindo, ſæpius rebellantur à Carolo M. ejeratiſq; dæmoniis, ſacro loti fonte, jugum Chriſti ſubire coguntur. Id præter citatos autores tradunt Sigeb. Gemblac. *Chronograph.* Gotfrid. Viterb. *Chron. part.* XVII. Magn. Chron. Belg. Æn. Sylv. *hiſt. de Europa* c. 36. Mutius *Germ. Chron.* VII. B. Rhenan. *rer. Germ.* II. Aventin. annal. Bojor. IV. Hoc autem bello Saxonico nullum vel atrocius, vel diuturnius, aut laborioſius à Francorum populo geſtum quippe quod continuos XXXIII. annos durârit. Eginhard. *de vita & geſtis Caroli M.*

21. Anno IↃCCLXXIX, CAROLUS M. prælio cum Saxonibus commiſſo *Veſaliam* inter & Bucholdium, ad Cæſiæ Silvæ angulum, unde pago *Hamwinckel* eidem adjacenti nomen, victoriam refert. *Annal. Franc. ad an.* 779. Trithem. *de orig. Franc. pag.* 97.

22. OTTO M. Imp. è Saxonia cum copiis ſuis, *Tremoniâ* expugnatâ, *Veſaliam* prætergreſſus, Henricum fratrem ejuſq; complices, Eberhardum Franconiæ & Giſelbertum Lotharingiæ Duces ad *Vetera* congregatos, paucis ſuorum Rhenum traductis ad inopina hoſtium caſtra, ipſe præ pontonum defectu, cum maiori exercitûs parte trans Rhenum moratus, viſo ſuorum, qui tranſierant, periculo, fuſiſque ad Deum precibus, memorabili prælio fundit. Regin. *Chron. II. ad an.* 939. Sigeb. Gemblac. *Chronograph. ad an.* 942. Witechind. *annal. Saxon.* II. Liuthprand. *hiſt.* IV. 11. Naucler. *vol. II. generat.* 32. Cuſpinian. *in Ottone I.* Witichindus hoc *bellum* nominat. *Biertanicum*: Luithprandus prælii locum *Bierzuni* appellat: Regino juxta *Biertanam* commiſſum ait. Indubius igitur ut pugnæ, ita victoriæ locus eſt pagus *Bierten*, ubi *Vetera* Romanorum, laudata Tacito, *annal.* I. *hiſt.* IV. & V.

23. **ADOLPHI II. Cliviæ Comitis cum GUILELMO Monta-**

Montano, avunculo, ob negatum Cæsaris Insulanum vectigal, infelix in saltu Cliviensi congressus prior, sed repetito Marte, submissis ter mille Vesaliensium suppetiis, parta victoria incidit in VI. Junii, anni cIↄ cccxcvII. *Chron.* Colon. *fol.* 285. a. Pigh, *Herc prodic. pag.* 113. Pontan *hist. Geldr. VIII.* n. 33. Confer. *Vesal. Obseq.*

24. ADOLPHUS CLIVIUS felici usus Victoriæ successu, in Concilio Constantiensi, à Sigismundo Imp. palàm *S. R.* Imperii Principibus, Dux Imperii creatur, xxvII. Aprilis, anni cIↄcc ccxvII. *Chron. Colon. fol.* 289. Naucler. *vol. II. generat.* 48. Chron. Carion. & Peucer. lib. V.

25. 26. 27. Quæ ad *Hussenam* Cliviæ oppidũ, ad *Lobithum* Cliviæ castellum, ad *Vadum* seu Vaganũ Geldriæ oppidum, virtute Vesaliensium, armis pro Principe fideliter susceptis, gesta sint, *vide Vesal. Obseq; pag* 16.

28. Anno cIↄ IↄLxxxvI & sequenti, *Alexander Farnesius*, Parmæ & Placentiæ Dux, nomine Philippi II. Hispaniarum Regis, Vesaliam gravi obsidione premit, munimentis utriq; Rheni ripæ impositis. Eâ tempestate civitas funestissima quæq; perpessa, impetus hostiles ita fortiter sustinuit, ut tandem fregisse hostem, non fracta ab hoste videri potuerit.

29. Anno cIↄ IↄxcvIII. *Franciscus de Mendoza*, Arragoniæ Admirantius, Cliviam Vestofaliamque hostiliter populatus, Vesaliam centenis millibus Imperialium, & mille frumenti modiis emungit, ni imperata faciant, gravissima minatus.

30. Anno cIↄ IↄcxIv. 5. Septembris, *Ambrosius Spinola*, Genuas Marchio, Vesaliam deditione occupat, libertatem Religionis & privilegiorum pollicitus fide Punicâ. Recepto enim intra mœnia mille Hispanorum præsidio, totidem Burgundiones mox adjungit, civesque in angustias cogit.

31. Anno cIↄ IↄcxxIx. 19. Augusti, Auspiciis Celsissimi Arausionensium Principis, FRID. HENRICI, Generosus OTTO de GENT, Baro de Dieden & Oya milite Fœderati Belgii instructus, strategemate expugnat Vesaliam.

32 Seculo decimo, Hungarorum barbarie Germaniam sæpius irruente, armorum usum Civibus indixit Henricus Auceps Imp. Sigeb. Gemblac. *Chron. ad an.* 925. Crantz. *Saxon.* III. 7. Calvis. *Chronolog. ad an.* 924. Camerar. *hist. meditat. centur.* II. 22.

FLA.

FLAVI VEGETI
RENATI
VIRI INLUSTRIS
AD
Valentinianum Auguſtum
INSTITVTORVM
REI MILITARIS,

Ex Commentariis Catonis, Celſi, Traiani, Hadriani, & Frontini,

LIBRI PRIMI
Prologus.

ANTIQUIS *temporibus mos fuit, bonarum artium ſtudia mandare literis, atque in libros redacta offerre principibus. Quia neque rectè aliquid inchoatur, niſi poſt Deum faverit Imperator: neque quenquam magis decet, vel meliora ſcire, vel plura, quàm principem, cujus doctrina omnibus poteſt prodeſſe ſubjectis. Quod octavianum Auguſtum, ac bonos dehinc principes libenter habuiſſe, frequentibus declaratur exemplis. Sic regnantium teſtimoniis * crevit eloquentia, dum non culpatur audacia. Hac ego imitatione compulſus, dum conſidero clementiam veſtram, auſibus literarum magis ignoſcere poſſe, quàm cæteros, tanto inferiorem me antiquis ſcriptoribus eſſe vix ſenſi.*

* Malo. (?)

*licet in hoc opuſculo, nec verborum concinnitas ſit neceſſaria, nec acumen ingenii, ſed labor diligens ac fidelis: ut, quæ apud diverſos hiſtoricos, vel armorum diſciplinam docentes, diſperſa & involuta celantur; pro utilitate Romana proferantur in medium. De * delectu igitur atque exercitatione tyronum, per quoſdam gradus, & titulos antiquam conſuetudinem conamur oſtendere. Non quò tibi, Imperator invicte, iſta videantur incognita, ſed ut quæ ſponte pro reipub. ſalute diſponis, agnoſcas olim cuſtodiſſe Romani imperii conditores: & in hoc parvo libello, quicquid de maximis rebus, ſempèrque neceſſariis requirendum credis, invenias.*

* Scribe. *dilectu, & hic, & infra.*

CAP.

CAP. I.

*Romanos, omnes gentes sola armorum * exercitatione vicisse.*

IN omni autem prælio non tam multitudo & virtus indocta, quàm ars & exercitium solent præstare victoriam. Nulla enim alia re videmus populum Romanum orbem subegisse terrarum. nisi armorum exercitio, disciplina castrorum usuque militiæ. Quid enim adversus Gallorum multitudinem paucitas Romana valuisset? Quid adversus Germanorum proceritatem brevitas potuisset audere? Hispanos quidem non tantùm numero, sed etiam viribus corporum nostris * præstitisse, manifestum est. Aphtorum dolis, atque divitiis semper impares fuimus. Græcorum artibus, prudentiaque nos vinci, nemo (unquam) dubitavit. Sed adversus * omnia profuit tyronem * solertem eligere, jus (ut ita dixerim) armorum docere, quotidiano exercitio roborare, quæcunque evenire in acie, atque (in) præliis possint, omnia in campestri meditatione prænoscere, severè in desides vindicare. Scientia enim rei bellicæ, dimicandi nutrit audaciam. Nemo facere metuit, quod se benè didicisse confidit. Etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam promptior est: rudis & indocta multitudo, exposita semper ad cædem.

* Liber v. exercitione.

* Liber v. præstasse.

* Liber v. hæc omnia

* In aliquibus est solerter.

Quod probe.

CAP. II.

Ex quibus regionibus tyrones legendi sint.

RERUM ordo deposcit, ut ex quibus provinciis vel * regionibus tyrones legendi

* Lege. nationibus.

gendi ſint prima parte tractetur. Conſtat enim, in omnibus locis & ignavos & ſtrenuos naſci. Sed tamen, & gens gentem præcedit in bello, & plaga cæli ad robur non tantùm corporum, ſed etiam animorum plurimùm valet, quo loco ea quæ à doctiſſimis hominibus comprobata ſunt, non omittam. Omnes nationes, quæ vicinæ ſunt ſoli, nimio calore ſiccatas, amplius quidem ſapere, ſed minus habere ſanguinis dicunt: ac propterea conſtantiam ac fiduciam cominus non habere pugnandi, quia metuunt vulnera, qui ſe exiguum ſanguinem habere noverunt. Contrà, Septentrionales populi, remoti à ſolis ardoribus, inconſultiores quidem, ſed tamen largo ſanguine redundantes, ſunt ad bella promptiſſimi. Tyrones igitur de temperatioribus legendi ſunt plagis, quibus & copia ſanguinis ſuppetat ad vulnerum mortiſque contemtum, & non poſſit deeſſe prudentia, quæ & modeſtiam ſervat in caſtris, & non parum prodeſt in dimicatione, & conſiliis.

Cap. III.

Utrum ex agris an ex urbibus utiliores ſint tyrones.

Sequitur, utrum de agris, an de urbibus utilior tyro ſit, requiramus. De qua parte nunquam credo potuiſſe dubitari, aptiorem armis ruſticam plebem, quæ ſub divo, & in * labore nutritur; ſolis patiens; umbræ negligens; balnearum neſcia; deliciarum ignara; ſimplicis animi; parvo contenta; duratis

* *Quid ſi cum* W. labo bus enutritur.

duratis ad omnem laborum tolerantiam membris: cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre, consuetudo de rure est. Interdum tamen necessitas exigit, etiam urbanos ad arma compelli: qui ubi nomen dedere militiæ, primum laborare, decurrere, portare pondus, & solem pulveremque ferre condiscant * parco victu utantur & rustico, interdum sub divo, interdum sub papilionibus, commorentur. Tunc demum ad usum erudiantur armorum: & si longior expeditio emergit, in angariis plurimum detinendi sunt, proculque habendi à * civitatis illecebris: ut eo modo, & corporibus eorum * robur accedat, & animis. Nec inficiandum est, post urbem conditam, Romanos ex civitate profectos semper ad bellum: sed tunc nullis voluptatibus, nullis deliciis frangebantur. Sudorem cursu & campestri exercitio collectum nando juventus abluebat in Tyberi. Idem bellator, idem agricola, genera tantùm mutabat armorum. Quod usque adeò verum est, ut aranti Quintio Cincinnato *[viro optimo] dictaturam constet oblatam. Ex agris ergo supplendum robur præcipuè videtur exercitus. Nescio enim quomodo minùs mortem timet, qui minus deliciarum novit in vita.

* Omnes antiqui libri, parvo.

* Mss civilib. inlecebris.

* VV. libri, robor.

* Boni libri non agnoscunt.

CAP. IV.

*Cujus ætatis tyrones * probandi sint.*

* Alii, legendi.

Nunc, qua ætate milites legi conveniat, exploremus. Et quidem, si antiqua consuetudo servanda est, incipientem pu-

bertatem ad delectum cogendam nullus ignorat. Non enim tantùm celeriùs, sed etiam perfectius imbibuntur, quæ discuntur à pueris. Deinde militaris * alacritatis saltus & cursus antè tentandus est, quam corpus ætate pigrescat. Velocitas enim est, quæ percepto exercitio strenuum efficit bellatorem. Adolescentes legendi sunt, sicut ait Salustius: * Nam primum juventus, simul ac belli patiens erat, in castris * per laboris usum militiam discebat. Melius enim est, ut exercitatus juvenis causetur ætatem nondum advenisse pugnandi, quam doleat præteriisse. Habeat etiam spacium universa discendi. Neque enim parva, aut levis ars videtur armorum, sive equitem, sive peditem sagittarium velis imbuere, sive scutatum armaturæ numeros omnes, omnesque gestus docere; ne locum deserat; ne ordines turbet: ut missile & destinato ictu & magnis viribus jaciat; ut fossam ducere, sudes scienter figere norit, tractare scutum, & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre. Huic taliter instituto tyroni, pugnare adversum quoslibet hostes in acie formido non erit, sed voluptas.

* *Ma'o*, alacritas, saltus.

* *Emendo*, Iam primum juventus simul belli patiens erat.

* *Malunt alii Codices*, per laborem usu.

CAP. V.

Qua statura sint probandi tyrones.

* Proceritatem tyronum, à consule Mario scio semper exactam, ita ut senos pedes, vel certè quinos, & denas uncias habentes inter alares equites, vel in primis legionum

* *In membranis est*, Procc. tyr. quondam scio semper exactam, puta, ut senos.

num cohortibus probarentur. Sed tunc erat amplior multitudo; & plures militiam sequebantur armatam. Nec dum enim civilis pars florentiorem * adduxerat juventutem. Si ergo necessitas exegerit, non tam staturæ rationem convenit habere, quam virium. Et ipso Homero teste non fallimur, qui Tydeum minorem quidem corpore, sed fortiorem animis fuisse significat.

* *Membranæ*, abduxerat.

CAP. VI.

Ex vultu & positione corporis agnosci in eligendo, qui meliores possint esse tyrones.

Sed qui delectum acturus est, vehementer intendat, ut ex vultu, ex oculis, ex omni conformatione membrorum eos eligat, qui implere valeant * officium bellatoris. Namque non tantum in hominibus, sed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indiciis, sicut doctissimorum hominum disciplina comprehenditur: quod etiam in apibus * Mantuanus auctor dicit esse servandum:

* *Ms.* officia bellatorum.

* *Virg. IV. Georg.*

Nam duo sunt genera: hic melior, insignis & ore
Et rutilis clarus squamis: ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius alvum.

Sit ergo adolescens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta cervice, lato pectore, humeris musculosis, * valentibus digitis, longioribus brachiis, ventre modicus, exilior * cruribus, suris, & pedibus non superflua carne distentis; sed nervorum duritia collectis. Cum hæc in tyrone signa deprehenderis, proceritatem non

* *Restitue* Valentibus brachiis, digitis longioribus.

* *Libri W. & membranæ.* clunibus.

magnoperè desideres. Utilius est enim fortes milites esse, quam grandes.

Cap. VII.

Cujus artis tyrones, vel eligendi sint, vel respuendi.

Sequitur, ut cujus artis, vel eligendi, vel penitus respuendi sint milites, indagemus. Piscatores, aucupes, dulciarios, linteones, omnesque qui aliquid tractasse videbuntur ad gynæcea pertinens, longè arbitror pellendos à castris. Fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & cervorum aprorumque venatores, convenit sociare militiæ. Et hoc est in quo totius reipublicæ salus vertitur, ut tyrones non tantum corporibus, sed etiam animis præstantissimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamentum in prima * delectorum examinatione consistunt. Nec leve hoc officium putetur, aut passim quibuscunque mandandum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum, in Sertorio præcipuè constat esse laudatum. Juventus enim, cui defensio provinciarum, cui bellorum committenda fortuna est, & genere, si copia suppetat, & moribus debet excellere. Honestas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere, facit esse victorem. Quid enim prodest, si exerceatur ignavus? si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunquam exercitus profecit tempore * [belli,] cujus in probandis tyronibus claudicârit electio. Et quantùm usu experimentisque cogno-

* *Liber scriptus* dilectuum.

* *Abest in aliquibus, & merito*

cognovimus, hinc tot ubique ab hostibus illatæ sunt clades, dum longa pax militem negligentius incuriosiusque legit: dum honestiores quique civilia sectantur officia, dum * possessoribus indicti tyrones, per gratiam, aut dissimulationem * probantur, talesque sociantur armis, quales domini habere fastidiunt. A magnis ergo viris magna diligentia idoneos eligi convenit juniores.

* *Rectè Ia. Cujacius emendabat*, possessionibus.

* *Melius*, probantium tales sociantur.

CAP. VIII.

Quando tyrones signandi sint.

Sed non statim punctis signorum * inscribendus est tyro dilectus: verum antè exercitio prætentandus, ut utrum verè tanto operi aptus sit, possit cognosci. Et velocitas in illo requirenda videtur & robur: & utrum armorum disciplinam ediscere valeat, utrum habeat confidentiam militarem. Plerique enim quamvis non improbabiles videantur in specie, tamen experimentis comprobantur indigni. Repudiandi ergo minus utiles, & in locum eorum strenuissimi subrogandi sunt. In omni enim conflictu non tam prodest multitudo quam virtus. Signatis itaque tyronibus per quotidiana exercitia, armorum est demonstranda doctrina. Sed hujus rei usum dissimulatio longæ securitatis abolevit. Quem invenias qui docere possit, quod ipse non didicit? De historiis ergo vel libris nobis antiqua consuetudo repetenda est. Sed illi res gestas & eventus tantum scripsere bellorum, ista, quæ nunc quærimus, tanquam nota linquentes. Lacedæ-

* *Codices optimi*, scribendus.

monii quidem, & Athenienſes, aliique Græcorum in libros retulere complura, quæ τακτικὰ vocantur. Sed nos diſciplinam militarem populi Romani debemus inquirere, qui ex parviſſimis finibus imperium ſuum penè ſolis regionibus, & mundi ipſius fine diſtendit. Hæc neceſſitas compulit evolutis auctoribus, ea me in hoc opuſculo fideliſſimè dicere, quæ Cato ille Cenſorius de diſciplina militari ſcripſit: quæ Cornelius Celſus, quæ Frontinus perſtringenda duxerunt; quæ Paternus diligentiſſimus juris militaris aſſertor in libros redegit; quæ Auguſti, & Trajani, Adrianique conſtitutionibus cauta ſunt. Nihil enim mihi auctoritatis aſſumo, ſed horum, quos ſupra retuli, quæ diſperſa ſunt, velut [in ordinem] epitomata conſcribo.

CAP. IX.

Ad gradum militarem, & curſum & ſaltum exercendos tyrones.

Primus ergo meditationum auſpiciis, tyrones militarem edocendi ſunt gradum. Nihil enim magis in itinere vel in acie cuſtodiendum eſt, quam ut omnes milites incedendi ordinem ſervent. Quod aliter non poteſt fieri, niſi * [ut] aſſiduo exercitio ambulare celeriter, & æqualiter diſcant. Periculum enim ab hoſtibus ſemper graviſſimum ſuſtinet diviſus, & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu, viginti millia paſſuum, horis quinque duntaxat æſtivis conficienda ſunt. Pleno autem gradu, qui citatior eſt, totidem

* Vox iſta nihili eſt.

totidem horis viginti quatuor [millia] peragenda ſunt. Quicquid addideris, jam curſus eſt, cujus ſpacium non poteſt diffiniri. * Sed ad curſum præcipuè aſſuefaciendi ſunt juniores, ut majore impetu in hoſtem procurrant: ut loca opportuna celeriter, cum uſus advenerit, occupent; vel adverſariis idem facere volentibus, præoccupent: ut ad explorandum alacriter pergant, alacriùs redeant: ut fugientium terga faciliùs comprehendant. Ad ſaltum etiam quo vel foſſæ tranſiliuntur, vel impediens aliqua altitudo ſuperatur, exercendus eſt miles: ut cùm ejuſmodi difficultates evenerint, poſſit ſine labore tranſire. Præterea in ipſo conflictu ac dimicatione telorum bellator cum curſu ſaltuque veniens, adverſarii perſtringit oculos, mentemque deterret, priuſque plagam infligit, quam ille ad cavendum vel ad reſiſtendum certè ſe præparet. De exercitio Cn. Pompei Magni Saluſtius hoc memorat: Cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte certabat. Neque enim ille aliter potuiſſet par eſſe Sertorio, niſi ſeſe, & ſuos milites, frequentibus exercitiis præparaſſet ad prœlia.

* *Quid ſi ex W. recipiamus.* Sed & curſu.

CAP. X.

Ad uſum natandi exercendos tyrones.

Natandi uſum æſtivis menſibus omnis æqualiter debet tyro condiſcere, non enim pontibus ſemper flumina tranſeuntur, ſed & cedens & inſequens natare cogitur frequenter exercitus. Sæpè repentinis imbribus

bribus vel nivibus ſolent exundare torrentes. Et ignorantia non ſolùm ab hoſte, ſed etiam ab ipſis aquis diſcrimen incurrit: ideoque Romani veteres, quos tot bella, & continuata pericula, ad omnem rei militaris erudierant artem, campum Martium vicinum Tyberi delegerunt: in quo juventus poſt exercitium armorum, ſudorem pulveremque dilueret, ac laſſitudinem curſus, natandi labore deponeret. Non ſolum autem pedites, ſed & equites ipſoſque equos vel lixas (quos * galerios vocant) ad natandum exercere percommodum eſt, ne quid imperitis, cum neceſſitas incumbit, eveniat.

* *Infrà Vegetio dicuntur* galearii.

Cap. XI.

Quemadmodum ad ſcuta viminea, vel ad palos antiqui exercebant tyrones.

Antiqui (ſicut invenitur in libris) hoc genere exercuere tyrones. Scuta de vimine in modum cratium corrotundata texebant: ita ut duplum pondus cratis haberet, quam ſcutum publicum habere conſuevit. Idemque clavas ligneas, * duplicis æquè ponderis, pro gladiis tyronibus dabant. Eoque modo non tantum manè, ſed etiam poſt meridiem exercebantur ad palos. Palorum enim uſus non ſolum militibus, ſed etiam gladiatoribus plurimum prodeſt. Nec unquam aut arena, aut campus invictum armis virum probavit, niſi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum. A ſingulis autem tyronibus ſinguli pali defigebantur in terram, ita ut nutare non poſſent, & ſex

* *Quidſi,* dupli.

pedibus

pedibus eminerent. Contra illum palum, tanquam contra adversarium, tyro cum crate illa, & clava; velut cum gladio se exercebat, & scuto: ut nunc quasi caput, aut faciem peteret, nunc [à] lateribus minaretur, interdum contenderet poplites & crura succidere, * recederet, assultaret, insiliret, & quasi præsentem adversarium, sic palum omni impetu, omni bellandi arte tentaret. In qua meditatione servabatur illa cautela, ut ita tyro ad inferendum vulnus insurgeret, * ne qua ex parte ipse pateret ad plagam.

* *Supple ex duobus VV.* accederet, recederet.

* *Lege*, ne qua parte.

CAP. XII.

Non cæsim, sed punctim ferire docendos tyrones.

Præterea non cæsim, sed punctim ferire discebant. Nam cæsim pugnantes non solum facilè vicere, sed etiam derisere Romani. Cæsa enim quovis impetu veniat, non frequenter interficit: cum & armis vitalia defendantur, & ossibus. At contra puncta, duas uncias adacta, mortalis est. Necesse est enim, ut vitalia penetret, quicquid immergitur. Deinde dum cæsa infertur, brachium dextrum latusque nudatur. Puncta autem tecto corpore infertur, & adversarium sauciat antè quam * videatur. Ideoque ad dimicandum hoc præcipuè genere usos esse constat Romanos: * duplicis autem ponderis illa cratis & clava ideò dabantur, ut cum vera & leviora tyro arma sumsisset, velut graviore pondere liberatus, securior alacriorque pugnaret.

* *In plerisque est*, videat.

* *Recent.* dupli.

CAP.

CAP. XIII.

Armaturam docendos tyrones.

Præterea illo exercitii genere, quod armaturam vocant, & à campi * doctoribus traditur, imbuendus eſt tyro. Qui uſus vel ex parte ſervatur. Conſtat enim etiam nunc in omnibus prœliis * armaturis melius pugnari, quam ceteris. Ex quo intelligi debet, quantum exercitatus miles inexercitato ſit melior, cum armatura utcunque eruditi, reliquos contubernales ſuos bellandi arte præcedant. Ita autem ſeverè apud majores exercitii diſciplina ſervata eſt, ut & doctores armorum * duplicibus remunerarentur annonis: & milites, qui parum in illa * proluſione profecerant, pro frumento hordeum cogerentur accipere: nec antè eis in tritico redderetur annona, quam ſub præſentia præfecti legionis, tribunorum vel principum, experimentis datis, oſtendiſſent ſe omnia, quæ erant in militari arte, compleſſe. Nihil enim neque firmius, neque felicius, neque laudabilius eſt repub. in qua abundant milites eruditi. Non enim veſtium nitor, vel auri, argenti, gemmarumque copiæ, hoſtes, aut ad reverentiam noſtram, aut ad gratiam inclinant, ſed ſolo terrore ſubiguntur armorum. Deinde in aliis rebus (ſicut ait Cato) ſi quid erratum eſt, poteſt [poſtmodum] corrigi, præliorum delicta emendationem non recipiunt: cum pœna ſtatim ſequatur errorem. Aut enim confeſtim pereunt, qui ignavè

* *Reſtituo*, ductoribus.

* *Vulgò erat*, armaturam melius pugnare, quam ceteros.

* *Libri optimi iterum*, duplis.

* *Alias*, præluſione, *utrumque bonis auctoribus uſurpatum*.

vè imperiteque pugnaverint: aut in fugam versi, victoribus ultra pares esse non audent.

CAP. XIV.

Ad missilia jacienda exercendos tyrones.

Sed ad incœptum revertor, tyro, qui cum clava exercetur ad palum, hastilia quoque ponderis gravioris, quam vera futura sunt jacula, adversus illum palum, tanquam adversus hominem jactare compellitur. In qua re armorum doctor attendit, ut magnis viribus hastile contorqueat, ut destinato ictu vel in palum, vel juxta dirigat missile. Eo enim exercitio & lacertis robur accrescit, & jaculandi peritia atque usus acquiritur.

CAP. XV.

Sagittis tyrones exercendos diligenter.

Sed propè tertia, vel quarta pars juniorum, quæ aptior potuerit reperiri, arcubus ligneis, sagittisque lusoriis, ad illos ipsos semper exercenda est palos. Ac doctores ad hanc rem artifices eligendi: & major adhibenda solertia, ut arcum scienter teneant, ut fortiter impleant; ut sinistra fixa sit, & dextera cum ratione ducatur; ut ad illud, quod feriendum est, oculus pariter animusque consentiant; ut sive in equo, sive in terra, rectum sagittare * doceant. Quam artem, & disci opus est diligenter, & quotidiano usu exercitioque servari. Quantum autem utilitatis boni sagittarii in prœliis habeant, & Cato in libris De disciplina militari evidenter ostendit, & Claudius pluribus jacu-

* Al. doceantur.

* Redundare libri clamant, si fortè & sententia.

jaculatoribus * [antè] institutis atque perdoctis, hostem, cui prius impar fuerat, superavit. Aphricanus quidem Scipio, cum adversum Numantinos, qui exercitum populi Romani sub jugum miserant, esset acie certaturus, aliter se superiorem futurum [esse] non credidit, nisi in omnibus centuriis lectos sagittarios miscuisset.

Cap. XVI.

Ad jactandos lapides exercendos tyrones.

Ad lapides verò, vel manibus, vel fundis jaciendos, exerceri diligenter convenit juniores. Fundarum [autem] usum primi Balearium insularum habitatores & invenisse, & ita peritè exercuisse dicuntur, ut matres parvos filios nullum cibum contingere sinerent, nisi quem ex funda destinato lapide percussissent. Sæpè enim adversum bellatores cassidibus, cataphractis, loricisque munitos, teretes lapides de funda, vel fustibalo destinati, sagittis sunt omnibus graviores: cum membris integris, letale tamen vulnus importent: & sine invidia sanguinis, hostis lapidis ictu intereat. In omnibus autem veterum prœliis funditores militasse nullus ignorat. Quæ res ideo ab universis tyronibus frequenti exercitio discenda est, quia fundam portare, nullus est labor. Et interdum evenit, ut in lapidosis locis conflictus habeatur, ut aut mons sit aliquis defendendus aut collis, aut ab oppugnatione castellorum sive civitatum, lapidibus barbari fundisque pellendi sint.

Cap.

CAP. XVII.

De exercitio plumbatarum.

Plumbatarum quoque * exercitatio (quos Martiobarbulos vocant) tradenda eſt junioribus. Nam in Illyrico dudum duæ legiones fuerunt, quæ ſena millia militum habuerunt: quæ quod his telis ſcienter utebantur & fortiter, Martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tempore ſtrenuiſſimè conſtat omnia bella confecta: uſque eò, ut Diocletianus & Maximianus, cùm ad imperium perveniſſent, pro merito virtutis hos Martiobarbulos, Jovianos, atque Herculianos cenſuerint appellandos, eoſque cunctis legionibus prætuliſſe doceantur. Quinos autem Martiobarbulos inſertos ſcutis portare conſueverunt: quod ſi opportunè milites * jaciunt, propè ſagittariorum ſcutati * mutuari videntur officium. Nam hoſtes, equoſque conſauciant, priuſquam non modò ad manum, ſed ad ictum miſſilium potuerit perveniri.

* *In m. l.* exercitio.

* *VV.* jactant.

* *In optimis Mſ. & VV.* imitari.

CAP. XVIII.

Quemadmodum ad aſcendendos equos tyrones exercendi ſint.

Non tantum autem à tyronibus, ſed etiam à * ſtipendiariis militibus ſalitio equorum diſtrictè eſt ſemper * exacta. Quem uſum uſque ad hanc ætatem, licet jam cum diſſimulatione, perveniſſe manifeſtum eſt. Equi lignei hyeme ſub tecto, æſtate ponebantur in campo: ſuper hos junio-

* *Ex Mſ. & aliis,* ergo abſtipendioſis.

* *Ex eiſdem,* exercenda.

res primò inermes, dum consuetudine proficerent,* demum armati cogebantur ascendere. Tantaque cura erat, ut non solum à dextris, sed etiam à sinistris [partibus] & insilire & desilire condiscerent, evaginatos etiam gladios, vel contos tenentes. Hoc enim assidua meditatione faciebant, scilicet ut in tumultu prælii sine mora ascenderent, qui tam studiosè exercebantur in pace.

* Scribo, deinde.

Cap. XIX.

Ad portandum pondus exercendos tyrones.

Pondus quoque bajulare usque ad 60. libras, & iter facere gradu militari, frequentissimè cogendi sunt juniores, quibus in arduis expeditionibus necessitas imminet annonam pariter & arma portandi. Nec hoc credatur esse difficile, si usus accesserit: nihil enim est, quod non assidua meditatio facillimum reddat. Quam rem antiquos milites factitavisse, Virgilio ipso teste, cognoscitur; qui ait: *

* Virgil. III. Georg.

Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Iniusto sub fasce viam cùm carpit, & hosti
Ante expectatum positis stat in agmine castris.

Cap. XX.

Quo armorum genere usi sint antiqui.

Locus exigit, ut quo armorum genere, vel instruendi, vel muniendi sint tyrones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus consuetudo deleta est: nam licet exemplo Gotthorum & Alanorum Hunnorumque equitum arma profecerint, pedites

pedites * [tamen] constat esse nudatos. Ab urbe enim condita usque ad tempus D. Gratiani, & cataphractis & galeis muniebatur pedestris exercitus. Sed cum campestris exercitatio interveniente negligentia, desidiaque cessaret, gravia videri arma cœperunt, quæ rarò utique milites induebant. Itaque ab imperatore postulant, primò cataphractas, deinde * cassides deponere: sic detectis pectoribus & capitibus, congressi contra Gotthos milites nostri, multitudine sagittariorum sæpe deleti sunt: nec post tot clades, quæ usque ad tantarum urbium excidia pervenerunt, cuiquam curæ fuit, vel cataphractas vel galeas pedestribus reddere. Ita fit, ut non de pugna, sed de fuga cogitent, qui in acie nudi exponuntur ad vulnera. Quid enim pedes sagittarius sine cataphracta, sine galea, qui cum arcu scutum tenere non potest, faciat? Quid ipsi draconarii, atque signiferi, qui sinistra manu hastas gubernant, in prœlio facient, quorum & capita nuda esse constat, & pectora? Sed gravis pediti lorica videtur, & galea fortasse, * rarò meditanti arma, rarò tractanti. Cæterùm quotidianus usus non laborat, etiam si onerosa gestaverit. Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorum, ferre non possunt, detectis corporibus & vulnera sustinere coguntur & mortes: &, quod est gravius [& turpius] aut capi, aut certè fuga rempublicam prodere. Sic dum exercitium laboremque declinant, cum maximo dedecore trucidantur,

* *Damnant libri locutione non insolenti.*

* *Alii*, cassides se debere refundere: *de quo vide Notas meas.*

* *Legendum conscio*, raro meditanti, raro arma tractanti.

tur, ut pecudes. Unde enim apud antiquos Murus dicebatur pedeſtris exercitus: niſi quod pilatæ legiones præter ſcuta etiam cataphractis galeiſque fulgebant? uſque eò, ut ſagittarii ſiniſtra brachia manicis munirentur. Pedites autem ſcutati, præter cataphractas & galeas, etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cogerentur accipere. Sic erant muniti illi, qui in prima acie pugnantes Principes, in ſecunda Haſtati, in tertia Triarii vocabantur. Sed Triarii genibus poſitis ſolebant intra ſcuta ſubſidere, ne ſtantes vulnerarentur, venientibus telis: & cum neceſſitas poſtulaſſet, tanquam requieti vehementius invaderent hoſtes, à quibus conſtat ſæpe factam eſſe victoriam, cum haſtati illi, & qui priores ſteterant, interiiſſent. Erant autem apud veteres inter pedites, qui dicebantur levis armaturæ funditores, & ferentarii: qui præcipuè in cornibus locabantur, & à quibus pugnandi ſumebatur exordium: ſed hi & velociſſimi & exercitatiſſimi legebantur. Nec erant admodum multi, qui cedentes (ſi prœlii neceſſitas compuliſſet) inter principia legionum recipi ſolebant, ita ut acies immota conſiſteret. Uſque ad præſentem propè ætatem conſuetudo permanſit, ut omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant, ex pellibus uterentur: quod propterea ſervabatur, ne gravis galea videretur in prœlio homini, qui geſtabat aliquid ſemper in capite. Miſſilia autem, quibus utebatur pedeſtris exercitus, pila vocabantur, ferro ſubtili trigono præfixa, unciarum

novem

novem sive pedali, quod in scutum fixum non posset abscindi, & loricam, scienter ac fortiter directum, facilè perrumpit. Cujus generis apud nos jam rara sunt tela. Barbari autem scutati pedites, his præcipuè utuntur, quas bebras vocant, & binas etiam ac ternas in prœliis portant. Sciendum præterea, cum missilibus agitur, sinistros pedes in antè milites habere debere: ita enim vibrandis spiculis vehementior ictus est. Sed cum ad pila (ut appellant) venitur, & manu ad manum gladiis pugnatur, tunc dextros pedes in antè milites habere debent: ut & latera eorum subducantur ab hostibus, ne possint vulnus accipere, & proximior dextra sit, quæ plagam possit inferre. Instruendos igitur ac protegendos omni arte pugnandi, quocunque genere armorum constat esse tyrones. Necesse est enim, ut dimicandi acriorem sumat audaciam, qui munito capite vel pectore non timet vulnus.

CAP. XXI.

De munitione castrorum.

Castrorum quoque munitionem debet tyro condiscere: nihil enim, neque tam salutare, neque tam necessarium invenitur in bello: quippe si rectè constituta sunt castra, ita intra vallum securi milites dies noctesque peragunt, etiam si hostis quasi obsideat, muratam civitatem videantur secum ubique portare. Sed hujus rei scientia prorsus intercidit: nemo enim jam diu ductis fossis, præfixisque sudibus castra constituit.

Sic diurno vel nocturno superventu equitum barbarorum, multos exercitus scimus frequenter afflictos. Non solum autem * confidentes sine castris ista patiuntur, sed cum in acie casu aliquo cœperint cedere, munimenta castrorum, quo se recipiant, non habent, & more animalium * multi cadunt. Nec prius moriendi finis fit, quam hostibus voluntas defuerit persequendi.

* *Corrigo.* confidentes, *et si non juver libris.*

* *Lege meo periculo,* inulti.

CAP. XXII.

In quibus locis constituenda sint castra.

Castra autem, præsertim hoste vicino, tuto semper facienda sunt loco: ubi & lignorum & pabuli & aquæ suppetat copia. Et si diutius commorandum sit, loci salubritas eligetur. Cavendum etiam ne mons sit * vicinus altior, qui ab adversariis captus, possit officere. Considerandum [etiam] ne torrentibus inundari consuevcrit campus, & hoc casu vim patiatur exercitus. Pro numero autem militum, vel impedimentorum munienda sunt castra, ne major multitudo constipetur in patuis, nève paucitas in latioribus ultra quam oportet cogatur extendi.

* *Malim,* vicinior, aut altior.

CAP. XXIII.

Quali specie delineanda sint castra.

Interdum autem quadrata, interdum trigona, interdum semirotunda, prout loci qualitas aut necessitas postulaverit, castra facienda sunt. Porta autem, quæ appellatur prætoria, aut Orientem spectare debet, aut illum

illum locum qui [ad] hostes respicit: aut si iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam est profecturus exercitus, intra quam primæ centuriæ, hoc est, cohortes, papiliones tendunt, & dracones, & signa constituunt. Decumana autem porta, quæ appellatur, post * prætoriam est, per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.

* Mss. prætorium.

CAP. XXIV.

Quo genere munienda sint castra.

Castrorum autem diversa triplexque munitio est. Nam si nimia necessitas non premit, cespites circumciduntur è terra, & ex illis velut murùs instruitur, altus tribus pedibus supra terram, ita ut * ante sit fossa de qua levati sint cespites: deinde tumultuaria fossa fit lata pedes novem, & alta pedes septem. Sed ubi vis acrior imminet hostium, tunc legitima fossa ambitum convenit munire castrorum, ita ut 12. pedes lata sit, & alta sub linea (sicut appellant) pedes novem. Supra autem sepibus hinc inde factis, quæ de fossa egesta fuerit terra congeritur, & crescit in altum quatuor pedes. Sic fit ut sit alta tredecim pedes, duodecim lata: supra quam sudes de lignis fortissimis, quas milites portare consueverunt, præfiguntur. Ad quod opus ligones, * rastra, qualos, aliaque utensilium genera habere convenit semper in promtu.

* Vera lectio est, in ante.

* Andeo legere, rutra, quanquam libris omnibus reclamant, ut

CAP. XXV.

Quemadmodum munienda sint castra, cum hostis immineat.

Sed facile est absentibus adversariis castra munire, verum si hostis incumbat, tunc omnes equites, & media pars peditum, ad propulsandum impetum ordinantur in acie, reliqui post ipsos ductis fossis muniunt castra: & per præconem indicatur, quæ centuria prima, quæ secunda, quæ tertia, donec opus omne compleverit. Post hoc à centurionibus fossa inspicitur, ac mensuratur, & vindicatur in eos, qui negligentius fuerint operati. Ad hunc ergo usum instituendus est tyro, ut cum necessitas postulaverit, sine perturbatione, & celeriter, & cautè possit castra munire.

CAP. XXVI.

Quemamodum exerceantur tyrones, ut in acie ordines & intervalla custodiant.

Nihil magis prodesse constat in pugna, quam ut assiduo exercitio milites in acie dispositos ordines * [indesinenter] servent, nec * ultra, quam expedit, aut conglobent agmen, aut laxent. Nam ut constipati perdunt spacia pugnandi, & sibi invicem impedimento sunt: ita rariores atque interlucentes, aditum perrumpendi hostibus * præstant. Necesse est autem statim metu universa confundi, si intercisa acie ad dimicantium terga hostis accesserit. Producendi ergo tyrones sunt semper ad campum, & se-

* *Libri meliores notæ non recipiunt.*

* *Iidem præ se ferunt, necubi contra.*

* *In iisdem videas, dabunt.*

& ſecundum matriculæ ordinem in aciem dirigendi, ita ut primo ſimplex extenſa ſit acies, ne quos ſinus, ne quas habeat curvaturas: ut æquali legitimoque ſpacio miles diſtet à milite. Tunc præcipiendum, ut ſubito duplicent aciem, ita ut in ipſo impetu, is ad quem reſpondere ſolent, ordo ſervetur. Tertio præcipiendum, ut quadratam aciem repentè conſtituant: quo facto in trigonum (quem cuneum vocant) acies ipſa * mutanda eſt. Quæ ordinatio plurimum prodeſſe conſuevit in bello. Jubetur etiam ut inſtruant orbes, quo genere cum vis hoſtium interruperit aciem, reſiſti ab exercitatis militibus conſuevit, ne omnis multitudo fundatur in fugam, & grave diſcrimen immineat. Hæc ſi juniores aſſidua meditatione perceperint, facilius in ipſa dimicatione ſervabunt.

* VV alii quos [illegible] Modeſtus, vertenda eſt.

CAP. XXVII.

Quantum ſpacium ire, vel redire debeant, vel quoties in menſe exerceri, cum educuntur milites ambulatum.

Præterea & vetus conſuetudo permanſit, & divi Auguſti atque Hadriani conſtitutionibus præcavetur, ut ter in menſe, tam equites quam pedites, educantur ambulatum: hoc enim verbo, hoc exercitii genus nominant. Decem millia paſſuum armati inſtructique omnibus telis pedites, militari gradu ire, ac redire jubebantur in caſtra, ita ut aliquam itineris partem curſu alacriore conficerent. Equites quoque diviſi per

 turmas,

turmas, armatique, similiter tantum itineris peragebant, ita ut * ad equestrem meditationem interdum sequerentur, interdum cederent, & recursu quodam * impetus repararent. Non solum autem in campis, sed etiam in clivosis & arduis locis, & ascendere & descendere utraque acies cogebatur, ut nulla res vel casus prorsus pugnantibus posset accidere, quam non antè boni milites assidua exercitatione didicissent.

* *Liber Mss.* ad æqualem.

* *Malus membranæ* in prœliis repedarent.

Cap. XXVIII.

De adhortatione rei militaris, Romanæque virtutis.

Hæc fidei ac devotionis intuitu, Imperator invicte, de universis auctoribus qui rei militaris disciplinam literis mandaverunt, in hunc libellum enucleata congessi, ut in delectu atque exercitatione tyronum; si quis diligens velit existere, ad antiquæ virtutis imitationem facile corroborare possit exercitum. Neque enim degeneravit in hominibus Martius calor, nec effœtæ sunt terræ, quæ Lacedæmonios, quæ Athenienses, quæ Marsos, quæ Samnites, quæ Pelignos, quæ ipsos progenuêre Romanos. Nonne Epirotæ armis plurimum aliquando valuerunt? Nonne Macedones ac Thessali, superatis Persis usque ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & * Medos, ac Thraces, in tantum bellicosos semper fuisse manifestum est, ut ipsum Martem fabulæ apud eos natum esse confirment. Longum est, si universarum provinciarum vires enumerare

* *Libri optimi constanter,* Mœsos, *& id rectum est.*

merare contendam, cum omnes in Romani Imperii ditione consistant. Sed longæ securitas pacis, homines partim ad * delectationem ocii, partim ad civilia traduxit officia. Ita cura exercitii militaris primo negligentius agi, postea dissimulari, ad postremum olim in oblivionem perducta cognoscitur: nec aliquis hoc superiore ætate accidisse miretur, cum post primum Punicum bellum, viginti, & quod excurrit, annorum pax; ita Romanos illos ubique victores ocio & armorum desuetudine enervaverit; ut secundo Punico bello Hannibali pares esse non possent. Tot * itaque consulibus, tot ducibus, tot exercitibus amissis, tunc demum ad victoriam pervenerunt, cum usum exercitiumque militare condiscere potuerunt. Semper ergo legendi & exercendi sunt juniores. Vilius enim constat erudire armis suos, quam alienos mercede conducere.

* *VV. aliquot habent* dilectionem.

* *Liber meus mavult* ubique.

FLAVI

FLAVI VEGETI RENATI DE RE MILITARI, LIBRI SECUNDI

Prologus.

*Instituta majorum artis armaturæ plenissimè clementiam vestram peritissimeque retinere, continuis declaratur victoriis ac triumphis. Siquidem indubitata approbatio artis sit, rerum semper effectus. Verum tranquillitas tua, Imperator invicte, altiori consilio, quàm mens terrena poterat concipere, ex libris * antiqua desiderat, cum ipsam antiquitatem factis recentibus antecedat. Igitur cum hæc literis breviter comprehendere, majestati vestræ non tam discenda, quàm recognoscenda præciperer, certavit sæpius devotio cum pudore. Quid enim audacius, quam domino ac principi generis humani, domitori omnium gentium barbararum, aliquid de usu ac disciplina insinuare bellorum? nisi fortè jussisset fieri quod ipse gessisset. Rursum tanti Imperatoris non obedire mandatis, plenum sacrilegii videbatur atque periculi. Miro itaque * timore in parendo audax factus sum, dum metuo videri audacior, si * negassem. Ad quam temeritatem, præcedens me indulgentiæ vestræ perennitas animavit. Nam libellum de delectu atque exercitatione tyronum, dudum tanquam famulus obtuli: nec tamen culpatus abscessi. Nec formido jussum aggredi opus, quod spontaneum cessit impunè.*

* Aliàs, *antiquorum ea.*

* In plerisque est, *modo.*

* In iisdem, *negarem.*

CAP.

CAP. I.

In quot genera dividatur res militaris.

Res igitur militaris (ſicut Latinorum egregius auctor, carminis ſui teſtatur exordio) armis conſtat & viris. Hæc in tres dividitur partes, Equites, Pedites, Claſſes. Equitum alæ dicuntur, ab eo quòd ad ſimilitudinem alarum ab utraque parte protegant acies: quæ nunc vexillationes vocantur * à velo, quia velis, hoc eſt, * flammulis utuntur. Eſt & aliud genus equitum, qui legionarii vocantur, propterea quod connexi ſunt legioni: ad quorum exemplum ocreati equites ſunt inſtituti. Claſſium item duo genera ſunt. Unum liburnarum, aliud luſoriarum. Equitibus campi; claſſibus maria & flumina; peditibus colles, urbes, plana, & abrupta ſervantur. Ex quo intelligitur, magis reipublicæ neceſſarios pedites, qui poſſunt ubique prodeſſe. Et major numerus * peditum, ſumtu & expenſa minore nutritur. Exercitus ex re ipſa atque opere exercitii, nomen accepit, ut ei nunquam liceret obliviſci, quod vocabatur. Verum ipſi pedites, in duas diviſi ſunt partes, hoc eſt, in auxilia & legiones. Sed auxilia à ſociis, vel fœderatis gentibus mittebantur. * Romana autem virtus, præcipuè in legionum ordinatione præpollet. Legio autem ab elegendo appellata eſt: quod vocabulum eorum deſiderat fidem atque diligentiam, qui milites probant. In auxiliis minor, in legionibus longè amplior conſuevit militum numerus aſcribi.

* *Membrana habent*, ab eo quod velis.
* *Forte*, flammeolis.
* VV. *conſtanter*, militum, *quod ſi utroque caveamus?*
* *Lege*, Romana autem res.

CAP.

Cap. II.

Quid inter legiones, & auxilia intersit.

Denique Macedones, Græci, Dardani, phalanges habuerunt, & in una Phalange armatorum octo milia censuerunt. Galli atque Celtiberi, pluresque barbaricæ nationes, catervis utebantur in prœlio, in quibus erant sena milia armatorum. Romani legiones habent, in quibus singuli sena milia, interdum amplius, militare consueverunt. Quid autem inter legiones, & auxilia interesse videatur, expediam. Auxiliares conducuntur ad prœlium, ex diversis locis, ex diversis * muneribus venientes: nec disciplina inter se, nec notitia, nec affectione consentiunt. Alia instituta, alius inter eos est usus armorum. Necesse est autem tardius ad victoriam pervenire, qui discrepant antequam dimicent. Denique cum in expeditionibus plurimum prosit, omnes milites unius præcepti significatione converti, non possunt æqualiter jussa complere, qui antè pariter non fuerunt. Tamen hæc ipsa si solennibus diversisque exercitiis propè quotidie roborentur, non mediocriter juvant. Nam legionibus semper auxilia, tanquam levis armatura in acie jungebantur, ut in his prœliandi magis adminiculum esset, quam principale subsidium. Legio autem propriis cohortibus plena, cum gravem armaturam, hoc est, principes hastarios, triarios, antesignanos: item levem armaturam, hoc est, ferentarios, sagittarios, funditores, balistarios;

* Numeris genuina lectio est.

rios; cùm proprios & sibi insitos equites legionarios, iisdem matriculis teneat: cum uno animo, parique consensu castra muniat; aciem instruat, prœlium gerat; ex omni parte perfecta; nullo extrinsecus indigens adiumento; quantamlibet hostium multitudinem superare consueverat. Documentum est magnitudo Romana, quæ semper cum legionibus dimicans, tantum hostium vicit, quantum vel ipsa voluit, vel rerum natura permisit.

CAP. III.

Quæ causæ exhauriri fecerint legiones.

Legionum nomen in exercitu permanet hodieque, sed per negligentiam superiorum temporum, robur infractum est, cum virtutis præmia occuparet ambitio, & per gratiam promoverentur milites, qui promoveri consueverant per laborem. Deinde contubernalibus, completis stipendiis, per testimoniales ex more dimissis, non sunt alii substituti. Præterea necesse est, morbo aliquantos debilitari, atque dimitti, aliquantos * [militiam] deserere, vel diversis casibus interire: ut nisi annis singulis, imò singulis penè mensibus in decedentium locum juniorum turba succedat, quamvis copiosus exhauriatur exercitus. Est & alia causa, cur attenuatæ sint legiones. Magnus in illis labor est militandi, graviora arma, * fera munera, severior disciplina. Quod vitantes plerique, in auxiliis festinant militiæ sacramenta percipere, ubi & minor sudor, & matu-

**Glossema est additum ab iis qui phrasinnum intellexerant.*

** Exemplaria optima notæ constanter,* plura.

maturiora sunt præmia. Cato ille major, cum & armis invictus esset, & consul exercitus sæpè duxisset, plus se reipub. credidit profuturum, si disciplinam militarem conferret in literas. Nam unius ætatis sunt, quæ fortiter fiunt; quæ verò pro utilitate reipublicæ scribuntur, æterna sunt. Idem fecerunt alii complures, sed præcipuè Frontinus divo Traiano * ob ejusmodi comprobatur industriam. Horum instituta, horum præcepta, in quantum valeo, strictim fideliterque signabo. Nam cùm easdem expensas faciat & diligenter & negligenter exercitus ordinatus, non solùm præsentibus, sed etiam futuris seculis proficiet: si provisione majestatis tuæ, Imperator Auguste, & fortissima dispositio reparetur armorum, & emendetur dissimulatio præcedentium.

* Iterum libri optimi ob ejusmodi comprobatus industria.

Cap. IV.

Quotenas legiones antiqui ad bellum duxerunt.

In omnibus auctoribus invenitur, singulos consules adversus hostes copiosissimos, non amplius quam binas duxisse legiones, additis auxiliis sociorum. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, ut cuivis bello duæ legiones crederentur posse sufficere. Quapropter ordinationem legionis antiquæ secundum normam militaris juris exponam. Quæ descriptio si obscurior aut impolitior videbitur, non mihi; sed difficultati ipsius rei convenit imputari. Attento itaque animo sæpius relegenda sunt, ut memoria intel-

intellegentiaque valeant comprehendi. Necesse est enim invictam esse rempublicam, cujus Imperator militari arte percepta, quantos voluerit faciat exercitus bellicosos.

CAP. V.

Quemadmodum legio constituatur.

Diligenter igitur lectis junioribus, animis corporibusque præstantibus, additis etiam exercitiis quotidianis, quatuor vel eò amplius mensium, jussu auspiciisque invictissimi principis legio formatur. Nam * puncturis in cute punctis milites scripti * & matriculis inserti jurare solent. Et ideo militiæ sacramenta dicuntur. Jurant autem per Deum, & per Christum, & per Spiritum sanctum, & per majestatem Imperatoris, quæ secundum Deum generi humano diligenda est & colenda. Nam Imperatori, cum Augusti nomen accepit, tanquam præsenti & corporali Deo fidelis est præstanda devotio, & impendendus pervigil famulatus. Deo enim vel privatus, vel militans servit, cum fideliter eum diligit, qui Deo regnat auctore. Jurant autem milites, omnia se strenuè facturos, quæ præceperit Imperator, nunquam deserturos [militiam,] nec mortem recusaturos pro Romana Republica.

* Scribo, victurus
* Corrige, cum matriculis inserantur.

Suspicor ab aliena manu esse.

CAP. VI.

Quot cohortes in una sint legione, item quot milites in una cohorte.

Sciendum est autem, in una legione decem cohortes esse debere. Sed prima co-

 hors

hors reliquas, & numero militum & dignitate præcedit. Nam genere atque institutione literarum viros electissimos quærit. Hæc enim suscipit aquilam, quod præcipuum signum in Romano est semper exercitu, & totius legionis insigne. Hæc imagines imperatorum, hoc est, divina & præsentia signa veneratur. Habet pedites mille centum quinque. Equites loricatos centum triginta duos: & appellatur cohors miliaria. Hæc caput est legionis, ab hac, cum pugnandum est, prima acies incipit ordinari. Secunda cohors habet pedites 555. Equites 66. & appellantur cohors quingentaria. Tertia cohors similiter habet pedites 555. Equites 66. sed in hac cohorte tertia, validiores probari moris est, quia in media acie consistit. Cohors quarta habet pedites quingentos quinquaginta quinque. Equites 66. Cohors quinta habet pedites 555. equites 66, Sed & quinta cohors strenuos desiderat milites: quia sicut prima in dextro, ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hæ quinq. cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites 555. Equites 66. In ipsa quoque * enucleati asscribendi sunt juniores: quia in secunda acie post Aquilam & Imagines cohors sexta consistit. Cohors septima habet pedites 555. Equites 66. Cohors octava habet pedites 555. Equites 66. Sed & ipsa animosos desiderat viros: quia in secunda acie consistit in medio. Cohors nona habet pedites 555. Equites 66. Cohors decima habet pedites 555: Equites 66. & ipsa bonos acci-

* VV. *aliquot*, enucleatim.

accipere consuevit bellatores: quia in secunda acie sinistrum possidet cornu. His decem cohortibus legio plena fundatur, quę habet pedites sex milia centum, equites septingentos viginti sex. Minor itaque numerus armatorum in * una legione esse non debet. Major autem interdum esse consuevit, si non tantùm unam cohortem, sed etiam alias miliarias fuerit jussa suscipere.

* *In V. & Modesto*, una quaque.

CAP. VII.

*Nomina & gradus * principum legionis.*

Antiqua ordinatione legionis exposita, principalium militum, & (ut proprio utar vocabulo) * principum nomina, & dignitates secundum præsentes matriculas indicabo. Tribunus major per epistolam sacram Imperatoris judicio destinatur. Minor tribunus provenit ex labore. Tribunus autem vocatur à tribu: quia præ est militibus, quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicuntur, qui in prœlio primos ordines ducunt. Augustales appellantur, qui ab Augusto ordinariis juncti sunt. Flaviales item tanquam secundi Augustales, à divo Vespasiano sunt legionibus additi. Aquiliferi, qui aquilam portant. Imaginarii vel imaginiferi, qui Imperatoris imagines ferunt. Optiones ab optando appellati, quod antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam * adoptati eorum, atque vicarii solent universa curare. Signiferi, qui signa portant: quos nunc draconarios vocant. Tesserarii, qui tesseram per contubernia militum nunciant. Tessera autem dicitur præ-

* Liber v. *principiorum.*

* VV. *tam editi, quam Mss. legunt*, principiorum.

* *Membrana aliquot, & Modest. ss*, adoptati, cum eorum vicario.

præceptum ducis, quo vel ad [aliquod] opus, vel ad bellum movetur exercitus. Campigeni, hoc eſt, anteſignani, ideo ſic nominati, quia eorum opera atque virtute exercitii genus creſcit in campo. Metatores, qui præcedentes, locum eligunt caſtris. Beneficiarii, ab eo appellati, quod promoventur beneficio tribunorum. Librarii, ab eo, quod in libros referant rationes ad milites pertinentes. Tubicines, Cornicines, & Buccinatores, qui tuba vel ære curvo, vel buccina committere prælium ſolent. Armaturæ duplares, quæ binas conſequuntur annonas. Simplares, quæ ſingulas. Menſores, qui in caſtris ad podiſmum, dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant, vel hoſpitia in civitatibus præſtant. Torquati duplares; Torquati ſimplares, quibus torques aureus ſolidus virtutis præmium fuit, quem qui meruiſſet, præter laudem interdum duplas conſequebatur annonas: duplares duas, * ſimplares unam. Erant & ſecundum annonam candidati duplares, candidati ſimplares. Hi ſunt milites principales, qui privilegiis muniuntur. Reliqui munifices appellantur, quia * munia facere coguntur.

* *In membranis eſt,* ſeſquiplares unam ſemis.

* *Libri aliquot,* munera.

Cap. VIII.

Nomina eorum, qui antiquos ordines ducebant.

Vetus autem conſuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis, promoveretur Centurio primipili: qui non ſolum aquilæ præ-

læ præerat, verumetiam quatuor centurias, hoc eſt, quadringentos milites, in prima acie gubernabat. Hic tanquam caput totius legionis merita conſequebatur & commoda. Item primus haſtatus duas centurias, id eſt, ducentos homines ducebat in acie ſecunda, quem nunc ducenarium vocant. Princeps autem primæ cohortis centuriam ſemis, hoc eſt, centum quinquaginta homines gubernabat. Ad quem propè omnia, quæ in legione * ordinata ſunt, pertinent. Item ſecundus haſtatus centuriam ſemis, id eſt, centum quinquaginta homines regebat. Triarius prior, centum homines gubernabat: ſic decem centuriæ cohortis primæ, à quinque ordinariis regebantur: quibus magnæ utilitates, & magnus honor eſt à veteribus conſtitutus: ut ceteri milites ex tota legione omni labore ac devotione contenderent ad tanta præmia pervenire. Erant * enim centuriones, qui ſingulas centurias curabant: qui nunc centenarii nominantur. Erant decani, denis militibus præpoſiti: qui nunc caput contubernii vocantur. Secunda cohors habebat centuriones quinque. Similiter tertia, & quarta, uſque ad decimam cohortem: in tota autem legione erant centuriones quinquaginta quinque.

* *Rectius legeris* ordinanda.

* *Legendum*, etiam.

CAP. IX.

De officio præfecti legionis.

Sed legati Imperatoris * ex conſularibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones, & auxilia univerſa obtemperabant in

* *Reſtius*, ex conſulibus.

ordinatione pacis vel neceſſitate bellorum; in quorum locum nunc illuſtres viros conſtat magiſtros militum ſubſtitutos, à quibus non tantùm binæ legiones, ſed etiam plures * numero gubernantur. Proprius autem judex erat præfectus legionis, habens comitivam primi ordinis dignitatem, qui abſente legato, tanquam vicarius ipſius poteſtatem maximam retinebat. Tribuni vel centuriones, ceterique milites, ejus præcepta ſervabant. Vigiliarum ſive profectionis teſſera ab eodem petebatur. Si miles crimen aliquod admiſiſſet, auctoritate præfecti legionis deputabatur à tribuno ad pœnam. Arma omnium militum, item equi, veſtes, & annona, ad curam ipſius pertinebant. Diſciplinæ jus, & ſeveritas: * exercitatio, non ſolùm peditum, ſed etiam equitum legionariorum, præcepto ejus quotidie curabatur. Ipſe autem cuſtos diligens & ſobrius, legionem ſibi creditam aſſiduis operibus ad omnem devotionem, ad omnem formabat induſtriam: ſciens ad præfecti laudem ſubjectorum redundare virtutem.

* Numeri *verâ ſcriptura.*

* *Non male libri Mſſ.* exercitio.

CAP. X.

De officio præfecti caſtrorum.

Erat etiam caſtrorum præfectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen non mediocribus cauſis: ad quem caſtrorum poſitio, valli & foſſæ * deſtinatio pertinebat. Tabernacula vel caſæ militum, cum impedimentis omnibus, nutu ipſius curabantur. Præterea ægri contubernales & medici, à quibus

* *Melior lectio* æſtimatio.

quibus curabantur, expenſæ etiam ad ejus induſtriam pertinebant. Vehicula, * ſagittarii, necnon etiam ferramenta, quibus materies * ſecatur vel cæditur, quibus aperiuntur foſſæ, * contexitur vallum aquæ ductus. Item ligna vel ſtramina, arietes, onagri, baliſtæ, ceteraque genera tormentorum, ne deeſſent aliquando, procurabat. Is poſt longam probatamque militiam peritiſſimus omnium legebatur: ut rectè doceret alios, quod ipſe cum laude feciſſet.

* *Emendo*, ſagmarii.
* *Lege*, ſerratur.
* *Quid ſi ſcripſerimus*. conſepitur vallum, aqua educitur.

CAP. XI.

De officio præfecti fabrorum.

Habet præterea legio * fabros lignarios, inſtructores, carpentarios, ferrarios, pictores, reliquoſque artifices ad hybernorum ædificia fabricanda; ad machinas, turres ligneas, ceteraque, quibus vel expugnantur adverſariorum civitates, vel defenduntur propriæ, præparatos, qui arma, qui vehicula, ceteraque genera tormentorum, vel nova facerent, vel quaſſata repararent. Habebant etiam fabricas ſcutarias, loricarias, arcuarias, in quibus ſagittæ, miſſilia, caſſides, omniaque armorum genera formabantur. Hæc enim erat cura præcipua, ut quicquid exercitui neceſſarium videbatur, nunquam deeſſet in caſtris: uſque eò, ut etiam cunicularios haberent, qui ad morem Beſſorum, ducto ſub terris cuniculo, muriſque intra fundamenta perfoſſis, improviſi emergerent ad urbes hoſtium capiendas. Horum judex erat proprius præfectus fabrorum.

* *Rectè Modius emendabat* fabros, tignarios, ſtructores.

CAP.

CAP. XII.

De officio tribuni militum.

Decem cohortes habere legionem diximus: ſed prima erat miliaria, in qua cenſu, genere, literis, forma, virtute, pollentes milites mittebantur. Huic tribunus præerat, armorum ſcientia, virtute corporis, morum honeſtate præcipuus. Reliquæ cohortes, prout principi placuiſſet, à tribunis, vel à præpoſitis regebantur. Tanta autem ſervabatur exercendi milites cura, ut non ſolùm tribuni, vel præpoſiti contubernales ſibi creditos, ſub oculis ſuis juberent quotidie meditari, ſed etiam ipſi armorum arte perfecti, ceteros ad imitationem proprio cohortarentur exemplo. Tribuni autem ſolicitudo * per hanc laudatur induſtriam: cum miles veſte nitidus, armis benè munitus, ac fulgens, exercitii uſu, & diſciplina eruditus * incedit.

* *Recipiendum ex* VV. Tribuni laudabatur induſtria:
* *Ex iiſdem legamus* incedebat.

CAP. XIII.

De centuriis atque vexillis peditum.

Primum ſignum totius legionis eſt Aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiam per ſingulas cohortes à draconariis feruntur ad prœlium. Sed antiqui, * quia ſciebant in acie, commiſſo bello, celeriter ordines, acieſque turbari, atque confundi; ne hoc poſſet accidere, cohortes in centurias diviſerunt, & ſingulis centuriis ſingula vexilla conſtituerunt: ita ut ex qua cohorte, vel quota eſſet centuria, vel illo vexillo literis eſſet aſcri-

* *Liber* V. & *Modeſtus*, qui.

criptum, quod intuentes, vel legentes milites, in quantovis tumultu, à contubernalibus suis aberrare non possent. Centuriones insuper, qui nunc centenarii vocantur, transversis cassidum * cristis, ut facilius noscerentur, quos singulas jusserunt gubernare centurias: quatenus nullus error existeret, cùm centeni milites sequerentur, non solùm vexillum suum, sed etiam centurionem, qui signum habebat in galea. Rursus ipsæ centuriæ in contubernia divisæ sunt: ut decem militibus sub uno papilione degentibus, unus * [quasi] præesset decanus, qui caput contubernii nominatur. Contubernium autem manipulus vocabatur, ab eo quod conjunctis manibus pariter dimicabant.

* *Membrana inferunt cristis litteras habebant.*

* *Fortean* quoque.

CAP. XIV.

De turmis equitum legionariorum.

Quemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur. Et habet una turma equites 32. Huic qui præest, Decurio nominatur. * Ut enim centum pedites ab uno centurione, sub uno vexillo gubernantur, similiter 32. equites ab uno decurione, sub uno vexillo reguntur. Præterea sicut centurio eligendus est, qui sit magnis viribus & procera statura; qui hastas vel missilia peritè jaculetur & fortiter; qui dimicare gladio, & scutum rotare doctissimè noverit; qui omnem artem didicerit armaturæ, vigilans, sobrius, agilis, magis ad facienda, quæ ei imperantur, quàm ad loquen-

* *Emendandum* Ut enim centum, & decem pedites.

quendum paratus: [qui]contubernales suos ad disciplinam retineat; ad armorum exercitium cogat, ut benè vestiti, & calceati sint; ut arma omnium defricentur ac splendeant: similiter elegendus est decurio, qui turmæ equitum præponatur, imprimis habili corpore, ut loricatus, & armis circundatus omnibus, cum summa admiratione equum possit ascendere; equitare fortissimè; conto scienter uti; sagittas doctissimè mittere; turmales suos, id est, sub cura sua equites positos erudire ad omnia, quæ equestris pugna deposcit; eosdem cogere loricas, vel cataphractas, contos, & cassides frequenter tergere, & curare. Plurimum enim terroris hostibus armorum splendor importat. Quis credat militem bellicosum; cujus dissimulatione, situ, ac rubigine arma fœdantur? Non solùm autem equites, sed etiam ipsos equos assiduo labore convenit edomari. Itaque ad decurionem & sanitatis, & exercitationis tam hominum, quàm equorum pertinet cura.

CAP. XV.

Quemadmodum legionum acies instruantur.

Nunc qualiter instruenda sit acies, si pugna immineat, declaretur unius legionis exemplo: quod si usus exegerit, transferri possit ad plures. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors secunda conjungitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta.

quarta. Quinta verò [cohors] sinistrum suscipit cornu. Sed ante signa, & * citra signa nec non etiam in prima acie dimicantes, principes * vocantur, hoc est, ordinarii, ceterique principales. Hæc erat gravis armatura, qui habebant cassides, cataphractas, ocreas, scuta, gladios majores, quos spathas vocant, & alios minores, quos semispathas nominant, plumbatas quinas positas in scutis, quas primo impetu jaciunt. Item bina missilia, unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, * hastili pedum quinque * [&] semis, quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur, ad cujus jactum exercebantur præcipuè milites, quod arte, & virtute directum, & scutatos pedites, & loricatos equites sæpè transverberabat: aliud minus: ferro triangulo unciarum quinque,* hastili trium pedum [&] semis, quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Prima acies principum: Secunda hastatorum, armis talibus docetur instructa. Post hos erant ferentarii & levis armatura; quos nunc * auxiliatores, & armaturas dicimus; scutati qui plumbatis, gladiis, & missilibus accincti, sicut nunc propè omnes milites videntur armati. Erant item sagittarii cum cassidibus; cataphractis; & gladiis; sagittis; & arcubus. Erant funditores, qui ad fundas vel fustibalos lapides jaciebant. Erant tragularii, qui ad manubalistas, vel arcubalistas dirigebant sagittas. Secunda acies similiter armabatur: in qua consistentes milites, hastati vocabantur. Sed in secunda acie, dextro

cornu,

* *Libri meliores, & M desunt* circa.
* *Idem,* vocabantur.

* *Verius* hastile
* *Abscindendum est.*

* *Iterum lego* hastile

* *Libri saniores habent,* exculcatores.

cornu, cohors sexta ponebatur: cui jungebatur septima. Octava cohors mediam aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in secunda acie sinistrum semper obtinebat cornu.

CAP. XVI.

Quemadmodum triarii, vel centuriones armentur.

POST omnes autem acies, triarii cum scutis, cataphractis & galeis ocreati cum gladiis, semispathis, plumbatis [&] binis missilibus locabantur, qui genu posito subsidebant, ut, si prima acies vinceretur, ab his quasi de integro reparata pugna posset * sperari victoria. Omnes autem signarii vel signiferi, quamvis pedites, loricas minores accipiebant, & galeas ad terrorem hostium * ursinis pellibus tectas. Centuriones verò habebant cataphractas, scuta, & galeas ferreas: sed transversis & argentatis cristis, ut * facilius agnoscerentur à suis.

* *Membranae*, reparari, *fortean*, respirare.

* *In uno V. est* hirsutis.

* *Libri scripti malunt* celerius.

CAP. XVII.

Commissa pugna gravem armaturam stare pro muro.

ILLUD autem sciendum est, & modis omnibus retinendum: quòd commisso bello, prima ac secunda acies stabat immota. Triarii quoque residebant. Ferentarii autem, * & levis armatura scutatores, sagittarii, funditores, adversarios provocabant ante aciem procedentes: si hostes fugare poterant, sequebantur: si eorum virtute,

* *Restituo* armaturae: ex culcatores, scutarores, sagittarii, funditores, hoc est levis armatura.

te, * ac multitudine premebantur, revertebantur ad suos, & post eos stabant. Excipiebat autem prœlium gravis armatura, quę tanquam murus (ut ita dicam) ferreus stabat; & non solùm missilibus, sed etiam gladiis cominus dimicabat. Et si hostes fugasset, non sequebatur gravis armatura, ne aciem suam * ordinemque turbaret, & ad dispersos recurrentes hostes, incompositos opprimerent: sed levis armatura cum funditoribus sagittariis, & equitibus, fugientes sequebatur inimicos. Hac dispositione, atque cautela sine periculo legio vincebat, aut superata servabatur incolumis: quia jus legionis est, facilè nec fugere, nec sequi.

* *Malim,* aut.

* *Vegetius scripsit* ordinationemque.

CAP. XVIII.

Nomina militum, & gradus in scutis eorum adversis scribenda.

SED ne milites [aliquando] in tumultu prœlii à suis contubernalibus aberrarent diversis cohortibus diversa in scutis signa pingebant: ut ipsi nominant δίγματα, sicut etiam nunc moris est fieri. Præterea in adverso scuto uniuscujusque militis, literis erat nomen adscriptum, addito, ex qua esset cohorte, quàve centuria. Ex his ergo apparet, legionem benè institutam, quasi munitissimam esse civitatem, quæ omnia prœlio necessaria secum ubique portaret, nec metueret repentinum hostium superventum, quæ etiam in mediis campis subito * fossa valloque muniretur, quæ omnę genus militum, omne genus contineret

* *Malim cum membranis,* fossa se valloque muniretur.

neret * armorum. Si quis igitur pugna publica ſuperare Barbaros cupit, ut, divinitatis nutu, diſpoſitione Imperatoris invicti, reparentur ex tyronibus legiones, votis omnibus petat. Intra breve autem temporis ſpacium, juniores diligenter electi & exercitati quotidie, non ſolùm manè, ſed etiam poſt meridiem, omni armorum diſciplina vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terrarum integrum ſubegerunt, facilè coæquabunt. * Nec moveatur, [Cæſar, tua majeſtas] quòd olim conſuetudo eſt mutata, quæ viguit: * hujus felicitatis ac proviſionis eſt perennitas tua, ut pro ſalute reipublicæ & nova excogitet, & antiqua reſtituat. Omne opus difficile videtur, * antequam tentes; ceterùm ſi exercitati, & prudentes viri dilectui præponantur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari, & diligenter inſtitui. Quidvis enim efficit ſolertia, ſi competentes non denegentur expenſæ.

* Liber V. armaturarum.

* Nec moveat quod olim. ita legendum monent ferè omnes libri.

* Reſtitue Sed hujus, Sed, valet nam.

* Mſſ. ante tentamentum.

Cap. XIX.

*Præter corporis * robur, notarum, & computandi artem in tyronibus eligendam.*

Sed quoniam in legionibus plures ſcholæ ſunt, quæ literatos milites quærunt: ab his, qui tyrones probant, in omnibus quidem ſtaturæ magnitudinem, corporis * robur, alacritatem animi, convenit explorari: ſed in quibuſdam notarum peritia, calculandi, computandique uſus * exigitur. Totius enim legionis ratio, ſive obſequiorum,

* Mſſ. robor.

* Robor.

* VV. ſ. legitur eligitur.

rum, ſive militarium * numerorum, ſive pecuniæ quotidie aſſcribitur actis majore propè diligentia, quàm res annonaria, vel civilis, * polipticis annotatur. Quotidianas etiam in pace vigilias: item excubitum, ſive * angarias, de omnibus centuriis, & contuberniis, * [quæ] viciſſim milites faciunt; * ut ne quis contra juſtitiam prægravetur, aut alicui præſtetur immunitas: nomina eorum, qui vices ſuas fecerunt, brevibus inſeruntur. Quando quis commeatum acceperit, vel quot dierum, annotatur in brevibus. Tunc enim difficilè commeatus dabatur, niſi cauſis juſtiſſimis * approbatis. Nec aliquibus milites inſtituti deputabantur obſequiis, nec privata iiſdem negocia mandabantur. Siquidem incongruum videbatur, Imperatoris militem, qui veſte & annona publica paſcebatur, utilitatibus vacare privatis. Ad obſequia tamen * judicum vel tribunorum, nec non etiam principalium deputabantur milites, qui vocantur accenſi, hoc eſt, poſtea additi, quàm fuiſſet legio completa, quos nunc Supernumerarios vocant. Faſcicularia tamen, id eſt, lignum, fœnum, aquam, ſtramen, etiam legitimi milites in caſtra portabant. Munifices enim ab eo appellantur, quòd hæc * munia faciant.

* Forsà munerum.

* *Adi Commentarium.*

* VV. agrarias.

* *Miror vocem illam habenus Vegetio adhæreſcere.*

* *Legerim,* & ne.

* *Quid ſi ſcribamus,* ac probatis.

* *Membrana* judicium.

* *Aliàs,* munera.

CAP.

Cap. XX.

Donativi partem dimidiam debent apud signa milites sequestrare [*servandam.*]

Illud verò ab antiquis divinitùs institutum est, ut ex donativo quod milites consequuntur, dimidia pars sequestraretur apud signa, & ibidem ipsis militibus servaretur, ne per luxum aut inanium rerum comparationem, à contubernalibus possit absumi. Plerique enim homines, & præcipuè pauperes, tantum erogant, quantum habere potuerint. * Sepositio autem ista pecuniæ, primùm ipsis contubernalibus docetur accommoda. (Nam cùm publica sustententur annona, ex omnibus donativis augetur eorum pro medietate castrense peculium) Miles deinde qui sumtus suos scit apud signa depositos, de deserendo nihil cogitat, magis diligit signa. Pro illis in acie fortiùs dimicat, more humani ingenii, ut pro illis habeat maximam curam, in quibus suam videt positam esse substantiam. Denique decem folles, hoc est, decem sacci, per cohortes singulas ponebantur, in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur etiam saccus undecimus, in quem tota legio particulam aliquam conferebat, sepulturæ scilicet causa, ut si quis ex contubernalibus defecisset, de illo undecimo sacco ad sepulturam ipsius promeretur expensa. Hæc ratio apud signiferos (ut nunc dicunt) in cophino servabatur. Et ideo signiferi non solùm fideles, sed etiam literati homines diligebantur,

* *Fortasse an legendum,* Sed depositio ista.

tur,

tur, qui & ſervare depoſita, & ſcirent ſingulis reddere rationem.

CAP. XXI.

In legione ita fieri promotiones, ut per omnes cohortes tranſeant qui promoventur.

Non tantùm humano conſilio, ſed etiam divinitatis inſtinctu, legiones à Romanis arbitror conſtitutas. In quibus decem cohortes ita ſunt ordinatæ, ut omnium unum corpus, una videatur eſſe conjunctio. Nam quaſi in orbem quendam per diverſas cohortes & diverſas ſcholas milites promoventur, ita ut ex prima cohorte ad gradum quempiam promotus vadat ad decimam cohortem: & rurſus ab ea, creſcentibus ſtipendiis, cum majore gradu per alias recurrat ad primam. Ideo primipili centurio, poſtquam in orbem omnes cohortes per diverſas adminiſtraverit ſcholas, in prima cohorte ad hanc pervenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda * conſequitur. Sicut primicerius in officio præfectorum prætorio ad honeſtum, quæſtuoſumque militiæ pervenit * gradum: ita legionarii equites cohortes ſuas contubernii affectione venerantur; cùm naturaliter equites à peditibus ſoleant diſcrepare. Per hanc ergo contextionem, in legionibus, * & omnium cohortium, equitum, peditumque ſervabatur una concordia.

* *Veteres libri legunt, & diſtinguunt* conſequatur: ſicut p.

* *Iterum*, finem. Item legionarii.

* *Rectius ni fallor*, & omnibus cohortibus.

CAP. XXII.

Quid inter tubicines, & cornicines, & classicum intersit.

Habet præterea legio tubicines, cornicines, & buccinatores. Tubicen ad bellum vocat milites, & rursum receptui canit. Cornicines * [& buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingressu conflictus & ejus reditu. Hi] quotiens canunt, non milites, sed signa ad eorum obtemperant nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus exituri sunt soli milites, tubicines canunt, * [& soli milites ad signa eorum obtemperant.] [* Quotiens movenda sunt signa, cornicines canunt.] Quotiens autem pugnatur, & tubicines & cornicines pariter canunt. Classicum item appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt. Hoc insigne videtur imperii, quia classicum canitur Imperatore præsente, vel cùm in militem capitaliter animadvertitur: quia hoc ex * imperialibus legibus fieri necesse est. Sive ergo ad vigilias vel * angarias faciendas, sive ad opus aliquod, vel ad decursionem campi exeunt milites, tubicine vocante operantur, & rursus tubicine admonente cessant. Cùm autem moventur signa, aut jam mota figenda sunt, cornicines canunt. Quod ideò in omnibus exercitiis, & processionibus custoditur, ut in ipsa pugna faciliùs obtemperent milites, sive eos pugnare, sive stare, sive sequi, vel redire præceperint duces. Siquidem ratio manifesta sit, semper in ocio debere

* *Inclusa, ab alia, quàm Vegetii manu esse libri clamitant.*

* *Etiam illa ab adulterina manu.*

* *Etiam illa in meo V. non reperiuntur. vide hoc cap. versic.* Cùm autem.

* *Alii,* Imperatoris.

* *Libri optimi, agarias.*

debere fieri, quod necessariò faciendum videtur in prœlio.

CAP. XXIII.

De exercitatione militum.

Legionis ordinatione digesta, ad exercitium revertamur: unde (sicut jam dictum est) exercitus nomen accepit. Juniores quidem, & novi milites; manè, & post meridiem, ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autem & eruditi sine intermissione semel in die exercebantur [in] armis. Neque enim longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradit. * Sed [continua exercitationis meditatio] post quanta volueris stipendia, inexercitatus miles semper est tyro. * Idcirco armaturam, quæ festis diebus exhibetur, non tantùm, qui sub campi doctore sunt, sed omnes æqualiter contubernales quotidiana meditatione discebant. Nam & velocitas usu ipso acquiritur corporis, & scientia feriendi hostem, seque protegendi, præsertim si gladiis cominus dimicetur. Illud verò majus est, * quiddam, ordines servare discunt, & vexillum suum in tantis permixtionibus in ipsa prolusione comitantur, nec inter doctos aliquis error existit, cùm multitudinis sit tanta confusio. Ad palum quoque, * vel sudes juniores exerceri percommodum est, cùm latera, vel pedes, aut caput petere punctim, cæsimque condiscunt. Saltus quoque, & ictus facere pariter assuescant, insurgere * tripudiantes in clypeum, rur-

* Sed, *interpretor*, *nam reliquæ à mala manu.*

* *Sic resitui*, Armaturamque festis diebus exhibetur in Circo: non tantùm armaturæ, quæ sub campi doctore sunt.

* *Vide notas.*

* *Vegetius scripsit* sudibus

* *Mss.* trepidantes

rursusque subsidere, nunc gestiendo provolare cum saltu, nunc cedentes in terga resilire. Missilibus etiam palos ipsos procul ferire meditentur, ut & ars dirigendi, & dextræ virtus possit adcrescere. Sagittarii verò, vel funditores, scopas, hoc est, fruticum vel straminum fasces, pro signo ponebant: ita ut sexcentos pedes removerentur à signo, ut sagittis, vel certè lapidibus ex fustibalo destinatis, signum sæpius tangerent. Propterea sine trepidatione in acie faciebant, quod ludentes in campo semper fecerant. Assuescendum est etiam, ut semel tantùm funda circa caput rotetur, cùm ex ea emittitur saxum. Sed & manu sola omnes milites meditabantur libralia saxa jactare: qui usus paratior creditur, quia non desiderat fundam. Missilia quoque, vel plumbatas * jugiter perpetuoque exercitio dirigere cogebantur, usque adeò, ut tempore hyemis de tegulis, vel * scandulis, quæ si deessent, certè de cannis, ulva, vel culmo, & porticus tegerentur ad equites, & quædam velut basilicæ ad pedites: in quibus tempestate, vel ventis aëre turbato, sub tecto armis erudiebatur exercitus. Ceteris autem etiam hybernis diebus, si nives tantùm, pluviæque cessarent, exerceri cogebantur in campo: ne intermissa consuetudo, & animos militum debilitaret, & corpora. Silvam cædere, portare onera, transilire fossas, natare in mari, sive fluminibus, gradu pleno ambulare, vel currere etiam armatos cum sarcinis suis, frequentissimè con-

* *Leg.* jugi, perpetuoque.

* *Mal.* scindulis.

convenit: ut quotidiani laboris usus in pace, difficilis non videatur in bello. Sive ergo legio, sive auxilia fuerint, exerceantur assiduè. Nam quemadmodum benè exercitatus miles prœlium cupit, ita formidat indoctus. Postremò sciendum est, in pugna usum amplius prodesse, quàm vires. Nam si doctrina cesset armorum, nihil paganus distat à milite.

CAP. XXIV.

Exempla adhortationum & exercitii militaris, de aliis artibus tracta.

Athleta, venator, auriga, propter exiguam mercedem, vel certè plebis favorem, quotidiana meditatione * artes suas aut servare, aut augere consuescunt. Militem (cujus est manibus servanda respublica) studiosiùs oportet scientiam dimicandi, usumque rei bellicæ jugibus exercitiis custodire: cui contingit non tantùm gloriosa victoria, sed etiam amplior præda: quemque ad opes, ac dignitates ordo militiæ, & Imperatoris judicium consuevit evehere. Artifices scænici ab exercitiis non recedunt pro laude vulgi. Miles sacramento lectus, ab exercitiis armorum, vel novellus, vel jam vetustus cessare non debet, cui pugnandum est pro salute propria, & libertate communi: præsertim cùm antiqua sit prudensque sententia, Omnes artes in meditatione consistere.

* *Legendum conicci*, artis suæ, aut cer are, aut agere consuevit.

Cap. XXV.

Enumeratio ferramentorum, vel machinarum legionis.

Legio autem non tantùm militum numero, sed etiam genere ferramentorum vincere consuevit. Primùm omnium instruitur jaculis, quæ nullæ loricæ, nulla possunt scuta sufferre. Nam per singulas centurias singulas carrobalistas habere consuevit, quibus muli ad trahendum, & singula contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc est, undecim homines deputantur. Nam hæ quanto majores fuerint, tanto longiùs ac fortiùs tela jaculantur. Non solùm autem castra defendunt, verùm etiam in campo post aciem gravis armaturæ ponuntur. Ad quarum impetum, nec equites loricati, nec pedites scutati possunt obstare. In una autem legione quinquaginta quinque carrobalistæ esse solent. Item decem onagri, hoc est, singuli per singulas cohortes in carpentis * bobus [duobus] portantur armatis: ut si fortè hostes ad oppugnandum venerint vallum, sagittis & saxis possint castra defendi. Scaphas quoque de singulis trabibus excavatas, cum longissimis funibus, & interdum etiam ferreis cathenis, secum legio portat: quatenus contextis eisdem (sicut dicunt) monoxylis, supertectis etiam tabulatis, flumina quæ sine pontibus vadari nequeunt, tam à peditibus, quàm ab equitatu sine periculo transeantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos vocant, & falces

* *In membranis, & VV est,* bobus portantur armati.

falces ferreas confixas longissimis contis. Item ad fossarum opera * facienda bidentes, ligones, * palos, rastra, alveos, cophinos, quibus portetur terra. Habet quoque dolabras, secures, ascias, serras, quibus materia ac pali dedolantur atque serrantur. Habet præterea artifices cum omnibus ferramentis, qui ad oppugnandas hostium civitates, testudines, musculos, arietes, vineas (ut appellant) turres etiam ambulatorias faciant. Verùm ne singula enumerando plura dicantur, universa quæ in quoque belli genere necessaria esse creduntur, secum legio debet ubique portare, ut in quovis loco fixerit castra, armatam faciat civitatem.

* Alias, faciendum.
* Emendo, palas, rutra.

FLAVI VEGETI
RENATI
DE
RE MILITARI,
LIBRI TERTII
Prologus.

*Atheniensés & Lacedæmonios ante Macedonas rerum potitos, prisci * testantur annales. Verùm apud Athenienses, non solùm rei bellicæ, sed etiam diversarum artium viguit industria: Lacedæmoniis autem præcipua fuit cura bellorum. Primi namque experimenta pugnarum de eventibus colligentes, artem præliorum scripsisse firmantur usque eò, ut rem militarem, quæ virtute sola, vel certè felicitate creditur contineri, ad disciplinam peritiæque studia revocarint: ac magistros armorum (quos* τακτικοὺς *appellaverunt) juventutem suam usum, varietatemque pugnandi præceperint edoceri. O viros summa admiratione laudandos, qui eam præcipuè artem ediscere voluerunt, sine qua aliæ artes esse non possunt! Horum sequentes instituta Romani, Martii operis præcepta, & usu retinuerunt, & literis prodiderunt. Quæ per diversos autores librosque dispersa, Imperator invicte, mediocritatem meam adbreviare jussisti, ne vel fastidium nasceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deesset in parvis. Quantum [autem] in præliis Lacedæmoniorum disciplina profuerit (ut omittam * ceteros)*

* Probart libri VV. *loquuntur.*

* In VV. est, *cetera.*

teros) Xanthippi declaratur exemplo, qui Attilium Regulum, Romanumque exercitum ſæpe victorem, cùm Carthaginienſibus, non virtute, ſed arte ſolus ferret auxilium, proſtratis exercitibus, cepit, ac domuit; unoque congreſſu triumphans, bellum omne confecit. Nec minus Hannibal petiturus Italiam Lacedæmonium doctorem quæſivit armorum: cujus monitis tot conſules, tantaſque legiones, inferior numero ac viribus, interemit. Ergo qui deſiderat pacem, præparet bellum. Qui victoriam cupit, milites imbuat diligenter. Qui ſecundos optat eventus, dimicet arte, non caſu. Nemo provocare, nemo audet offendere, quem intellegit ſuperiorem eſſe pugnaturum.

CAP. I.

Qui modus debeat eſſe exercitus.

Primus liber tyronum delectum exercitiumque depromſit, ſequens legionis inſtitutionem diſciplinamque edocuit militarem; hic [autem] tertius claſſicum ſonat. Ideo enim illa præmiſſa ſunt, ut hæc, in quibus peritia certaminum, & victoriæ ſumma conſiſtit, diſciplinæ ordine cuſtodito, & intelligerentur celerius, & amplius adiuvarent. Exercitus dicitur tam legionum, quàm etiam auxiliorum, nec non etiam equitum, ad gerendum bellum multitudo collecta. Huic modus à magiſtris quæritur armorum. Nam cùm Xerxis, & Darii, & Mithridatis ceterorumque regum, qui innumerabiles armaverant populos, exempla releguntur, evidenter apparet, nimium copioſos exercitus, magis propria multitudi-

ne, quàm hostium virtute depressos. Nam pluribus casibus subjacet amplior multitudo. In itineribus pro mole sua semper est tardior in longiore autem agmine, etiam à paucis superventum assolet pati. In locis autem asperis vel fluminibus transeundis, propter impedimentorum moras sæpe decipitur. Præterea ingenti labore numerosis animalibus equisque pabula colliguntur. Rei quoque frumentariæ difficultas, quæ in omni expeditione vitanda est, citò majores fatigat exercitus. Nam quantum libet studiose præparetur annona, tantò maturiùs * deficit, quantò pluribus erogatur. Aqua denique ipsa nimiæ multitudini aliquando vix sufficit. Quòd si casu acies verterit tergum, necesse est multos cadere de multis, & illos qui effugerint, ut semel territos, postea formidare conflictum. Veteres autem, qui remedia difficultatum experimentis didicerant, non tam numerosos, quàm eruditos [armis] exercitus habere voluerunt. Itaque in levioribus bellis unam legionem, mixtis auxiliis, hoc est, decem millia peditum, & duo millia equitum, crediderunt posse sufficere. quam manum Prætores velut minores duces, ad expeditionem sæpe ducebant. Quòd si magnæ hostium copiæ dicerentur, consularis potestas cum viginti millibus peditum, & quatuor equitum, tanquam comes major mittebatur. Quod si infinita multitudo ex gentibus ferocissimis rebellasset, tunc nimia necessitate cogente, duo duces, & duo mittebantur exercitus, cum ejusmodi

* Malè, desir.

di præcepto: Provideant, ne quid Respublica detrimenti capiat, Coss. alter, vel alter, ambove. Denique cùm in diversis regionibus, contra diversos hostes, à populo Romano annis propè omnibus pugnaretur, ideo sufficiebant militum copiæ, quòd utilius judicabant non tam grandes exercitus habere, * quàm armis instructos. Illa tamen ratio est servata, ne unquam amplior multitudo sociorum * auxiliarium esset in castris, [quàm] civium Romanorum.

* Libri aliquot praeferunt quàmplures. Illa tamen r.

* Alii, auxiliariumve.

CAP. II.

Quemadmodum sanitas gubernetur exercitus.

Nunc (quod vel maximè providendum est) quemadmodum sanitas custodiatur exercitus, admonebo: hoc est, locis, aquis, tempore, medicina, exercitio. Locis, ne in pestilenti regione juxta * morbosas paludes, ne aridis, & sine opacitate arborum campis, aut collibus, ne sine tentoriis æstate milites commorentur: ne tardiùs egressi, & calore solis, & fatigatione itineris contrahant morbum, sed potius in * æstate luce cœpto itinere ad destinata perveniant. Ne sæva hyeme iter per nives, ac pruinas noctibus faciant, aut lignorum patiantur inopiam, aut minor illis vestium suppetat copia. Nec sanitati enim, nec expeditioni idoneus miles est, qui algere compellitur. Nec perniciosis vel paludosis aquis utatur exercitus. Nam malæ aquæ potus, veneno similis, pestilentiam bibentibus generat. Jam verò ut * hoc casu ægri contubernales

* Editio Parisiensis, borbosas.

* Membranæ approbant, æstu.

* Quid si, occasu.

bernales opportunis cibis reficiantur, ac medicorum arte curentur, Principiorum, Tribunorumque & ipsius Comitis, qui majorem sustinet potestatem, jugis quæritur diligentia. Malè enim cum his agitur, quibus necessitas & belli incumbit, & morbi. Sed rei militaris periti, plus quotidiana armorum exercitia ad sanitatem militum putaverunt prodesse, quàm medicos. Itaque pedites sine intermissione, imbribus, vel nivibus sub tecto, reliquis diebus exerceri in campo voluerunt. Similiter equites non solùm in planis, sed etiam in * abruptis, & fossarum hiatu difficillimis semitis, seque & equos suos assiduè exercere jusserunt, ut nihil iis in necessitate prœlii accidere posset incognitum. Ex quo intelligitur, quanto studiosius armorum artem docendus sit semper exercitus, cùm ei laboris consuetudo & in castris sanitatem, & in conflictu possit præstare victoriam. Si autumnali, æstivoque tempore diutius in iisdem locis militum multitudo consistat, ex contagione aquarum, & odoris ipsius fœditate vitiatis haustibus, & aëre corrupto, perniciosissimus nascitur morbus, qui prohiberi nón potest aliter, nisi frequenti mutatione castrorum.

* Mss. arbustis.

CAP. III.

Quanta cura providenda sint, atque servanda pabula, & frumenta.

Ordo postulat, ut de commeatu * pabuli frumentique dicatur. Sæpius enim penuria,

* Mss. pabulo, frumentoque.

nuria, quàm pugna consumit exercitum, & ferro sævior fames est. Deinde reliquis casibus potest in tempore subveniri, pabulatio & annona in necessitate, remedium non habent, nisi antè condantur. In omni expeditione unum est, & maximum * consilium, ut tibi sufficiat victus; hostes frangat inopia. Antè igitur quàm inchoëtur bellum, de copiis, expensisque solers debet esse tractatus, ut pabula, frumentum, ceteræque annonariæ species, quas à provincialibus consuetudo deposcit, maturiùs exigantur, & in opportunis ad rem gerendam, ac munitissimis locis, amplior semper modus, quàm sufficit, aggregetur. Quod si tributa deficiunt * prærogato auro * comprobanda sunt omnia. Neque enim divitiarum secura possessio est, nisi armorum defensione servetur. Frequenter autem necessitas geminatur, & obsidio sæpe fit longior quàm putaris, cùm adversarii etiam ipsi esurientes circumsidere non desinant, quos fame sperant vincendos. Præterea quicquid in pecore, vel quacunque fruge vinoque hostis inferens bellum ad victum suum poterit occupare, non solùm admonitis per edicta possessoribus, sed etiam coactis per electos * perscrutatores ad castella idonea, & armatorum firmata præsidiis, vel ad tutissimas conferendum est civitates, urgendique provinciales, ut ante irruptionem, seque & sua mœnibus condant. Reparatio etiam murorum, tormentorumque omnium antè curanda est. Nam si semel hostis

* *Malunt* VV. telum.

* *Alii libri, prorogato & rectius hoc est.*

* *Vera lectio* comparanda.

* *Tribus apud me libris dicuntur* executores.

hostis prævenerit occupatos, metu universa turbantur. Et quæ ex aliis urbibus petenda sunt, interclusis itineribus denegantur. Sed fidelis * horreorum custodia, & erogatio moderata, consuevit sufficere pro copia, maximè si ab initio procurentur. Ceterùm sera parsimonia est, tum servare cùm deficit. In arduis expeditionibus, per capita magis militum quàm per dignitates ab antiquis præbebantur annonæ, * ita post necessitatem eisdem à republica redderentur. Hyeme lignorum & pabuli, æstate aquarum vitanda est difficultas. Frumenti verò, vini, aceti, nec non etiam salis omni tempore necessitas declinanda: ita ut urbes, atque castella ab iis militibus, qui minus prompti inveniuntur in acie, armis, sagittis, fustibalis, fundis etiam, & saxis, onagris, balistisque defendantur. Præcipueque cavendum videtur, ne adversariorum dolo, atque perjuriis decipiatur provincialium incauta simplicitas. Frequentius enim * conventionum, pacisque simulatio credulis, quàm arma nocuerunt. Qua ratione tamen collecti patiuntur hostes, dispersi verò crebris superventibus facilè vincuntur.

* *Malè habebatur edebatur*, servatorum.

* *Suppleo*, ita ut.

* VV. *plerique*, commerciorum.

Cap. IV.

Quemadmodum oporteat providere, ne milites seditionem faciant.

Interdum movet tumultum ex diversis locis collectus exercitus: & cùm pugnare nolit, irasci se simulat, cur non ducatur ad bellum: quod ii præcipuè faciunt, qui in

sedibus

sedibus ociose delicateque vixerunt. Nam asperitare insoliti laboris offensi, quem in expeditione necesse est sustinere, præterea metuentes prœlium, qui armorum exercitia declinant, ad ejusmodi præcipitantur audaciam. Cui vulneri multiplex medicina consuevit opponi, ut dum adhuc separati sunt, & in sedibus * suis, tribunorum vel vicariorum, nec non etiam principum ad omnem disciplinam arctissima severitate teneantur, nihilque aliud, nisi devotionem moderationemque custodiant. Campi cursionem (ut ipsi appellant) inspectionemque armorum assiduè faciant, nullis commeatibus vacent. Ad nomen, ad signa observare non desinant. Ad sagittas jaciendas, ad missilia dirigenda, ad jactandos lapides, vel funda, vel manu: ad armaturæ gestum, ad vectes [jactandos,] pro similitudine gladiorum, punctim cæsimque feriendo, multo die, usque ad sudorem sunt frequentissimè detinendi. Cursu etiam & saltu ad transmittendas fossas nihilominus imbuendi. Seu mare, seu fluvius vicinus est sedibus, æstivo tempore ad natandum cogendi sunt omnes. Præterea silvam cædere, iter per dumosa & abrupta facere, materiam dedolare, aperire fossam, occupare aliquem locum, & ne à contubernalibus detrudantur, in scutis invicem obviantibus niti. Ita exercitati, & eruditi in sedibus milites, sive illi legionarii, sive auxiliares, sive equites fuerint, cùm ad expeditionem ex diversis convenerint * locis, æmulatione virtutis, prœlium magis

* Liber V. sunt.

* Scrib. numeris.

* [ne-

* [necesse est] habeant optare, quàm ocium. Nemo cogitat de tumultu, qui fiduciam de arte vel viribus gerit. Dux autem debet esse attentus, ut in omnibus legionibus, sive auxiliis, vel vexillationibus à tribunis, vicariis, * principibusque, si qui turbulenti, vel seditiosi sunt milites, non pro invidia suggerentium, sed pro rerum veritate cognoscat, eosque prudentiori consilio segregatos à castris, ad agendum aliquid, quod ipsis propè videatur optabile: aut ad castella, urbesque deputet muniendas, atque servandas, tanta subtilitate, ut cùm abjiciuntur, videantnr electi. Nunquam enim ad contumaciam pari consensu multitudo prorumpit, sed incitantur à paucis, qui vitiorum, scelerumque impunitatem sperant peccare cum plurimis. Quòd si * fieri medicinam necessitas extrema persuaserit, rectius est, more majorum, in auctores criminum vindicari: ut ad omnes metus, ad paucos pœna perveniat. Laudabiliores tamen duces sunt, quorum exercitus ad modestiam labor & usus instituit, quàm illi, quorum milites ad obedientiam, suppliciorum formido compellit.

* *Et illa intricata sunt.*

* *Refitue ex VV.* principiisque.

* *Plerique*, ferre.

Cap. V.

*Signorum militarium * quot sint genera.*

Multa quidem sunt * ediscenda, atque observanda pugnantibus: siquidem nulla sit negligentiæ venia, ubi de salute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad victoriam proficit, quàm monitis obtemperare

* Libri emendant, quæ sit.

* *Quid si ex VV. legamus* discenda.

perare ſignorum. Nam cùm voce ſola inter prœliorum tumultus regi multitudo non poſſit, & cùm pro neceſſitate rerum plura ex tempore jubenda, atque facienda ſint; antiquus omniumgentium uſus invenit, quomodo quod ſolus dux utile judicaſſet, per ſigna totus agnoſceret & ſequeretur exercitus. Tria itaque genera conſtat eſſe ſignorum, vocalia, ſemi-vocalia, muta. Quorum vocalia & ſemi-vocalia percipiuntur auribus: muta verò referuntur ad oculos. Vocalia dicuntur, quæ voce humana pronunciantur, ſicut in vigiliis, vel in prœlio pro ſigno dicitur: ut puta, victoria, palma, virtus, Deus nobiſcum, triumphus Imperatoris, & alia quæcunque voluerit dare is, qui in exercitu habet maximam poteſtatem. Sciendum tamen eſt, iſta * vocabula quotidie debere variari, ne ex uſu hoſtes ſignum agnoſcant, & exploratores inter noſtros verſentur impunè. Semivocalia ſunt, quæ per tubam, aut cornu, aut buccinam dantur. Tuba, quæ directa eſt, appellatur. Buccina, quæ in ſemetipſam æreo circulo flectitur. Cornu, quod ex uris agreſtibus, argento nexum, temperato arte ſpiritu, quem canentis flatus emittit, auditur. Nam indubitatis per hæc ſonis agnoſcit exercitus, utrùm ſtare, vel progredi, an certè regredi oporteat: utrùm longè perſequi fugientes, an receptui canere. Muta ſigna ſunt aquilæ, dracones, vexilla, * flammulæ ruſæ, pinnæ. Quocunque enim hæc ferri * juſſerit ductor, eò neceſſe eſt ſignum ſuum

* Alias, vocalia.

* De cu-ſtura omnium flammeolæ.

* Liber meus, dixerit.

E comi-

comitantes milites pergant. Sunt & alia muta signa, quæ dux belli in equis, aut indumentis, & in ipsis armis, ut dignoscatur hostis, præcipit custodiri. Præterea manu aliquid, vel flagello, more barbarico, vel certe mota qua utitur veste, significat. Quæ omnia in sedibus, in itineribus, in omni exercitatione castrensi, universi milites & sequi, & intelligere consuescant. Continuus enim usus necessarius videtur in pace ejus rei, quæ in prœlii confusione servanda sit. Item mutum, & commune signum est, quotiens proficiscente turba excitatus pulvis ad similitudinem nubium surgit, hostiumque prodit adventum: similiter si divisæ sint copiæ, per noctem flammis, per diem fumo significant sociis, quod aliter non potest nunciari. Aliquanti in castellorum, aut urbium turribus appendunt trabes: quibus aliquando erectis, aliquando depositis indicant quæ geruntur.

CAP. VI.

Quanta sit servanda cautela, cùm vicinis hostibus movetur exercitus.

Qui rem militarem studiosiùs didicerunt, asserunt plura in itineribus, quàm in ipsa acie pericula solere contingere. Nam in conflictu armati sunt omnes & hostem cominus vident, & ad pugnandum animo veniunt præparati. In itinere minus armatus minusque attentus est miles, * & superveniente impetu, vel fraude repentè turbatur. Ideoque omni cura, omnique dili-

* *Placet conjectura*, & superventus impetu, vel fraude subsessæ repentur.

diligentia providere debet dux, ne proficiscens patiatur incursum, vel facilè, ac sine damno repellat illatum, Primùm itineraria omnium regionum, in quibus bellum geritur, plenissimè debet habere perscripta: ita ut locorum intervalla, non solùm passuum numero, sed etiam viarum qualitates perdiscat: compendia, diverticula, montes, flumina, ad fidem descripta consideret: usque eò, ut solertiores duces, itineraria provinciarum, in quibus necessitas * geritur, non tantùm adnotata, sed etiam picta habuisse firmentur, ut non solùm consilio mentis, verùm aspectu oculorum viam profecturis eligerent. Ad hoc à prudentioribus & honoratis ac locorum gnaris, separatim debet universa perquirere, & veritatem colligere de pluribus. Præterea sub periculo eligendarum viarum, duces idoneos, scientesque * percipere, eosque custodiæ mancipare, addita pœnæ ostentatione vel præmii. Erunt enim utiles, cùm intellegent, nec fugiendi sibi copiam superesse, & fidei præmium, perfidiæ parata supplicia. Providendum quoque, ut sapientes exercitatique quærantur, ne duorum aut trium error discrimen pariat universis. Interdum autem imperita rusticitas plura promittit, & credit se scire, quæ nescit. Sed cautelæ caput est, ut * per quæ loca, vel quibus itineribus sit profecturus exercitus, ignoretur. Tutissimum namque in expeditionibus creditur, facienda * [ab hostibus] nesciri. * Ob hoc veteres Minotauri signum in legionibus

* VV. habent, gerebatur.

* Suspicor legi posse, præcipere.

* Sententia & libri volunt, ad quæ.

* [illegible] sunt ista.

* Liber [illegible] Sed ob hoc.

 habue-

habuerunt, ut quemadmodum ille in intimo & secretissimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis consilium semper occultum esset. Securum iter agitur, quod agendum hostes minimè suspicantur. Verùm, quia exploratores altrinsecus missi, profectionem * suspicionibus, vel oculis deprehendunt, & interdum transfugæ proditoresque non desunt, quemadmodum occurri ingruentibus debeat, intimetur. Dux cum agmine exercitus profecturus, fidelissimos, argutissimosque cum equis probatissimis mittat, qui loca per quæ iter faciendum est, in progressu, & à tergo, dextra lævaque, perlustrent, ne aliquas adversarii moliantur insidias. Tutiùs autem operantur exploratores noctibus quàm diebus. Nam quodammodo ipse sui proditor invenitur, cujus speculator fuerit[ab adversariis]comprehensus. Primi ergo equites iter arripiant, inde pedites: impedimenta, * sagittarii, calones, vehiculaque in medio collocentur, ita ut expedita pars peditum & equitum subsequatur. Nam ambulantibus, interdum quidem à fronte, sed frequentiùs à tergo superventus infertur. A lateribus quoque pari armatorum manu impedimenta claudenda sunt. Nam insidiatores transversos frequenter incursant. Illud quoque præcipuè servandum est, ut ea pars, ad quam hostis venturus creditur, oppositis lectissimis equitibus, & levi armatura, necnon etiam peditibus sagittariis, muniatur. Quòd si undique circumfundunrur inimici, undique debent

* Reduce ex VV. suspectionibus.

* Rep. sagmarii.

debent præparata eſſe ſubſidia. Ne vero repentinus tumultus amplius noceat, ante *cemmonendi ſunt milites, ut parati ſint animo, ut arma in manibus habeant. In neceſſitate ſubita quæ terrent, proviſa non ſolent eſſe formidini. Antiqui diligentiſſimè præcavebant, ne à calonibus interdum vulneratis, interdum timentibus, & * ſagittariis clamore pavefactis, [pugnantes] milites turbarentur: ne diſperſi longiùs aut conglobati amplius, quàm expedit, impedirent ſuos, hoſtibuſque prodeſſent. Et ideo ad expemplum militum, etiam impedimenta ſub quibuſdam ſignis ordinanda duxerunt. Denique ex ipſis calonibus (quos galearios vocant) idoneos ac peritos uſu legebant, quos non amplius quàm ducentis * ſagiſarciariis puerisque præficerent. Hiſque vexilla dabant, ut ſcirent ad quæ ſigna deberent impedimenta colligere. Sed * pugnatores ab impedimentis laxamento aliquo dividuntur, ne conſtipati lædantur * in prœlio, ambulante exercitu. Ut locorum varietas advenerit, ita defenſionis ratio varietur. Nam in campis patentibus equites magis ſolent impugnare, quàm pedites. At verò in locis ſilveſtribus vel montuoſis, ſive paluſtribus, pedeſtres magis formidandæ ſunt copiæ. Illud quoque vitandum, ne per negligentiam aliis feſtinantibus, aliis tardiùs incedentibus, interrumpatur acies, aut certè tenuetur. Continuo enim hoſtes * inter prolata pervadunt. Interponendi ergo ſunt exercitatiſſimi campi * doctores, vicarii, vel

* Commovendi *in antiquioribus eſt.*

* *Iterum,* ſagmariis.

* Sagmariis.

* *Verius,* propugnatores.

* *D ſtinctio,* in prælio. Ambulante exercitu ut loc. var.

* *Melior lectio,* interpolata.

* Ductores.

vel tribuni, qui alacriores tardent, & pigriùs incedentes accelerare compellant. Nam qui multum præcesserint, superventu facto, non tam redire, quàm effugere cupiunt. Qui verò extremi sunt, deserti à suis, vi hostium, & propria desperatione superantur. Sciendum etiam, quòd adversarii in his locis quæ sibi oportuna intelligunt, subsessas occultius collocant, vel aperto Marte impetum faciunt. Sed ne secreta noceant, ducis præstat industria, quem omnia prius convenit explorare. Deprehensa verò subsessa, si circumveniatur utiliter, plus periculi sustinet, quàm parabat inferre. Aperta autem vis si præparetur in montibus, altiora loca præmissis sunt præsidiis occupanda, ut cùm hostis advenerit, reperiatur inferior, nec audeat obviare, cùm tam à fronte, quàm supra caput suum cernat armatos. Quòd si angustæ sint viæ, sed tamen tutæ, melius est præcedere cum securibus, ac dolabris milites, & cum labore vias aperire, quàm in optimo itinere periculum sustinere. Præterea nosse debemus hostium consuetudinem: * utrùm nocte, an incipiente die, an hora reficiendi, lassis supervenire consueverint: & devitare quod illos facturos putamus ex more. Jam verò utrum peditibus, an equitibus, utrùm contatis, an sagittariis amplius valeant, utrùm numero hominum, an armorum munitione præcellant, scire nos convenit: & ordinare quod nobis utile, illis doceatur adversum. Tractare quoque, per diem, an per noctem iter expe-

* *In membranis, utrum de nocte.*

expediat inchoari: quanta locorum intervalla sint, ad quæ cupimus pervenire: ne æstate, aquæ penuria obsit euntibus, ne hyeme, difficiles, aut inviæ occurrant paludes, majoresque torrentes: & impedito itinere circumveniatur exercitus, priusquam ad destinata perveniat. Ut enim nostri commoditas est, sapienter ista vitare: ita si adversariorum imperitia vel dissimulatio occasionem nobis dederit, non oportet omitti, sed explorare solicitè, proditores, ac transfugas invitare. Ut quid hostis moliatur, in præsenti, vel in futurum possimus agnoscere: paratisque equitibus, ac levi armatura, ambulantes eosdem * [clàm,] vel pabula, victumque quærentes, improviso terrore decipere.

* *Facile eo carebit Vegetius.*

CAP. VII.

Quemadmodum flumina, quæ majora sunt, transeantur.

In transitu fluviorum * gravis molestia negligentibus frequenter emergit. Nam si aqua violentior fuerit, aut alveus latior, impedimenta, pueros, & ipsos interdum ignaviores solet mergere bellatores. Ergo explorato vado, duæ acies equitum, electis animalibus ordinantur, intervallis competentibus separatæ, ut per medium pedites & impedimenta transeant, Nam acies superior, aquarum impetum frangit: inferior, qui rapti subversique fuerint, colligit atque transponit. At cùm altior fluctus nec equitem nec peditem patitur, si per plana decur-

* *An ne convenientius grandis.*

rat, ductis multifariam ſpargitur foſſis, diuiſuſque facilè tranſitur. Navigeri verò amnes, * haſtilibus fixis, ac ſuperpoſitis tabulatis pervii fiunt: vel certè tumultuario opere colligatis inanibus cuppis, additiſque trabibus tranſitum præbent. Expediti verò equites faſces de cannis aridis vel ulva facere conſueverunt, ſuper quos lòricas & arma, ne * prodentur, imponunt. Ipſi equique natando tranſeunt, colligatoſque ſecum faſces pertrahunt * ſociis. Sed commodius repertum eſt, ut monoxylos, hoc eſt, paulò latiores ſcaphulas, ex ſingulis trabibus excavatas, pro genere ligni & ſubtilitate leviſſima, carpentis ſecum portet exercitus, tabulatis pariter, & clavis ferreis præparatis. Ita abſque mora conſtructus pons, & funibus (qui propterea habendi ſunt) vinctus, lapidei arcus ſoliditatem præſtat in tempore. Sed * inſtantes adverſarii ad tranſitus fluminum inſidias, vel ſuperventus facere conſueverunt. Ob quam neceſſitatem in utraque ripa collocantur armata præſidia, ne alveo interveniente, diviſi opprimantur ab hoſtibus. Cautius tamen eſt, ſudes ex utraque parte præfigere, ac ſine detrimento, ſi qua vis illata fuerit, ſuſtinere. Quod ſi pons non tantùm ad tranſitum, ſed etiam ad recurſum & commeatus neceſſarius fuerit; tunc in utroque capite, percuſſis latioribus foſſis, aggereque conſtructo, defenſores milites debet accipere, a quibus tàm diu teneatur, quàm diu locorum neceſſitas poſtulat.

* Duo libri geminam ſuggerunt lectionem, ſtylis fixis.

* Vera ſcriptura, videntur

* Suſpicor mutandum in locis.

* Locum ante depravatum, ita reſtitui.

CAP.

CAP. VIII.

Quemadmodum castra debent ordinari.

Consequens videtur, itineris observatione descripta, ad castrorum (in quibus manendum est) venire rationem. Non enim [belli tempore] ad stativa, vel mansionem civitas* murata semper occurrit, & incautum est plerumque discriminis, exercitum passim sine aliqua munitione considere: cum militibus ad capiendum cibum occupatis, ad * munera facienda dipersis, facilè nectantur insidiæ. Postremò noctis obscuritas, necessitas somni, pascentium equorum dispersio, occasionem superventibus præstat. In metandis castris non sufficit locum bonum legere, nisi talis sit, ut alter eo non possit melior inveniri: ne utilior prætermissus à nobis, & ab adversariis occupatus, apportet incommodum. Cavendum quoque, ne per æstatem, aut morbosa in proximo, aut salubris aqua sit longius: Hyeme, ne pabulatio desit, aut lignum: ne subitis tempestatibus campus, in quo manendum est, soleat inundari: ne sit in abruptis ac deviis, ne circumsedentibus adversariis difficilis præstetur egressus: ne ex superiobus locis, missa ab hostibus in eum tela perveniant. Quibus cautè studioseque provisis, pro necessitate loci, vel quadrata, vel rotunda, vel trigona, vel oblonga castra constitues. Nec utilitati præjudicat forma. Tamen pulchriora creduntur, quibus, ultrà latitudinis spacium, tertia pars longitudinis

* Alibi, munita.

* Aliàs, munimina.

additur. Ita autem ab agri menſoribus podiſmum menſuræ colligi oportet: ut ad quantitatem concludatur exercitus. Nam propugnatores anguſta conſtipant, & ultrà quàm convenit, latiora diffundunt. Tribus autem modis diffiniunt caſtra muniri poſſe. Primum in unius noctis tranſitum, & itineris, occupatione leviore cùm ſublati ceſpites ordinantur, & aggerem faciunt, ſupra quem valli, hoc eſt, ſudes, vel tribuli lignei per ordinem digeruntur. Ceſpes autem circumciditur ferramentis, qui herbarum radicibus continet terram: fit altus * ſemis pedem, latus pedem, longus pedem ſemis. Quòd ſi terra ſolutior fuerit, ut ad ſimilitudinem lateris, ceſpes non poſſit abſcindi, tunc opere tumultuario * foſſa perducitur, lata pedes quinque, alta tres: cujus intrinſecus agger excreſcit, ut ſine metu ſecurus requieſcat exercitus. Stativa autem caſtra æſtate vel hyeme, hoſte vicino, majore cura ac labore firmantur. Nam ſingulæ centuriæ, dividentibus campi doctoribus & principiis, accipiunt pedaturas, & ſcutis, ac ſarcinis ſuis in orbem circa propria ſigna diſpoſitis, cincti gladio, foſſam aperiunt, latam aut novem, aut undecim, aut tredecim, pedibus: vel, ſi major adverſariorum vis metuitur, pedibus decem & * ſeptem (imparem enim numerum obſervari moris eſt) tum ſepibus ductis, vel interpoſitis ſtipitibus, ramiſque arborum, ne terra facilè dilabatur, agger erigitur. Super quem ad ſimilitudinem muri, & pinnæ, & pro-

* *Male*, ſemiſſem. latus pedem.

* *Legendum de conjectura mea*, foſſa percutiatur.

* *Supplendum ex libris*, ſeptem, vel novem.

propugnacula componuntur. Opus hoc centuriones decempedis metiuntur, ne minus foderit, aut erraverit alicujus ignavia. Id etiam tribuni circumeunt, nec antè discedunt, [qui strenui sunt,] quàm fuerint universa perfecta. Ne tamen aliquis superventus laborantibus fiat, omnes equites & pars peditum, quæ non operatur, privilegio dignitatis ante fossam in procinctu armata consistit, ut ingruentes repellat inimicos. Prima igitur signa locis suis intra castra ponuntur, quia nihil est venerabilius eorum majestate militibus. Deinde Duci prætorium, ejusque comitibus præparatur, * ac tribunis tabernacula collocantur, quibus per contubernales deputatos ad * munia, aqua, lignum, & pabula ministrantur. Tunc pro gradu legionibus & auxiliis, equitibus, & peditibus, loca in quibus papiliones tendant, deputantur in castris: ac de singulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites, excubitum noctibus faciunt. Et quia impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsydram sunt divisæ vigiliæ, ut non amplius quàm tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur. Et finitis horis à cornicine revocantur. Idoneos tamen tribuni & probatissimos eligunt, qui vigilias circumeant, & renuntient, si qua emerserit culpa, quos circuitores appellabant. Nunc militiæ factus est gradus; & * circitores vocantur. Sciendum tamen est, equites extra

vallum

* *Melius est.* Hinc.

* *Aliàs,* munera.

* *Vet. m. l.* circatores.

vallum nocturnas excubias facere debere. Per diem autem castris positis, * alii mane, alii post meridiem propter fatigationem hominum equorumque * angarias faciunt. Inter præcipua convenit ducem providere sive in castris, sive in civitate consistat, ut animalium pascua, subvectio frumenti, ceterarumque specierum, aquatio, lignatio, pabulatio secura ab hostium reddatur incursu. Quod aliter non potest evenire, nisi per loca idonea, qua nostrorum ambulat commeatus, præsidia * dispònantur, sive illæ civitates sint, sive castella murata. Quòd si non reperitur antiqua munitio, oportunis locis circundata majoribus fossis tumultuaria castella firmantur. Nam à castris diminuto vocabulo sunt nuncupata castella. Intra quæ in * angariis aliquanti pedites, equitesque degentes, tutum iter commeantibus præstant. Difficile enim hostis ad ea loca audet accedere, in quibus & à fronte & à tergo novit adversarios commorari.

** Duo VV. pan è plenius, alii mane, alii meridie, alii p. m.*

** Restituendum agarias.*

** In VV. alii mos, dispartiantur, quod malo.*

** Libri optimi legunt, agrariis.*

CAP. IX.

Quæ & quanta consideranda sint, ut intelligatur, utrùm superventibus & insidiis, an publico debeat marte confligi.

Quisquis hos artis bellicæ commentarios, ex probatissimis autoribus breviatos legere dignabitur, quamprimùm * legem prœlii, depugnandique cupit audire præcepta: sed conflictus publicus duarum vel trium horarum certamine diffinitur: postquam partis ejus, quæ superata fuerit,

** Lege cum VV rationem.*

fuerit, ſpes omnis intercidit. Ideò omnia antè cogitanda ſunt, antè tentanda, antè facienda, quàm ad ultimum veniatur abruptum. Boni enim duces, non aperto Marte [prœlium,] in quo eſt commune periculum, ſed ex occulto ſemper attentant, ut integris ſuis, * quantos poſſint hoſtes interimant certè vel terreant : in qua parte, * quæ neceſſaria admodum ſunt, ab antiquis reperta perſcribam. Præcipua * res, & utilitas ducis eſt, ut adhibitis ex univerſo exercitu ſcientibus belli, & ſapientibus viris, de ſuis & hoſtium copiis ſæpius tractet; omni, quæ plurimum nocet, adulatione ſummota ; utrùm majorem numerum pugnatorum ipſe, an hoſtes habeant ; utrùm ipſius, an adverſariorum homines magis armati ſint, & muniti. Qui magis exercitati, qui ſint in neceſſitatibus fortiores. Quærendum eſt etiam, utra pars equites, utra pedites habeat meliores. Sciendumque in peditibus, vel maximè conſiſtere robur exercitus : & inter ipſos equites, quis contatis, quis ſagittariis antecedat. Quis plures loricas induat, quis utiliores equos adduxerit. Poſtremò loca ipſa, in quibus pugnandum eſt ; utrùm inimicis, an nobis videantur accommoda. Nam ſi equitatu gaudemus, campos debemus optare ; ſi pedite, loca eligere anguſta, foſſis, paludibus, vel arboribus impedita, & aliquoties montuoſa : cui magis victus abundet, aut deſit : nam fames (ut dicitur) intrinſecus pugnat, & vincit ſæpiùs, * quàm ferrum. Maximè autem

* Alii, quantum.

* Liber V. Quæ neceſſaria ſunt, quemadmodum ab antiquis reperta perſcribam. (margin reads: quæ neceſſaria ſunt. quemadmodum ab an r p.)

* Reſtituo, ars.

* Libris accedo, qui habent ſine ferro. Vel maximè autem.

autem tractandum eſt, utrùm expediat neceſſitatem protrahi, an celeriùs dimicari: interdum enim ſperat adverſarius expeditionem citò poſſe finiri: & ſi dilata fuerit in longum, aut penuria maceratur, aut deſiderio ſuorum revocatur ad propria: aut nihil magnum faciens, per deſperationem abire compellitur. Tunc fracti labore & tædio plurimi deſerunt, aliquanti produnt, aliquanti ſe tradunt. Quia adverſis rebus rarior fides eſt, & nudari incipit, qui copioſus advenerat. Ad rem pertinet qualis ipſe adverſarius, vel ejus comites [optimateſque] ſint, noſſe: utrùm temerarii, an cauti; audaces, an timidi; * ſcientes artem bellicam, an ex uſu temerè pugnantes; quæ gentes cum his fortes, quæve ignavæ pugnaverint; noſtra auxilia cujus fidei, quarumque ſint virium; quos animos illius copiæ, quos habeat noſter exercitus, quæ pars ſibi magis victoriam repromittat. Ejuſmodi enim cogitationibus virtus augetur, aut frangitur. Deſperantibus autem creſcit audacia adhortatione ducis, & ſi nihil ipſe timere videatur. Creſcit animus, ſi ex inſidiis, vel occaſione aliquid fortiter feceris; ſi hoſtibus adverſæ res cœperint evenire; ſi vel infirmiores, aut minus armatos ex inimicis potueris ſuperare. Cavendum autem eſt, ne dubitantem, aut formidantem exercitum ad pugnam publicam aliquando producas. Intereſt, tyrones, an veteres milites habeas; utrùm ante breve tempus in expeditionibus fuerint, an per annos aliquos in pace durârint.

* *Recipiamus ex m. l.* ſcientes artem bellicam, an non; ex uſu, an temerè pugnantes.

rint. Nam pro tyronibus accipiendi sunt, qui pugnare longo tempore desierunt. Sed cùm legiones, auxilia, vel equites ex diversis * advenerint locis, dux optimus, & separatim singulos numeros per tribunos electos, quorum scitur industria, omni genere exercere debet armorum: & pòst in unum collectos, quasi depugnaturos conflictu publico, * exercebit. Ipse sæpius tentabit quid artis possint habere, quid virium. Quemadmodum sibi ipsi consentiant, utrùm ad tubarum monita, ad signorum indicia, ad præcepta, vel nutum suum diligenter obtemperent. Si errant in aliquibus, exerceantur, atque doceantur, quàm diu possint esse perfecti. Si verò in campi cursione, in sagittando, in jaculando, in ordinanda acie ad plenùm fuerint eruditi, ne sic quidem temerè, sed occasione captata, ad publicam * ducendi sunt pugnam. Sed antè minoribus prœliis imbuendi. Dux itaque vigilans, sobrius, prudens, tanquam de civili caussa inter partes judicaturus, adhibito consilio, de suis & adversarii còpiis judicet. Et si multis rebus superior invenitur, oportunum sibi ne differat inire conflictum. Si verò adversarium intellegit potiorem, certamen publicum vitet. Nam pauciores numero, & inferiores viribus, superventus & insidias facientes, sub bonis ducibus reportaverunt sæpe victoriam.

* *Amo, quod in libro meo est,* evenerint.

* *Malè hactenus o. nos. distinguo,* exercebit ipse. Sæpius tentabit.

* *Malim,* educendi.

CAP.

CAP. X.

Quid oporteat fieri, si quis desuetum à pugna exercitum habeat vel tyronem.

Omnes artes, omniaque opera quotidiano usu & jugi exercitatione proficiunt. Quod si in parvis verum est, quanto magis decet in maximis custodiri? Quis autem dubitat, artem bellicam rebus omnibus esse potiorem, per quam libertas retinetur, & dignitas propagatur, provinciæ conservantur, & imperium? Hanc quondam relictis doctrinis omnibus Lacedæmonii, & pòst coluere Romani. Hanc solam hodieque Barbari putant esse servandam. Cetera aut in hac arte consistere, aut per hanc assequi se posse confidunt. Hæc dimicaturis est necessaria, per quam vitam retineant, & victoriam consequantur. Dux ergo, cui tantæ potestatis insignia tribuuntur; cujus fidei, atque virtuti possessorum fortunæ, tutelæ urbium, salus militum, reipublicæ creditur gloria, non tantùm pro universo exercitu, sed etiam pro singulis contubernalibus debet esse solicitus. Si quid enim illis eveniat in bello, & ipsius culpa, & publica videtur injuria. Ergo si tyronem, vel diu armis desuetum exercitum ducit, singularum legionum sive auxiliorum, nec non etiam vexillationum vires, animos, consuetudinem, diligenter exploret. Sciat etiam (si potest fieri) nominatim, quis comes, quis tribunus, quis domesticus, quis contubernalis, quantum possit in bello, autoritatemque maximam severitate sumat, omnes culpas militares legibus vindi-

vindicet, nulli errantium credatur ignoscere, in diversis locis, in diversis occasionibus omnium experimenta præcipiat. His (ut oportet) curatis, cùm dispersi ad prædandum securi oberrant hostes, tunc probatos equites, sive pedites cum tyronibus, aut inferioribus mittat, ut ex occasione fusis inimicis, & illis peritia, & reliquis crescat audacia. Ad transitus fluviorum, ad præcipitia montium, ad silvarum angustias, ad paludum, & viarum difficultates, superventus nullo sciente disponat, atque iter suum ita temperet, ut aut cibum capientes, aut dormientes, aut * vacantes certè, securos, inermes, discalciatos, * distractis equis, nihil suspicantes ipse paratus invadat, quatenus in hujusmodi certaminibus sui fiduciam colligant. Nam qui ante longum tempus, aut omnino nunquam videre homines vulnerari, vel occidi, cùm primum aspexerint, perhorrescunt: & pavore confusi, de fuga magis quàm de conflictu incipiunt cogitare. Præterea si excurrant adversarii, longo itinere fatigatos aggrediatur, & ultimos vel certè insperatos superveniat. Eos etiam, qui longè à suis aut pabuli, aut * prædæ gratia commorantur, subitò occupet cum dilectis. Illa enim antè tentanda sunt, quæ si malè cesserint, minus noceant; si benè, plurimùm prosint. Inter hostes discordiarum serere caussas, sapientis est ducis. Nulla enim, quamvis minima natio, potest ab adversariis perdeleri, nisi propriis simultatibus se ipsa consumpserit. Nam civile odium

* *Suspicior*, vagantes
* *Desiciendum*, distratis.

* M. l. potius, & quidem de præda pluviò antè dixit.

ad inimicorum perniciem præceps est, ad utilitatem suæ defensionis incautum. Unum illud in hoc opere prædicendum est, ut nemo desperet fieri posse, quæ facta sunt. Dicat aliquis: Multi enim sunt, quibus nullus fossa, vel aggere, valloque mansurum circumdat exercitum. Respondebitur, Si fuisset ista cautela, nihil nocturni aut diurni superventus hostium nocere potuissent. Persæ imitantes Romanos, ductis fossis castra constituunt: & quia arenosa sunt propè omnia, saccos, quos inanes portant ex pulverulenta (quæ effoditur) terra complent, eorumque cumulo aggerem faciunt. Omnes barbari, carris suis in orbem connexis, ad similitudinem castrorum, securas à superventibus exigunt noctes. Veremur ne discere nequeamus, quæ à nobis alii didicerunt? Hæc ex libris discenda, quæ usu antea servabantur. Sed omissa diu nemo quæsivit; quia vigentibus pacis officiis, procul aberat necessitas belli. Sed ne impossibile videatur disciplinam, cujus usus intercidit, reparari, * doceamur exemplis. Apud veteres * res militaris in oblivionem sæpius venit, * sed à libris repetita est, postcà ducum auctoritate firmata. Scipio Aphricanus sub aliis Imperatoribus Hispanienses exercitus frequenter victos accepit: hos disciliplinæ regula custodita, omni opere, fossisque faciendis ita diligenter exercuit, ut diceret fodientes luto inquinari debere, qui madere hostium sanguine noluissent. Ipsos denique Numantinos, capta civitate, sic concrema-

* M. l. ducemur.
* *Vera scriptura*, ars.
* *Excidit vox*, sed prius.

cremavit, ut nullus evaderet. Metellus in Aphrica, Albino imperante, subjugatum accepit exercitum, quem ita emendavit veteribus institutis, [& disciplina majorum,] ut postea eos, à quibus sub jugum missi fuerant, superarent. Cimbri quoque Cæpionis, & Manlii, * [& Syllani] legiones inter Gallias * deleverunt: quarum reliquias cùm C. Marius suscepisset, ita erudivit scientia & arte pugnandi, ut innumerabilem multitudinem non solùm Cimbrorum, sed etiam Teutonum & * Umbrorum publico Marte deleret. Facilius autem est ad virtutem novos * instruere, quam revocare perterritos.

* Repudiant hoc plerique codices sed manus certé.
* Quin superamus cum VV. debellarunt.
* Emenda, Ambronum.
* Aliàs, imbuere.

CAP. XI.

Quæ ipso die procuranda sint, quo publica committitur pugna.

Præmissis levioribus artibus belli, ad publici conflictus incertum, & ad fatalem diem nationibus ac populis, ratio disciplinæ militaris invitat. Nam in eventu aperti Martis victoriæ plenitudo consistit. Hoc ergo tempus est, quo tantò magis duces debent esse soliciti, quantò major speratur diligentibus gloria, & majus periculum comitatur ignavos: in quo momento peritiæ usus, pugnandi doctrina, consilium dominatur. Veteribus seculis mos fuit, parco cibo curatos milites ad certamen educere, * ut citatiores sumpta esca redderet, & longiore conflictu non fatigarentur inedia. Præterea observandum est præsentibus hostibus,

* Melioris nota libri constanter legunt, ut audaciores sumptus escæ redderet.

ſtibus, ſive ex caſtris, ſive ex civitate producas ad prœlium, ne dum per anguſta portarum particulatim procedit exercitus, à collectis & præparatis debilitetur inimicis. Ideoque providendum eſt, ut antè omnes milites egrediantur portas, & aciem conſtruant antè, quàm hoſtes adveniant. Quòd ſi intra civitatem manentibus, * parati advenerint, aut differatur egreſſus, aut certè diſſimuletur: ut cùm adverſarii inſultare cœperint his, quos non putant exituros; aut cùm ad prædam vel, redenndum converterint animum, & ordines ſolverint; tunc illis ſtupentibus * lectiſſimi prorumpant, & confetti aggrediantur ignaros. Obſervetur autem, ne longo ſpacio fatigatum militem, ne laſſos poſt curſum equos ad publicum prælium cogas: multum virium labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet, qui ad aciem anhelus adventat? Hoc & veteres declinarunt, & ſuperiori * noſtra ætate, cùm Romani duces per imperitiam non cauiſſent (ne quid amplius dicam) exercitus perdiderunt. Impar enim conditio eſt, laſſum cum requieto, ſudantem cum alacri, currentem cum eo qui ſteterit, ſubire conflictum.

* *Lege meo periculo*, imparatiſque.

* *Repono*, lectiſſimi quique erumpant.

* *Alii*, vel noſtra.

Cap. XII.

Inveſtigandum, quid ſentiant milites pugnaturi.

Ipſa die, qua certaturi ſunt milites, quid ſentiant, diligenter convenit explorare. Nam fiducia vel formido ex vultu, verbis, inceſſu, motibuſque cernitur. Nec confidas

ſatis,

ſatis, ſi tyro prœlium cupit: inexperto enim dulcis eſt pugna. Et noveris te oportere differre, ſi exercitati bellatores metuunt dimicare. Monitis tamen, & oratione ducis exercitui virtus creſcit, & animus: præcipuè ſi futuri certaminis talem acceperint rationem, quaſi ſint facilè ad victoriam perventuri. Tunc inimicorum ignavia, vel error oſtendendus eſt: vel ſi antè à nobis ſuperati ſunt, commemorandum. Dicenda etiam, quibus militum mentes in odium adverſariorum, ira, & indignatione moveantur. Animis penè omnium hominum hoc naturaliter evenit, ut trepident, cùm ad conflictum venerint. Sine dubio autem * formidoloſiores ſunt, quorum mentes ipſe confundit aſpectus. Sed hoc remedio formido lenitur, ſi antequam dimices, frequenter exercitum tuum locis tutioribus ordines, unde & videre hoſtem, & agnoſcere conſueſcant. Interdum audeant aliquid ex occaſione, aut fugent, aut interimant inimicos. [Inimicorum] mores adverſariorum, arma, equos recognoſcant. Nam quæ ex uſu ſunt, non timentur.

* Infirmiores, non malè videtur convenire.

CAP. XIII.

Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam.

Bonum ducem convenit noſſe magnam partem victoriæ, ipſum locum, in quo dimicandum eſt, poſſidere. Elabora ergo, ut conferturus manum, primum auxilium captes ex leco, qui tantò utilior judicatur,

quantò superior fuerit occupatus. In subjectos enim vehementiùs tela descendunt, & majore impetu obnitentes, pars altior pellit. Qui adverso nititur clivo, duplex subit & cum loco & cum hoste certamen. Sed illa distantia est, quòd si de pedibus tuis victoriam speras contra equites hostium, loca aspera, inæqualia, montuosa debes eligere. Si verò de equitibus tuis contra adversarii pedites victoriam quæris, sequi debes paulò quidem editiora loca; sed plana, atque patentia, neque silvis, neque paludibus impedita.

CAP. XIV.

Quemadmodum acies debeat ordinari, ut in conflictu reddatur invicta.

Ordinaturus aciem tria debet antè prospicere, solem, pulverem, ventum. Nam sol ante faciem eripit visum: ventus contrariùs tua inflectit ac deprimit, hostium adiuvat tela. Pulvis à fronte congestus oculos implet & claudit. Hæc momento eo, quo acies ordinantur, etiam imperiti vitare solent: sed duci provido cavendum est in futurum, ne post paululum accedente die noceat solis mutata conversio; ne ventus adversus, hora solita eò pugnante nascatur. Ita ergo constituantur ordines, ut hæc post occipitium nostrum sint, & (fieri potest) adversariorum impetant faciem. Acies dicitur exercitus instructus: frons quæ adversus hostem spectat. Hæc in pugna publica, si sapienter disponitur, plurimum juvat: si

impe-

imperitè, quamvis optimi bellatores sint, mala ordinatione franguntur. Instructionis lex est, ut in primo ordine exercitati & veteres milites collocentur, quos antea principes vocabant. In secundo ordine circumdati * cataphractis, nec non optimi milites cum spicu is, vel lanceis ordinentur, quos priùs hastatos vocabant. Singuli autem armati in directum ternos pedes inter se occupare consueverunt, hoc est, in mille passibus mille sexcenti sexaginta sex pedites ordinantur in longum: ut nec acies interluceat, & spacium sit arma tractandi. Inter ordinem autem & ordinem à tergo in latum sex pedes distare voluerunt, ut haberent pugnantes spacium accedendi atque recedendi: vehementiùs enim cum saltu cursuque tela mittuntur. In his duobus ordinibus, & ætate maturi, & usu confidentes, & muniti etiam gravioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri, nec cedere, nec sequi * alium cogendi sunt, ne ordines turbent: sed venientes adversarios excipere, & stando pugnandoque repellere vel fugare. Tertius ordo disponitur de armaturis velocissimis, de sagittariis juvenibus, de bonis jaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus item ordo construitur de scutatis expeditissimis, de sagittariis junioribus, de his qui alacriter * verutis vel martiobarbulis (quas plumbatas nominant) dimicant, qui dicebantur levis armatura. Sciendum ergo est, stantibus duobus primis ordinibus, tertium, & quartum ordinem ad

* *Re-one quod excideriat*, cataphractis sagittarii, *ex libris & cap. xv. lib.* II.

* *In* VV. *reperias*, aliquando.

* *Inferit m l.* se agunt verutis.

ad provocandum, cum missilibus, & sagittis primo loco semper exire. Qui si hostes in fugam vertere potuerint, ipsi cum equitibus persequuntur. Sin verò ab hostibus pulsi fuerint, redeunt ad primam & secundam aciem, & inter ipsas recipiunt se ac loca sua. Prima autem & secunda acies, cùm ad spathas, & ad pila (ut dicitur) ventum fuerit, totum sustinet bellum. In quinta acie ponebantur interdum carrobalistæ, manubalistarii, * fundibulatores, funditores. * Fundibulatores sunt, qui fustibalis lapides jaciunt. Fustibalus fustis est longus pedibus quatuor, cui per medium ligatur funda de corio; & utraque manu impulsus, propè ad instar onagri dirigit saxa. Funditores sunt, qui fundis [ex] lino vel setis factis (has enim dicunt esse meliores) contorto circa caput brachio dirigunt saxa. Quibus scuta deerant, sive lapidibus manu jactis, sive missilibus in hoc ordine dimicabant, * [quos accensos, tanquam juniores & postea additos nominabant.] Sextus ordo post omnes à firmissimis, & scutatis, & omni genere armorum munitis bellatoribus tenebatur; quos antiqui Triarios appellabant. Hi, ut requieti & integri acriùs invaderent hostes, post ultimas acies sedere consueverant. Si quid enim primis ordinibus accidisset, de horum viribus reparationis spes tota pendebat.

* *Alias*, fusibulatores, * Fustibulatores.

* *Desunt in aliquot libris.*

CAP.

CAP. XV.

Ratio podismi, quantum spacium in acie inter singulos homines in longum, vel inter singulos ordines in latum debeat custodiri.

Explanato autem qualiter debeant acies instrui, nunc podismum, mensuramque ipsius ordinationis exponam. In mille passibus campi, una acies mille sexcentos sexaginta sex suscipit pedites: propterea quia singuli pugnatores ternos occupant pedes. Quòd si sex acies in mille passibus campi volueris ordinare, novem millia nongenti nonaginta sex pedites sunt necessarii. Si autem in ternos ordines hunc numerum volueris tendere, duo millia passuum comprehendes. Sed melius est plures acies facere, quàm militem * spargere. Senos autem pedes à tergo inter singulas acies in latum diximus interpatere debere; & ipsi bellatores stantes singulos obtinent pedes. Ideoque si sex acies ordinaveris, quadraginta * duos pedes in latum, & mille passus in longum decem millium hominum tenebit exercitus. [Si autem in ternos ordinare volueris 21. pedes in latum, & duo millia passuum in longum, 10000. tenebit exercitus.] Ad hanc rationem sive 20000. sive 30000. peditum fuerint juxta mensuram podismi, sine aliqua dubitatione difficultatis poterunt ordinari, nec dux fallitur cùm sciat, qui locus quantos capere possit armatos. * Denique si angustior locus sit, vel multitudo sufficiat, inde etiam novem vel amplius acies ordinari [convenit.] Magis

*Lege, ex-spargere.

* Membrana'. duo.

* Adulterina hac esse libri clamitant.

* Malunt VV. Dicunt.

enim expedit, ut conferti pugnent, quàm longius separati. Nam si nimium fuerit acies * attenuata, citò ab adversariis facta impressione perrumpitur, & nullum postea potest esse remedium. Qui autem numeri in dextro cornu, qui in sinistro, qui in medio debeant ordinari, vel juxta dignitates eorum servatur ex more, vel certè pro qualitate hostium commutatur.

Genuinum est, tenuata.

CAP. XVI.

De equitibus ordinandis.

Constructa acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita ut loricati omnes, & contati juncti sint peditibus. Sagittarii autem, vel qui loricas non habent, longius evagentur. A fortioribus namque equitibus, peditum protegenda sunt latera: & à velocioribus atque expeditis, hostium cornua * superfundenda, atque turbanda [sunt.] Scire dux debet, contra quos * grumos, hoc est, globos hostium, quos equites oporteat poni. Nam nescio quâ occulta ratione, immò penè divina, alii contra alios dimicant meliùs: & qui fortiores vicerant, ab inferioribus sæpè vincuntur. Quod si equites impares fuerint, more veterum velocissimi cum scutis levibus pedites, ad hoc ipsum exercitati iisdem miscendi sunt, quos expeditos * velites, * [quasi volitantes] nominabant. Quo facto quamvis fortissimi hostium * venerint equites, tamen adversus mixtum agmen pares esse non possunt. Unum hoc remedium veteres omnes duces inve-

Magis pla cet, perfundenda.
Verissimam lectionem reduco, drungos.

Liber meus, veteres.
Absunt ista.
Emendo evenerint.

invenerunt; ut assuefacerent juvenes currentes egregiè, & inter binos equites, singulos ex his pedites collocarent, cum levioribus scutis, gladiis, atque missilibus.

CAP. XVII.

De subsidiis, quæ post aciem collocantur.

Sed optima ratio est, & ad victoriam plurimum confert, ut lectissimos de peditibus, & equitibus cum vicariis, comitibus, tribunisque vacantibus, habeat dux post aciem * [in subsidiis] præparatos: alios circa cornua, alios circa medium, ut sicubi hostis vehementius insistit, ne rumpatur acies, provolent subitò, & suppleant loca; additaque virtute, inimicorum audaciam frangant. Hoc primi Lacones invenerunt: imitati sunt Carthaginenses; Romani postea ubique servaverunt. Hac dispositione nulla melior invenitur. Nam directa acies hoc solùm agere debet, si potest, ut hostem repellat, aut fundat. Si cuneus sit agendus, aut forfex; superfluos habere debes post aciem, de quibus cuneum aut forficem facias. Si ducenda sit Serra, item ex abundantibus ducetur: nam si de loco suo ordinatum militem transferre cœperis, universa turbabis. Si globus hostium separatus, aut alam tuam, aut partem aliquam * urgere cœperit, nisi superfluos habeas, quos contra globum possis opponere, sive pedites, sive equites de acie tuleris, dum alia vis defendere, alia periculosiùs denudabis. Quòd si bellatorum tibi copia non abundat, melius

* Damnant omnes libri, at contra Modestus tuetur.

* Membrana, urgere, neque solum hoc loco.

est aciem habere breviorem, dummodo in subsidiis colloces plurimos. Nam circa medias partes campi, ex peditibus bene armatis debes habere lectissimos, de quibus cuneum facias, & statim aciem hostium rumpas. Circa cornua autem, de contatis, loricatisque equitibus ad hoc reservatis, & levi armatura peditum, alas hostium circumvenire te convenit.

CAP. XVIII.

In quo loco primus dux stare debeat, in quo secundus, in quo tertius.

Dux qui præcipuam sustinet potestatem inter equites, & pedites, in parte dextra stare consuevit. Hic enim locus est, in quo tota acies gubernatur, ex quo rectus est, liberque procursus. Ideò autem inter utrosque consistit, ut & consilio regere, & autoritate tam equites quàm pedites ad pugnam possit hortari. Hic de equitibus supernumerariis, mixtis peditibus expeditis, adversariorum sinistrum cornu, quod contra ipsum stat, circuire, & à tergo semper urgere debet. Secundus dux in media acie ponitur peditum, qui eam sustentet & firmet. Hic fortissimos pedites, & bene armatos de illis superfluis secum habere debet, de quibus aut ipse cuneum faciat, & aciem hostium rumpat: aut si adversarii cuneum fecerint, ipse forficem faciat, ut cuneo illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus, tertius esse dux debet, satis bellicosus & providus, quia sinistra pars difficilior est, & velut man-

ca ir

ca in acie consistit. Ideò bonos equites supernumerarios & velocissimos pedites habere debet, de quibus sinistrum cornu semper extendat, ne circumveniatur ab hostibus. Clamor rutem (quem barritum vocant) prius non debet attolli, quàm acies utraque se junxerit. Imperitorum enim, vel ignavorum est, vociferari de longè; cùm hostes magis terreantur, si cum telorum ictu clamoris horror accesserit. Semper autem studere debes, ut prior instruas aciem, quia ex arbitrio tuo potes facere, quod tibi utile judicas, cùm nullus obsistit: deinde & tuis auges confidentiam, & adversariis fiduciam minuis. Quia fortiores videntur, qui provocare non dubitant. Inimici autem incipiunt formidare, qui vident contra se acies ordinari. Huic additur maximum commodum, * quia tu instructus paratusque ordinantem & trepidum adversarium præoccupas. Pars enim victoriæ est, inimicum turbare antequam dimices.

* Ms. si tu.

CAP. XIX.

Quibus remediis virtuti vel dolis hostium resistatur in acie.

[Exceptis superventibus vel incursionibus repentinis ex occasione, quamnunquam dux exercitatus amittit.] Nam in itineribus, jam fatigatis, in fluminum transgressione divisis; in paludibus occupatis; in jugis montium laborantibus; in campis * sparsis atque securis; in mansione dormientibus, oportunum prœlium semper infertur: cùm

* Desiderantur ista in libris tribus.

* Emendo, exsparsis.

cùm aliis negotiis occupatus hostis, prius interimatur, quàm præparare se possit. Quòd si cauti sunt adversarii, & insidiarum nulla sit copia, tunc adversus præsentes, scientes, videntes, æqua conditione pugnatur. Tamen ars belli, non minùs in hoc aperto conflictu, quàm in occultis fraudibus adiuvat eruditos. Cavendum vel maximè, ne ab ala, cornuque sinistro (quod sæpius evenit) aut certè dextro, (quod raro contingit) circumveniântur tui à multitudine hostium, aut à vagantibus globis, quos vocant * grumos. Quod si acciderit, unum remedium est, ut alam, cornuque replices, & rotundes: quatenus conversi tui, sociorum terga defendant. Sed & in angulo ipsius extremitatis fortissimi collocentur, quia ibi impetus amplior fieri consuevit. Item adversus cuneum hostium, certis resistitur modis. Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ juncta [cum] acie primo angustior, deinde latior procedit, & adversariorum ordines rumpit: quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. Quam rem milites nominant caput porcinum. Contra quod ordinatio ponitur: quam forficem vocant. Nam ex lectissimis militibus confertis * in V literam, ordo componitur: & illum cuneum excipit, atque ex utraque parte concludit; quo facto, aciem non potest irrumpere. Item serra dicitur, quæ à strenuis directa, aut frontem opponitur hostibus, ut turbata acies reparetur. Globus autem dicitur, qui à sua acie separatus, vago super-

ventu

* Redde Vegetio, drungos.

* Legendum potius, in similitudinem V. litteræ.

ventu incursat inimicos, contra quem alter populosior, vel fortior immittitur globus. Observandum quoque, ne sub tempore, quo jam committitur pugna, velis ordines commutare, aut de locis suis aliquos numeros ad alia transfere. Statim enim nascitur tumultus, atque confusio; & imparatis, conturbatisque faciliùs hostis incumbit.

CAP. XX.

Quot generibus pugna publica committatur, & quomodo etiam, qui inferior numero, & viribus est, valeat victoriam obtinere.

Depugnationum septem sunt genera vel modi, cùm infesta ex utraque parte signa confligunt. Una depugnatio est fronte longa* quadrato exercitu, sicut etiam nunc & propè semper solet prœlium fieri. Sed hoc genus depugnationis periti armorum non optimum judicant, quia cùm in prolixo spacio tenditur acies, non æqualis semper campus occurrit, & * cùm in ejus parte sinus, aut curuatura fit, in eo loco acies frequenter inrumpitur. Præterea si multitudine adversarius antecedit, à lateribus aut dextram, aut sinistram alam circumvenit. In quo periculum magnum est, nisi supernumerarios habeas, qui procurrant, hostemque sustineant. Hoc genere solus debet confligere, qui & plures, & fortes habuerit bellatores, ut ex utroque cornu hostem circumveniat, & quasi in sinum sui concludat exercitus. Secunda depugnatio est obliqua, quæ plurimis melior. In qua si paucos strenuos loco

* Restituunt VV. quadro.

* Adi Commentarium.

loco idoneo ordinaveris, etiam si multitudine hostium & virtute turberis, tamen poteris reportare victoriam. Hujus talis est modus: Cùm instructæ acies ad congressum veniunt, tunc tu sinistram alam tuam à dextra adversarii longiùs separabis, ne vel missilia ad eam, vel sagittæ perveniant. Dextram autem alam tuam sinistræ alæ illius junge, & ibi primum inchoa prœlium: ita ut cum equitibus optimis, & probatissimis peditibus sinistram partem illius, ad quam te junxeris, aggrediaris atque circumeas, & detrudendo atque supercurrendo ad hostium terga pervenias. Quòd si semel adversarios exinde pellere cœperis, accedentibus tuis indubitatam victoriam consequeris, & pars exercitus tui, quam ab hoste submoveris, secura durabit. Ad similitudinem autem A literæ, vel libellæ fabrilis, acies in hoc dimicandi genere constituitur. Quòd si prior adversarius hoc fecerit, illos quos post aciem supernumerarios diximus debere poni, tam equites, quam pedites, ad sinistrum tuum colliges cornu, & sic adversario resistes magnis viribus, ne arte pellaris. Tertia depugnatio est similis secundæ: sed in hoc deterior, quòd à sinistro cornu tuo cum illius incipis dextro confligere. Nam quasi mancus impetus est eorum, & aperti cum difficultate aggrediuntur hostes, qui in sinistro dimicant cornu. Quod apertius [ut sit] explanabo. Si quando alam sinistram longè habueris meliorem, cum ea fortissimos equites, peditesque conjunge, &

in congressu ipsam primam applica ad alam hostium dextram, & quantum potest, adversarii dextram partem pellere & circumire festina. * Tu autem aliam exercitus partem, in qua deteriores bellatores habere te nosti, à sinistra illius longissimè separa, ne vel gladiis invadatur, vel ad eam tela perveniant. In hoc [genere] cavendum est, ne inimicorum cuneis transversa tua acies elidatur. Hoc autem modo, uno casu utiliter pugnabitur, si adversarius infirmius dextrum cornu habuerit, & tu longè fortius sinistrum. Quarta depugnatio talis est: Cùm ordinaveris aciem, ante quadringentos, vel quingentos passus, quàm ad hostem pervenias, non sperante eo; subitò ambas alas tuas incitare te convenit: ut ex utroque cornu improvisos hostes vertas in fugam, & celeriùs victoriam consequaris. Sed hoc genus certaminis, licet citò superet, si exercitatos fortissimosque produxerit, tamen periculosum est: quia mediam aciem suam, qui sic dimicat, nudare compellitur, & in duas partes exercitum separare. Et si primò impetu victus non fuerit inimicus, habet [postea] occasionem, qua invadat & divisa cornua, & mediam aciem destitutam. Quinta depugnatio est quartæ similis. Sed hoc unum amplius habet, quòd levem armaturam, & sagittarios ante * mediam aciem ponit; ut illis resistentibus, non possit irrumpi. Nam sic de dextro cornu suo, illius sinistrum: & de sinistro cornu suo, illius dextrum aggreditur. Quod si fugare potuerit,

G statim

* Scribendum, Tuam autem.

* C[illegible] primam.

ſtatim vincit: ſin minus, media acies illius non laborat: quia à levi armatura, ſagittariiſque defenditur. Sexta depugnatio optima eſt, propè ſimilis ſecundæ: qua utuntur, qui de numero ſuorum, & de virtute* deſperant. Et ſi bene ordinaverint, quamvis cum paucioribus, ſæpe victoriam conſequuntur. Nam cùm inſtructa acies ad hoſtes accedit, dextram alam tuam ſiniſtræ alæ hoſtium junge, & ibi per equites probatiſſimos, & velociſſimos pedites incipe prœlium. Reliquam autem partem exercitus tui, longiſſimè* à dextra parte adverſariorum remove, & in directum porrige, quaſi veru. Nam cùm partem ſiniſtram illius, & à lateribus, & à tergo cœperis cædere, ſine dubio vertes in fugam. Adverſarius autem nec de dextra parte ſua, nec de media acie poteſt ſuis laborantibus ſubvenire, quia acies tua extenditur, & totam ſe porrigit ad ſimilitudinem l literæ, longiſſimeque recedit ab hoſtibus. Quo genere in itineribus ſæpè confligitur. Septima depugnatio eſt, quæ loci beneficio adjuvat dimicantem. In hac quoque, & cum paucioribus, & cum minus fortibus poteris adverſarium ſuſtinere, hoc eſt ſi montem, aut mare, aut flumen, aut lacum, aut civitatem, aut paludes, aut abrupta in una parte habeas, ex qua hoſtis non poſſit accedere, & reliquum exercitum tuum directa acie ordines. Sed in illa ala, quæ munitionem non habet, omnes equites & ferentarios ponas. Tunc * ſecurius, pro tuo arbitrio, cum hoſte confliges;

* *Aliis in libris*, diffidunt.

* *Rurſus libri omnes*, ab acie adverſariorum.

* *Lege*, ſecutus.

fliges; quia ab una parte loci natura te munit, ab alia duplex propè ponitur equitatus. Illud tamen observandum est, quo nihil melius invenitur, ut sive solo dextro cornu pugnare volueris, ibi fortissimos ponas: sive sinistro, ibi strenuissimos colloces: sive in medio cuneos facere volueris, per quos acies hostium rumpas, in cuneo exercitatissimos ordines bellatores. Victoria enim per paucos fieri consuevit. Tantum est, ut electi à duce sapientissimo, in his locis, in quibus ratio & utilitas postulat, ordinentur.

CAP. XXI.

Viam abscedendi hostibus dandam, ut deleantur faciliùs fugientes.

Plerique rei militaris ignari, pleniorem victoriam credunt, si adversarios, aut locorum angustiis, aut armatorum multitudine circumdederint, ut aditum non inveniant abscedendi. Sed clausis ex desperatione crescit audacia, & cùm spei nihil est, sumit arma formido. Libenter cupit commori, qui sine dubio scit se moriturum. Ideoque Scipionis laudata sententia est, qui dixit, viam hostibus, qua fugiant, muniendam. Nam cùm abscedendi aditu patefacto, mentes omnium ad præbenda terga consenserint, * multi more pecudum trucidantur. Nec insequentium ullum periculum est, cùm victi (quibus defendi poterant) arma converterint * [in fugam.] Hoc genere quantò major fuerit exercitus, tantò faciliùs

Inulti, Vegetius scripsit.

Rejiciuntur illa ab optimis exemplaribus.

liùs multitudo prosternitur. Neque enim ibi requirendus est numerus, ubi animus semel territus, non tam tela hostium cupit declinare, quàm vultum. Ceterùm clausi, licet exigui numero & infirmi viribus, hoc ipso tamen sunt hostibus pares, quia desperantes sciunt aliud ibi licere non posse. * Nam.

* *Una salus victis, nullam sperare salutem.*

* VV. *plerique habent.* Sed.
* *Virgil. 11. Æneid.*

Cap. XXII.

Quemadmodum ab hostibus recedatur, si consilium pugnæ displiceat.

Digestis omnibus, quæ ratio militaris experimentis & arte servavit, unum superest * docere, quemadmodum recedatur ab hostibus. Nam disciplinæ bellicæ, & exemplorum periti nusquam majus periculum imminere testantur. Qui enim ante congressum recedit ex acie, & suis fiduciam minuit, & inimicis addit audaciam. Verùm quia hoc sæpius necesse est evenire, quibus modis tutò possit fieri, declarandum est. Primùm ut tui nesciant, ideo te recedere, quia declinas inire conflictum, sed credant arte aliqua ideo se revocari, ut ad oportuniorem locum invitetur hostis, ac faciliùs superetur: aut certè insequentibus adversariis secretiores collocentur insidiæ. Nam necesse est, ad fugam parati sint, qui ducem suum sentiunt desperare. Illud quoque vitandum est, ne hostes te recedere sentiant, & statim inruant. Propterea plerique ante pedites, equites posuerunt, ut discurrentes adver-

* *Scribo, edocere.*

adverſarios videre non ſinerent, quando pedites abſcedebant. Item * articulatim incipientes à primis, ſingulas acies ſubducebant, retroque revocabant, in gradu ſuo manentibus reliquis: quos ſenſim poſtea ceſſimque ad illos jungebant, quos primùm ſubduxerant. Aliquanti exploratis itineribus, noctu cum exercitu recedebant: ut hoſtes die orto, cùm intellexiſſent, non poſſent comprehendere præcedentes. Præterea levis armatura præmittebatur ad colles, ſub quos ſubitò * tutò revocaretur exercitus: & ſi hoſtes inſequi voluiſſent, a levi armatura, quæ antè occupaverat locum, additis equitibus, * fundebantur. Nihil enim periculoſius exiſtimant, quàm ſi inconſultè inſequentes, ab his qui in ſubſeſſa fuerint, vel qui antè ſe paraverint, obſerventur. Hoc tempus eſt, quo oportunè collocantur inſidiæ, quia adverſus fugientes major audacia & minor cura eſt. Neceſſariò autem amplior ſecuritas gravius ſolet habere diſcrimen. Imparatis, cibum capientibus, in itinere laſſis, equos ſuos paſcentibus, ac nihil tale ſuſpicantibus ſuperventus aſſolent fieri. Quod & nobis vitandum eſt, & hoſti in ejuſmodi occaſionibus pernicies inferenda. Hoc enim caſu oppreſſis, nec virtus poteſt, nec multitudo prodeſſe: quia qui in acie, publica vincitur pugna, licet & ibi ars plurimum profit, tamen ad defenſionem ſuam poteſt accuſare fortunam. Qui verò ſuperventus, & ſubſeſſas * [inſidias] paſſus eſt, culpam ſuam non poteſt excuſare:

*particulatim, mihi pro genuino est.

* Lege, totus.

* Lege, defendebantur.

* Hoc ego glossema censeo verbi subsessas.

 quia

quia hæc & vitare potuit, & per ſpeculatores idoneos antè cognoſcere. Cùm receditur, talis fraus ita fiere conſuevit. Recto itinere pauci equites * conſequuntur, valida manus occultè per alia mittitur loca: ubi & agmen inimicorum pervenerunt equites, tentant leviter atque diſcedunt. Ille credunt quicquid inſidiarum fuerit, prætеriiſſe, & ſine cura reſoluuntur * in neglegentiam. Tunc illa manus, quæ ſecreto itinere deſtinata fuerat, ſuperveniens opprimit ignorantes. Multi cùm ab hoſte diſcedunt, ſi per ſilvas ituri ſunt, præmittunt, qui anguſta vel abrupta occupent loca, ne ibidem patiantur inſidias. Et rurſus poſt ſe præciſis arboribus vias claudunt, quas compedes vocant, ut adverſariis facultatem adimant perſequendi, & penè utrique parti in itinere ad ſubſeſſas communis occaſio eſt. Nam qui præcedit, opportunis vallibus, vel ſilvoſis montibus, * [quaſi] poſt ſe relinquit inſidias, in quas cùm inciderit inimicus, recurrit ipſe, & adjuvat ſuos. Qui verò ſequitur, * adverſis ſemitis longè antè deſtinat expeditos, ut præcedentem adverſarium arceat tranſitu, deceptumque à fronte & à tergo concludat. Dormientibus noctu adverſariis, & qui præceſſit, poteſt regredi, & qui ſequitur, quantumvis interſit, poteſt ſupervenire per fraudem. In transfretatione fluviorum, qui præcedit, illam partem tentat opprimere, quæ prima tranſierit, dum reliqui alveo ſeparantur: qui autem ſequitur itinere feſtinato, illosqui nondum potuerunt tranſire, conturbat.

* VV. inſequuntur.

* In VV. ad.

* Abeſt in aliquibus, & facilè eo Vegetius careat.

* In m. l. averſis.

CAP.

CAP. XXIII.

De camelis & cataphractis equitibus.

Camelos aliquantæ nationes apud veteres in aciem produxerunt, ut Urfiliani in Aphrica, Macetes hodieque producunt. Sed hoc genus animalium arenis, & tolerandæ siti aptum, confusas etiam, in pulvere, vento vias, absque errore dirigere memoratur. Ceterùm præter novitatem, inefficax bello est. Cataphracti equites propter munimina quæ gerunt, à vulneribus quidem tuti, sed propter impedimentum, & pondus armorum, capi [eos] facile est, quoniam frequenter * obnixi contra dispersos pedites, quàm contra equites. In certamine meliores tamen, aut ante legiones positi, aut cum legionariis mixti. Quando cominus (hoc est manu ad manum) pugnatur, acies hostium sæpe rumpunt.

* *Scribe*, obnoxii.

CAP. XXIV.

Quomodo quadrigis falcatis, vel elephantis in acie possit obsisti.

Quadrigas falcatas in bello rex Antiochus & Mithridates habuerunt. Quæ ut primò magnum intulere terrorem; ita postmodùm fuere derisui. Nam difficilè currus falcatus planum semper invenit campum, & levi impedimento retinetur: unoque afflicto aut vulnerato equo decipitur. Sed maximè hac Romanorum militum arte perierunt. Ubi ad pugnam ventum est, repente toto campo Romani tribulos abiece-

runt; in quos currentes quadrigæ cùm incidissent, deletæ sunt. Tribulus autem est * quatuor palis confixum propugnaculum, quod quomodo abieceris, tribus radiis stat, & erecto quarto infestum est. Elephanti in prœliis magnitudine corporum, barritus horrore, formæ ipsius novitate, homines equosque conturbant. Hos contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea Hannibal in Aphrica, Rex Antiochus in Oriente, Jugurtha in Numidia copiosos habuerunt, adversus quos * diversa excogitata sunt genera * armorum. Nam & centurio in Lucania gladio manum (quam promuscidem vocant) uni abscidit, & bini cataphracti equi jungebantur ad currum, quibus insidentes clibanarii, sarissas, hoc est, longissimos contos in elephantos dirigebant. Nam muniti ferro, nec à sagittariis, quos vehebant beluæ, lædebantur, & earum impetum equorum celeritate vitabant. Alii contra elephantos cataphractos milites immiserunt: ita ut in brachiis eorum, & in cassidibus, vel humeris, aculei ingentes ponerentur è ferro, ne * [manu sua] elephas bellatorem contra se venientem posset apprehendere. Præcipuè tamen velites antiqui adversum * elephantos ordinaverunt. Velites autem erant juvenes, levi armatura, corpore alacri, qui ex equis missilia optimè dirigebant. Hi equis prætercurrentibus ad latiores lanceas, vel majora spicula beluas occidebant: sed crescente audacia, postea collecti, plures milites

* VV. sequitur in vulgatis, est ex quatuor.

* Antiquis libris optimis resistendi diversa.
* Alii, armatorum.

* Damnatur ab optimis libris, & Modesto.
* VV elephantes quos non sequuntur.

lites pariter pila, hoc eſt, miſſilia, in elephantos congerebant, eoſque vulneribus elidebant. Illud additum eſt, ut funditores cum fuſtibalis & fundis, rotundis lapidibus deſtinatis, * illos (per quos regebantur elephanti) cum ipſis turribus affligerent atque mactarent, quo nihil tutius invenitur. Præterea venientibus beluis, * quà irrupiſſent aciem, ſpacium milites dabant. Quæ cùm in agmen medium perveniſſent, circumfuſis undique armatorum globis, cum magiſtris abſque vulneribus capiebantur illæſæ. Carrobaliſtas aliquanto majores (hæ enim longiùs & vehementiùs ſpicula dirigunt) ſuperpoſitas curribus, cum binis equis aut mulis poſt aciem ordinari convenit, ut cùm ſub jactum teli acceſſerint beſtiæ, ſagittis baliſtariorum transfigantur. Latius tamen contra eas & firmius præfigitur ferrum, ut in magnis corporibus majora ſint vulnera. Adverſum elephantos plura exempla, & machinamenta retulimus, ut ſi quando neceſſitas poſtulaverit, ſciatur quæ ſint tam immanibus beluis opponenda.

* *Exemplaribus optimis placet*, Indos.

* *Veram lectionem credo*, quaſi.

CAP. XXV.

Quid fieri debeat, ſi vel pars, vel totus exercitus fugerit.

Sciendum verò eſt, ſi pars exercitus vicerit, & pars fugerit, minimè deſperandum, cùm in ejuſmodi neceſſitate, ducis conſtantia totam ſibi poſſit vendicare victoriam. Innumerabilibus hoc accidit bellis, & pro ſuperioribus ſunt habiti, qui minimè

desperarunt. Nam in simili conditione fortior creditur, quem adversa non frangunt. Prior ergo de cæsis hostibus spolia capiat, (quod ipsi dicunt) colligat campum, prior clamore, ac buccinis exultare videatur. Hac fiducia perterrebit inimicos, & suis fiduciam geminabit, quasi victor ex omni parte discesserit. Quod si aliquo casu omnis in acie fundatur exercitus, * perniciosæ cladis tamen reparationis fortuna multis non defuit, & medicina quærenda est. Dux ergo providus sub ea cautela publico debet Marte confligere, ut si quid pro varietate bellorum, vel conditionis humanæ secus acciderit, absque gravi detrimento liberet victos. Nam si vicini colles fuerint; si post terga munitio; si ceteris abscedentibus fortissimi quique restiterint, se suosque servabunt. Frequenter jam fusa acies, dispersos, ac passim sequentes, reparatis viribus interemit. [Nam] nunquam exultantibus majus solet * esse discrimen, quàm cùm subitò ferocia in formidinem commutatur. Sed quicunque eventus fuerit, colligendi superstites, bello erigendi adhortationibus congruis, & armorum instauratione refovendi. Tunc novi dilectus, nova quæruntur auxilia: & (quod amplius prodest) * captatis occasionibus in ipsos victores per occultas insidias impetu faciendus est, ac sic audacia reparanda. Nec oportunitas * desit, cùm pro felicitate superbiùs, & incautiùs mentes efferantur humanæ. Si quis hunc casum ultimum putat, cogitet eventus omnium proe-

*Corrigo à scriptura, & interpunctione, perniciosa clades, tamen.

* Manu VV. evenire.

* Liber meus, & aliquot ms. occupatis.

* Adsentior VV. qui scribunt, desit.

prœliorum, inter initia contra illos magis fuiſſe, quibus victoria debebatur.

CAP. XXVI.

Regulæ bellorum generales.

In omnibus prœliis expeditionis conditio talis eſt, ut quod tibi prodeſt, adverſario noceat: quod illum juvat, tibi ſemper officiat. Nunquam igitur ad illius arbitrium aliquid facere, aut diſſimulare debemus, ſed id ſolum agere, quod nobis utile judicamus. Contra te enim eſſe incipis, ſi imiteris quod fecit ille pro ſe: & rurſus quicquid pro tua parte tentaris, contra illum erit, ſi voluerit imitari.

In bello, qui plus in * angariis vigilaverit, plus in exercendo milite laboraverit, minus periculum ſuſtinebit.

* VV. agrariis *quod probe.*

Nunquam miles in aciem producendus eſt, cujus antea experimenta non ceperis.

Aut inopia, aut ſuperventibus, aut terrore melius eſt hoſtem domare, quàm prœlio: in quo amplius ſolet fortuna poteſtatis habere, quàm virtus.

Nulla conſilia meliora ſunt, * quàm illa, quæ ignoraverit adverſarius antequam facias.

* *Mſſ.* niſi illa.

Occaſio in bello amplius ſolet juvare, quàm virtus.

In ſollicitandis ſuſcipiendiſque hoſtibus, ſi cum fide veniant, magna fiducia eſt: quia adverſarium amplius transfugæ frangunt, quàm peremti.

Melius

Melius eſt poſt aciem plura ſervare præſidia, quàm latiùs militem * ſpargere.

* *Mihi perplacet*, exſpargere.

Difficile vincitur, qui verè poteſt de ſuis, & de adverſarii copiis judicare.

Amplius juvat virtus, quàm multitudo.

Amplius prodeſt locus ſæpe, quàm virtus.

Paucos viros fortes natura procreat, bona inſtitutione plures reddit induſtria.

Exercitus labore proficit, ocio conſeneſcit.

Nunquam ad certamen publicum produxeris militem, niſi [cùm] eum videris ſperare victoriam.

Subita conterrent hoſtes, uſitata vileſcunt.

Qui diſperſis ſuis inconſultè ſequitur, quam ipſe acceperat, adverſario vult dare victoriam.

Qui frumentum, * neceſſariumque commeatum non præparat, vincitur ſine ferro.

* VV. *malunt* neceſſariaque non præparat.

Qui multitudine, & virtute præcedit, quadrata dimicet fronte, qui primus eſt modus.

Qui imparem ſe judicat, dextro cornu ſuo ſiniſtrum cornu pellat inimici, qui eſt ſecundus modus.

Qui ſiniſtram alam fortiſſimam habere ſe noverit, dextram alam hoſtis invadat; qui eſt tertius modus.

Qui habet exercitatiſſimos milites, in utroque cornu pariter prœlium debet incipere, qui eſt quartus modus.

Qui levem armaturam optimam regit, utram-

utramque alam hoſtis invadat, ferentariis antemediam aciem conſtitutis, qui eſt quintus modus.

Qui nec numero militum, nec virtute confidit, ſi depugnaturus eſt, de dextra ſua ſiniſtram alam hoſtium pulſet, reliquis ſuis porrectis in ſimilitudinem veru, qui ſextus eſt modus.

Qui pauciores, infirmioreſque habere ſe novit, ſeptimo modo ex uno latere, aut montem, aut civitatem, aut mare, aut fluvium, aut aliquod debet habere ſubſidium.

Qui confidit equitatu, aptiora loca quærat equitibus, & rem magis per equites gerat.

Qui confidit pedeſtribus copiis, aptiora loca peditibus quærat: & rem magis per pedites gerat.

Cùm explorator hoſtium latenter oberrat in caſtris, omnes ad tentoria ſua per diem redire jubeantur, & ſtatim deprehenditur explorator.

Cùm conſilium tuum cognoveris adverſariis proditum, diſpoſitionem mutare te convenit.

Quid fieri debeat, tractato cum multis: quid verò facturus ſis, cum pauciſſimis, ac fideliſſimis; vel potiùs ipſe tecum.

Milites pœnâ, & timor in ſedibus corrigunt; in expeditionibus, ſpes, & præmia faciunt meliores.

Boni duces publico certamine nunquam niſi ex occaſione, aut nimia neceſſitate confligunt. Magna

Magna dispositio est, hostem fame magis urguere, quàm ferro.

De equitatu sunt multa præcepta: sed cùm hæc pars militiæ, usu exercitii, armorum genere, equorum nobilitate profecerit, ex libris nihil arbitror colligendum, cùm præsens doctrina sufficiat.

Quo genere depugnaturus sis, nesciant hostes: ne aliquibus remediis resistere moliantur.

Digesta sunt, Imperator invicte, quæ nobilissimi auctores, diversis probata temporibus, per experimentorum fidem, memoriæ prodiderunt, ut ad sagittandi peritiam, quam in serenitate tua Persa miratur: ad equitandi scientiam vel decorem, quæ Hunnorum. Alanorumque natio velit imitari, si possit: ad currendi velocitatem, quam Saracenus Indusque non æquat: ad armaturæ exercitationem, cujus campi * doctores, vel pro parte exempla intellexisse gaudent: nunc regula prœliandi, imò vincendi artificium jungatur; quatenus virtute pariter ac dispositione mirabili, reipublicæ tuæ & Imperatoris officium exhibeas & militis.

* Dictores, al.

FLAVI VEGETI RENATI DE RE MILITARI, LIBRI QAURTI

Prologus.

*Agrestem, incultamque hominum in initio sæculi vitam, à communione brutorum animalium, vel ferarum, urbium constitutio prima discrevit. In his nomen reipublicæ * peperit communis utilitas. Ideo potentissimæ nationes, ac principis consecrati, nullam majorem gloriam putaverunt, quàm aut fundare novas civitates, aut ab aliis conditas in nomen suum, sub quadam amplificatione, transferre. In quo opere clementia serenitatis tuæ obtinet palmam. * Ab aliis enim vel paucæ, vel singulæ, à pietate tua innumerabiles urbes ita jugi labore perfectæ sunt, ut non tam humana manu conditæ, quàm divino nutu videantur * paratæ. Cunctos Imperatores felicitate, moderatione, castimonia, indulgentiæ exemplo, studiorum amore * præcellis. Regni, animique tui bona cernimus: & tenemus, quæ anticipare & superior optavit ætas, & extendi in perpetuum ventura desiderat. Quibus rebus tantum universo orbi præstitum gratulamur [bonum,] quantum vel humana mens petere, vel gratia potuit divina conferre. Sed dispositionibus vestræ clementiæ, quantùm profecerit murorum elaborata con-*

* Aliàs, repperit.
* VV. Ab illis.
* Malo cum VV. mss enata.
* Relli- tu [illegible]

constructio, Roma documentum est, quæ salutem civium Capitolinæ arcis defensione servavit, ut gloriosius postea totius orbis possideret imperium. Ad complementum ergo operis majestatis vestræ præceptione suscepti, rationes quibus vel nostræ civitates defendendæ sint, vel hostium subruendæ, ex diversis auctoribus in ordinem digeram: nec laboris pigebit, cùm omnibus profutura condantur.

CAP. I.

Civitates aut opere, aut natura, aut utroque debere muniri.

Urbes atque castella, aut natura muniuntur; aut manu; aut utroque; quod firmius ducitur. Natura, aut loco edito vel abrupto, circumfuso mari sive paludibus, vel fluminibus. Manu, fossis, ac muris. * In illo naturali beneficio, tutissimum eligentis consilium; in plano quæritur fundantis industria. Videmus antiquissimas civitates ita in campis patentibus constitutas, ut deficiente auxilio locorum, arte tamen, & opere * redderentur invictæ.

* *Vide Commentarium.*

* *In VV. quibusdam*, redduntur.

CAP. II.

Non directos, sed angulosos muros faciendos.

Ambitum muri directum veteres duci noluerunt, ne ad ictus arietum esset dispositus, sed, sinuosis anfractibus, jactis fundamentis, clausere urbes; crebrioresque turres in ipsis angulis ediderunt propterea: quia si quis ad murum tali ordinatione con-

constructum, vel scalas, vel machinas voluerit admovere, non solùm à fronte, sed etiam à lateribus, & propè à tergo, veluti in sinum circumclusus opprimitur.

CAP. III.

Quemadmodum muris terra jungatur egesta.

Murus autem, * ut nunquam possit elidi, hac ratione perficitur. Intervallo vicenûm pedum interposito, duo intrinsecus parietes fabricantur. Deinde terra, quæ de fossis fuerit egesta, inter illos mittitur, vectibusque densatur: ita ut à muro primus paries * parum inferior, secundus longè minor ducatur: ut de plano civitatis ad similitudinem graduum * quasi clivo, molliusque ad propugnacula possit ascendendi. Quia nec murus ullis potest arietibus rumpi, quem terra confirmat, & quovis casus destructis lapidibus, ea quæ inter parietes densata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obsistit.

*Forsan ne unquam.

* *Aliquot in libris* prorata.

* *Scribo*, quasi clivo molli, usque ad p. p. adscendi.

CAP. IV.

De cataractis, & portis, ne exurantur ab ignibus.

Cavetur præterea, ne portæ subjectis ignibus exurantur. Propter quod sunt coriis, & ferro tegendæ. Sed amplius prodest, quod invenit antiquitas, ut ante portam addatur propugnaculum, in cujus ingressu ponitur cataracta, quæ annulis ferreis, ac funibus pendet, ut si hostes intrave-

rint, demissa eadem extinguantur inclusi. Ita tamen supra portam murus est ordinandus, ut accipiat foramina, per quæ de superiore parte effusa aqua, subjectum restinguat incendium.

Cap. V.

De fossis faciendis.

Fossæ autem ante urbes latissimæ, altissimæque faciendæ sunt, ut nec facilè possint coæquari, replerique ab obsidentibus, & cùm aquæ cœperint * inundari ab adversario cuniculum continuari minimè patiantur. Nam duplici modo opus subterraneum peragi, earum altitudine, & inundatione prohibetur.

* VV. redundare.

Cap. VI.

Ne sagittis hostium homines lædantur in muro.

Formidatur, ne multitudo sagittariorum, de propugnaculis exterritis defensoribus, appositisque scalis, occupet murum. Adversum quod cataphractas atque scuta in civitatibus debent habere quàm plurimi. Deinde propugnacula duplicia, saga ciliciaque tenduntur, quæ impetum excipiunt sagittarum. Nec enim facilè transeunt spicula, quod cedit ac fluctuat. Inventum quoque remedium est, vt de ligno crates facerent, quas metellas vocaverunt, lapidibusque complerent: ea arte inter bina propugnacula constitutas, ut si per scalas ascendisset hostis, & partem aliquam ipsius

ſius contigiſſet, ſupra caput ſuum vergerent ſaxa.

CAP. VII.

Quibus modis providendum ſit; ne famem patiantur obſeſſi.

Multa defenſionum, oppugnationumque ſunt genera; quæ locis competentibus inſeremus. Nunc ſciendum eſt, obſidendi duas eſſe ſpecies. Unam, cùm adverſarius opportunis locis præſidiis ordinaris * [continuis inſultibus impugnat obſeſſos. Alteram, cùm] vel aqua prohibet incluſos, vel deditionem ſperat à fame, quando omnes prohibuerit commeatus. Hoc enim conſilio, ipſe ocioſus, ac tutus fatigat inimicum. Ad quos caſus, poſſeſſores, quamvis levi ſuſpicione pulſati, omnem alimoniam victus intra muros debent ſtudioſiſſimè collocare, ut ipſis exuberet ſubſtantia, adverſarios inopia cogat abſcedere. Non ſolùm autem porcinum, ſed & omne animalium genus, quod incluſum ſervari non poteſt, deputari oportet ad lardum, ut adminiculo carnis frumenta ſufficiant. Aves autem cohortales, & ſine impenſa, in civitatibus nutriuntur, & propter ægrotantes ſunt neceſſariæ. * Pabula equis ſunt præcipuè congerenda, & quæ apportari nequiverint, exurenda. Vini, aceti, ceterarumque frugum; vel pomorum congerendæ ſunt copiæ; nihilque, quod uſui proficiat, hoſtibus relinquendum. Nam ut hortorum cura in viridariis domorum, vel arcis exerceatur,

* *Incluſa adulterina eſſe libri clamant, ſententia autem reclamat.*

* VV. *aliqui l.* Pabulaque præcipuè.

ceatur, utilitatis, & voluptatis ratio persuadet. Parum autem * proficit plurimum collegisse, nisi ab exordio dimensione salubri per idoneos * [procuratores] erogatio temperetur. Nunquam periclitati sunt fame, qui frugalitatem inter copiam servare cœperunt. Imbellis quoque ætas, ac sexus, propter necessitatem victus, portis frequenter exclusa est: ne penuria opprimeret armatos, à quibus mœnia servabantur.

* *Aliàs*, prodest.

* *Hac vox nulla est in optimis exemplaribus.*

Cap. VIII.

Quæ species præparandæ sint pro defensione murorum.

Bitumen, sulphur, picem liquidam, oleum, quod incendiarium vocant, ad exurendas hostium machinas, convenit præparare: ad arma facienda ferrum utriusque temperaturæ, & carbones servantur in conditis: ligna quoque hastilibus, sagittisque necessaria reponuntur. Saxa rotunda de fluviis, quia pro soliditate graviora sunt, & aptiora mittentibus, diligentissimè colliguntur, ex quibus muri replentur, & turres. Minima * fundis, sive fustibalis, vel manibus jacienda. Majora per onagros diriguntur. Maxima verò pondere, formaque volubili, in propugnaculis digeruntur, ut dimissa per præceps, non solùm obruant subeuntes, sed etiam machinamenta confringant. Rotæ quoque de lignis viridibus ingentissimæ fabricantur, vel intercisi ex validissimis arboribus cylindri (quas taleas vocant) ut sint volubiles lævigantur: quæ per pronum

* *Restituendum*, ad fundas, sive fustibalos.

pronum labentia subito impetu bellatores sternunt, equosque solent deterrere. Trabes quoque & tabulata, vel diversæ magnitudinis clavos ferreos esse oportet in promptu. Nam oppugnantium machinis per alias machinas consuevit obsisti, præcipuè cùm subitis operibus addenda sit muris vel propugnaculis altitudo, ne adversariorum mobiles turres superemineant, & capiant civitatem.

CAP. IX.

Quid faciendum, si nervorum defuerit copia.

Nervorum quoque copiam summo studio expedit colligi: quia onagri, vel balistæ, ceteraque tormenta, nisi funibus nervinis intenta, nihil prosunt. Equorum tamen setæ de caudis ac jubis ad balistas utiles asseruntur. * Indubitatum verò est crines feminarum in ejusmodi tormentis non minorem habere virtutem, Romanæ scilicet necessitatis experimento. Nam in obsidione Capitolii corruptis jugi ac longa fatigatione tormentis, cùm nervorum copia defecisset, matronæ abscissos crines viris suis obtulere pugnantibus, reparatisque machinis, adversariorum impetum repulerunt. Maluerunt enim pudicissimæ, deformato ad tempus capite, liberè vivere cum maritis; quàm hostibus integro decore servire. Cornua quoque, vel cruda coria proficit colligi ad cataphractas tegendas, aliaque machinamenta, sive munimina.

* Adj. nomen.

Cap. X.

Quid faciendum, ne aquæ inopiam patiantur obsessi.

Magna urbis utilitas est, cùm perennes fontes murus includit. Quod si natura non præstat, cujuslibet altitudinis effodiendi sunt putei, aquarumque haustus funibus extrahendi. Sed interdum * ficciora sunt loca, quæ montibus sunt, saxisque munita, in quibus superposita castella; extra murum inferiores reperiunt fontium venas, ac de propugnaculis, vel turribus destinatis protegunt telis, ut aquatoribus liber præstetur accessus. Quod si ultra jactum teli, in clivo tamen civitatis subjecta sit vena, castellum parvulum (quem Burgum vocant) inter civitatem, & fontem convenit fabricari, ibique balistas, sagittariosque constitui, ut aqua defendatur ab hostibus. Præterea in omnibus publicis ædificiis, multisque privatis, cisternæ sunt diligentissimè substruendæ, ut receptacula aquis pluvialibus, quæ de tectis effluunt, præstent. Difficilè enim vincit sitis eos, qui quamvis exigua aqua, ad potum tantùm, in obsidione, sunt usi.

* Mss. si al o a sunt.

Cap. XI.

Si sal defuerit, quid faciendum.

Si maritima sit civitas, & * sal defuerit, liquor ex mari sumtus, per alveos atque patula vasa diffunditur, qui à calore solis duratur in salem. Quod si hostis ab unda prohibeat

* Aliquot vv. sales defuerint.

hibeat (nam hoc sæpè accidit) harenas, quas exagitatum ventis mare * superfuderat, aliquando colligunt, & dulci aqua eluunt, quæ sole siccata nihilominus mutatur in salem.

* Libri optimi fuderat.

CAP. XII.

Quid faciendum, cùm primo impetu venitur ad muros.

Violenta autem impugnatio, quando castellis, vel civitatibus præparatur, mutuo utrinque periculo, sed majore oppugnantium sanguine, exercentur luctuosa certamina. Illi enim qui muros invadere cupiunt, terrifico apparatu expositis copiis, in spem deditionis formidinem geminant, tubarum strepitu, hominumque permixto. Tunc, quia timor magis frangit insuetos, primo impetu stupentibus oppidanis, si discriminum experimenta non norunt, [dum] admotis scalis invaditur civitas [resistere debent omni virtute.] Quòd si à fidentibus, sive militaribus viris repellatur prima congressio, statim clausis crescit audacia, & jam non terrore, sed viribus, & arte confligitur.

* Inclusa cur removenda sint, dicam postea in Commentario.

CAP. XIII.

Enumeratio machinarum, quibus muri oppugnantur.

Admoventur * etiam testudines, arietes, falces, vineæ, plutei, musculi, turres, de quibus singulis qualiter fabricentur,

* Libri omnes, enim.

quo etiam pacto prœlientur, vel repellantur, edisseram.

Cap. XIV.

De ariète, falce, testudine.

De materia, ac tabulatis testudo contexitur, quæ ne exuratur incendio, coriis, vel ciliciis, centonibusque vestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ aut adunco præfigitur ferro, & Falx vocatur, ab eo quòd incurva est, ut de muro extrahat lapides: aut certè ipsius caput vestitur ferro, & appellatur Aries: vel quòd habet durissimam frontem, quæ subruat muros, vel quòd more arietum retrocedit, ut cum impetu vehementius feriat. Testudo autem à similitudine veræ testudinis vocabulum sumsit: quia sicut illa modò reducit, modò profert caput; ita machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit, ut fortiùs cædat.

Cap. XV.

De vineis, pluteis, & aggere.

Vineas dixerunt veteres, quas nunc militaris, barbaricoque usu causias vocant. E lignis levioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata pedibus septem, longa pedibus * sex. Hujus tectum munitione duplici, * tabulatis, cratibusque contexitur. Latera quoque vimine sepiuntur, ne saxorum, telorumque impetu penetrentur. Extrinsecus autem, ne immisso concremetur incendio, crudis, ac recentibus coriis,

* Emendandum [illegible] auctoribus, sexdecim
* An rectum sit, tabulis.

coriis, vel centonibus operitur. Istæ, cùm plures factæ fuerint, * junguntur in ordinem, sub quibus * subsidentes tuti ad subruenda murorum penetrant fundamenta. Plutei dicuntur, qui ad similitudinem absidis contexuntur è vimine, & ciliciis, vel coriis proteguntur, ternisque rotulis, quarum una in medio, duæ in capitibus apponuntur, in quamcunque partem volueris admoventur more carpenti: quos obsidentes applicant muris, eorumque munitione protecti, sagittis, sive fundis, vel missilibus defensores omnes de propugnaculis civitatis exturbant, ut scalis ascendendi facilior præstetur occasio. Agger autem ex terra, lignisque extollitur contra murum, de quo tela jactantur.

* *Aliter Sussi* coguntur.
* VV. *malum* obsidentes.

CAP. XVI.

De Musculis.

Musculos dicunt minores machinas, quibus protecti bellatores, * si lutum obsuerit, civitatis fossatum etiam apportatis lapidibus, lignis, ac terra, non solum complent, sed etiam solidant, ut turres ambulatoriæ sine impedimento jungantur ad murum. Vocantur autem à marinis beluis Musculi. Nam quemadmodum illi, cùm minores sint, tamen balenis auxilium, adminiculumque jugiter exhibent: ita istæ machinæ breviores, deputatæ turribus magnis, adventui illarum parant viam, itineraque præmuniunt.

* VV. *aliquot* fudatum auferunt.

Cap. XVII.

De turribus ambulatoriis.

Turres autem dicuntur machinamenta, ad ædificiorum speciem, ex trabibus, tabulatisque compacta: & ne tantum opus hostili concremetur incendio, diligentissimè [ex] crudis coriis, vel centonibus * communita, quibus pro modo altitudinis, additur latitudo. Nam interdum tricenos pedes per quadrum, interdum quadragenos, vel quinquagenos latæ sunt. Proceritas autem ipsarum tanta fit, ut non solùm muros, sed etiam turres lapideas altitudine superent. His plures rotæ mechanica arte subduntur, quarum lapsu volubili magnitudo tam ampla movetur. Præsens autem periculum civitatis est, si ad murum fuerit turris admota. Plures enim accipit scalas, & diverso genere conatur inrumpere. Nam in inferioribus habet arietem, cujus impetu destruit muros: circa mediam verò partem accipit pontem, factum de duabus trabibus, septumque de vimine, quem subitò prolatum inter turrim murumque constituunt, & per eum egredientes de machina bellatores in civitatem transeunt, & occupant muros. In superioribus autem turris illius partibus contati, & sagittarii collocantur, qui defensores urbis [ex alto] contis, missilibus, saxisque prosternant. Quo facto civitas capitur sine mora. Quid enim auxilii superest, cùm hi qui de murorum altitudine spera-

* Scrib. communitur.

sperabant, repentè supra se aspiciant altiorem hostium murum?

CAP. XVIII.

Quemadmodum ambulatoria turris possit incendi.

Huic tam manifesto discrimini multis occurritur modis. Primùm, si confidentia, vel virtus est militaris, eruptione facta, globus egreditur armatorum; & vi hostibus pulsis machinamentum illud ingens, direptis coriis, ignis exurit. Quod si oppidani exire non audeant, * majores balistas, malleolos, vel phalaricas cum incendio destinant, ut perruptis coriis, vel centonibus, intrinsecus flamma condatur. Malleoli velut sagittæ sunt, & ubi adhæserint (quia ardentes * sunt) universa conflagrant. Phalarica autem, ad modum hastæ, valido præfigitur ferro: inter tubum, & hastile sulphure, resina, bitumine, stupisque convolvitur infuso oleo, quod incendiarium vocant, quæ balistæ impetu destinata, perrupto munimine ardens figitur ligno, turritamque machinam frequenter incendit. Depositi quoque homines funibus, cùm hostes dormiunt, in laternis portant lucernas; &, incensis machinis, rursus levantur in murum.

* Restitue, ad majores balistas.

* Exemplaria optima, veniunt.

CAP. XIX.

Quemadmodum altitudo muris addatur.

Præterea partem muri, ad quam machina conatur accedere, cæmento atque lapidibus,

dibus, vel luto, ſive lateribus, poſtremò tabulatis exſtruendo faciunt altiorem, ne defenſores mœnium deſuper urbi ventura poſſit opprimere. Conſtat autem inefficax machinamentum reddi, ſi inveniatur inferius. Verùm obſidentes ejuſmodi dolum adhibere conſueverunt. Primò talem exſtruunt turrem, quæ propugnaculis civitatis videatur inferior. Deinde ſecretò aliam de * tabulatis intrinſecus turriculam faciunt, & cùm muris fuerit machina ſociata, ſubitò funibus, trochleiſque de medio turricula illa producitur, de qua egredientes armati (quia altior invenitur) ſtatim capiunt civitatem.

* Alii libri, tabulis.

CAP. XX.

Quo pacto ſuffodiatur terra, ut machina nocere non poſſit.

Interdum longiſſimas, ferrataſque trabes opponunt machinæ venienti, eamque à muri vicinitate propellunt. Sed cùm Rhodiorum civitas oppugnaretur ab hoſtibus, & turris ambulatoria murorum altitudinem, ac turrium omnium ſuperaret, mechanici ingenio inventum eſt tale remedium. Per noctem ſub fundamento muri cuniculum fodit, & illum locum, ad quem die poſtero turris fuerat promovenda, nullo hoſtium ſentiente, egeſta terra cavavit intrinſecus: & cùm rotis ſuis moles fuiſſet impulſa, atque ad locum qui ſubtus cavatus fuerat, perveniſſet, tanto ponderi ſolo cedente, ſubſedit. Nec jungi muris, aut moveri ulterius potuit.

potuit. Ita & civitas liberata est, & machina derelicta.

CAP. XXI.

De scalis, sambuca, exostra, & tollenone.

Admotis turribus, funditores lapidibus, sagittarii jaculis, manubalistarii vel arcubalistarii sagittis, jaculatores plumbatis ac missilibus, è muris submovent hostes. Hoc facto, scalis appositis occupant civitatem. Sed qui scalis nituntur, frequenter periculum sustinent, exemplo Capanei, à quo primum [hæc] scalarum oppugnatio perhibetur inventa: qui tanta vi occisus est à Thebanis, ut extinctus fulmine diceretur. Et ideo sambuca, exostra, & tollenone obsidentes in murum hostium penetrant. Sambuca dicitur * à similitudine citharæ. Nam quemadmodum in cithara chordæ sunt, ita in trabe, quæ juxta turrim ponitur, funes sunt, qui pontem de superiore parte trochleis laxant, ut * ascendat ad murum, statimque de turri exeunt bellatores, & per eum transeuntes mœnia urbis invadunt. Exostra dicitur pons, quem superius exposuimus, qui de turri in murum repente * protenditur. Tollenon dicitur, quoties una trabes in terram præaltè defigitur, cui in summo vertice alia transversa trabes longior dimensa meditate connectitur, eo libramento, ut si unum caput depresseris, aliud erigatur. In uno ergo capite cratibus sive tabulatis contexitur machina, in qua pauci collocantur armati. Tunc per funes uno

* *lege*, ad similitudinem.

* *Emendandum*, descendat.

* *Ea lectio ex officina est. Veteres libri & editi plerique*, protenditur.

uno attracto depressoque, alio capite elevati imponuntur in murum.

Cap. XXII.

De balistis, onagris, scorpionibus, arcubalistis, fustibalis, fundis, per quae tormenta defenditur murus.

Adversum haec obsessos defendere consueverunt balistae, onagri, scorpiones, arcubalistae, fustibali, sagittarii, fundae. Balista * funibus, nervis, [chordisque] tenditur, quae quantò prolixiora brachiola habuerit, hoc est, quantò major fuerit, tantò spicula longius emittit: quae si juxta artem mechanicam temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui mensuram ejus antè collegerint, dirigatur, penetrat quodcunque percusserit. Onager autem dirigit lapides, sed pro nervorum crassitudine, & magnitudine, saxorum pondera jaculatur. Nam quantò amplior fuerit, tantò majora saxa fulminis more contorquet. His duobus generibus nulla tormentorum species vehementior invenitur. Scorpiones dicebant, quas nunc manubalistas vocant: ideo sic nuncupati, quòd parvis, subtilibusque spiculis inferant mortem. Fustibalos, arcubalistas, & fundas describere superfluum puto, quae praesens usus agnoscit: saxis tamen gravioribus per onagrum destinatis, non solùm equi eliduntur, & homines, sed etiam hostium machinamenta franguntur.

* *Mss. deliquit maxime*, funibus nervinis.

Cap.

CAP. XXIII.

*Adversum arietes prosunt * culcitræ, laquei, lupi, & columnæ graviores.* * Scribe. culcitæ.

Adversum arietes etiam vel falces, sunt plura remedia. Aliquanti centones & culcitas * fustibus calcant, & illis opponunt locis, quà cædit aries, ut impetus machinæ materia molliore fractus, non destruat murum. Alii laqueis captos arietes, per multitudinem hominum de muro in obliquum trahunt, & cum ipsis testudinibus evertunt. Plures in modum forficis dentatum funibus illigant ferrum, quem lupum vocant, apprehensumque arietem, aut * avertunt, aut ita suspendunt, ut impetum non habeat feriendi. Interdum bases, columnæ marmoreæ, vibrato impetu jaciuntur è muris, arietesque confringunt. Quod si tanta vis fuerit, ut murus arietibus perforetur, & (quod sæpe accidit) decidat, salutis una spes superest, ut destructis domibus alius intrinsecus murus addatur, hostesque inter binos parietes (si penetrare tentaverint) perimantur.

*Emenda, funibus chalant.

* Transvertunt alii codices, evertunt.

CAP. XXIV.

De Cuniculis, per quos aut murus defoditur, aut civitas penetratur.

Aliud genus oppugnationis est subterraneum, atque secretum, quod cuniculum vocant: à leporibus, qui cavernas sub terris fodiunt, ibique conduntur. Adhibita ergo multitudine ad speciem metallorum, in

in quibus auri argentique venas Bessorum rimatur industria, magno labore terra defoditur, cavatoque specu in exitium civitatis inferna quæritur via: quæ fraus duplicibus operatur insidiis. Aut enim penetrant urbem, & noctu non sentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculum, reseratisque portis suorum agmen * ducunt, hostesque in ipsis domibus perimunt ignorantes: aut certè cùm ad murorum fundamenta pervenerint, suffodiunt eorum maximam partem, & appositis ficcioribus lignis, ruinam muri tumultuario opere suspendunt. Sarmenta insuper jungunt, aliaque fomenta flammarum. Tunc præparatis bellatoribus * subter ignis immittitur, combustisque columnis ligneis, atque tabulatis, muro subitò corruente * inruptione aditus reseratur.

* Lege, inducunt.

* Liber v. in opera ignis.

* Malim inruptioni.

Cap. XXV.

Quid facere debeant oppidani, si hostis inruperit civitatem.

Innumerabilibus declaratur exemplis, sæpè cæsos ad internecionem hostes, qui pervaserant civitatem. Quod sine dubio evenit, si oppidani muros, ac turres retinuerint, vel altiora occupaverint loca. Tunc enim de fenestris, ac tectis; omnis ætas, ac sexus inrumpentes obruunt saxis, aliisque generibus telorum: quod ne sustineant obsidentes, portas * civitatis aperire consueverunt, ut resistere desinant, fugiendi potestate concessa. Necessitas enim quædam virtutis est desperatio. In hoc casu unum oppi-

* Alii, ci vibus.

oppidanis auxilium est, sive per diem, sive per noctem hostis intraverit, ut muros, turresque teneant, ac loca superiora conscendant, hostesque per vicos, & plateas undique obruant dimicantes.

CAP. XXVI.

Quæ sit adhibenda cautela, ne hostes furtim occupent murum.

Frequenter dolum excogitant obsidentes, ac simulata desperatione longius abeunt. Sed ubi * postmodum, murorum vigiliis derelictis, requieverit incauta securitas, tenebrarum ac noctis occasione captata, cum scalis * clamculum veniunt, murosque conscendunt. Propter quod major est adhibenda custodia, cùm hostis abscesserit, & in ipsis muris, ac turribus * tuguriola collocanda, in quibus vigiles, hybernis mensibus, ab imbribus, vel frigore; æstivis defendantur à sole. Illud quoque usus invenit, ut acerrimos, ac sagacissimos canes in turribus nutriant, qui adventum hostium odore præsentiant, latratuque testentur. Anseres quoque non minore solertia nocturnos superventus clamoribus indicant. Nam ingressi Capitolinam arcem Galli, Romanum nomen eruerant, nisi clamore * anseris excitatus Manlius restitisset. Mira diligentia sive fortuna viros, qui universum orbem erant missuri sub jugum, avis una servavit.

* *Resistno*, post metum.

* VV. clanculò.

* *Membrana habent*, teguriola.

* *Libri aliquot*, anserum.

CAP. XXVII.

Quomodo oppidanis inferantur insidiæ.

Non solùm in obsidionibus, sed in universo genere bellorum supra omnia ducitur, hostium consuetudinem explorare diligenter, ac nosse. Oportunitas enim insidiarum aliter non potest inveniri, nisi scias, quibus horis adversarius à laboris intentione discedat, quibus reddatur incautior: interdum medio die, interdum ad vesperum, sæpe nocte, aliquando eo tempore, quo sumitur cibus, cùm utriusque partis milites ad requiem, aut ad curanda corpora disperguntur. Quod in civitate cùm cœperit fieri, obsidentes astu se à prœlio subtrahunt, ut adversariorum neglegentiæ licentiam tribuant. Quæ ipsa impunitate cùm creverit, repentè admoris machinis, vel appositis scalis occupant civitatem. Et ideo in muris saxa, ceteraque tormenta ponuntur in promptu, ut cognitis insidiis accurrentes, ad manum habeant quod supra capita hostium evolvant, atque jaculentur.

CAP. XXVIII.

Quid faciant obsidentes, ne ab oppidanis patiantur insidias.

Cum neglegentia intervenerit, paribus insidiis subjacent obsidentes. Nam sive cibo, sive somno fuerint occupati, sive ocio, aut aliqua necessitate dispersi, tunc oppidani repentè prorumpunt; ignorantes perimunt; arietes, machinas, ipsosque aggeres

aggeres ignibus concremant; omniaque in perniciem suam fabricata opera subvertunt. Propter quod obsidentes ultra jactum teli fossam faciunt, eamque non solum vallo, & sudibus, sed etiam turriculis instruunt, ut erumpentibus ex civitate possint obsistere, quod opus Loriculam vocant, & sæpe cùm obsidio describitur, invenitur in historiis, * Loricula urbem esse circumdatam.

* Membrana legunt, Lorica.

CAP. XXIX.

Quo genere tormentorum civitates defendantur.

Sed ex alto destinata missilia, sive plumbatæ, sive lanceæ, veruta, vel spicula in subjectos vehementiùs cadunt. Sagittæ quoque arcubus missæ, & saxa manibus, fundis, sive fustibalis directa, quantò de excelsiori loco exeunt, tantò longius penetrant. Balistæ verò, & onagri, si à peritis diligentissimè temperentur, universa * præcidunt, à quibus nec virtus ulla, nec munimina possunt defendere bellatores. Nam more fulminis quicquid percusserint, aut dissolvere, aut inrumpere consueverunt.

* Reste VV. præcedunt.

CAP. XXX.

Quemadmodum mensura colligatur ad scalas vel machinas faciendas.

Ad capiendos muros, scalæ, vel machinæ plurimùm valent, si ea magnitudine compactæ fuerint, ut altitudinem exsuperent civitatis. Mensura autem colligitur duplici modo: aut enim linum tenue expe-

ditum uno capite nectitur in ſagitta, quæ cùm ad muri faſtigia directa pervenerit, ex menſura lini, murorum altitudo deprehenditur: aut certè cùm ſol obliquus umbram turrium, murorumque jaculatur in terram, tunc ignorantibus adverſariis, umbræ illius ſpacium menſuratur. Itemque decempeda figitur, & umbra ipſius ſimiliter menſuratur. Quo collecto [numero,] nemo dubitat, ex umbra decempedæ inveniri altitudinem civitatis, cùm ſciatur quanta altitudo, quantum umbræ emittat in longum. Quæ ad oppugnandas, vel defendendas urbes auctores bellicarum artium prodiderunt, vel quæ recentior neceſſitatum uſus invenit, pro publica (ut arbitror) utilitate digeſſi, illud * iterumque commonens, ut ſolertiſſimè caveatur, ne quando aut potus inopia emergat, aut cibi, quibus malis nulla arte ſuccurritur: ideoque intra muros tantò plura condenda ſunt, * quantò ſcitur clauſuræ tempus in obſidentium poteſtate conſiſtere.

* *Explens alii* iterum, iterumque.

* *Liber* V. quando.

Cap. XXXI.

Præcepta belli navalis.

Præcepto majeſtatis tuæ, imperator invicte, terreſtris prœlii rationibus abſolutis, navalis belli reſidua (ut opinor) eſt portio: de cujus artibus ideo pauciora dicenda ſunt: quia jamdudum pacato mari, cum barbaris nationibus agitur terreſtre certamen. * Romanus autem populus pro decore & utilitate magnitudinis ſuæ, non propter neceſſitatem tumultus alicujus claſ-ſem

* *In uno* V. *hæc uſque præfatio libri quinti.*

ſem parabat ex tempore : ſed ne quando neceſſitatem ſuſtineret, ſemper habuit præparatam. Nemo enim bello laceſſere, aut facere audet iniuriam ei regno, vel populo, quem expeditum, & promptum ad reſiſtendum, vindicandumque cognoſcit. Apud Miſenum ergo, & Ravennam ſingulæ legiones cum claſſibus ſtabant, ne longiùs à tutela urbis abſcederent : & cùm ratio poſtulaſſet, ſine mora, ſine circuitu ad omnes mundi partes navigio pervenirent. Nam Miſenatium claſſis, Galliam, Hiſpanias, Mauritaniam, Aphricam, Ægyptum, Sardiniam, atque Siciliam habebat in proximo. Claſſis autem Ravennatium, Epiron, Macedoniam, Achajam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere directa navigatione conſueverat: quia in rebus bellicis celeritas amplius ſolet prodeſſe, quàm virtus.

CAP XXXII.

Nomina judicum, qui præerant claſſibus.

Liburnis autem, quæ in Campania ſtabant, præfectus claſſis Miſenatium præerat. Eæ verò, quæ Jonio in mari locatæ fuerant, ad præfectum claſſis Ravennatium pertinebant: ſub quibus erant [deni] tribuni, per cohortes ſingulas conſtituti. Singulæ autem Liburnę ſingulos navarchos, id eſt, quaſi navicularios habebant, qui exceptis ceteris nautarum officiis, gubernatoribus, atque remigibus, & militibus exer-

cendis, quotidianam curam, & jugem exhibebant industriam.

Cap. XXXIII.

Unde appellentur Liburnæ.

Diversæ autem provinciæ quibusdam temporibus mari plurimùm potuerunt, & ideo diversa eis genera navium fuerunt. Sed Augusto dimicante Actiaco prœlio, cùm Liburnorum auxiliis præcipuè victus fuisset Antonius, experimento tanti certaminis patuit, [esse] Liburnorum naves ceteris aptiores. Ergo similitudine, & nomine usurpato, ad earundem instar classem Romani principes texuerunt. Liburnia namque Dalmatiæ pars est, * Jadertinæ subiacens civitati, cujus exemplo nunc naves bellicæ fabricantur, & appellantur Liburnæ.

* *Emendo,* J[illegible]rx, [illegible], Jaderæ.

Cap. XXXIV.

Qua diligentia fabricentur Liburnæ.

Sed cùm in domibus * struendis arenæ vel lapidum qualitas requiratur, tantò magis in fabricandis navibus diligenter cuncta quærenda sunt, quantò majus periculum est, navem vitiosam esse, quàm domum. Ex cypresso ergo, & pinu domestica, sive silvestri larice, & abiete præcipuè Liburna contexitur, utilius æreis clavis, quàm ferreis * configenda. Quamlibet enim gravior aliquanto videatur expensa; tamen, quia amplius durat, lucrum probatur afferre. Nam ferreos clavos tempore, & humore, celeri-

* *Membra e plerAque* substruendæ

* *Quis non recipiat ex membrana* compingenda.

celeriter rubigo consumit; ærei autem, etiam in fluctibus, propriam substantiam servant.

CAP. XXXV.

Qua observatione sit cædenda materies.

Observandum præcipuè, ut à quintadecima luna, usque ad vigesimam * tertiam, arbores præcidantur, ex quibus Liburnæ contexendæ sunt. His enim tantum * octo diebus cæsa materies immunis servatur à carie: reliquis autem diebus præcisa, etiam eodem anno interna vermium labe exesa in pulverem vertitur: quòd ars ipsa, & omnium architectorum quotidianus usus edocuit, & contemplatione ipsius religionis agnoscimus, quam pro æternitate his tantùm diebus placuit celebrari.

* Meliores libri secundam.

* Iterum, septem.

CAP. XXXVI.

Quo mense cædendæ sint trabes.

Cæduntur autem trabes utiliter post solstitium æstivum, id est, per menses, Julium, Augustum, & per autumnale æquinoctium, id est, usque ad kalendas Januarias. His namque mensibus arescente humore siccior[a], & ideo fortiora sunt ligna. Illud etiam cavendum, ne continuò, ut dejectæ fuerint trabes, secentur; vel statim, ut sectæ fuerint, mittantur in navem: siquidem & adhuc solidæ arbores, & jam divisæ per tabulas; duplices, ad majorem siccitatem, mereantur inducias. Nam quæ virides compinguntur, cùm nativum humo-

rem exſudaverint, contrahuntur, & rimas faciunt latiores, quo nihil eſt periculoſius navigantibus.

CAP. XXXVII.

De modo Liburnarum.

Quod ad magnitudinem pertinet, minimæ Liburnæ remorum habent ſingulos ordines, paulò majores binos, idoneæ menſuræ, ternos, vel quaternos, interdum quinos ſortiuntur remigum gradus. Nec hoc cuiquam enorme videatur, cùm in Actiaco prœlio longè majora referantur concurriſſe navigia, ut ſenorum etiam, vel ultrà ordinum fuerint. Scaphæ tamen majoribus Liburnis exploratoriæ ſociantur, quæ vicenos propè remiges, in ſingulis partibus, habeant: quas Britanni * pictas vocant. Per has & ſuperventus fieri, & commeatus adverſariorum navium aliquando intercipi aſſolet, & ſpeculandi ſtudio adventus earum, vel conſilium deprehendi. Ne tamen exploratoriæ naves candore prodantur, colore Veneto (qui marinis eſt fluctibus ſimilis) vela tinguntur, & funes: cera etiam, qua ungere ſolent naves inficitur. Nautæ quoque vel milites Venetam veſtem induunt, ut non ſolùm per noctem, ſed etiam per diem facilius lateant explorantes.

* *Fortaſſean, picatas niſi verius ſit* pincas.

CAP.

CAP. XXXVIII.

Nomina ventorum & numerus.

Quicunque exercitum armatis claſſibus vehit, turbinum ſigna debet antè prænoſcere. Procellis namque, & fluctibus liburnæ gravius, quàm vi hoſtium ſæpe perierunt. In qua parte naturalis philoſophiæ tota eſt adhibenda ſolertia, qua ventorum, tempeſtatumque cœleſti ratione natura colligitur. Et pro acerbitate pelagi, ſicut providos cautela tutatur, ita neglegentes extinguit incuria. Igitur ventorum numerum atque vocabula ars navigandi primùm debet inſpicere. Veteres autem juxta poſitionem cardinum, tantùm quatuor ventos principales à ſingulis cœli partibus flare credebant, ſed experimento poſterior ætas duodecim comprehendit. Horum vocabula ad ſubmovendam dubitationem, non ſolùm Græca, ſed etiam Latina protulimus, ita ut ventis principalibus declaratis, eos qui ipſis dextra lævaque juncti ſunt, indicemus. * A verno itaque ſolſtitio, id eſt, ab orientali cardine, ſumimus exordium, ex quo ventus oritur ἀπηλιώτης, id eſt, ſubſolanus. Huic à dextra jungitur * καικίας. A ſiniſtra εὖρος, ſive vulturnus. Meridianum autem cardinem poſſidet νότος, id eſt, auſter. Huic à dextra jungitur λευκόνοτος, id eſt, albus notus. A ſiniſtra λιβόνοτος, id eſt, corus. Occidentalem verò cardinem tenet * ζέφυρος. Huic à dextra jungitur λίψ, ſive Aphricus. A ſiniſtra, ἰάπυξ, ſive favonius. Septentrionalem

* Hyberno itaque, in VV.

* Supplent ex VV. καικίας, ſeu erobinus.

* Iterum ſuppleo ζέφυρος, id eſt, ſubveſpertinus.

nalem verò cardinem ſortitus eſt ἀπαρκλίας, ſive ſeptentrio, cui adhæret à dextra τραπκίας, ſive Circius. A ſiniſtra βορέας, id eſt, aquilo. Hi ſæpe ſinguli, interdum duo, magnis autem tempeſtatibus etiam tres pariter flare conſueverunt. Horum impetu maria, quæ ſua ſponte tranquilla ſunt, & quieta, undis æſtuantibus ſæviunt. Horum flatu pro natura temporum vel locorum ex procellis ſerenitas redditur, & rurſus in procellas ſerena mutantur. Nam ſecundo ſpiramine optatos claſſis invenit portus, adverſo ſtare vel regredi, aut diſcrimen ſuſtinere compellitur. Et ideò difficilè naufragium pertulit, qui ventorum rationem diligenter inſpexit.

C A P. XXXIX.

Quibus menſibus tutiùs navigetur.

Sequitur menſium dierumque tractatus. Neque enim integro anno vis atque acerbitas maris patitur navigantes; ſed quidam menſes aptiſſimi, quidam dubii, reliqui claſſibus intractabiles ſunt lege naturæ. * Phænitæ decurſu, id eſt, poſt ortum Pleadum à die ſexto kalendarum Juniarum, uſque in Arcturi ortum, id eſt in diem octavum decimum kalendarum Octobrium, ut ſecura navigatio creditur, quia æſtatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur, ita poſt hoc tempus uſque in tertium Idus Novembris incerta navigatio eſt, & diſcrimini proprior: propterea, quia poſt Idus Septembris oritur Arcturus vehementiſſimum ſidus.

* *Adrianus Tur.ebus legit,* Pharmuti.

dus. Et octavo kalendas Octobris æquinoctialis evenit acerba tempestas. Circa nonas verò Octobris Hœdi pluviales, quinto Idus ejusdem Taurus. A Novembri autem mense crebris tempestatibus navigia conturbat Vergiliarum hyemalis occasus. Ex die igitur tertio Iduum Novembris usque in diem sextum Iduum Martiarum maria clauduntur. Nam lux minima; noxque prolixa; nubium densitas; aëris obscuritas; ventorum, imbri, vel nivibus geminata sævitia; non solùm classes à pelago, sed etiam commeantes à terrestri itinere deturbat. Post natalem verò (ut ita dicam) navigationis, qui solenni certamine, publicoque spectaculo multarum gentium celebratur, plurimorum siderum, ipsiusque temporis ratione, usque in Idus Majas periculosè maria tentantur: non quòd negociatorum cesset industria, sed quia major adhibenda est cautela, quando exercitus navigat cum liburnis, quàm cùm privatorum mercium festinat audacia.

CAP. XL.

Quemadmodum tempestatum observanda sint signa.

Præterea * aliquorum ortus occasusque siderum, tempestates vehementissimas commovent. in quibus licet certi dies auctorum attestatione signentur, tamen quia diversis casibus * aliquando mutantur, & quod confitendum est, cælestes caussas humana conditio ad plenum nosse prohibetur; ideò

* vv, aliorum.

* *Manuscripti aliquot*, aliquanta.

ideò nauticæ obſervationis curam trifariàm dividunt. Aut enim circa diem ſtatum, aut antè, vel poſtea tempeſtates fieri compertum eſt. Unde præcedentes προχειμάσιν, naſcentes die ſolenni ἐπιχειμάσιν, ſubſequentes μεταχειμάσιν, Græco vocabulo nuncupaverunt. Sed omnia enumerare nominatim longum eſt, cùm auctores plurimi, non ſolùm menſium, ſed etiam dierum rationem diligenter expreſſerint, * tranſituſque ſiderum, quos planetas vocant, cùm præſcripto curſu * dierum arbitrio creatoris ſuſcipiunt ſigna, vel deſerunt, frequenter aſſolent ſerena turbare. Interluniorum autem dies tempeſtatibus plenos, & navigantibus quàm maximè metuendos, non ſolùm peritiæ ratio, ſed etiam vulgi uſus intellegit.

* *Fortean* Tranſitus quoque.

* *Alii* dici, *liber meus* dei.

CAP. XLI.

De prognoſticis, quibus noſcitur ſerenitas & turbatio aëris.

Multis quoque ſignis & de tranquillo procellæ, & de tempeſtatibus ſerena produntur, quæ velut in ſpeculo lunæ orbis oſtendit. Rubicundus enim color ventos, cæruleus indicat pluvias. Ex utroque commixtus, * nimbos, & furentes procellas. Lætus orbis, ac lucidus ſerenitatem navigiis repromittit, quam geſtat in vultu: præcipuè ſi quarto ortu, neque obtuſis cornibus rutila; neque infuſo fuerit humore fuſcata. Sol quoque exoriens, vel diem condens, intereſt utrùm æqualibus gaudeat radiis, an objecta nube varietur; utrùm ſolido

* *Aliàs*, imbres.

do ſplendore fulgidus, an ventis urguentibus igneus; néve pallidus, vel pluvia ſit impendente maculoſus. Aër verò, & mare ipſum, nubiumque magnitudo, vel ſpecies ſolicitos inſtruit nautas. Aliquanta ab avibus, aliquanta à piſcibus ſignificantur. Quæ Virgilius in Georgicis divino penè comprehendit ingenio, & Varro in libris navalibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores * ſe ſcire profitentur, ſed eatenus quatenus eos imperitiæ uſus inſtruit, quàm altior doctrina firmavit.

* *In membranis eſt*, ſi ſe ſcire profitentur, peritiam magis uſus inſtituit, quàm al. d. ſ.

CAP. XLII.

De æſtuariis, hoc eſt, de rheumate.

Elementum pelagi tertia pars mundi eſt, quod præter ventorum flatum ſuo quoque ſpiramine, motuque vegetatur. Nam certis horis, diebus pariter, ac noctibus, æſtu quodam (quod rheuma vocant) ultrò citroque procurrit: & more torrentium fluminum, nunc exundat in terras, nunc refluit in altitudinem ſuam. Hæc reciprocantis meatus ambiguitas, curſum navium ſecunda adiuvat, retardat adverſa: quæ dimicaturo magna ſunt cautione vitanda. Neque enim auxilio remorum rheumatis impetus vincitur, cui interdum cedit & ventus. Et quoniam in diverſis regionibus, diverſo lunæ creſcentis minuentiſque ſtatu, certis horis iſta variantur: ideò prœlium navale geſturus, conſuetudinem pelagi vel loci, ante congreſſum debet * agnoſcere.

* *In aliquibus erat*, cognoſcere.

CAP.

Cap. XLIII.

De locorum notitia, sive de remigibus.

Nauticorum, gubernatorumque solertia est, loca in quibus navigatur, portusque cognoscere: ut infesta prominentibus, vel latentibus scopulis, vadosa ac sicca vitentur. Tanto enim securitas major est, quanto mare altius fuerit. In navarchis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur: propterea, quia navalis pugna tranquillo committitur mari, liburnarumque moles non ventorum flatibus, sed remorum pulsu adversarios percutit rostris, eorumque rursum impetus vitat. In quo opere lacerti remigum, & ars clavum regentis magistri victoriam præstat.

Cap. XLIV.

De telis tormentisque navalibus.

Multa quidem armorum genera prœlium terrestre desiderat; sed navale certamen non solùm plures armorum species, verùm etiam machinas & tormenta flagitat, tanquam in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congressione navali, ubi & aquis homines perimuntur, & flammis? Præcipua ergo esse debet * tegminum cura, ut cataphracti, vel loricati, galeati etiam, & ocreis muniti sint milites. De onere namque armorum nemo potest conqueri, qui stans pugnat in navibus. Scuta quoque validiora, propter ictus lapidum; & ampliora sumuntur, propter falces & har-

* vv. tegiminum.

harpagones, aliaque navalia genera telorum. Sagittis, missilibus, fundis, fustibalis, plumbatis, onagris, balistis, scorpionibus, jacula invicem diriguntur & saxa: & (quod est gravius) qui de virtute præsumunt, admotis liburnis injectis pontibus in adversariorum transeunt naves, ibique gladiis manu ad manum (ut dicitur) cominùs dimicant. In majoribus etiam liburnis propugnacula turresque constituunt, ut tanquam de muro, ita de excelsioribus tabulatis facilius vulnerent, & perimant inimicos. Oleo incendiario, stuppa, sulphure, bitumine obvolutæ, & ardentes sagittæ, per balistas in hosticarum navium alveos infiguntur, inunctasque cera, & pice, & resina tabulas tot fomentis ignium repentè succendunt. Alii ferro interimuntur, & saxo, alii ardere coguntur in fluctibus. Inter tanta tamen mortium genera (qui acerbissimus casus est) absumenda piscibus insepulta sunt corpora.

CAP. XLV.

Quemadmodum navali bello collocentur insidiæ.

Adinstar autem terrestris prœlii superventus fiunt ignorantibus nauticis, vel circa opportunas insularum angustias collocantur insidiæ. Idque agitur, ut imparati faciliùs deleantur, si longo remigio fatigati sunt hostium nautæ, si vento urgentur adverso, si pro rostris est rheuma, si nihil suspicantes dormiunt inimici, si statio quam tenent

tenent exitum non habet, si dimicandi * optata venit occasio, fortunæ beneficiis jungendæ sunt manus, & ex opportunitate prœlium conferendum. Quòd si cautela hostium, evitatis insidiis, publico Marte confligat, tunc liburnarum instruendæ sunt acies, non directæ ut in * campo, sed incurvæ ad similitudinem lunæ, ita ut productis cornibus acies media sinuetur: ut si adversarii perrumpere tentaverint, ipsa ordinatione circumdati deprimantur. In cornibus autem præcipuum * robur, & liburnarum collocetur, & militum.

* VV. plerique optatè.

* Libri meliores, campis.

* Membrana, robor.

Cap. XLVI.

Quid fiat cùm aperto Marte bellum navale committitur.

Præterea utile est, ut alto, & libero mari tua semper classis utatur, inimicorum verò pellatur ad littus: quia pugnandi impetum perdunt, qui detruduntur in terras. In hujusmodi certamine tria armorum genera solent plurimùm ad victoriam prodesse, asseres, falces, bipennes. Asser dicitur, cùm trabes subtilis ac longa, ad similitudinem antennæ pendet in malo, utroque capite ferrato. Hunc sive à dextra sive à sinistra parte adversariorum se junxerint naves, pro vice arietis vi impellunt; qui bellatores hostium sive nautas sine dubio prosternit ac perimit, ipsamque navem sæpiùs perforat. Falx autem dicitur acutissimum ferrum, curvatum ad similitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collato-

rios

rios funes, quibus antenna suspenditur, repentè præcîdit, collapsisque velis liburnam pigriorem & inutilem reddit. Bipennis, est securis, habens ex utraque parte latissimum & acutissimum ferrum. Per has in medio ardore pugnandi peritissimi nautæ vel milites * [cum minoribus scaphulis] secretò incîdunt funes, quibus adversariorum ligata sunt gubernacula. Quo facto, statim capitur tanquam inermis & debilis navis. Quid enim salutis superest ei, qui amiserit clavum? De lusoriis, queis in Danubio quotidianis utuntur excubiis, reticendum puto, quia artis amplius in his frequentior usus invenit, quàm vetus doctrina monstraverit.

* *Addita hæc ab iis, qui non intellexerunt per Urinatores rem confici.*

FINIS.

SEXTI

JULII FRONTINI

VIRI CONSULARIS,

STRATEGEMATICΩN

LIBRI QUATUOR.

CAPITUM ELENCHUS.

LIB. I.

LIB. II.

LIB. III.

LIB. IV.

SEXTI

SEXTI
JULII FRONTINI
VIRI CONSULARIS,
STRATEGEMATICΩN
Præfatio.

Cum ad astruendam rei militaris scientiam, unus ex numero studiosorum ejus accesserim, eique destinationi, quantum cura nostra valuit, satisfecisse visus sim, deberi adhuc instituta arbitror operæ, ut solertia ducum facta, quæ à Græcis unâ στρατηγηματικῶν *appellatione comprehensa sunt, expeditis amplectar commentariis. Ita enim consilii quoque & providentiæ exemplis succincti duces erunt, unde illis excogitandi gerendique similia facultas nutriatur. Præterea continget, ne de eventu trepidet inventionis suæ, qui probatis eam experimentis comparabit. Illud neque ignoro, neque inficior, etiam rerum gestarum scriptores indagine operis sui, hanc quoque partem esse complexos: & ab auctoribus exemplorum, quicquid insigne aliquo modo fuit traditum: sed (ut opinor) occupatis velocitate consuli debet: longum est enim, singula & sparsa per immensum corpus historiarum prosequi: & hi, qui notabilia excerpserunt, ipso velut acervo rerum, confuderunt legentem. Nostra sedulitas impendet operam, ut quemadmodum res poscet, ipsum quod exigitur, quasi ad interrogatum exhibeatur: circumspectis enim generibus, præparavi opor-*

oportuna exemplorum veluti consilia. Quò magis autem discreta, ad rerum varietatem aptè collocarentur, in tres libros ea diducimus. In primo erunt exempla, quæ competant prælio nondum commisso. In secundo, quæ ad prælium, & confectam pacationem pertineant. Tertius, inferendæ solvendæque obsidionis habebit στρατηγήματα, quibus deinceps generibus suas species attribui. Huic labori non injustè veniam paciscar, ne me pro incurioso reprehendat, qui præteritum aliquod à nobis repererit exemplum. Quis enim ad percensenda omnia monumenta, quæ utrâque linguâ tradita sunt, sufficiat? Unde multa transire mihi ipse permisi, quod me non sine caussa fecisse scient, qui aliorum libros eadem promittentium legerint. Verùm facile erit, sub unaquaque specie suggerere. Nam cùm hoc opus, sicut cetera, usus potiùs aliorum, quàm meæ commendationis caussa aggressus sim, adjuvari me ab his, qui aliquid illi astruent, non argui, credam. Si qui erunt, quibus volumina hæc cordi sint, meminerint, ut parent gratiam στρατηγηματικῶν & στρατηγημάτων, per quam possimus similem naturam discernere. Nam tum omnia, quæ à duce providè, utiliter, constanter, magnificè fiunt, στρατηγηματικὰ habebuntur, si in specie eorum sunt στρατηγήματα. Eorum propriè vis in arte solertiaque posita proficit, tam ubi cavendus, quàm ubi opprimendus hostis sit. Qua in re cùm verborum quoque illustris exstiterit effectus, ut factorum ita dictorum exempla posuimus.

SPECIES

SPECIES EORUM, QUÆ INSTRUENT DUCEM IN HIS, QUÆ ante prœlium gerenda ſunt.

Cap. I.

De occultandis conſiliis.

Marcus Porcius Cato, devictas à ſe Hiſpaniæ civitates exiſtimabat in tempore rebellaturas, fiducia murorum: ſcripſit itaque ſingulis, ut diruerent munimenta, minatus bellum, niſi confeſtim obtemperaſſent: epiſtolaſque univerſis civitatibus eodem die reddi juſſit: unaquæque urbium ſibi ſoli credidit imperatum. Contumaces conſpiratio potuit facere, ſi omnibus idem denuntiari notum fuiſſet.

Hamilcar dux Pœnorum, ut in Siciliam inopinatus appelleret claſſem, non pronuntiavit quò proficiſceretur, ſed tabellas, in quibus ſcriptum erat, quam partem peti vellet, univerſis gubernatoribus dedit ſignatas, præcepitque, ne quis legeret, niſi vi tempeſtatis à curſu prætoriæ navis abductus eſſet.

C. Lælius ad Syphacem profectus legatus, quoſdam ex tribunis & centurionibus, per ſpeciem ſervitutis ac miniſterii exploratores ſecum duxit, ex quibus, L. Statorium, quia ſæpius in eiſdem caſtris fuerat,

quidam ex hostibus videbantur agnoscere, occultandæ conditionis ejus caussa, baculo ut servum castigavit.

Tarquinius Superbus pater principes Gabiorum interficiendos arbitratus, quia hoc nemini volebat commissum, nihil nuntio respondit, qui ad eum à filio erat missus: tamen virga, eminentia papaverum capita, cùm fortè in horto ambularet, decussit. Nuntius sine responsione reversus, renuntiavit adolescenti Tarquinio, quid agentem patrem vidisset: ille intellexit idem esse eminentibus faciendum.

C. Cæsar qui suspectam habebat Ægyptiorum fidem, per speciem securitatis, inspectione urbis, atq; operum, ac simul licentioribus conviviis deditus, videri voluit captum sese gratia locorum, & ad mores Alexandrinos vitamque deficere: atque inter eam dissimulationem præparatis subsidiis, occupavit Ægyptum.

Ventidius Parthico bello adversus Pacorum regem, non ignarus Pharneum quendam, natione Cyresten, ex his, qui socii videbantur, omnia quæ apud ipsos agebantur, nuntiare Parthis; perfidiam Barbari ad utilitates suas convertit. Nam quæ maximè cupiebat, ea vereri se ne acciderent: quæ timebat, ea ut evenirent optare se simulabat. Solicitus itaque, ne Parthi antè fieri transirent Euphraten, quàm sibi supervenirent legiones, quas in Cappadocia trans Taurum habebat, studiosè cum proditore egit, ut solenni perfidia Parthis suaderet,

per

per Zeugma trajicerent exercitum, quà & breviſſimum iter eſt, & omiſſo alveo Euphrates decurrit. Namque ſi illac venirent, aſſeverabat ſe oportunitate collium uſurum, ad eludendos ſagittarios. Omnia autem vereri, ſi ſe in patentes campos projeciſſent. Inducti hac affirmatione Barbari, inferiore itinere, per circuitum adduxerunt exercitum: dumque fuſiores ripas, & ob hoc operoſiores pontes jungunt, inſtrumentaque moliuntur, 40. amplius dies impenderunt: quo ſpacio Ventidius ad contrahendas uſus eſt copias: eiſque triduo antequam Parthus adveniret receptis, acie commiſſa, vicit Parthos, & interfecit.

Mithridates circumvallante Pompejo, fugam in proximam diem moliens, hujus conſilii obſcurandi cauſſa, latiùs & uſque ad applicitas hoſti valles, pabulatus, colloquia quoque cum pluribus, avertendæ ſuſpicionis cauſſa, in poſterum conſtituit Ignes etiam frequentiores per tota caſtra fieri juſſit. Secunda deinde vigilia præter ipſa caſtra hoſtium, agmen eduxit.

Imperator Cæſar Domitianus Auguſtus Germanicus, cùm Germanos, qui in armis erant, vellet opprimere, nec ignoraret majore bellum molitione inituros, ſi adventum tanti ducis præſenſiſſent, profectionem ſuam cenſu obtexuit Galliarum. Sub quibus inopinato bello affuſus, contuſa immanium ferocia nationũ, provinciis conſuluit.

Cl. Nero, cùm cuperet Haſdrubalem, copiasque ejus antequam Hannibali fratri

jungerentur occidere, idcircoque festinaret, se Livio Salinatori collegæ suo, cui bellum mandatum fuerat, (parùm fidens viribus, quæ sub ipso erant) adjungere, neque tamen discessum suum ab Hannibale, cui oppositus erat sentiri vellet, decē millia fortissimorum militum delegit, præcepitque legatis, quos relinquebat, ut eædem stationes & vigiliæ æquè agerentur, totidem ignes arderent, eademque facies castrorum servaretur, ne quid Hannibal suspicatus, auderet adversus paucitatem relictorum. Cùm deinde in Umbria, occultatis itineribus, collegæ se junxisset, vetuit castra ampliari, ne quod signum adventus sui daret Pœno, detracturo pugnam, si Consulum junctas vires intellexisset. Igitur inscium duplicatis aggressus copiis superavit, & velociùs omni nuntio, rediit ad Hannibalem. Ita ex duobus callidissimis ducibus Pœnorum, eodem consilio alterum celavit, alterum oppressit.

Themistocles Athenarum dux exhortans suos ad suscitandos festinanter muros, quos jussu Lacedæmoniorum dejecerant, legatis Lacedæmone missis, qui interpellarent, respondit venturum se ad diluendam hanc existimationem, & pervenit Lacedæmonem: ibi simulato morbo aliquantum temporis extraxit, & postquam intellexit suspectam esse tergiversationem suam, contendit, falsum ad eos rumorem perlatum; & rogavit, ut mitterent aliquos ex principibus, quibus crederent de munitione Athenarum. Suis deinde

deinde clàm scripsit, ut eos, qui venissent, retinerent, donec refectis operibus, confiterentur Lacedæmoniis, munitas esse Athenas, nec aliter principes eorum redire posse; quàm si ipse remissus foret: quod facilè præstiterunt Lacedæmonii, ne unius interitum multorum morte pensarent.

L. Furius exercitu producto in locum iniquum, cùm constituisset occultare solicitudinem suam, ne reliqui trepidarent, paulatim se inflectens, tanquam circuitu majore hostem aggressurus, converso agmine, ignarum rei quæ agebatur exercitum, incolumem reduxit.

Metellus Pius, in Hispania interrogatus, quid postera die facturus esset, Tunicam meam, si id eloqui posset(inquit)comburerem.

M. Licinius Crassus, percontanti, quo tempore castra moturus esset, respondit, Vereris, ne tubam non exaudias?

CAP. II.

De explorandis consiliis hostium.

Scipio Aphricanus, capta occasione mittendæ ad Syphacem legationis, cum Lælio servorum habitu tribunos & centuriones lectissimos ire jussit, quibus curæ esset perspicere regias vires: hi ut liberiùs castrorum positionem scrutarentur, equum de industria dimissum, tanquam fugientem perlectati, maximam partem munimentorum circuierunt: quę cùm nuntiassent, incendio confectum est bellum.

Q. Fa-

Q. Fabius Maximus bello Hetrusco, cùm adhuc incognitæ forent Romanis ducibus sagaciores explorandi viæ, fratrem Fabium Cæsonem, peritum linguæ Hetruscæ, jussit Hetrusco habitu penetrare Ciminiam silvam, antè militi nostro intentatam: quod is adeò prudenter atque industriè fecit, ut transgressus silvam, Umbros Camertes, cùm animadvertisset non alienos nomini Romano, ad societatem compulerit.

Carthaginenses cùm animadvertissent Alexandri ita magnas opes, ut Aphricæ quoque immineret, unum ex civibus virum acrem, nomine Hamilcarem Rhodinum, jusserunt simulato exilio ire ad regem, omnique studio in amicitiam ejus pervenire: qua is potius, consilia ejus nota civibus suis faciebat.

Iidem Carthaginenses miserunt, qui per speciem legatorum longo tempore Romæ morarentur, exciperentque consilia nostrorum.

M. Cato in Hispania, quia ad hostium consilia alia via pervenire non poterat, jussit trecentos milites simul impetum facere in stationem hostium, raptumque unum ex his in castra perferre incolumem: tortus ille, omnia suorum arcana confessus est.

C. Marius cos. bello Cymbrico & Teutonico, ad excutiendam Gallorum & Ligurum fidem, literas eis misit, quarum pars prior præcipiebat, ne interiores, quæ præsignatæ erant, ante tempus certum aperirentur, easdem posteà ante præstiturum diem

diem repetiit, & quia resignatas repererat, intellexit hostilia agitari.

Est etiam aliud explorandi genus, quo ipsi duces nullo extrinsecus adjutorio, per se provident. Sicut Æmilius Paulus cos. bello Hetrusco apud oppidum Coloniam demissurus exercitum in planiciem, contemplatus procul avium multitudinem citatiore volatu è silva consurrexisse, intellexit illîc aliquid insidiarum latêre, quòd & turbatæ aves, & simul plures evolaverant. Præmissis igitur exploratoribus, comperit decem millia Bojorum, excipiendo ibi Romanorum agmini imminere: eaque alio, quàm expectabatur, latere missis legionibus, circum fudit.

Similiter Thyamenus Horestis filius, cùm audisset jugum ab hostibus natura munitum teneri, præmisit sciscitaturos, quid rei foret: ac referentibus eis, non esse verum, quod opinaretur, ingressus iter, ut vidit ex suspecto jugo magnam vim avium simul evolasse, neque omninò residere, arbitratus est latêre illic agmen hostium: itaque circumducto exercitu elusit insidiatores.

Hasdrubal frater Annibalis, tunc Livii & Neronis exercitum (quanquam hoc illi non duplicatis castris dissimularent) intellexit, quòd ab itinere strigosiores notabat equos, & coloratiorà hominum, ut ex via, corpora.

CAP. III.

De custodiendo statu belli.

ALexander Macedo, cùm haberet vehementem exercitum, semper eum statum belli elegit, ut acie confligeret.

C. Cæsar bello civili cùm exercitum veteranum haberet, hostium autem tyronem esse sciret, acie semper decertare studuit.

Fab. Maximus adversus Annibalem, successibus prœliorum insolentem, recedere ab ancipiti discrimine, & tueri tantummodo Italiam constituit, Cunctatorisque nomen, & per hoc summi ducis meruit.

Byzantii adversus Philippum omne prœliandi discrimen vitantes, omissa etiam finium tutela, intra, munitiones oppidi se receperunt: assecutiquè sunt, ut Philippus obsidionalis moræ impatiens recederet.

Hasdrubal Gisgonis filius, secundo Punico bello in Hispaniam ductum exercitum (cùm P. Scipio instaret) per urbes divisit: itaque factum est, ut Scipio, ne oppugnatione plurium oppidorum distringeretur, in hyberna suos reduceret.

Themistocles adventante Xerxe (quia neque prœlio pedestri, neque finium tutelæ, neque obsidioni credebat sufficere Athenienses) auctor fuit eis liberos & conjuges Trœzena, & in alias urbes emittendi, relictoque oppido, statum belli ad navale prœlium transferendi. Idem fecit in eadem civitate Pericles adversum Lacedæmonios.

Scipio

Scipio manente in Italia Hannibale, transmisso in Aphricam exercitu, necessitatem Carthaginensibus imposuit revocandi Hannibalem; sicque à domesticis finibus hostile transtulit bellum.

Athenienses cùm Deceleam castellum ipsorum Lacedæmonii communissent, & frequentiùs vexarentur, classem, quæ Peloponesum infestaret, miserunt: consecutique sunt, ut exercitus Lacedæmoniorum, qui Deceleæ erat, revocaretur.

Imperator Cæsar Domitianus Augustus, cùm Germani more suo è saltibus & obscuris latebris subinde impugnarent nostros, tutumque regressum in profunda silvarum haberent, militibus per centum viginti millia passuum actis, non mutavit tantum statum belli, sed subjecit ditioni suæ hostes, quorum refugia nudaverat.

CAP. IV.

De transducendo exercitu per loca hosti infesta.

ÆMilius Paulus Cos. cùm in Lucanos juxta littus angusto itinere exercitum ducere, & Tarentini ei classe insidiati, agmen ejus scorpionibus aggressi essent, captivis latera euntium prætexuit, quorum respectu hostes inhibuere tela.

Agesilaus Lacedæmonius, cùm præda onustus ex Phrygia rediret, insequerenturque hostes, & ad locorum opportunitatem lacesserent agmen ejus, ordinem capti-

captivorum ab utroque latere exercitus sui applicuit: quibus dum parcitur ab hoste, spacium transeundi habuerunt Lacedæmonii. Idem tenentibus angustias Thebanis, per quas transire habebat, flexit iter, quasi Thebas contenderet: exterritis Thebanis digressisque ad tutanda mœnia, repetitum iter, quod destinaverat, emensus est, nullo obsistente.

Nicostratus dux Ætolorum adversus Epirotas: cùm ei aditus in fines eorum angusti fierent, per alterum locum irrupturum se ostendens, omni illa ad prohibendum occurrente Epirotarum multitudine, reliquit suos paucos, qui speciem remanentis exercitus præberent, & ipse cum cetera manu, quà non expectabatur aditus, intravit.

Autophraudates Perses, cùm in Pisidiam exercitum duceret, & angustias quasdam Pisidæ occuparent, simulata vexatione trajiciendi, instituit reducere: quod cùm Pisidæ credidissent, ille noctu validissimam manum ad eundem locum occupandum præmisit, ac postero die totum trajecit exercitum.

Philippus Macedonum rex, Græciam petens, cùm Thermopylas occupatas audiret, & ad eum legati Ætolorum venissent acturi de pace, retentis eis, ipse magnis itineribus ad angustias pertendit, securisque custodibus, & legatorum reditus expectantibus, inopinatus Thermopylas trajecit.

Iphicrates dux Atheniensium, adversus Anaxibium Lacedæmonium in Hellesponto

circa

circa Abydon, cum transducendum exercitum haberet per loca, quæ stationibus hostium tenebantur, alterum autem latus ejus transitus abscissi montes premerent, alterum mare ablueret, aliquandiu moratus, cùm incidisset frigidior solito dies, & ob hoc nemini suspectus, delegit firmissimos quosque: quibus oleo ac mero calefactis, præcepit ut ipsam oram maris legerent, abruptiora tranarent: atque ita custodes angustiarum inopinatus oppressit à tergo.

Cn. Pompejus cùm flumen transire propter oppositum exercitum hostium non posset, assiduè producere & reducere in castra instituit: deinde in eandem persuasionem hoste perducto, ne ullam viam ad progressum Romanorum teneret, repentè impetu facto transitum rapuit.

Alexander Macedo, prohibente rege Indorum Poro trajici exercitum per flumen Hydaspem, adversus aquam assiduè procurrere jussit suos: & ubi eo more exercitationis assecutus est, ut Poro adversa ripa caveretur, per superiorem partem subitò transmisit exercitum. Idemque Indi fluminis trajectu prohibitus ab hoste, diversis locis in flumine equites instituit immittere, & transitum minari: cumque expectatione barbaros teneret intentos, insulam paulò remotiorem, primùm exiguo, deinde majore præsidio occupavit, atque inde in ulteriorem ripam transmisit. Ad quam manum opprimendam, cùm universi se hostes effudissent, ipse libro vado transgressus, omnes copias conjunxit.

Xenophon, ulteriorem ripam Armeniis tenentibus, duos juſſit quæri aditus: & cùm à citeriore repulſus eſſet, tranſiit ad ſuperiorem. Inde quoque prohibitus hoſtium occurſu, repetiit vadum inferius, juſſa ibidem militum parte ſubſiſtere; ex qua cùm Armenii ad inferioris vadi tutelã rediiſſent, per ſuperius tranſgrederetur. Armenii credentes decurſuros omnes, decepti ſunt à remanentibus. Hi cùm reſiſtente nullo vadum ſuperaſſent, tranſeuntium ſuorum fuere propugnatores.

P. Claudius Coſ. primo bello Punico, cùm à Rhegio Meſſanam trajicere militem nequiret, cuſtodientibus fretum Pœnis, ſparſit rumorem, quaſi bellum injuſſu populi incœptum gerere non poſſet, claſſemque Italiam verſus ſe agere ſimulavit: digreſſis deinde Pœnis, qui profectioni ejus habuerant fidem, circumactas naves, appulit Siciliæ.

Lacedæmoniorum duces, cùm Syracuſas navigare deſtinaſſent, & Pœnorum diſpoſitam penitus claſſem timerent, decem Punicas naves, quas captivas habebant, veluti victrices, primas juſſerunt agi, à latere junctis ac puppe religatis aliis, qua ſpecie deceptis Pœnis, tranſierunt.

Philippus cùm anguſtias maris, quæ Cyaneæ appellantur, tranſnavigare propter Athenienſium claſſem, quæ opportunitatem loci cuſtodiebat, non poſſet, ſcripſit Antipatro Thraciam rebellare, præſidiis quæ ibi reliquerat, interceptis, ut ſequeretur

tur omissis omnibus: quæ epistolæ ut intercipерentur ab hoste, curavit. Athenienses arcana Macedonum excepisse visi, classem abduxerunt. Philippus nullo prohibente angustias freti liberavit. Idem quia Cherronesum, quæ juris Atheniensium erat, occupare prohiberetur, tenentibus transitum non Byzantiorum tantùm, sed Rhodiorum quoque, & Chiorum navibus, conciliavit animos eorum reddendo naves, quas ceperat, quasi sequestres futuros ordinandæ pacis inter se atque Byzantios, qui caussa belli erant: tractaque per magnum tempus postulatione, cùm de industria subinde aliquid in conditionibus retexeret, classem per id tempus præparavit: eaque in angustias freti imparato hoste subitò evasit.

Chabrias Atheniensis, cùm adire portum Samiorum, obstante navali hostium præsidio, non posset, paucas è suis navibus præter portum missas, jussit transire, arbitratus, qui in statione erant, persecuturos: hisque per hoc consilium evocatis, nullo obstante portum cum reliqua adeptus est classe.

CAP. V.

De evadendo ex locis difficillimis.

Q. Sertorius in Hispania, cùm à tergo instante hoste flumen trajicere haberet, vallum in ripa ejus in modum cavæ lunæ duxit, & oneratum materiis incendit, atque ita exclusis hostibus fluvium liberè transgressus est.

Similiter Pelopidas Thebanus, bello Thessalico transitum quæsivit: namque castris ampliorem locum supra ripam complexus, vallum cervolis, & alio materiæ genere constructum incendit: dumque ignibus submoverentur hostes, ipse fluvium superavit.

Q. Luctatius Catulus, cùm à Cimbris pulsus unam spem salutis haberet, si flumen liberasset, cujus ripam hostes tenebant: in proximo monte copias ostendit, tanquam ibi castra positurus: ac præcepit suis, ne sarcinas solverent, aut onera deponerent, ne quis ab ordinibus, aut signis discederet: & quo magis persuasionem hostium confirmaret, pauca tabernacula in conspectu erigi jussit ignesque fieri, & quosdam vallum struere, quosdam in lignationem, ut conspicerentur exirequod Cimbri verè agi existimantes, & ipsi castris delegerunt locum: dispersique in proximos agros ad comparanda ea, quæ necessaria sunt mansuris, occasionem dederunt. Catulo non solùm flumen trajiciendi, sed etiam castra eorum infestandi.

Crœsus, cùm Halim vado transire non posset, neque navium aut pontis faciendi copiam haberet, fossa superiori parte post castra deducta, alveum fluminis à tergo exercitus sui reddidit.

Cn. Pompejus, Brundisii, cùm excedere Italia & transferre bellum proposuisset, instante à tergo Cæsare, conscensurus classem, quasdam obstruxit vias, alias parieti-

rietibus interſepſit, alias intercidit foſſis, easque ſudibus erectis præcluſas operuit cratibus, humo aggeſta, quoſdam aditus, qui ad portum ferebant trabibus tranſmiſſis, & in denſum ordinem ſtructis, ingenti mole tutatus. Quibus perpetratis, ad ſpeciem retinendæ urbis raros pro mœnibus ſagittarios reliquit, ceteras copias ſine tumultu ad naves reduxit: navigantem eum mox ſagittarii quoque per itinera nota digreſſi, parvis navigiis conſecuti ſunt.

Cn. Duillius Coſ. in portu Syracuſano, quem temerè intraverat, objecta ad in greſſum catena clauſus, univerſos in puppim retulit milites, atque ita reſupina navigia magna remigantium vi concitavit, levatæ proræ ſuper catenam proceſſerunt, qua parte ſuperata, tranſgreſſi rurſus milites proras preſſerunt, in quas verſum pondus decurſum ſuper catenam dedit navibus.

Lyſander Lacedæmonius, cùm in portu Athenienſium cum tota claſſe obſideretur, obrutus hoſtium navibus, ab ea parte qua faucibus anguſtiſſimis influit mare, milites ſuos clàm in littus egredi juſſit, & ſubjectis rotis ad proximum naves portum Monœcium trajecit.

Herculeius legatus Sertorii, cùm in Hiſpania inter duos montes abruptos longum & anguſtum iter ingreſſus, paucas duceret cohortes, comperiſſetque ingentem manum hoſtium advenire, foſſam tranſverſam inter montes preſſit, vallumque materia exſtructum incendit, atque ita intercluſo hoſte evaſit.

 C. Cæ-

C. Cæsar bello civili cùm adversus Afranium copias educeret, & recipiendi se sine periculo facultatem non haberet, sicut constiterat, prima & secunda acie furtim à tergo ad opus applicata, quindecim pedum fossam fecit, intra quam sub occasum Solis armati se milites ejus receperunt.

Pericles Atheniensis, à Peloponensibus in eum locum compulsus, qui undique abruptis cinctus, duos tantùm exitus habebat, ab altera parte fossam ingentis latitudinis duxit, velut hostis excludendi caussa: ab altera militem agere cœpit, tanquam per eum erupturus. Ii qui obsidebant, cùm per fossam, quam ipse fecerat, exercitum Periclis non crederent evasurum, universi à milite obstiterunt. Pericles pontibus, quos præparaverat, fossæ injectis, suos, qua non resistebatur, emisit.

Lysimachus ex his unus, in quos opes Alexandri transierunt, cùm editum collem castris destinasset, imprudentia autem suorum in inferiorem deductus, vereretur ex superiore hostium incursum, triplices fossas intra vallum objecit: deinde similibus fossis circa omnia tentoria ductis, tota castra confodit: & intercepto hostium aditu, simul humo quoque, & frondibus, quas fossis superjecerat, facto impetu in superiora evasit.

Cn. Fontejus Crassus, in Hispania cum tribus millibus hominum prædatum profectus, locoque iniquo circumventus ab Hasdrubale, , ad primos tantùm ordines relato

con-

consilio, incipiente nocte, quo tempore minimè expectabatur, per stationes hostium prorupit.

L. Furius, exercitu perducto in locum iniquum, cùm constituisset occultare solicitudinem suam; ne reliqui trepidarent, paulatim inflexit iter, tanquam circuitu majore hostem aggressurus, conversoque agmine ignarum rei, quæ agebatur, exercitum incolumem reduxit.

P. Decius Tr. bello Samnitico, Cornelio Cosso cos. iniquis locis deprehenso ab hostibus, suasit ut ad occupandum collem, qui erat in propinquo, modicam manum mitteret, seque ducem iis, qui mittebantur, obtulit: avocatus in diversa hostis dimisit consulem. Decium autem cinxit, obseditque. Illas quoque angustias, noctu eruptione facta, cùm eluctatus esset, Decius incolumis cum militibus consuli accessit.

Idem fecit sub Attilio Calatino cos. is cujus variè traditur nomen. Alii, Laberium; nonnulli, Q. Cæditium; plurimi Calpurnium Flammam vocitatum scripserunt Hic cùm dimissum exercitum in eam vallem videret, cujus latera omnia superiora hostis insederat, depoposcit, & accepit trecentos milites; quos adhortatus, ut virtute sua exercitum servarent, in mediam vallem decurrit, & ad opprimendos eos undique descendit hostis, longoque & aspero prœlio retentus, occasionem consuli ad extrahendum exercitum dedit.

L. Minutius cos. in Liguria dimisso in angustias exercitu, cùm jam omnibus obversaretur Caudinæ cladis exemplum, Numidas auxiliares, tam propter ipsorum quàm propter equorum deformitatem despiciendos, jussit adequitare faucibus quæ tenebantur. Primò intenti hostes ne lacesserentur, stationem objecerunt: de industria Numidæ ad augendum sui contemtum, labi equis, & per ludibrium spectaculo esse affectaverunt, ad novitatem rei laxatis ordinibus, barbari in spectaculum usque resoluti sunt. Quod ubi animadverterunt Numidæ, paulatim succedentes, additis calcaribus per intermissas hostium stationes eruperunt: qui deinde cùm proximos irruerent agros, necesse Liguribus fuit avocari ad defendenda sua, inclusosque Romanos emittere.

L. Sylla bello sociali apud Eserniam inter angustias deprehensus, ad exercitum hostium, cui Duillius præerat, colloquio petito, de conditionibus pacis agitabat sine effectu: hostem tamen propter inducias negligentia resolutum animadvertens, nocte profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentium divideret, & quarta vigilia commissa, eum sequeretur, incolumes suos cum omnibus impedimentis tormentisque in tuta perduxit..

Idem adversus Archelaum præfectum Mithridatis in Cappadocia, iniquitate locorum & multitudine hostium pressus, fecit mentionem: interpositoque tempore

etiam

etiam induciarum; & per hæc avocata intentione, adversarium evasit.

Hasdrubal frater Hannibalis, cùm saltum evadere non posset, faucibus ejus obsessis, egit cum C. Nerone, recepitque dimissum se Hispania excessurum; cavillatus deinde conditionibus dies aliquot extraxit, quibus omnibus, non omisit per angustos tramites, & ob id neglectos dimittere per partes exercitum: ipse deinde cum reliquis expeditis facilè effugit.

Spartacus fossam, qua erat à M. Crasso circundatus, cæsis captivorum pecorumque corporibus noctu replevit, & supergressus est. Idem cùm in Vesuvio obsessus, ea parte qua mons asperrimus erat, ideoque incustoditus, ex vimine silvestri cathenas conseruit, quibus demissus non solùm evasit, verùm etiam ex alio latere Clodium ita terruit, ut aliquot cohortes, gladiatoribus quatuor & septuaginta cesserint. Idem cùm à L. Varino Procos. præclusus esset, palis per modica intervalla fixis ante portam, erecta cadavera, adornata veste atque armis, alligavit, ut procul intuentibus stationis species esset, ignibus per tota castra factis, imagine vana deluso hoste, copias silentio noctis eduxit.

Brasidas dux Lacedæmoniorum, circa Amphipolim ab Atheniensium multitudine numero impar deprehensus, claudendum se præstitit, ut per longum coronæ ambitum extenuaret hostilem frequentiam, quaque rarissimi obstabant, erupit.

Iphicrates in Thracia cùm depresso loco castra posuisset, explorasset autem ab hoste, proximum teneri collem, ex quo unus ad opprimendum ipsos descensus erat, nocte paucis intra castra relictis, imperavit, ut multos ignes facerent, eductoque exercitu & dispositio circa latera prædictæ viæ, passus est transire Barbaros: locorumque iniquitate in qua ipse fuerat, in illos conversa, parte exercitus terga eorum cecìdit, parte castra fecit.

Darius, ut falleret Scythas discessu, canes atque asinos in castris reliquit: quos cùm latrantes rudentesque hostis audiret, remanere Darium credidit.

Eundem errorem objecturi nostris Ligures, per diversa loca bubalos laqueis ad arbores alligaverunt, qui deducti frequentiori mugitu speciem remanentium præbebant hostium.

Hanno ab hostibus clausus, locum irruptioni maximè aptum, aggestis levibus materiis incendit, tum hoste ad ceteros exitus custodiendos avocato, milites per ipsam flammam eduxit: admonito ora scutis, crura veste contegere.

Hannibal, ut iniquitatem locorum, & inopiam instante Fabio Maximo effugeret, noctu boves, quibus ad cornua fasciculos alligaverat sarmentorum, subjecto igne, dimisit; cumque ipso mota adolescente flamma turbaretur pecus, magna discursatione montes, in quos actum erat, collustravit: Romani qui ad speculandum concurrerant,

pri-

primò prodigium opinati sunt; deinde cùm certa Fabio renuntiassent, ille de insidiarum metu suos castris continuit, Barbari obsistente nullo profecti sunt.

CAP. VI.

De insidiis in itinere factis.

FUlvius Nobilior, cùm ex Samnio in Lucanos exercitum duceret, & cognovisset à perfugis, hostes novissimum agmen ejus aggressuros, fortissimam legionem primo ire, ultimò sequi jussit impedimenta, ita factum pro occasione amplexi hostes, diripere sarcinas cœperunt. Fulvius legionis, de qua suprà dictum est, quinq. cohortes in dextram partem viæ direxit, quinque ad sinistram, atque ita prædationi intentos hostes, explicato per utraque latera milite, clausit, ceciditque.

Idem hostibus tergum ejus in itinere prementibus, dum flumine interveniente, non ita magno ut transitum prohiberet, moraretur tamen rapiditate, alteram legionem in occulto citra flumen collocavit, ut hostes paucitate contemta audaciùs sequerentur: quod ubi factum est, legio, quæ ad hoc dispofita erat, èx insidiis hostem aggressa vastavit.

Iphicrates in Thraciam cùm propter conditionem locorum: longum agmen duceret, & nuntiatum ei esset, hostes summum id aggressuros, cohortes in utraque late-

latera secedere, & consistere jussit, ceteros suffugere & iter maturare. Transeunte autem toto agmine, lectissimos quosque retinuit, & ita passim circa prædam occupatos hostes, jam etiam fatigatos, ipse requietis & ordinatis suis aggressus fudit, exuitque præda.

Boii in silva Litana, qua transiturus erat noster exercitus, succiderant arbores, ita ut ex parte exigua sustentatæ starent, donec impellerentur: delituerant deinde ad extremas ipsi, ubi, ingresso silvam hoste, proximas ulteriores impulerunt, eo modo propagata pariter supra Romanos ruina, magnam manum eliserunt.

CAP. VII.

Quemadmodum ea, quibus deficimur, videantur non deesse, aut usus eorum expleatur.

L. Cæcilius Metellus, quia usu navium quibus elephantes transportaret, deficiebatur, junxit dolia, constravitque tabulamentis, ac super ea positos, per Siculum fretum transmisit.

Hannibal, cùm ad præalti fluminis transitum elephantes non posset pellere, neque navium aut materiarum, quibus rates con. sternerentur, copiam haberet, jussit ferocissimum elephantum sub aure vulnerari, & eum qui vulnerasset, transnato statim flumine procurrere: elephantus exasperatus ad persequendum doloris sui auctorem, tranavit amnem, & reliquis idem audendi fecit exemplum.

Car-

Carthaginensium duces instructuri classem, quia sparto deficiebantur, crinibus tonsarum mulierum ad funes efficiendos usi sunt. Idem Massilienses & Rhodii fecerunt.

M. Antonius à Mutina profugus, cortices pro scutis militibus suis dedit. Spartaco copiisque ejus, scuta ex vimine fuerunt, quæ coriis tegebantur. Non alienus (ut arbitror) hic locus est, referendi factum Alexandri Macedonis illud nobile, qui per deserta Aphricæ itinera, gravissima siti cum exercitu affectus, oblatam sibi à milite in galea aquam, spectantibus universis, effudit, utilior exemplo temperantiæ, quàm si communicare potuisset.

CAP. VIII.

De distringendis hostibus.

Coriolanus, cùm ignominiam damnationis suæ bello ulcisceretur, populationem patriciorum agrorum inhibuit, deustis vastatisque plebejorum: ut discordiam moveret, qua consensus Romanorum distringeretur.

Hannibal Fabium; cui neque virtute, neque artibus bellandi par erat, ut infamia distringeret, agris ejus abstinuit, cæteros populatus. Contra ille, ne suspecta civibus fides esset, magnitudine animi effecit, publicatis possessionibus suis.

Fabius Maximus quintò Cos. cùm Gallorum, Umbrorum, Etruscorum, Samnitiumque, adversus P. R. exercitus coissent, contra

contra quos & ipſe trans Appenninum montem caſtra communiebat, ſcripſit Fulvio & Poſthumio, qui in præſidio urbi erant, copias ad Sitium moverent: quibus aſſecutis, ad ſua defendenda Etruſci Umbrique deſcenderunt: relictos Samnites Galloſque Fabius & collega Decius aggreſſi, vicerunt.

Marcus Curius adverſus Sabinos, qui ingenti exercitu conſcripto, relictis finibus ſuis, noſtros occupaverant, occultis itineribus, manum miſit, quæ deſolatos agros eorum vicosque, per diverſa incendit. Sabini ad arcendam domeſticam vaſtitatem, receſſerunt. Curio contigit & vacuos infeſtare hoſtium fines, & exercitum ſine prœlio avertere, ſparſumque cædere.

T. Didius paucitati ſuorum difidens, cùm in adventum earum legionum, quas expectabat, traheret bellum, & occurrere eis hoſtem comperiſſet, concione advocata aptari juſſit milites ad pugnam, ac de induſtria negligentiùs cuſtodiri captivos: ex quibus pauci, qui profugere nunciaverunt ſuis pugnam imminere. At illi, ne ſuſpicione prœlii deducerent vires, omiſerunt occurrere eis, quibus inſidiabantur: legiones tutiſſimè, nullo excipiente, ad Didium pervenerunt.

Bello Punico quædam civitates, quæ à Romanis deficere ad Pœnos deſtinaverant, cùm obſides dediſſent, quos recipere antequam deſciſcerent ſtudebant, ſimulaverunt ſeditionem inter finitimos ortam, quam

Ro-

Romanorum legati dirimere deberent, miſſosque eos velut contraria pignora retinuerunt, nec antè reddiderunt quàm ipſi recuperarent ſuos

Legati Romanorum cùm miſiſſent ad Antiochum regem, qui ſecum Hannibalem victis jam Carthaginenſibus habebat, conſiliumque ejus adverſus Romanos inſtruebat, crebris cum Hannibale colloquiis effecerunt, ut is regi fieret ſuſpectus, cui gratiſſimus alioqui erat, & utilis propter calliditatem & peritiam bellandi.

Quintus Metellus adverſus Jugurtham bellum gerens, miſſos ad ſe legatos ejus, corrupit, ut ſibi proderent regem.. Cùm etiam alii veniſſent, idē fecit. Eodem conſilio uſus eſt & adverſus tertios. Sed de captivitate Jugurthæ res parum proceſſit; vivum enim tradi ſibi volebat, plurimũ tamen conſecutus eſt: nam cùm interceptæ fuiſſent epiſtolę ejus ad regios amicos ſcriptę, in omnes eos rex animadvertit, ſpoliatusque conſiliis, amicos poſtea parare non potuit.

C. Cæſar per exceptum quendam aquatorem, cùm comperiſſet Afranium Petrejumque caſtra noctu moturos, ut citra vexationem ſuorum, hoſtilia impediret conſilia, in initio ſtatim noctis vaſa conclamare milites, & præter adverſariorum caſtra agi mulos cum fremitu, & ſonum juſſit continuare, quos retentos volebat arbitrari caſtra Cæſarem movere.

Scipio Aphricanus ad excipienda auxilia cum commeatibus, Hannibali Venticium Termum dimiſit, ipſe ſubventurus.

Dionysius Syracusanorum tyrannus, cùm Aphri ingenti multitudine trajecturi essent in Siciliam, ad eum oppugnandum, castella pluribus locis communiit, custodibusque præcepit, ut ea advenienti hosti dederent, dimissique Syracusas occultè redirent. Aphris necesse fuit, capta castella præsidio ibi tenere, quos Dionysius redactos ad quam voluerat paucitatem, penè jam par numero aggressus vicit, cùm suos contraxisset, & adversarios sparsisset.

Agesilaus Lacedæmonius, cùm inferret bellum Tysapherni, Cariam se petere simulavit: quasi aptiùs locis montuosis, adversus hostem equitatu prævalentem pugnaturus. Per hanc consilii ostentationem advocato in Cariam Tysapherne, ipse Lydiam, ubi caput hostium regni erat, irrupit; oppressisque qui illic agebant, pecunia regia potitus est.

CAP. IX.

De seditione militum compescenda.

A. Manlius Col. cùm comperisset conjurasse milites in hybernis Campaniæ, ut jugulatis hospitibus, ipsi res eorum invaderent, rumorem sparsit eodem loco hybernaturo: atque ita conjuratorum consilio turbato, Campaniam periculo liberavit, & ex occasione nocentes punivit.

Lucius Sylla, cùm legiones civium Romanorum perniciosa seditione furerent, consilio restituit sanitatem efferatis. Properè enim annuntiari jussit, hostem adesse, & ad

& ad arma vocantium clamorem tolli, signa canere: discussa seditio est, universis adversus hostem consentientibus.

Cn. Pompejus, trucidato ab exercitu Mediolani senatu, ne tumultum moveret, si solos evocasset nocentes, mixtos eis, qui extra delictum erant, venire jussit: ita & noxii minore cum metu, quia non segregati, ideoque non ex caussa culpæ videbantur accersiti, comparuerunt, & illi quibus integra erat conscientia, custodiendis quoque nocentibus, attenderunt, ne illorum fuga inquinarentur.

C. Cæsar, cùm quædam legiones ejus, seditionem movissent, adeò ut in perniciem quoque ducis viderentur consurrecturæ, dissimulato metu, processit ad milites, postulantibusque missionem, ultrò minaci vultu dedit: exauctoratos pœnitentia coëgit satisfacere Imperatori, obsequentioresque in reliquum operas edere.

CAP. X.

Quemadmodum intempestiva postulatio pugnæ inhibeatur.

Q. Sertorius, quod experimento didicerat, imparem se universo Romanorum exercitui, ut barbaros quoque inconsultè pugnam exposcentes doceret, adductis in conspectum duobus equis, altero prævalido, altero admodum exili, duos admovit juvenes similiter affectos, robustum & gracilem: ac robustiori imperavit,

equo exili universam caudam abrumpere gracili autem, valentiorem per singulos pilos vellere: cumque gracilis fecisset quod imperatum erat, validissimus cùm infirmi equi cauda sine effectu luctaretur: Jam, inquit Sertorius, naturam Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum ostendi milites, insuperabiles sunt universas aggredientibus: easdem lacerabit & carpet, qui per partes attentaverit.

Idem cùm videret suos pugnæ signum inconsultè flagitantes, crederetque rupturos imperium nisi congrederentur, permisit turmæ equitum ad lacessendos hostes ire, laborantique submisit alias, & sic recepit omnes: tutisque & sine noxa ostendit, quis exitus flagitatam pugnam mansisset: obsequentissimisque inde eis usus est.

Agesilaus Lacedæmonius, cùm adversus Thebanos castra super ripam posuisset, multoque majorem hostium manum esse intelligeret, & ideò suos arcere à cupiditate decernendi vellet, dixit, responso Deûm se ex collibus pugnare jussum: & ita exiguo præsidio ad ripam posito, accessit in colles. Quod Thebani pro metu interpretati transierunt flumen, & cùm facilè depulissent præsidium, cæteros insecuti avidiùs, iniquitate locorum à paucioribus victi sunt.

Scorylo dux Dacorum, cùm sciret dissociatum armis civilibus populum Romanum, neque tamen tentandum arbitraretur, quia externo bello posset concordia in

cives

cives coalescere, duos canes in conspectu popularium commisit. Hisque acerrimè inter ipsos pugnantibus, lupum ostendit, quem protinus canes, omissa inter se ira, aggressi sunt. Quo exemplo prohibuit barbaros ab impetu Romanis profuturo.

CAP. XI.

Quemadmodum sit incitandus exercitus ad prœlium.

M. Fabius & Cn. Manlius Coss. adversus Hetruscos propter seditiones detrectante prœlium exercitu, ultrò simularunt cunctationem, donec milites probris hostium coacti, pugnam deposcerent, jurarentque se ex ea victores redituros.

Fulvius Nobilior, cùm adversus Samnitium numerosum exercitum, & successibus tumidum, parvis copiis necesse haberet decertare, simulavit unam legionem hostium à se corruptam ad proditionem: imperavitque (ad ejus rei fidem) tribunis, & primis ordinibus & centurionibus quantum quisque numeratæ pecuniæ, aut auri argentique haberet, conferret, ut repræsentari merces proditoribus posset: se autem his qui contulissent pollicitus est, consummata victoria, ampla insuper præmia daturum. Quæ sua persuasio Romanis alacritatem attulit & fiduciam: unde etiam præclara victoria, commisso statim bello, peracta est.

C. Cæsar adversus Germanos & Ariovi-

ſtum pugnaturus, confuſis ſuorum animis, pro concione dixit, nullius ſe eo die opera, niſi decimæ legionis uſurum: quo conſecutus eſt, ut decimam tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cogeret, & ceteros puderet, ne penes alios gloria virtutis eſſet.

Q. Fabius, qui egregiè ſciebat, & Romanos ejus eſſe libertatis, quæ contumelia exaſperaretur, & à Pœnis nihil juſtum aut moderatum expectabat, miſit legatos Carthaginem, de conditionibus pacis: quas cùm illi iniquitatis & inſolentiæ plenas retuliſſent, exercitus Romanorum ad pugnandum concitatus eſt.

Ageſilaus Lacedæmoniorum dux, cùm propè ab Orchomeno ſocia civitate caſtra haberet, comperiſſetque pleroſque ex militibus pretioſiſſima rerum deponére intra munimenta, præcepit oppidanis, ne quid ad exercitum ſuum pertines reciperetur, quo ardentiùs dimicaret miles, qui ſciret ſibi pro omnibus ſuis pugnandum.

Epaminundas dux Thebanorum, adverſus Lacedæmonios dimicaturus, ut non ſolùm viribus milites ſui, verùm etiam affectibus adjuvarentur, pronuntiavit in concione, deſtinatum Lacedæmoniis, ſi victoria potirentur, omnes virilis ſexus interficere, uxoribus autem eorum & liberis in ſervitutem adductis, Thebas diruere; qua denuntiatione concitati, primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnaverunt.

Eutidas dux Lacedæmoniorum, pugnaturus eodem die, quo claſſe vicerant ſocii

cii, quamvis ignarus actæ rei, vulgavit nunciatam sibi victoriam partium, quò constantiores ad pugnam milites haberet.

Aulus Posthumius prælio, quo cum Latinis conflixit, oblata specie duorum in equis juvenum, animos suorum erexit, Pollucem & Castorem adesse dicens, ac sic prœlium restituit.

Archidamus Lacedæmonius adversus Arcadas bellum gerens, arma in castris statuit, & circa ea duci equos noctu clàm imperavit: quorum vestigia manè (tanquam Castor & Pollux perequitassent) ostendens, adfuturos eosdem ipsis prœliantibus persuasit.

Pericles dux Atheniensium initurus prœlium, cùm animadvertisset lucum, ex quo utraque acies conspici poterat, densissimæ opacitatis, vastum alioqui & Diti patri sacrum, ingentis illic staturæ hominem, altissimis cothurnis, & veste purpurea, coma venerabilem in curru candidorum equorum sublimem constituit, qui dato signo pugnæ, proveheretur; & voce Periclem nomine appellans; cohortaretur eum, diceretque Deos Atheniensibus adesse: quo penè ante conjectum teli hostes terga verterunt.

L. Sylla, quo paratiorem militem ad pugnandum haberet, prædici sibi à Diis futura simulavit. Postremò etiam in conspectu exercitus, priusquam in aciem descenderet, signum modicæ amplitudinis, quod Delphis sustulerat orabat, petebatque, ut promissam victoriam maturaret.

C. Marius ſagam quandam ex Scythia habuit, à qua ſe dimicationum eventus prædiſcere ſimulabat.

Quintus Sertorius, cùm barbaro, & rationis indocili milite uteretur, cervam candidam inſignis formæ per Luſitaniam ducebat, & ab ea, quæ agenda aut vitanda eſſent, prænoſcere ſe aſſeverabat, ut Barbari ad omnia tanquam divinitus imperata obedirent.

Hoc genere Strategematicon non ea tantùm parte utendum eſt, qua imperitos exiſtimabimus eſſe, apud quos his utemur, ſed multò magis ea, quæ talia erunt, excogitabuntur, ut ab his monſtrata credantur.

Alexander Macedo ſacrificaturus, inſcripſit medicamento aruſpicis manum, quam ille extis erat ſuppoſiturus: literæ ſignificabant victoriam Alexandro dari, quas cùm jecur calidum rapuiſſet, & à rege militi eſſet oſtenſum, auxit animum, tanquam Deo ſpondente victoriam.

Idem fecit Innides aruſpex, prœlium Eumene cum Gallis commiſſuro.

Epaminundas Thebanus, adverſus Lacedæmonios fiduciam ſuorum religione adjuvandam ratus, arma quæ ornamentis affixa in templis erant, nocte ſubtraxit, perſuaſitque militibus, Deos iter ſuum ſequi, ut prœliantibus ipſis adeſſent.

Ageſilaus Lacedæmonius, cùm quoſdam Perſarum cepiſſet, quorum habitus multum terroris præfert, quoties veſte tegitur, nudatos militibus ſuis (ut alba corpora & umbratica contemnerent) oſtendit. Ge-

Gelo Syracuſarum tyrannus, bello adverſus Pœnos ſuſcepto, cùm multos cepiſſet, infirmiſſimum quemque præcipuè ex auxiliaribus, qui nigerrimi erant, nudatum in conſpectu ſuorum produxit, ut perſuaderet contemnendos.

Cyrus rex Perſarum, ut concitaret animos popularium, tota die in excidenda quadam ſilva eos fatigavit, deinde poſtridie præſtitit eis liberaliſſimas epulas, & interrogavit, utro magis gauderent: cumque ei præſentia probaſſent: Atqui per hæc (inquit) ad illa perveniendum eſt: Nam liberi beatique eſſe, niſi Medos viceritis, non poteſtis. Atque ita eos ad cupiditatem prœlii concitavit.

L. Sylla quia adverſus Archelaum præfectum Mithridatis, apud Pyrea pigrioribus ad prœlium militibus utebatur, opere eos fatigando, compulit ad poſcendum ultrò pugnæ ſignum.

Fabius Maximus veritus, ne qua fiducia navium, ad quas refugium erat, minùs conſtanter pugnaret exercitus, incendi eas, priuſquam iniret prœlium, juſſit.

CAP. XII.

De diſſolvendo metu, quo milites ex adverſis ominibus conciderunt.

SCipio ex Italia in Aphricam transportando exercitum, cùm egrediens navem prolapſus eſſet, & ob hoc attonitos milites cerneret, id quod trepidationem

afferebat, constantia & magnitudine animi, in hortationem convertit: Et ludite (inquit) milites, Aphricam oppressi.

C. Cæsar cùm forte conscendens navem lapsus esset, Teneo te terra mater, (inquit) qua interpretatione effecit, ut repetiturus illas, à quibus proficiscebatur, terras videretur.

T. Sempronius Gracchus, Cos. acie adversus Picentes directa, cùm subitus terræmotus utrasque confudisset, exhortatione confirmavit suos, & impulit, ut consternatum superstitione hostem invaderent, adhortatusque devicit.

Sertorius, cùm equitum scuta extrinsecus, equorumque pectora cruenta subito prodigio apparuissent, victoriam portendi interpretatus est, quoniam illæ partes solerent hostili cruore respergi.

Epaminundas Thebanus, contristatis militibus, quòd ex hasta ejus ornamentum infulæ more dependens, ventus ablatum in sepulchrum Lacedæmonii cujusdam depulerat: Nolite (inquit) milites trepidare, Lacedæmoniis significatur interitus. Sepulchra enim funeribus ornantur.

Idem cùm fax de cœlo nocte delapsa, eos qui adverterunt, terruisset: Lumen (inquit) hoc numina ostendunt.

Idem instante adversus Lacedæmonios pugna, cùm sedile, in quo resederat, succubuisset, id vulgò pro tristi significatione confusi milites interpretarentur; Immo (inquit) vetamur sedere.

Lu-

Lucius Sulpitius Gallus defectum Lunæ imminentem, ne pro ostento exciperent milites, prædixit futurum, additis rationibus caussisque defectionis.

Agathocles Syracusanus adversus Pœnos simili ejusdem sideris diminutione, qua sub diem pugnæ, ut prodigio milites sui consternati erant, ratione qua id accideret exposita, docuit quicquid illud foret, ad rerum naturam, non ad ipsorum propositum pertinere.

Pericles, cùm in castra ejus fulmen decidisset, terruissetque milites, advocata concione, lapidibus in conspectu omnium collisis, ignem excussit, sedavitq; turbationem, cùm docuisset similiter nubium attritu excuti fulmen.

Timotheus Atheniensis, classe dimicaturus adversus Corcyreos, gubernatori suo, qui proficiscenti jam classi signum receptui cœperat dare, quia ex remigibus quendam sternutantem audierat; Miraris (inquit) ex tot millibus unum perfrixisse?

Chabrias Atheniensis classe dimicaturus, excusso ante navem ipsius fulmine, exterritis per tale prodigium militibus: Nunc (inquit) potissimùm ineunda pugna est, cùm Deorum maximus Jupiter adesse numen suum classi nostræ ostendit.

SEXTI
JULII FRONTINI
VIRI CONSULARIS,
STRATEGEMATΩN
LIBRI SECUNDI
Præfatio.

Dispositis primo libro exemplis, instructuris (ut mea fuit opinio) ducem in his, quæ ante commissum prælium agenda sunt, deinceps reddemus pertinentia ad ea, quæ in ipso prælio agi solent, & deinde ea, quæ post prælium. Et eorum, quæ ad prælium pertinent, species sunt:

CAP. I.

De tempore ad pugnam eligendo.

PUblius Scipio in Hispania, cùm comperisset Hasdrubalem Pœnorum ducem jejuno exercitu manè processisse in aciem, continuit in horam septimam suos: quibus præceperat, ut quiescerent, & cibum caperent: cumque hostes, inedia, siti, mora sub armis fatigati, repetere castra cœpissent, subitò copias eduxit, & commisso prœlio, vicit.

Metellus Pius in Hispania adversus Herculeium, cùm ille oriente protinus die instructam

ſtructam aciem vallo ejus admoviſſet, fervidiſſimo tunc tempore anni, intra caſtra ſuos continuit, in horam die ſextam, atque ita fatigatos æſtu, facilè integris & recentibus vicit ſuorum viribus.

Idem junctis cum Pompejo caſtris adverſus Sertorium in Hiſpania, cùm ſæpe inſtruxiſſet aciem, hoſte, qui imparem ſe duobus credebat, pugnam detrectante: quodam deinde tempore, cùm Sertorianos milites animadvertiſſet magno impetu inſtinctos, depoſcentes pugnam, humerosque exercentes, & lanceas vibrantes, exiſtimavit ardori cedendum in tempore, recepitque exercitum, & Pompejo idem faciendi autor fuit.

Poſthumius Coſ. in Sicilia, cum caſtra ejus à Punicis trium millium paſſuum ſpacio diſtarent, & dictatores Carthaginenſium quotidie ante ipſa munimenta Romanorum, dirigerent aciem, exigua manu levibus aſſiduè prœliis pro vallo reſiſtebat: quam conſuetudinem contemnente jam Pœno, reliquis omnibus per quietem intra vallum præparatis, ex more priſtino, cùm paucis ſuſtinuit incurſum adverſariorum, ac ſolito diutius detinuit, quibus fatigatis, poſt ſextam horam, & jam ſe recipientibus, cum & inedia quoque laborarent, per recentes ſuos, hoſtem, quem prędicta profligaverant incommoda, fugavit

Iphicrates Athenienſis, quia exploraverat, eodem aſſiduè tempore hoſtes cibum capere, maturius veſci ſuos juſſit, & eduxit

in

in aciem aggressusque hostem ita detinuit, ut ei nec confligendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde jam die reduxit suos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hostes non statione magis, quàm inedia, statim ad corporis curam & cibum capiendum festinaverunt: Iphicrates rursus eduxit, & incompositi hostis aggressus est castra.

Idem cùm adversus Lacedæmonios pluribus diebus castra cominus haberet, & utraque pars certis temporibus assiduè pabulatum lignatumque procederet, quodam die militum habitu, servos lixasque dimisit ad munera, milites retinuit; & cùm hostes dispersi issent ad similia munera, expugnavit castra eorum, intermesque cum fasciculis passim ad tumultum recurrentes, facilè aut cecidit, aut cepit.

Verginius Cos. in Volscis, cùm procurrere hostes effusos ex longinquo vidisset, quiescere suos ac defixa tenere pila jussit. Tunc anhelatos, integris viribus exercitus sui aggressus avertit.

Fabius Maximus, non ignarus Gallos & Samnites primo impetu prævalere, suorum autem infatigabiles spiritus, inter moras decertandi etiam incalescere, imperavit militibus, ut contenti essent primo congressu sustinere, ut hostem mora fatigarent: quod, ubi successit, admoto etiam subsidio suis, in prima acie universis viribus oppressum fudit hostem.

Philippus ad Cheronæam, memor sibi esse militem longo usu duratum, Atheniensi-

nienſibus acrem quidem, ſed inexercitatum & impetu tantùm violentum, ex induſtria prœlium traxit: moxque languentibus jam Athenienſibus, concitatius intulit ſigna, & ipſos cecidit.

Lacedæmonii certiores ab exploratoribus facti, Meſſenios in eam exarſiſſe rabiem, ut in prœlium cum conjugibus ac liberis deſcenderent, pugnam diſtulerunt.

C. Cæſar bello civili cùm exercitum Afranii & Petreii circumvallatum, ſiti angeret, iſque ob hoc exaſperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnam deſcendiſſet, continuit ſuos, arbitratus alienum dimicationi tempus, quòd adverſarios & ira & deſperatio incenderat.

Cn. Pompejus fugientem Mithridatem, cupiens ad prœlium compellere, elegit tempus dimicationi nocturnum, ut abeunti ſe opponeret: atque ita præparatus, ſubitam hoſtibus neceſſitatem decernendi injecit. Præterea ſic conſtituit aciem, ut Ponticorum quidem oculos adverſa luna perſtringeret, ſuis autem illuſtrem & conſpicuum præberet hoſtem,

Jugurtham autem conſtat memorem virtutis Romanorum, ſemper inclinato die committere prœlia ſolitum, ut ſi fugarentur ſui, opportunam noctem haberent ad deliteſcendum.

Lucullus adverſus Mithridatem & Tigranem, in Armenia majore apud Tigranocertam, cùm ipſe non ampliùs quindecim millia armatorum haberet, hoſtis autem in-

innumerabilem multitudinem, eoque ipso inhabilem, usus hoc ejus incommodo nondum ordinatam hostium aciem invasit, atq; ita protinus dissipavit, ut ipsi quoque reges abjectis insignibus fugerent.

Cl. Tiberius Nero adversus Pannonios, cum barbari feroces in aciem oriente statim die processissent, continuit suos, passusque est hostem nebula & imbribus, qui fortè illo die crebri erant, verberari, ac demum ut fessum stando & pluvia non solum animo, sed & lassitudine deficere animadvertit, signo dato, adortus, superavit.

C. Cæsar in Gallia, quia compererat Ariovisto Germanorum regi institutum, & quasi legem militibus non pugnandi decrescente Luna, tum potissimum acie commissa impeditos religione hostes vicit.

D. Augustus Vespasianus, Judæos Saturni die, quo eis nefas est quicquam seriæ rei agere, adortus superavit.

Lysander Lacedæmonius adversus Athenienses apud Ægospotamum, instituit, certo tempore infestari naves Atheniensium, deinde revocare classem, qua re in consuetudinem perducta, cum Athenienses post digressum ejus ad contrahendas copias dispergerentur, extendit ex consuetudine classem, & recepit. Tum hostium maxima parte ex more dilapsa, reliquos adortus, occidit, & universas naves cepit.

CAP. II.

De loco ad pugnam eligendo.

MArcus Curius, quia phalangi regis Pyrrhi explicatæ resisti non posse animadvertebat, dedit operam, ut in angustiis confligeret, ubi conferta sibi ipsa esset impedimento.

Cn. Pompejus in Cappadocia elegit locum castris editum: unde adjuvante proclivio impetum militum, facilè ipso decursu Mithridatem superavit.

C. Cæsar adversus Pharnacem Mithridatis filium dimicaturus, in colle instruxit aciem, que res expeditam ei fecit victoriam. Nam pila ex edito in subeuntes Barbaros emissa, protinus eos averterunt.

Lucullus adversus Mithridatem & Tygranem, in Armenia majore, apud Tygranocertam dimicaturus, collis proximi planum verticem raptim cum copiarum parte adeptus, in subjectos hostes decurrit, & equitatum eorum à latere invasit, aversumque, & eorundem partem peditum perturbantem insequutus, clarissimam victoriam retulit.

Ventidius adversus Parthos non antè militem eduxit, quàm illi quingentis non amplius passibus abessent; atque ita procursione subita adeò se admovit, ut sagittas, quibus ex longinquo usus est, cominus applicitus eluderet: quo consilio, quia quandam fiduciæ etiam speciem ostentaverat, celeriter Barbaros debellavit.

Hanni-

Hannibal apud Numistronem, contra Marcellum pugnaturus, cavas & præruptas vias objecit à latere, ipsaque loci natura pro munimentis usus, clarissimum ducem vicit.

Idem apud Cannas, cùm comperisset Volturnum amnem, ultra reliquorum naturam fluminum ingentes auras manè perflare, quæ arenarum & pulveris vertices agerent, sic direxit aciem, ut tota vis à tergo suis, Romanis in ora & oculos incideret: quibus incommodis mirè hosti adversantibus, illam memorabilem adeptus est victoriam.

Marius adversus Cimbros ac Theutonos constituta die pugnaturus, firmatum cibo militem ante castra collocavit, ut per aliquantum spacii, quo adversarii dirimebantur, exercitus hostium potius labore itineris profligaretur: fatigationi eorum deinde incommodum aliud objecit, ita ordinata suorum acie, ut adverso sole; & vento & pulvere Barbarorum occuparetur exercitus.

Cleomenes Lacedæmonius adversus Hippiam Atheniensem, qui equitatu prævalebat, planiciem in qua dimicaturus erat, arboribus prostratis impedivit, & inviam equiti fecit.

Iberi in Aphrica ingenti hostium multitudine excepti, timentesque, ne circumirentur, applicuerunt se flumini, quod altis in ea regione ripis profluebat: qui ita à tergo amne defensi & subinde cùm virtute præstarent, incursando in proximos, omnem hostium exercitum straverunt.

Xan-

Xanthippus Lacedæmonius sola loci commutatione, fortunam Punici belli convertit: nam cùm desperantibus jam Carthaginensibus mercede solicitatus, animadvertisset Aphros quidem, qui equitatu & elephantis præstabant, colles sectari: à Romanis autem, quorum robur in peditibus erat, campestria teneri, Pœnos in plana deduxit: ubi per elephantos, dissipatis ordinibus Romanorum, sparsos milites per Numidas persecutus, eorum exercitum fudit: in illam diem terra marique victorem.

Epaminundas dux Thebanorum, adversus Lacedæmonios directurus aciem, pro fronte ejus decurrere equitibus jussis, cùm ingentem pulverem oculis hostium objecisset, expectationemque equestris certaminis prætendisset, circumducto pedite ab ea parte, ex qua decursus in adversam hostium aciem ferebat, inopinantium terga adortus cecìdit.

Lacedęmonii trecenti contra innumerabilem multitudinem Persarum, Thermopylas occupaverunt, quarum angustiæ non amplius, quàm parem numerum cominus pugnaturum, poterant admittere: eaque ratione quantum ad congressus facultatem, æquati numero barbarorum, virtute autem præstantes, magnam eorum partem occiderunt: nec superati forent, nisi per proditorem Ephyaltem Trachiniam circumductus hostis, à tergo eos oppressisset.

Themistocles dux Athenîensium, cùm

videret utilissimum Græciæ, adversus multitudinem Xerxis navium, in angustiis Salaminiis decernere, idque persuadere civibus nõn posset, solertia effecit, ut à Barbaris, ad utilitates suas Grçci compellerentur: simulata namque proditione, misit ad Xerxem, qui indicaret populares suos de fuga cogitare, difficilioremque rem ei futuram, si singulas civitates obsidione aggrederetur. Qua ratione effecit, ut exercitus Barbarorum primùm inquietaretur, dum tota nocte in statione custodia est: deinde, ut sui manè integris viribus, cum dictis Barbaris vigilia marcentibus confligerent, loco ut voluerat arcto, in quo Xerxes multitudine qua præstabat, uti non posset.

CAP. III.

De acie ordinanda.

CNeus Scipio in Hispania adversus Hannonem ad opidum Indibile cùm animadvertisset Punicam aciem ita directam, ut in dextro cornu Hispani constituerentur, robustus quidem miles, sed qui alienum negotium ageret: in sinistro autem Afri minùs viribus firmi, sed animi constantioris, reducto sinistro latere, suorum dextro cornu, quod validissimis militibus extruxerat, obliqua acie cum hoste conflixit. Deinde, fusis fugatisque Afris, Hispanos, qui in recessu spectantium more steterant, facilè in deditionem compulit.

Philippus Macedonum rex, adversus Illyrios

lyrios gerens bellum, ut animadvertit frontem hostium stipatam, electis de toto exercitu viris, latera infirmiora, fortissimis suorum in dextro cornu collocatis, sinistrum latus hostium invasit, turbataque acie tota, victoriam profligavit.

Permenes Thebanus, conspecta Persarum acie, quæ robustissimas copias in dextro cornu collocatas habebat, simili ratione & ipse suos ordinavit, omnemque equitatum & fortissimum quemq; peditum in dextro cornu, infirmissimos autem contra fortissimos hostium posuit; præcepitque ut ad primum impetum eorum sibi fuga consulerent, & in silvestria confragosaque loca se reciperent: ita frustrato robore exercitus, ipse optima parte virium suarum, dextro cornu, totam circuit aciem hostium, & evertit.

Publius Cornelius Scipio, cui postea Africano cognomen fuit, adversus Asdrubalem ducem Pœnorum in Hispania bellum gerens, ita per continuos dies ordinatum produxit exercitum, ut media acies fortissimis fundaretur: sed cùm hostes quoque eadem ratione assiduè ordinati procederent, Scipio eo die, quo statuerat decernere, commutavit instructionis ordinem, & firmissimos, id est, legionarios in cornibus collocavit, ac levem armaturam in media acie, sed retractatam: ita cornibus, quibus ipse prævalebat, infirmissimas hostium partes lunata acie aggressus facilè fudit.

Metellus in Hispania eo prœlio, quo Her-

culeium devicit, cùm comperiſſet cohortes ejus, quæ validiſſimæ vocabantur, in media acie locatas, ipſe mediam ſuorum aciem reduxit, ne ea parte antè cum hoſte confligeret, quàm cornibus confligatis, medios undique circumveniſſent.

Artaxerxes adverſus Græcos, qui Perſidem intraverant, cùm multitudine ſuperaret, latiùs quàm hoſtes acie inſtructa, in fronte equitem, levemque armaturam in cornibus collocavit, atque ita ex induſtria lentiùs procedente media acie, copias hoſtium cinxit, ceciditque.

Contrà Hannibal ad Cannas reductis cornibus, productaque media acie, noſtros primo impetu protruſit. Idem conſerto prœlio, Paulatim invicem ſinuantibus, procedentibusque ad Præceptum cornibus, avidè inſequentem hoſtem in mediam aciem ſuam recepit; & ex utraque parte compreſſum cecìdit, veterano & diu edocto uſus exercitu: hoc enim genus ordinationis exſequi, niſi peritus, & ad omne momentum reſpondens miles, vix poteſt.

Livius Salinator & Cl. Nero, cùm Aſdrubal bello Punico ſecundo decertandi neceſſitatem evitans, in colle confragoſo poſt vineas aciem direxiſſet, ipſi reductis in latera viribus, vacua fronte ex utraque parte circumvenerunt eum, atque ita aggreſſi ſuperaverunt.

Hannibal, cum frequentibus prœliis à Cl. Marcello ſuperaretur, noviſſimè ſic caſtra metabatur, ut aut montibus, aut paludi-

ludibus, ſimili locorum aliqua opportunitate adjutus, aciem eo modo collocaret, ut vincentibus quidem Romanis, penè indemnem recipere poſſet intra munimenta exercitum; cedentibus autem, inſtandi liberum haberet arbitrium.

Xanthippus Lacedæmonius in Aphrica adverſus M. Attilium Regulum levem armaturam in prima acie collocavit, in ſubſidio autem robur exercitus, præcepitque auxiliaribus, ut emiſſis telis cederent hoſti: & cùm ſe intra ſuorum ordines recepiſſent, confeſtim in latera diſcurrerent, & à cornibus rurſus erumperent, exceptumque jam hoſtem à robuſtioribus, & ipſi circumirent.

Sertorius, idem in Hiſpania adverſus Pompejum fecit.

Cleandridas Lacedæmonius adverſus Lycaonas denſam inſtruxit aciem, ut longè minoris exercitus ſpeciem præberet: ſecurioribus inde hoſtibus, in ipſo certamine diduxit ordines, & à lateribus circumventos eos fudit.

Caſtronius Lacedæmonius, cùm in auxilium Ægyptiis adverſus Perſas veniſſet, & ſciret firmiorem eſſe Græcum militem, magisque à Perſis timeri, commutatis armis Græcos in prima poſuit acie, & cùm illi æquo Marte pugnarent, ſubmiſit Ægyptiorum manum: Perſæ cùm Græcis, quos Ægyptios opinabantur, reſtitiſſent, ſupervenienţe multitudine, quam ut Græcorum expaverant, ceſſerunt.

Cn. Pompejus in Albania, quia hostes & numero & equitatu prævalebant, juxta collem in angustiis protegere galeas, ne fulgore earum conspicui fierent, jussit: equites deinde in æquum procedere, ac velut prætendere peditibus, præcepitque eis, ut ad primum impetum hostium refugerent, & simul ac ad pedites ventum esset, in latera discederent: quod ubi explicitum est, patefacto loco subita peditum surrexit acies, invectosque temerè hostes, inopinato, interfusa prœlio cecidit.

M. Antonius adversus Parthos, qui infinita multitudine sagittarum exercitum ejus obruebant, subsidere suos, & testudinem facere jussit, supra quam transmissis sagittis, sine militum noxa exhaustus est hostis.

Hannibal adversus Scipionem in Aphrica, cùm haberet exercitum ex Pœnis & auxiliaribus, quorum pars non solùm ex diversis partibus, sed etiam ex Italicis constabat, post elephantos 80. qui in prima fronte positi hostium turbarent aciem, auxiliares Gallos & Lygures & Baleares Maurosque posuit, ut non fugere possent, Pœnis à tergo stantibus, & hostem oppositi si non infestarent, at certè fatigarent, tum suis & Macedonibus, qui jam fessos Romanos integri exciperent, in summa acie collocatis, novissimos Italicos constituit, quorum & timebat fidem, & segnitiem verebatur, quoniam plerosque eorum ab Italia invitos extraxerat. Scipio adversus hanc formam, robur legionis, triplici acie in fron-

fronte ordinatum per haſtatos & principes & triarios oppoſuit, nec continuas conſtruxit cohortes, ſed manipulis inter ſe diſtantibus ſpacium dedit, per quod elephanti ab hoſtibus acti facilè tranſmitti ſine perturbatione ordinum poſſent: ea ipſa intervalla expeditis velitibus implevit, ne interluceret acies, dato eis præcepto, ut ad impetum elephantorum, vel retrò, vel in latera concederent. Equitatum deinde in cornua diviſit, & dextro Romanis equitibus Lælium, ſiniſtro Numidis Maſiniſſam præpoſuit: quæ tam prudens ordinatio, non dubiè cauſſa victoriæ fuit.

Archelaus adverſus L. Syllam, in fronte ad perturbandum hoſtem falcatas quadrigas locavit, in ſecunda acie phalangem Macedonicam, in tertia, Romanorum more, armatos auxiliares, mixtis fugitivis Italicæ gentis, quorum pernicitati plurimum fidebat, levem armaturam in ultimo ſtatuit. In utroque deinde latere equitatum, cujus amplum numerum habebat, circumeundi hoſtis cauſſa poſuit. Contra hæc Sylla foſſas amplæ latitudinis in utroque latere duxit, & capitibus earum caſtella communivit: qua ratione, ne circumiretur ab hoſte, & peditum numero, & maximè equitatu ſuperante, conſecutus eſt. Triplicem deinde peditum aciem ordinavit, relictis intervallis, per levem armaturam, & equitem, quem in noviſſimo collocaverat, ut cùm res exegiſſet emitteret eum: tum poſtſignanis, qui in ſecunda acie erant, im-

peravit, ut densos numerososque palos firmè in terram defigerent: intraque eos, appropinquantibus quadrigis ante signa nostram aciem recepit, tum demum sublato universorum clamore velites & levem armaturam ingerere tela jussit, quibus factis quadrigæ hostium aut implicitæ palis, aut exterritæ clamore telisque in suos conversæ sunt, turbaveruntque Macedonum instructuram: qua cedente cùm Sylla staret, & Archelaus equitem opposuisset, Romani equites subitò emissi, averterunt eos, consummaruntque victoriam.

C. Cæsar, Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit inhibuitque.

Alexander ad Arbela, cùm hostium multitudinem vereretur, virtuti autem suorum fideret, aciem in omnem partem spectantem ordinavit, ut circumventi, undique pugnare possent.

Paulus adversus Persen Macedonum regem, cùm phalangem suorum duplicem, mediam in partem direxisset, eamque levi armatura cinxisset, & equitem in utroque cornu collocasset, triplicem aciem cuneis instruxit: inter quos subinde velites emisit. Quo genere cùm profligari nihil videret, cedere instituit, ut hac simulatione perduceret hostes in confragosa loca, quæ ex industria captaverat. Cùm sic quoque suspecta calliditate recedentium, sequeretur ordinata phalanx, equites à sinistro cornu præter ora phalangis jussit transcurrere, citatis

equis

equis tectos, ut objectis armis ipso impetu perfringerent hostium spicula: quo genere telorum exarmati Macedones solverunt aciem, & terga verterunt.

Pyrrhus pro Tarentinis apud Asculum, secundum Homericum versum, quo pessimi in medium recipiuntur, dextro cornu Samnitas Epirotasque, sinistro Brutios atque Lucanos cum Salentinis, in media acie Tarentinos collocavit, equitatum & elephantos in subsidiis esse jussit. Contrà Coss. aptissimè divisis in cornua equitibus, legiones in prima acie & in subsidiis collocârunt, & his immiscuerunt auxilia. Utrinque quadraginta millia constat fuisse, Pyrrhi dimidia pars exercitus amissa, apud Romanos quinque millia desiderata sunt.

Cn. Pompejus adversus C. Cæsarem palustri prœlio Pharsaliæ triplicem instruxit aciem, quarum singulæ denos ordines haberent in latitudinem. Legiones secundum virtutem cujusque firmissimas in cornibus, & in medio collocavit, spacia his interposita tyronibus supplevit, dextro latere DC. equites, propter flumen Enipeum, quod & alveo suo & alluvie regionem impedierat, reliquum equitatum in sinistro cornu cum auxiliis omnibus collocavit, ut inde Julianum exercitum circuiret. Adversus hanc ordinationem Julius Cæsar & ipse triplice acie, dispositis in fronte legionibus, sinistrum latus, ne circuiri posset, admovit paludibus. In dextro cornu posuit equitem, cui velocissimos miscuit peditum, & ad mo-

rem equestris pugnæ exercitatos, sed deinde cohortes in subsidio retinuit, ad res subitas: sed dextro latere conversas in obliquum, unde equitatum hostium expectabat, collocavit: nec ulla res ad victoriam plus eo die Cæsari contulit: effusum namque Pompeii equitatum inopinato subinde lati excursu averterunt, cædendumque tradiderunt.

Imperator Cæsar Germanicus, cum subinde Catii equistre prœlium, in silvas refugiendo diducerent, jussit suos equites, simul atque ad impedimenta ventum esset, equis desilire, pedestrique pugna confligere: quo genere consequutus est, ne quis non locus ejus victoriam miraretur.

C. Duillius, cùm videret graves suas naves mobilitate Punicæ classis eludi, irritamque virtutem militum fieri, excogitavit manus ferreas, quæ ubi hostilem apprehenderent navem, superjecto ponte, transgrediebatur Romanus, & in ipsorum ratibus cominus eos trucidabat.

CAP. IV.

De acie hostium turbanda.

PApyrius Cursor, filius consulis, cùm æquo Marte adversus obstinatos Samnites concurreret, ignorantibus suis præcepit Spurio Naucio, ut pauci calones, & agasones mulis insidentes, ramosque per terram trahentes, à colle transverso magno tumultu decurrerent: quibus prospectis proclamavit victorem adesse collegam, ut occu-

occuparent ipsi præsentis prœlii gloriam: quo facto, & Romani fiducia concitati propulêre, propulsi terga vertêre.

F. Rutilius Maximus, quarto consulatu in Samnio, omni modo frustra conatus aciem hostium perrumpere, novissimè hastatos subduxit ordinibus, & cum Scipione legato suo circummisit, jussitq; collem capere, ex quo decurri poterat in hostium terga: quod ubi factum est, Romanis crevit animus, & Samnites perterriti fugam molientes cæsi sunt.

Minutius Ruffus Imperator, cùm à Scordiscis Dacisque premeretur, quibus impar erat numero, præmisit fratrem & paucos equites unà cum æneatoribus: præcepitque, ut cùm vidisset contractum prœlium, subitus ex diverso se ostenderet, juberetque æneatores concinere: sonantibus montium jugis, species ingentis multitudinis offusa est hostibus, qua perterriti dedêre terga.

Attilius Glabrio Cos. adversus Antiochi regis aciem, quam is in Achajam per angustias Thermopylarum direxerat, iniquitatibus loci non irritus tantùm, sed cum jactura quoque repulsus esset, nisi circummissus ab eo Porcius Cato, qui tum tribunus militum à populo factus in exercitu erat, dejectis, jugis Callidromi montis, Ætolis, qui præsidio tenebantur, super eminentem castris regiis collem; à tergo subitus apparuisset: quo facto perturbatis Antiochi copiis, utrinque irrupere Romani, & fusis fugatisq; castra ceperunt. C. Sul-

C. Sulpitius Petreius Cos. contra Gallos dimicaturus, jussit muliones clàm in montes proximos cum mulis abire, & inde conserto jam prœlio, velut equis insidentes ostentare se pugnantibus: Galli existimantes adventare auxilia Romanis, cessere jam pene victores.

Marius circa aquas Sextias, cùm in animo haberet postera die depugnare adversus Theutonos, Marcellum cum parva manu equitum peditumque noctu post terga hostium misit, & ad implendam multitudinis speciem, agasones lixasque armatos simul ire jussit, jumentorumque magnam partem instratorum cum centunculis, ut per hoc facies equitatus objiceretur, præcepitque ut cùm animadvertissent committi prœlium ipsi in terga hostium descenderent: qui apparatus tantum terroris intulit, ut asperrimi hostes in fugam versi sint.

Licinius Crassus, fugitivorum bello apud Calamarcum educturus militem, adversus Castum & Canimocum duces Gallorum, duodecim cohortes cum C. Promptino, & cum Qinto Marcio Ruffo legatis post montem circummisit: quæ cùm commisso jam prœlio, à tergo clamore jam sublato, decurrissent, ita fuderunt hostes, ut ubique fugam pro pugna capesserent.

Marcellus, cùm vereretur, ne paucitatem ejus, militum clamor detegeret, simul lixas calonesque, & omnis generis sequelas conclamare jussit; atque ita ho-

stem

ſtem magni exercitus ſpecie exterruit.

Valerius Levinus adverſus Pyrrhum, occiſo quodam gregali, tenens gladium cruentum, exercitui utrique perſuaſit Pyrrhum interemtum. Quamobrem hoſtes deſtitutos ſe ducis morte credentes, conſternati à mendacio, ſe pavidi in caſtra receperunt.

Jugurtha in Numidia, adverſus C. Marium, cùm Latinæ quoque linguæ uſum ei converſatio priſtina caſtrorum dediſſet, in primam aciem procurrit, & occiſum à ſe C. Marium tum Latinè clarè prædicavit, atque ita multos noſtrorum avertit.

Myronides Athenienſis dubio prœlio adverſus Thebanos rem gerens, repentè, in dextrum ſuorum cornu profiliit, & exclamavit, ſe jam ſiniſtra viciſſe: qua re & ſuis alacritate & hoſtibus metu injecto, vicit.

Crœſus prævalido hoſtium equitatui camelorum gregem oppoſuit: quorum novitate & horrore conſternati equi, non ſolùm inſidentes præcipitaverunt, ſed peditum quoque ſuorum ordines protriverunt; vincendosque hoſti præbuerunt.

Pyrrhus Epirotarum rex, pro Tarentinis adverſus Romanos, eodem modo elephantis ad perturbandam aciem uſus eſt.

Pœni quoque adverſus Romanos idem fecerunt frequenter.

Volſcorum caſtra, cùm prope virgulta ſilvasque poſita eſſent, Camillus ea omnia,

quæ

quæ conceptum ignem usque in vallum proferre poterant, incendit; & sic adversarios exuit castris.

M. Crassus, bello sociali eodem modo propè cum copiis omnibus interceptus est.

Hispani contra Hamilcarem boves vehiculis adjunctos in prima fronte constituerunt, vehiculaque tædæ & sepi & sulphuris plena, signo pugnæ dato, incenderunt: actis deinde in hostem bobus consternatam aciem perruperunt.

Phalisci & Tarquinienses, compluribus suorum in habitu sacerdotum subornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciem Romanorum turbaverunt. Idem Vejentes & Fidenates facibus arreptis fecerunt.

Atheas res Scytharum, cùm adversus ampliorem Triballorum exercitum confligeret, jussit à fœminis & pueris omnique imbelli turba, greges asinorum, ac boum ad postremam hostium aciem admoveri, & erectas hastas præferre: famam deinde diffudit, tanquam auxilia sibi ab ulterioribus Scythis adventarent: qua asseveratione avertit hostem.

CAP. V.

De insidiis.

Romulus per latebras copiarum parte disposita, cùm ad Fidenas accessisset, simulata fuga temerè hostes insecutos eò perduxit, ubi occultos habebat milites, qui undi-

undique adorti effusos & incautos ceciderunt.

Quintus Fabius Maximus Cos, auxilio Sutrinis missus adversus Hetruscos, omnes hostium copias in se convertit: deinde simulato timore, in superiora loca velut fugiens recessit, effuseque subeuntes aggressus, non aciem tantùm superavit, sed etiam castris exuit,

Sempronius Gracchus adversus Celtiberos, metu simulato, continuit exercitum: emissa deinde armatura levi, quæ hostem lacesseret, ac statim pedem referente, evocavit hostem: deinde inordinatos aggressus, usque eò cecìdit, ut etiam castra caperet.

Quintus Metellus Cos. in Sicilia bellum gerens adversus Hasdrubalem, ob ejus ingentem exercitum 130. elephantos intentior, diffidentia simulata, intra Panormum copias tenuit, fossamque ingentis magnitudinis ante se duxit, conspecto deinde exercitu Hasdrubalis, qui in prima acie elephantos habebat, præcepit hastatis, tela in belluas jacerent, protinusque se intra munimenta reciperent: ea ludificatione rectores elephantorum concitati, in ipsam fossam elephantos egerunt: quo ut primùm illaqueati sunt, partim magnitudine telorum confecti, partim retro in suos acti, totam aciem turbaverunt. Tunc Metellus, hanc opperiens occasionem, cum toto exercitu erupit, & aggressus à latere Pœnos cecìdit, ipsisque, ut elephantis potitus est.

Tamiris Scytharum regina, Cyrum Persarum

ſarum ducem, æquo Marte certantem, ſimulato metu elicuit ad notas militi ſuo anguſtias; atque ibi repente converſo agmine, natura loci adjuta, devicit.

Ægyptii conflicturi acie in eis campis, quibus junctæ paludes erant, alga eas contexerunt, commiſſoque prœlio fugam ſimulantes in inſidias ſevocaverunt, qui rapidiùs vecti per ignota loca, limo inhæſerunt, circumventique ſunt.

Viriatus ex latrone dux Celtiberorum, cedere ſe Romanis equitibus ſimulans, uſque ad locum voraginoſum & præaltum eos perduxit: & cùm ipſe per ſolidos ac notos ſibi tranſitus evaderet, Romanos ignaros locorum immerſoſque limo cecîdit.

Fulvius Imperator, Cimbrico bello collatis cum hoſte caſtris, equites ſuos juſſit ſuccedere ad munitiones eorum, laceſſitiſque Barbaris, ſimulata fuga regredi: hoc cùm per aliquot dies feciſſet, avidè inſequentibus Cimbris, animadvertit caſtra eorum ſolita nudari: itaque per partem exercitus cuſtodita conſuetudine, ipſe cum expeditis poſt caſtra hoſtium conſedit occultus, effuſiſque eis ex more repentè adortus, & deſertum proruit vallum, & caſtra cepit.

Cneus Fulvius, cum in finibus noſtris exercitus Faliſcorum, longè noſtro major caſtra poſuiſſet, per ſuos milites quædam procul à caſtris ædificia ſuccendit, ut Faliſci ſuos id feciſſe credentes, ſpe prædæ diffunderentur.

Alexander ex Epirotis adverſus Illyrios collo-

collocata in insidiis manu, quosdam ex suis habitu Illyricorum instruxit, & jussit vastare suam, id est, Epiroticam regionem: quod cùm Illyrii viderent fieri, ipsi passim prædari cœperunt, eò securiùs, quòd præcedentes veluti pro exploratoribus habebant, à quibus ex industria in loca iniqua deducti, cæsi fugatique sunt.

Leptenes quoque Syracusanus adversus Carthaginenses vastari suos agros, & incendi villas castellaque quædam imperavit. Carthaginenses à suis id fieri rati, & ipsi tanquam in adjutorium exierunt, exceptique ab insidiatoribus fusi sunt.

Maharbal missus à Carthaginensibus adversus Aphros rebellantes, cùm sciret gentem avidam esse vini, magnum ejus modium mandragora permiscuit, cujus inter venenum ac soporem media vis est, tunc prælio levi commisso, ex industria cessit: nocte deinde intempesta, relictis intra castra quibusdam sarcinis, & omni vino infecto, fugam simulavit: cumque Barbari occupatis castris, in gaudium effusi, medicatum avidè merum hausissent, & in modum defunctorum strati jacerent, reversus cepit eos ac trucidavit.

Hannibal, cùm sciret sua & Romanorum castra, in eis locis esse, quæ lignis deficiebantur, ex industria, in regione deserta plurimos armentorum greges intra vallum reliquit: qua velut præda Romani potiti in summis lignationis angustiis, insalubribus se cibis onerarunt: Hannibal redu-

cto nocte exercitu, securos eos & semicruda graves carne, majorem in modum vexavit.

Tiberius Gracchus in Hispania certior factus, hostem inopem commercio laborare, instructissima castra omnibus esculentis deseruit, quæ adeptum hostem, & repertis intemperanter repletum, gravemque, reducto exercitu, subitò oppressit.

Hi qui adversus Erythræos bellum gerebant, speculatorem eorum in loco edito deprehensum occiderunt, & vestem ejus militi suo dederunt, qui ex eodem jugo Erythræos signo dato in insidias evocavit.

Arabes, cùm esset nota consuetudo eorum, qua de adventu hostium interdiu fumo, nocte igne significare instituerant, ut sine intermissione ea fierent præceperunt, adventantibus autem adversariis intermitterent: qui cùm cessantibus luminibus existimarent ignorari adventum suum, avidiùs ingressi oppressique sunt.

Alexander Macedo, cùm hostis in saltu editiore castra communisset, seducta parte copiarum, præcepit his, quos relinquebat, ut ex more ignes excitarent, speciemque præberent totius exercitus: ipse per avias regiones circumducta manu, hostem superiore aggressus loco depulit.

Memnon Rhodius rex, cùm equitatu prævaleret, & hostem in collibus se continentem, in campos vellet deducere, quosdam ex militibus suis, sub specie perfugæ misit in hostium castra, qui affirmarent exerci-

ercitum Memnonis jam perniciosa seditione furere, ut & subinde aliqua pars ejus dilaberetur. Huic affirmationi ut fidem faceret, passim in conspectu hostium jussit parva castella muniri, velut in ea se recepturi essent, qui diffidebant: hac persuasione sollicitati qui in montibus se continuerant, in plana descenderunt & dum castella tentant, ab equitatu circumventi sunt.

Harridas rex Molossorum, bello petitus ab Ardie Illyrio, majorem aliquanto exercitum habente, molitus imbelles suorum, in vicinam regionem Ætoliæ famam sparsit, tanquam urbes ac res suas Ætolis concederet. Ipse cùm his qui arma ferre poterant, insidias in montibus, & locis confragosis distribuit. Illyrii timentes, ne quæ Molossorum erant, ab Ætolis occuparentur, velut ad prædam festinantes, neglectis ordinibus accelerare cœperunt, quos dissipatos, nihil tale expectantes, Harridas ex insidiis fudit, fugavitque.

T. Labienus C. Cæsaris legatus, adversus Gallos, ante adventum Germanorum, quos auxilio his venturos sciebat, confligere cupiens, diffidentiam simulavit, positique in diversa ripa castris, profectionem edixit in posterum diem. Galli credentes eum fugere, flumen quod medium erat, instituerunt transmittere. Labienus circumacto exercitu, inter ipsas superandi amnis difficultates eos cecîdit.

Hannibal, cùm explorasset, negligenter castra Fulvii Romani ducis munita,

ipſum præterea multa temerè audere, prima luce cùm denſiores nebulæ præſtarent obſcuritatem, paucos milites munitionum noſtrarum vigilibus oſtendit, quo Fulvius repentè movit exercitum, Hannibal per diverſam partem craſtra ejus occupavit: & ita in tergum Romanorum effuſus, octo millia fortiſſimorum militum cum ipſo duce trucidavit.

Idem Hannibal, cùm inter Fabium dictatorem & Minutium magiſtrum equitum diviſus eſſet exercitus, & Fabius occaſionibus immineret, Minutius pugnandi cupiditate flagraret, caſtra in campo, qui medius inter hoſtes erat, poſuit: & cùm partem peditum in confragoſis rupibus celaſſet, ipſe ad evocandum hoſtem miſit, qui proximum tumulum occuparent: ad quos opprimendos cum eduxiſſet copias Minutius, inſidiatores ab Hannibale diſpoſiti, ſubitò conſurrexerunt, & deleſſent Minutii exercitum, niſi Fabius periclitantibus ſubveniſſet.

Idem Hannibal, cùm ad Trebiam in conſpectu haberet Sempronii Longi Coſ. caſtra, medio amne interfluente ſæviſſima hieme Magonem & electos in inſidiis poſuit. Deinde Numidas equites, ad eliciendam Sempronii credulitatem, adequitare vallo ejus juſſit: quibus præceperat, ut ad primum noſtrum incurſum per nota refugerent vada. Hos conſul & adortus temerè, & ſecutus, jejunum exercitum in maximo frigore tranſitus fluminis rigere fecit. Mox

tor-

torpore, & inedia affectis Hannibal suum militem opposuit, quem ad id ignibus, oleoque & cibo foverat: nec defuit partibus Mago quin terga hostium in hoc ordinatus cæderet.

Idèm ad Thrasymenum, cùm arcta quædam via in radices montis & campos patentes duceret, simulata fuga per angustias ad patentia evasit, ibique castra posuit, ac nocte dispositis militibus, & per collem qui imminebat, & in lateribus angustiarum prima luce, nebula quoque adjutus, aciem direxit. Flaminius velut fugientem insequens, cùm angustias esset ingressus, non antè providit insidias, quàm simul à fronte, lateribus, tergo circumfusus, ad internecionem cum exercitu cæderetur.

Idem Hannibal, adversus Junium dictatorem, nocte intempesta sexcentis equitibus imperavit, ut in plures turmas segregati per vices, sine intermissione circa castra hostium se ostentarent, Ita tota nocte Romanis in vallo statione ac pluvia, quæ fortè continua fuerat, inquietatis confectisque, cùm receptui signum jam Junius dedisset, Hannibal suos requietos reduxit, & castra ejus invasit.

Epaminundas Thebanus, in eundem modum, cùm Lacedæmonii Athmon vallo ducto Peloponeson tuerentur, paucorum opera levis armaturæ, tota nocte inquietavit hostem: ac deinde primâ luce vocatis suis, cùm Lacedæmonii se recepissent,

 subi-

ſubit ðuniverſum exercitum, quem quiętum habuerat, admovit, & per ipſa munimenta deſtituta propugnatoribus irrupit.

Hannibal directa acie ad Cannas DC· equites Numidas juſſit transfugere, qui ad fidem faciendam, gladios & ſcuta noſtris tradidere: & in ultimum agmen recepti, ubi primum concurri cœpit, ſtrictis minoribus (quos occultaverant) gladiis, ſcutis jacentium aſſumtis, Romanorum aciem ceciderunt.

Japyges P. Licinio proconſuli pagos quoque ſub ſpecie deditionis obtulerunt, qui recepti, & in poſtrema acie collocati, terga Romanorum ceciderunt.

Scipio Aphricanus, cùm adverſa haberet bina hoſtium caſtra, Syphacis & Carthaginenſium, ſtatuit Syphacis, ubi multa incendiis alimenta erant, aggredi nocte, ignemque injicere, ut ex ea re Numidas quidem ex ſuis caſtris trepidantes cæderet: Pœnos autem, quos certum erat ad ſuccurrendum ſociis procurſuros, inſidiis diſpoſitis exciperet: utrumque ex ſententia ceſſit.

Mithridates à Lucullo virtute frequenter ſuperatus, inſidiis eum appetiit, Adathante quodam eminente viribus ſubornato, ut transfugeret: & fide pacta hoſti, facinus perpetraret: quod is ſtrenuè quidem, ſed ſine eventu conatus eſt; receptus enim à Lucullo in gregem equitum, non ſine tacita cuſtodia habitus eſt: quia nec credi ſubitò transfugæ, nec inhiberi reliquos opor-

oportebat. Cùm deinde frequentibus excursionibus, promtam & enixam operam exhiberet, fide acquisita tempus elegit, quo missa principia quietem omnibus castrensibus dabant, prætoriumque secretius præstabant: casus adjuvit Lucullum. Nam qui ad vigilantem usque admitteretur, fatigatum nocturnis cogitationibus illo tempore quiescentem invenit. Cùm deinde, tanquam nuntiaturus aliquid subitum ac necessarium, intrare vellet, & pertinaciter à servis valetudini domini consulentibus excluderetur, veritus, ne suspectus esset, equis quos ante portam paratos habebat, ad Mithridatem refugit irritus.

Sertorius in Hispania, cùm apud Lauronem oppidum, vicina castra Pompeii castris haberet, & duæ tantummodò regiones essent, ex quibus pabulum peti posset, una in propinquo, altera longius sita, ea quæ in propinquo erat, subinde à levi armatura infestari; ulteriorem autem vetuit ab ullo armato adiri, donec persuasit adversariis, tutiorem esse, quæ erat remotior: quam cum petiissent Pompejani, Octavium Græcinum cum decem cohortibus, in morem Romanorum armatis, & decem Hispanorum levis armaturæ, & Tarquinium Priscum cum duobus millibus equitum ire jubet ad insidias tendendas pabulatoribus: illi strenuè imperata faciunt. Explorata enim locorum natura, in vicina silva nocte prædictas copias abscondunt, ita ut in prima parte leves Hispanos, aptissi-

mos ad furta bellorum ponerent: paulò interius scutatos, in remotissimo equites, ne fremitu equorum cogitata proderentur, quiescere omnes silentio servato, in horam tertiam diei jubet: cùm deinde Pompejani securi servatique pabulo de reditu cogitarent, & hi quoque, qui in statione fuerant, quiete invitati ad pabulum colligendum dilaberentur, emissi primùm Hispani, velocitate gentili in palantes effunduntur, & convulnerant confunduntque, nihil tale expectantes: priùs deinde quàm resisti his inciperet, scutati erumpunt è saltu, & redeuntes in ordinem consternunt, vertuntque: fugientibus equites immissi toto eo spacio, quo redibatur in castra persecuti cæduntur: curatum quoque, ne quis effugeret, nam reliqui 250. equites præmissi facilè per compendia itinerum effusis habenis, antequam ad castra Pompeii perveniretur conversi, occurrerunt eis qui primi fugerant. Ad cujus rei sensum Pompejo immittente legionem cum Lælio in præsidium suorum, subducti in dextrum latus velut cesserunt equites, deinde & cùm ita legionem hanc tergo infestarent, cùm jam etiam à fronte qui pabulatores persecuti erant incursarent, sic legio quoque inter duas acies hostium cum legato suo elisa est: ad cujus præsidium Pompejo totum educente exercitum, Sertorius quoque è collibus suos instructos ostendit, effecitque, ne Pompejo expediret: ita præter duplex damnum, eadem solertia illa-

tum, spectatorem quoque eum cladis suorum continuit: hoc primum prœlium inter Sertorium & Pompejum fuit, decem millia homnium de Pompeii exercitu amissa, & omnia impedimenta: Livius auctor est.

Pompejus in Hispania, dispositis antè, qui ex occulto aggrederentur, simulato metu, deduxit instantem hostem in loca infesta: deinde ubi res poposcerunt, conversos & in fronte & utriusque lateribus ad internecionem cecîdit, capto etiam duce eorum Perpenna.

Idem adversus Mithridatem in Armenia, numero & genere equitum prævalentem, tria millia levis armaturæ, & 500 equites nocte in valle sub virgultis, quæ inter bina castra erant, disposuit: prima deinde luce in stationem hostium emisit equites ita firmatos, ut cùm universus cum exercitu hostium equitatus prœlium inisset, servatis ordinibus paulatim cederent, donec spatium darent consurgendi à tergo, ob hoc dispositis, quod postquam ex sententia contigit, conversis qui terga dedisse videbantur, medium hostem trepidantem cecîdit: ipsos etiam equos pedite cominus accedente confodit, eoque prælio fiduciam regi, quam in equestribus copiis habebat, detraxit.

Crassus bello fugitivorum apud Cathenam bina castra cominus cum hostium castris vallavit: nocte deinde commutatis copiis manente prætorio in majoribus castris, ut fallerentur hostes, ipse omnes copias

eduxit, & in radicibus prædicti montis constituit: divisoque equitatu præcepit L. Quintio partem Spartaco objiceret, pugnaque eum frustraretur: parte alia Gallos Germanosque ex factione Casti & Gannici eliceret ad pugnam, & pugna simulata deduceret, ubi ipse aciem instruxerit. Quos cum Barbari insequuti essent, equite recedente in cornua, subitò acies Romana adaperta cum clamore cucurrit: triginta quinque millia armatorum eo prœlio interfecta cum ipsis ducibus Livius tradidit, receptas quinque Romanas aquilas, signa sex & viginti: multa spolia, inter quæ quinque fasces cum securibus.

C. Cassius in Syria, adversus Parthos ducens aciem, equitem ostendit à fronte, cum à tergo peditem in confragoso loco occultasset; dein cedente equitatu & per nota se recipiente, in præparatas insidias perduxit exercitum Parthorum, & cecidit.

Ventidius Parthos & Labienum alacres successibus victoriarum, dum suos ipse per simulationem metus, continet, evocavit: & in loca iniqua deductos, aggressus per obreptionem, adeò debellavit, ut destituti Labieno provincia excederent Parthi.

Idem adversus Pharnastanis Parthos, cum ipse exiguum numerum militum haberet, illis autem fiduciam ex multitudine videret increscere, ad latus castrorum, octodecim cohortes in obscura valle posuit, equitatu post terga militum collocato. Tum

pau-

paucos admodum milites in hostem misit, qui ubi simulata fuga hostem effusè sequentem, ultra locum insidiarum perduxêre, cohorta à latere acie, præcipitatis in fugam his, Pharnastanem interfecit.

C. Cęsar suis & Afranianis castris contrarias tenentibus planicies, cùm utriusque partis plurimum interesset, colles proximos occupare, idque propter saxorum asperitatem esset difficile, tanquam Ilerdam repetiturum, retrò agmen ordinavit, faciente inopia fidem destinationi. Intra brevissimum deinde spatium, exiguo circuitu flexit repentè ad montes occupandos. Quo visu perturbati Afraniani, velut captis castris, & ipsi effuso cursu eosdem montes petiere: quod futurum cùm prædivinasset Cæsar, partim, p edi a-uquem præmiserat, partim à tergo submissis equitibus inordinatos est adortus.

Antonius apud forum Gallorum cùm Pansam Cos. adventare comperisset, insidiis per silvestria Æmiliæ viæ dispositis, agmen ejus excepit, fuditque: & ipsum eo vulnere affecit, quo intra paucos dies exanimaretur.

Juba rex, in Aphrica bello civili Curionis animum simulato regressu impulit in vanam alacritatem: cujus spei vanitate deceptus Curio, dum tanquam fugientem Saboram regium præfectum persequitur, devenit in patentes campos, ubi Numidarum circumventus equitatu, perdito exercitu, cecidit.

Me-

Melanthus dux Atheniensium, cùm provocatus à rege hostium Xantho Bœotio, descendisset ad pugnam, ut primùm cominus stetit, Iniquè (inquit) Xanthe, & contra pactum facis, adversus solum enim cum altero processisti: cumque admiratus ille quisnam se comitaretur, respexisset, aversum uno ictu confecit.

Iphicrates Atheniensis ad Cherronesum, cùm sciret Lacedæmoniorum ducem Anaxibium, exercitum pedestri itinere ducere, firmissimam manum militum eduxit è navibus, & in insidiis collocavit: naves autem omnium tanquam onustas milite, palàm transnavigare jussit: ita securos & nihil expectantes Lacedæmonios, à tergo ingressus itinere oppressit, fuditque.

Liburni, cùm vadosa loca obsedissent, capitibus tantùm eminentibus, fidem fecerunt hosti alti maris, ac triremem, quæ eos persequebatur, implicatam vado ceperunt.

Alcibiades dux Atheniensium, in Hellesponto adversus Numidarum & Lacedęmoniorum ducem, cùm amplum exercitum plures naves haberet, nocte expositis in terram quibusdam militum suorum, parte quoque navium post quædam promontoria occultata, ipse cum paucis profectus, ita ut contemtu sui hostem invitaret, eundem insequentem fugit, donec in præparatas insidias induceret: aversum deinde, & egredientem in terram, per eos, quos adhoc ipsum exposuerat, cecìdit.

Idem

Idem navali prœlio decertaturus, constituit malos quosdam in promontorio, præcepitque his, quos ibi relinquebat, ut cùm prœlium commissum sensissent, panderent vela. Quo facto consequutus est, ut hostes aliam classem in auxilium supervenire ei arbitrati, verterentur.

Memnon Rhodius, navali prœlio cùm haberet 200. navium classem, & hostium naves elicere ad prœlium vellet, ita ordinavit suos, ut paucarum navium malos erigerent, easque primas agi juberent: hostes autem procul conspicati numerum arborum, & ex eo navium quoque conjectantes, obtulerunt se certamini, & à pluribus occupati superatique sunt.

Timotheus dux Atheniensium, adversus Lacedæmonios navali acie decertaturus, cùm instructa classis eorum ad pugnandum processisset, ex velocissimis navibus viginti præmisit, quæ omni arte varioque flexu eluderent hostem, ut primum sensit, deinde minus agiliter moveri adversam partem progressos prælassatos facilè superavit.

CAP. VI.

De emittendo hoste, ne clausus prœlium ex desperatione redintegret.

GAllos, eo prœlio quod Camilli ductu gestum est, desiderantes navigia, quibus Tiberim transirent, Senatus censuit transvehendos, & commeatibus quoque per-

persequendos. Ejusdem generis hominibus postea per Pomptinum agrum fugientibus via data est, quæ Gallica appellatur.

L. Martius eques Romanus, cui duobus Scipionibus occisis, exercitus imperium detulit, cùm circumventi ab eo Pœni, ne inulti morerentur, acriùs pugnarent, laxatis manipulis, & concesso fugæ spacio, dissipatos sine periculo suorum trucidavit.

C. Cæsar Germanos inclusos, ex desperatione fortiùs pugnantes, emitti jussit: fugientesque aggressus est.

Hannibal, cum ad Thrasymenum inclusi Germani acerrimè pugnarent, deductis ordinibus fecit eis abeundi potestatem, euntesque sine suorum sanguine stravit.

Antigonus rex Macedonum Ætolis, qui in obsidionem ab eo compulsi, fame urgebantur, statuerantque eruptione facta commori, viam fugæ dedit, atque ita infracto impetu eorum, insecutos, aversos cecidit.

Agesilaus Lacedæmonius, adversus Thebanos cùm acie confligeret, intellexissetque, hostes locorum conditione clausos, ob desperationem fortiùs dimicare: laxatis suorum ordinibus, apertaque Thebanis ad evadendum via, rursus in abeuntes contraxit aciem, & sine jactura suorum cecidit aversos.

Cneus Manlius Cos. cùm ex acie reversus capta ab Hetruscis Romana castra invenisset, omnibus portis statione circundatis, inclusos hostes in eam rabiem efferavit, ut ipse in prælio caderet. Quod ut ani-

madverterunt legati ejus ab una parte remota ſtatione, exitum Hetruſcis dederunt, & effuſos perſecuti, occurrente altero conſule Fabio, ceciderunt.

Themiſtocles victo Xerxe, volentes ſuos pontem rumpere prohibuit, cum docuiſſet potius eſſe, eum expelli ex Europa, quàm cogi ex deſperatione pugnare.

Idem miſit ad eum, qui indicaret, in quo periculo eſſet, niſi fugam maturaret.

Pyrrhus Epirotarum rex, cum quandam civitatem cepiſſet, clauſiſque portis ex ultima neceſſitate fortiter dimicantes eos, qui incluſi erant, animadvertiſſet; locum illis ad fugam dedit. Idem inter cætera præcepta imperatoria memoriæ tradidit, non eſſe pertinaciter inſtandum hoſti fugienti: non ſolum, ne fortius ex neceſſitate reſiſteret; ſed ut poſtea quoque facilius acie cederet, ratus non uſque ad perniciem fugientibus inſtaturos victores.

CAP. VII.

De diſſimulandis adverſis.

TUllus Hoſtilius rex Romanorum, commiſſo adverſus Vejentes prœlio, cum Albani deſerto exercitu Romanorum, proximos peterent tumulos, eaque res turbaſſet noſtrorum animos, clarè pronuntiavit, juſſu ſuo Albanos id feciſſe, ut hoſtem circumveniret. Quæ res & terrorem Vejentibus, & Romanis fiduciam attulit, remque inclinatam conſilio reſtituit.

Lucius

gnari, celatis & hostibus & militibus prœlium finiit, ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu opem tulit suis.

Hanibalem venientem in Italiam tria millia carpentariorum reliquerunt, quo ille exemplo, ne & cæteri moverentur, edixit à se esse dimissos, & insuper in fidem ejus rei, paucos levissimæ operæ domum remisit.

L. Lucullus, cùm animadvertisset Macedonas equites, quos in auxilio habebat, subito consensu ad hostem transfugere, signa canere jussit, & turmas, quæ eos sequerentur, immisit, hostis committi prœlium ratus, transfugientes telis excepit Macedones, qui cùm viderent, neque recipi se ab adversariis, & premi ab his, quos deserebant, necessariò ad justum prœlium conversi hostem invaserunt.

Datames dux Persarum, adversus Authofradatem in Cappadocia, cùm partem equitum suorum transfugere comperisset, ceteros omnes venire secum jussit, assecutusque transfugas collaudavit, quòd eum alacriter præcessissent, hortatusque est eos etiam, ut fortiter hostem adorirentur: pudor transfugis attulit pœnitentiam, & consilium suum (quia non putabant deprehensum) mutaverunt.

T. Quintius Capitolinus Cos. cedentibus Romanis ementitus est in altero cornu hostes fugatos, & ita confirmatis suis victoriam retulit.

Cnæus Manlius, adversus Hetruscos,

vulnerato collega Fabio, qui ſiniſtrum cornu ducebat, & ob id parte cedente, quòd etiam occiſum crederent conſulem, cùm turmis equitum occurrit, clamitans & collegam vivere, & ſe dextro cornu viciſſe. Qua conſtantia redintegratis animis ſuorum vicit. Marius adverſus Cimbros & Theutonos, cùm metatores ejus per imprudentiam ita caſtris locum cepiſſent, ut ſub poteſtate Barbarorum eſſet aqua, flagitantibus eam ſuis, digito hoſtem oſtendens, Illinc (inquit) petenda eſt. Quo inſtinctu aſſecutus eſt, ut protinus Barbari tollerentur.

T. Labienus poſt Pharſalicam pugnam, cùm victis partibus Dyrrhachium refugiſſet, miſcuit vera falſis, & non celato exitu pugnæ, æquatam partium fortunam, gravi vulnere Cæſaris finxit, & hac aſſimulatione reliquis Pompejanarum partium fiduciam fecit.

M. Cato, cùm Ambraciam, eo tempore, quo ſociæ naves ab Ætolis oppugnabantur, imprudens uno lembo appuliſſet, quanquam nihil ſecum præſidii haberet, cœpit ſignum voce geſtuque dare, quo videretur ſubſequentes ſuorum naves vocare: eaque aſſeveratione hoſtem terruit, tanquam planè appropinquarent, qui quaſi è proximo citabantur. Ætoli, ne adventu Romanę claſſis opprimerentur, reliquerunt oppugnationem.

CAP.

CAP. VIII.

De constituenda per constantiam acie.

SErvius Tullius adolescens, prœlio quo Tarquinius rex, adversus Sabinos conflixit, signiferis segniùs dimicantibus, raptum signum in hostem misit, cujus recipiendi gratia Romani ita ardenter pugnaverunt, ut & signum & victoriam retulerint.

Furius Agrippa Cos. cedente cornu, signum militare ereptum signifero, in hostes Hernicos & Equos misit: quo facto ejus prœlium restitutum est. Summa enim alacritate Romani ad recipiendum signum incubuerunt.

T. Quintius Capitolinus Cos. signum in hostes Phaliscos ejecit, militesque id repetere jussit.

M. Furius Camillus Tr. Mil. consulari potestate, cunctante exercitu, arreptum manu signiferum in hostes Volscos & Latinos traxit, cæteros puduit non sequi.

Salvius Pelignus, bello Persico idem fecit.

Qu. Furius, averso exercitu, cùm occurrisset, affirmavit non recepturum se in castra quenquam nisi victorem, reductisque in aciem, victoria potitus est.

Scipio apud Numantiam, cùm aversum suum videret exercitum, pronuntiavit sibi pro hoste futurum, quisquis in castra redisset.

Sinilius Priscus dictator, cùm signa legionum ferri in hostes Phaliscos jussisset, signiferum cunctantem occidi imperavit,

quo exemplo perterriti hostem invaserunt.

Cossus Cornelius, magister equitum adversus Fidenates idem fecit.

Tarquinius, adversus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis, concitatisque equis procurrere & perrumpere aciem jussit.

Marcus Attilius Consul bello Samnitico, ex acie refugientibus in castra militibus aciem suorum opposuit, affirmans secum & cum bonis civibus dimicaturos eos, nisi cum hostibus maluissent, ea ratione universos in aciem reduxit.

L. Sylla, cedentibus jam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, stricto gladio in primam aciem procurrit, appellansque milites dixit; Si quis quæsisset, ubi Imperatorem reliquissent, responderent pugnantem in Bœotia, cujus rei pudore universi eum secuti sunt.

Divus Julius ad Mundam suis referentibus pedem, equum suum abduci à conspectu suo jussit, & in primam aciem pedes prosiliit: milites dum destituere Imperatorem erubescunt, redintegrarunt prœlium.

Philippus veritus, ne impetum Scytharum sui non sustinerent, fidelissimos equitum à tergo posuit, præcepitque, ne quem commilitonum ex acie fugere paterentur, perseverantius abeuntes trucidarent. Qua denuntiatione cùm effecisset, ut etiam timidissimi mallent ab hostibus quam à suis interfici, victoriam acquisivit.

Cap.

CAP. IX.

De his, quæ post prælium fiunt, si res prosperè cesserint, & de confirmandis reliquiis belli.

C. Marius, victis prœlio Teutonis, reliquias eorum (quia nox circumvenerat) circum sedens, sublatis subinde clamoribus, per paucos suorum territavit, insomnemque hostem detinuit, ex eo consecutus, ut postero die irrequietum faciliùs debellaret.

Claudius Nero, victis Pœnis, quos Hasdrubale duce in Italiam ex Hispania trajicientes exceperat, caput Hasdrubalis in castra Hannibalis ejecit: quo factum est, ut & Hannibal luctu (nam frater occisus erat) & exercitus desperatione adventantis præsidii affligeretur.

Lucius Sylla his, qui Præneste obsidebantur, occisorum in prœlio ducum capita hastis præfixa ostendit, atque ita obstinatorum pervicaciam fregit.

Arminius dux Germanorum, capita eorum, quos occiderat, similiter præfixa, ad vallum hostium admoveri jussit.

Domitius Corbulo, cùm Tygranocertam obsideret, & Armenii pertinaciter viderentur toleraturi obsidionem, in quendam ex Megistanis, quos ceperat, animadvertit, caputque ejus balista excussum, intra munimenta hostium misit: id fortè decidit in medium concilium, quod tum cùm maximè habebant Barbari, ad cujus conspe-

ctum velut ostento consternati ad deditionem festinaverunt.

Hermocrates Syracusanus, superatis acie Carthaginensibus, veritus, ne captivi, quorum ingentem manum in potestatem redegerat, parum diligenter custodirentur, quia eventus dimicationis in epulas, & securitatem compellere victores poterat, finxit proxima nocte equitatum hostilem venturum; qua expectatione assecutus est, ut solito attentiùs vigiliæ agerentur.

Idem rebus prospere gestis, & ob id resolutis suis in nimiam securitatem, somnoque & mero pressis, in castra transfugam misit, qui præmoneret se fuga elapsum: dispositas enim ubique à Syracusanis insidias, quarum metu recepit aciem. Illi cùm adventarent, persecuti, in fossas deciderunt, & eo modo victi sunt.

CAP. X.

Si res durius cesserit, de adversis emendandis.

TItus Didius in Hispania, cùm acerrimo prœlio conflixisset, quod nox diremerat, magno numero utrinque cæso, complura suorum corpora atra nocte sepelienda curavit. Hispani postero die ad simile officium progressi, quia plures ex ipsorum numero, quàm ex Romanis cæsos repererant, victos se esse secundum eam dinumerationem argumentati, ad conditiones Imperatoris descenderunt.

T. Mar-

T. Martius eques Romanus, qui reliquiis exercitus duorum Scipionum præfuit, cùm in propinquo bina castra Pœnorum paucis millibus passuum distarent, cohortatus milites, proxima castra intempesta nocte adortus est: cùm hostem victoriæ fiducia incompositum aggressus, ne nuntios quidem cladis reliquisset, brevissimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei gestæ prægressus, altera eorundem castra invasit. Ita bis simili usus eventu deletis ubique Pœnis, amissas populo Rom. Hispanias restituit.

CAP. XI.

De dubiorum animis in fide retinendis.

P Valerius Epidauri, timens oppidanorum perfidiam, quia parum præsidii habebat, gymnicos ludos procul ab urbe apparavit. Quò cùm omnis ferè multitudo spectandi caussa exisset, clausit portas, nec in eas antea admisit Epidaurios, quàm obsides à principibus acciperet.

Cn. Pompejus, cùm suspectos haberet Catinenses, & vereretur, ne præsidium non reciperent, petiit ab eis, ut ægros interim apud se refici paterentur: fortissimis deinde, habitu languentium missis, civitatem occupavit continuitque.

Alexander, devicta perdomitaque Thracia petens Asiam, veritus ne post ipsius discessum sumerent arma, reges eorum, præfectosque, & omnes, quibus videbatur in-

esse cura detractæ libertatis, secum velut honoris caussa traxit: ignobilibus autem relictis, plebejos præfecit: consecutus uti principes beneficiis ejus obstricti, nihil novare vellent: plebs verò ne posset quidem spoliata principibus.

Antipater conspecto priore Neciorum exercitu (qui audita morte Alexandri ad infestandum imperium ejus confluxerant) dissimulans se scire qua mente venissent, gratias his egit, quòd ad auxilium ferendum Alexandro adversus Lacedæmonios convenissent; adjecitque id se regi scripturum. Cæterùm ipsos, quia sibi opera eorum in præsentia non esset necessaria, abirent domos, hortatus est; & hac asseveratione periculum, quod ex novitate rerum imminebat, discussit.

Scipio Aphricanus in Hispania, cùm inter captivas eximiæ formæ virgo aliàs, & nobilis, ad eum perducta esset, omniumque oculos in se converteret, summa custodia habitam, sponso nomine Lucejo reddidit: insuperque aurum, quod parentes ejus redempturi captivam domum Scipionis attulerant, eidem sponso pro nuptiali munere dedit: qua multiplici magnificentia universa gens victa imperio populi Romani accessit.

Alexandrum quoque Macedonem traditum est, eximiæ pulchritudinis virgini captivæ, cùm finitimæ gentis principi fuisset desponsata, summa abstinentia ita pepercisse, ut illam ne aspexerit quidem. Qua

mox

mox ad ſponſum remiſſa, univerſæ gentis, per hoc beneficium, animos conciliavit ſibi.

Imperator Cæſar Auguſtus Germanicus, eo bello, quo victis hoſtibus cognomen Germanici meruit, cùm in finibus Ubiorum caſtella poneret, pro fructibus eorum locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium ſolvi juſſit, atque ea juſtitiæ fama omnium fidem aſtrinxit.

CAP. XII.

Quæ facienda ſint pro caſtris, ſi ſatis fiduciæ in præſentibus copiis non habeamus.

TItus Quintius Coſ. cùm Volſci caſtra ejus aggreſſuri forent, cohortem tantummodò in ſtatione detinuit, reliquum exercitum ad quieſcendum dimiſit, æneatoribus præcepit, ut vallum inſidentes equis circumirent, concinerentque. Qua facie & ſimulatione cùm & propulſaſſet, & detinuiſſet per totam noctem hoſtes, ad lucis exortum feſſos vigilia, repentè facta eruptione, facilè ſuperavit.

Quintus Sertorius in Hiſpania hoſtium equitatui maximè impar, qui uſque ad ipſas munitiones nimia fiducia ſuccedebat, nocte ſcrobes aperuit, & ante eas aciem direxit: cùm demum turmales ſecundum conſuetudinem redire vellent, pronuntiavit compeʼriſſe inſidias ſe ab hoſtibus diſpoſitas: idcirco ne diſcederent à ſignis néve laxarent agmen. Quod cum ſolvere ex diſciplina feciſſet, exceptus fortè veris inſidiis, quia

prædixerat, interritos milites habuit.

Chares dux Atheniensium, cum expectaret auxilia, & vereretur, ne interea contemptu præsentis paucitatis hostes castra ejus oppugnarent, complures ex iis, quos habebat, per adversam partem nocte missos, jussit, quà præcipuè conspicui forent hostibus, redire in castra, & accedentium novarum virium speciem præbere; atque ita simulatis auxiliis tutatus est, donec instrueretur expectatis.

Iphicrates Atheniensis, cum campestribus locis castra haberet, explorassetque Thraces ex collibus, per quos unus erat descensus, nocte ad diripienda castra venturos; clàm duxit exercitum, & in utroque viæ latere, per quam transituri erant Thraces, distributum collocavit: hostemque decurrentem in castra, in quibus multi ignes per paucorum curam instituti, speciem manentis ibi multitudinis servabant, à lateribus adortus oppressit.

CAP. XIII.

De effugiendo.

GAlli pugnaturi cum Attalo, aurum omne & argentum certis custodibus tradiderunt, quibus si acie fusi essent parceretur, quò faciliùs colligenda præda hostem impeditum effugerent.

Triphon Syriæ rex victus, per totum iter fugiens, pecuniam sparsit: eaque sectantes

ſtantes Antiochi equites moratus, effugit.

Quintus Sertorius pulſus acie à Quinto Metello Pio, ne fugam quidem ſibi tutam arbitratus, milites diſperſos abire juſſit, admonitos in quem locum vellet convenire.

Viriatus dux Luſitanorum copias noſtras, locorumque iniquitatem evaſit eadem, qua Sertorius ratione, ſparſo exercitu, deinde recollecto.

Horatius Cocles urgente Porſennæ exercitu juſſit ſuos per pontem redire in urbem, eumque (ne caſu ſequeretur hoſtis) intercidere. Quod dum efficitur, in capite ejus propugnator ipſe inſequentes detinuit. Audito denique fragore pontis abrupti, dejecit ſe in alveum; eumque in armis, & vulneribus oneratus tranavit.

Afranius in Hiſpania ad Ilerdam, cùm Cæſarem fugeret, inſtante eo caſtra poſuit: cùm idem Cæſar feciſſet, & pabulatum ſuos dimiſiſſet, ille ſignum repentè itineri dedit.

Antonius, cùm ex Parthis ſibi inſtantibus reciperet exercitum, & quoties prima luce moveret, toties urgentibus Barbarorum ſagittis infeſtaretur, abeuntium agmen in quintam horam continuit: ſuiſque fidem conſtantiorem fecit: qua perſuaſione digreſſis inde Parthis, juſtum iter reliquo die ſine interpellatione confecit.

Philippus in Epiro victus, ne fugientem eum Romani premerent, inducias ad ſepeliendum eos, qui cæſi erant, impetravit; & ob id remiſſioribus cuſtodibus evaſit.

Pu-

Publius Cl. navali prœlio superatus à Pœnis, cùm per hostium præsidia necesse haberet erumpere, reliquas viginti naves tanquam victrices jussit ornari, atque ita Pœnis existimantibus superiores fuisse acie nostros, terribilis excessit.

Pœni classe superati, quia instantem avertere Romanum studebant, simulaverunt, in vada naves suas incidisse, hærentesque imitati, effecerunt ut victor eorum timens casum, spatium ad evadendum daret.

Comminius Atrebas, cum victus à D. Julio ex Gallia in Britanniam fugeret, & fortè ad Oceanum secundo vento quidem, sed æstu recedente venisset, quamvis naves in siccis littoribus hærerent, pandi nihilominus vela jussit. Quæ cum persequens eum Cæsar ex longinquo tumentia, & flatu plena vidisset, ratus prospero sibi eripi cursu, recessit.

SEXTI

SEXTI JULII FRONTINI VIRI CONSULARIS, STRATEGEMATΩN LIBRI TERTII

Præfatio.

SI Priores libri responderunt titulis suis, & lectorem hucusque cum attentione perduxerunt, edam nunc circa oppugnationes urbium defensionesque strategemata: nec morabor ulla prælocutione, prius traditurus, quæ oppugnandis urbibus usui sunt, tum quæ obsessos instruere possint: depositis autem operibus & machinamentis, quorum expleta jampridem inventione, nullam video ultra artium materiam: has circa expugnationem species strategematωn fecimus.

CAP. I.

De repentino impetu.

T. Quintius Cos. victis acie Equis & Volscis, cum Antium oppidum expugnare statuisset, ad concionem vocato exercitu, exposuit quàm id necessarium & facile esset, si non differretur: eoque impetu, quem exhortatio concitaverat, aggressus est urbem.

M. Ca-

M. Cato animadvertit, in Hispania potiri se quodam oppido posse, si inopinantes invaderet: quatridui itaque iter, biduo per confragosa & deserta emensus, nihil tale metuentes, oppressit hostes: victoribus deinde suis caussam tam facilis eventus requirentibus, dixit: tum illos victoriam adeptos, cùm quatridui iter biduo arripuerunt.

CAP. II.

De fallendis iis, qui obsidentur.

DOmitius Calvinus, cùm obsideret Lucam oppidum Ligurum, situ non tantùm & operibus, verùm etiam propugnatorum præstantia tutum, circuiri muros frequenter omnibus copiis instituit, easdemque reducere in castra. Qua consuetudine inductis ita oppidanis, ut crederent exercitationis id gratia facere Romanum, & ob hoc nil ab eo conatu caventibus, morem illum obambulandi in subitum direxit impetum: occupatisque mœnibus expressit, ut seipsos dederent & oppidum.

C. Duillius Cos. subinde exercendo milites remigesque, consecutus est, ut securis Carthaginensibus usque in id tempus innoxiæ consuetudinis, subitò admota classe, murum occuparet.

Hannibal in Italia multas urbes cepit, cùm Romanorum habitu quosdam suorum ex longo belli usu Latinè quoque loquentes præmitteret.

Ar-

Arcades Messeniorum castellum obsidentes, factis quibusdam armis ad similitudinem hostilium, eo tempore quo successura alia præsidia his exploraverant, instructi eorum, qui expectabantur ornatu, admissique per hunc errorem, ut socii possessionem loci, strage hostium adepti sunt.

Cymon dux Atheniensium, in Caria insidiatus cuidam civitati, religiosum incolis templum Dianæ, lucumque qui extra muros erat, noctu improvisus incendit: effusisque oppidanis ad opem adversus ignes ferendam, vacuam defensoribus cepit urbem.

Alcibiades dux Atheniensium, cùm civitatem Agrigentinorum egregiè munitam obsideret, petito ab eis consilio, diu tanquam de rebus ad commune pertinentibus disseruit in theatro, ubi ex more Grecorum locus consultationi præbebatur: dumque consilii specie tenet multitudinem, Athenienses, quos ad id præparaverat, incustoditam urbem ceperunt.

Epaminundas Thebanus, in Arcadia diè festo effusè extra mœnia vagantibus hostium fœminis, plerosque ex militibus suis muliebri ornatu immiscuit: qua simulatione illi intra portas sub noctem recepti ceperunt oppidum, & suis aperuerunt.

Aristippus Lacedæmonius, festo die Tegeatarum, quo omnis multitudo ad celebrandum Minervæ sacrum, urbe egressa erat, jumenta saccis frumentariis palea refertis onusta, Tegeam misit, agentibus ea militi-

militibus, qui negotiatorum specie inobservati portas aperuerunt suis.

Antiochus in Cappadocia ex castello Suenda, quod obsidebat, jumenta frumentatum egressa intercepit: occisisque calonibus, eorundem vestitu milites suos, tanquam frumentum reportantes, submisit. Quo errore illi custodibus deceptis, castellum intraverunt, admiseruntque milites Antiochi.

Thebani, cùm portum Sycioniorum nulla vi redigere in potestatem suam possent, navem ingentem armatis compleverunt, exposita super merce, ut negotiatorum specie fallerent: ab ea deinde parte murorum, quæ longissimè remota erat, apparere paucos disposuerunt, cum quibus è nave quidam egressi inermes simulata rixa, occurrerunt: Sycioniis ad dirimendum id jurgium advocatis, Thebanæ naves & portum vacantem & urbem occupaverunt.

Thymarcus Ætolus occiso Charmade Ptolomæi regis præfecto, chlamyde interemti & galero ad Macedonicum ornatus est habitum: per hunc errorem pro Charmade in Samniorum portum receptus, occupavit.

CAP. III.

De eliciendis ad proditionem.

PApyrius Cursor Cos. apud Tarentum, Miloni, qui tum præsidio Epirotarum urbem

urbem obtinebat, salutem ipsi & popularibus, si per illum oppido potiretur, pollicitus est. Quibus præmiis ille corruptus, persuasit Tarentinis, ut se legatum ad consulem mitterent, à quo plena promissa ex pacto referens, in securitatem oppidanos resolvit, atque ita incustoditam urbem Cursori tradidit.

Marcellus, cùm Syracusanum quendam Sosistratum ad proditionem solicitasset, ex eo cognovit remissiores custodias fore die festo, quo Epicides præbiturus esset vini epularumque copiam: insidiatus igitur hilaritati, & quæ eam sequebatur socordiæ, munimenta conscendit, vigilibusque cæsis, aperuit exercitui Romano urbem nobilibus victoriis claram.

Tarquinius Superbus, cùm Gabios in deditionem accipere non posset, filium suum Sextum Tarquinium cęsum virgis ad hostem misit: is incusata patris sævitia persuasit Gabinis, ut odio suo adversus regem uterentur, & dux ad bellum electus tradidit patri Gabios.

Cyrus Persarum rex, suum comitem Zopyrum, explorata ejus fide, truncata de industria facie, ad hostes dimisit: ille assentante injuriarum fide, creditus inimicissimus Cyro, cùm hanc persuasionem adjuvaret, procurrendo propiùs quotiens acie decertaretur, & in eum tela dirigendo, commissam sibi Babyloniorum urbem tradidit Cyro.

Philippus oppido Samiorum exclusus,

 Apol-

Apollonio præfecto eorum, ad proditionem corrupto, persuasit, ut plaustrum lapide quadrato oneratum, in ipso aditu portę poneret, confestim deinde signo dato insequutus oppidanos, circa impedita portæ claustra, oppressit trepidantes.

Hannibal apud Tarentum, quæ à præsidio Romano, duce Livio tenebatur, Eoneum quendam Tarentinum, quem ad proditionem solicitaverat, ejusmodi fallacia instruxit, ut ille per caussam venandi noctu procederet, quasi id per hostem interdiu non liceret: egresso ipsi apros subministrabant, quos ille tanquam ex captura Livio offerret; idque cùm sæpius factum esset, & ideo minus observaretur, quadam nocte Hannibal venatorum habitu, Pœnos comitibus ejus immiscuit: qui cùm onusti venatione, quam ferebant, recepti essent à custodibus, protinus eos adorti occiderunt. Tunc fracta porta admissus cùm exercitu Hannibal omnes Romanos interfecit, exceptis his, qui in arcem profugerant.

Lysimachus rex Macedonum, cùm Ephesios oppugnaret, & illi in auxilio haberent Mandronem Archipiratam, qui plerumque oneratas præda naves Ephesum appellebat, corrupto ei ad proditionem, junxit fortissimos Macedonum, quos ille restrictis manibus pro captivis Ephesum introduceret: qui postea raptis ex arce armis urbem Lysimacho tradiderunt.

CAP.

CAP. IV.

Per quæ hostes ad inopiam redigantur.

FAbius Maximus vastatis Campanorum agris, ne quid eis ad fiduciam obsidionis superesset, recessit sementis tempore, ut frumentum quod reliquum habebant, in sationes conferrent: reversus deinde renata protrivit, & ad famem redactis potitus est.

Antigonus adversus Athenienses idem fecit.

Dionysius multis urbibus captis, cùm Rheginos aggredi vellet, qui copiis abundabant, simulavit pacem, petiitque ab eis, ut commeatus exercitui ipsius subministrarent: quod cùm impetrasset, exhausto oppidanorum frumento, aggressus urbem alimentis destitutam superavit.

Idem & adversus Himeræos fecisse dicitur.

Alexander oppugnaturus Leucadiam commeatibus abundantem, prius castella, quæ in confinio erant, cepit: omnesque ex his Leucadiam passus est confugere, ut alimenta inter multos celeriùs absumerentur.

Phalaris Agrigentinus, cùm quædam loca munitione tuta in Sicilia oppugnaret, simulato fœdere frumenta, quæ residua se habere dicebat, apud eos deposuit: deinde data opera, ut tectorum cameræ, in quibus id conferebatur, rescissæ pluviam reciperent, fiducia conditi commeatus,

proprio tritico abusos initio æstatis aggressus inopia compulit ad deditionem.

CAP. V.

Quemadmodùm persuadeatur obsidionem esse permansuram.

CLearchus Lacedæmonius exploratum habens Thracas omnia victui necessaria in montes comportasse, una quoque ope sustentari, quòd crederent eum commeatus inopia recessurum, per id tempus quo legatos eorum venturos opinabatur, aliquem ex captivis in conspectu jussit occidi, & membratim, tanquam alimenti caussa in contubernia distribuit. Thraces nihil non facturum perseverantiæ caussa eum credentes, qui tam detestabiles epulas sustinuisset experiri, in deditionem venerunt.

Tiberius Gracchus, Lusitanis dicentibus, in decem annos cibaria se habere, & ideo obsidionem non expavescere, Undecimo, inquit, anno vos capiam. Qua voce perterriti Lusitani, quanquam instructi commeatibus, statim se tradiderunt.

Aul. Torquato Græcam urbem oppugnanti, cùm diceretur, juventutem ibi studiosè jaculis & sagittis exerceri, Pluris eam, inquit, propediem vendam.

CAP.

CAP. VI.

De destructione præsidiorum hostium.

SCipio Hannibale in Aphricam reverso, cùm plura oppida, quæ ratio illi in potestatem redigenda dictabat, firmis præsidiis diversæ partis obtinerentur, subinde aliquam manum submittebat ad infestanda ea, novissimè etiam, tanquam direpturus civitates aderat, deinde simulato metu, refugiebat. Hannibal ratus veram esse ejus trepidationem, deductis undique præsidiis, tanquam de summa rerum dimicaturus, insequi cœpit: ita consecutus Scipio, quod petierat, nudatas propugnatoribus urbes, per Masinissam & Numidas cepit.

P. Cornelius Scipio intellecta difficultate expugnandi Delminium, quia omnium concursu defendebatur, aggredi alia oppida cœpit, & evocatis ad sua defendenda singulis, vacuatum auxiliis Delminium cepit.

Pyrrhus Epirotarum rex, adversus Illyrios, cùm civitatem, quæ caput gentis erat, redigere in potestatem suam vellet, ejus desperatione cæteras urbes petere cœpit: consecutusque est, ut hostes fiducia velut satis munitæ urbis ejus ad tutelam aliarum dilaberentur. Quo facto ipse rursus revocatis omnibus suis, vacuam eam defensoribus cepit.

Cornelius Rufinus Cos. cùm aliquanto tem-

tempore Crotonam oppidum frustra obsedisset, quod inexpugnabile faciebat assumpta in præsidia Lucanorum manus, simulavit se cœpto desistere: captivum deinde magno præmio solicitatum, misit Crotonam, qui (tanquam ex custodia effugisset) persuasit discessisse Romanos: id verum Crotonenses arbitrati, dimisere auxilia, destitutique propugnatoribus, inopinati, & invalidi capti sunt.

Mago dux Carthaginensium, victo Cn. Pisone, & in quadam turre circumsepto, suspicatus ventura ei subsidia, perfugam misit, qui persuaderet appropinquantibus, captum jam Pisonem: qua ratione deterritis eis, reliqua victoriæ consummavit.

Alcibiades in Sicilia, cùm Syracusanos capere vellet, ex Catanensibus, apud quos tum exercitum continebat, quendam exploratæ solertiæ submisit Syracusanis: is in publicum consilium introductus, persuasit, infestissimos esse Catanenses Atheniensibus, & si adjuvarentur à Syracusanis, futurum ut opprimerent eos, & Alcibiadem: qua re adducti Syracusani universis viribus Catanam petituri processerunt, relicta ipsorum urbe: quam à tergo adortus Alcibiades desolatam, ut speraverat, afflixit.

Cleonymus Atheniensis Trœzenios, qui præsidio Craterum tenebant, agressus, tela quædam (in quibus scriptum erat, venisse se ad liberandum eorum rempublicam) intra muros jecit: & eodem tempore captivos quosdam conciliatos sibi remisit, qui

Cra-

Craterum detrectarent. Per hoc consilium seditione intestina apud obsessos conciliata, admoto exercitu potitus est civitate.

CAP. VII.

De fluminum derivatione & vitatione aquarum.

PUblius Servilius Isauram oppidum flumine (ex quo hostes aquabantur) averso, ad deditionem siti compulit.

C. Cæsar in Gallia Caducorum civitatem amne cinctam, & fontibus abundantem, ad inopiam aquæ redegit, cùm fontes cuniculis avertisset, & fluminis usum per sagittarios arcuisset.

L. Metellus in Hispania citeriore, castra hostium in humili loco posita, fluvium ex superiore parte immisit: & subita inundatione turbatos, per dispositos in hoc ipsum insidiatores cecidit.

Alexander apud Babylonem, quæ media flumine Euphrate dividebatur, fossam pariter, & aggerem instituit, ut in usum ejus existimarent hostes egeri terram, atque ita subitò flumine averso, per alveum veterem (qui siccatus ingressum præbebat) urbem intravit.

Semiramis, adversus eosdem Babylonios eodem Euphrate averso, idem fecisse dicitur.

Clisthenes Sycionius ductum aquarum in oppidum Criseorum ferentem rupit: mox affectus siti restituit aquam elleboro corruptam, qua usos profluvio ventris decipiens, cepit.

CAP. VIII.

De injiciendo obsessis pavore.

PHilippus, cùm Trinassum castellum nulla vi capere posset, terram ante ipsos muros aggessit, simulavitque agi cuniculum: castellanique, quia subrutos se existimarant, dediderunt.

Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida simul oppugnaturus, non ita longo spatio distantia, quo tempore ad alterum exercitum admovebat, præcepit, ut ex composito ab aliis castris quatuor equites coronati, notabili alacritate velut victoriam annuntiantes, venirent: ad cujus simulationem curavit, ut silva, quæ in medio erat, incenderetur, præbitura speciem urbis ardentis: præterea quosdam captivorum habitu eodem jussit perduci. Qua asseveratione perterriti, qui obsidebantur, dum in parte jam se superatos existimarent, defecerunt.

Cyrus rex Persarum, incluso Sardibus Crœso, quà præruptus mons nullum aditum præstabat, ad mœnia malos exæquantes altitudinem jugi subrexit: quibus simulachra hominum armata Persici habitus imposuerat, noctuque eos monti admovit. Tum prima luce ex altera parte muros aggressus est, ubi orto sole simulachra illa, armatorum referentia habitum, refulserunt, oppidani captam urbem à tergo credentes, & hoc in fugam dilapsi victoriam hostibus concesserunt.

CAP.

CAP. IX.

De irruptione ex diversa parte quàm expectamus.

SCipio apud Carthaginem sub discessum æstus maritimi secutus Deum (ut dicebat) ducem, ad muros urbis accessit stagno, quà non expectabatur, irrupit.

Fabius Maximus Cunctatoris filius, apud Arpos præsidio Hannibalis occupatos, considerato situ urbis, sexcentos milites obscura nocte misit: qui per munitam eoque minus frequentatam oppidi partem scalis evecti in murum, portas revellerent: hi adjuti decidentium aquarum sono, qui operis strepitum obscurabat, jussa peragunt: ipse dato signo ab alia parte aggressus, cepit Arpos.

C. Marius, bello Jugurthino apud flumen Mulucham, cùm oppugnaret castellum in monte saxeo situm, quod una & angusta semita adibatur, cetera parte velut consulto præcipiti, nuntiato sibi per Ligurem quendam ex auxiliis gregalem militem, qui fortè aquatum progressus, dum per saxa montis cochleas legit, ad summum pervenerat, eripi posse castellum, paucos centuriones, quibus perfectissimos cùm velocissimis militibus æneatores immiscuerat, misit: capite pedibusque nudis, ut prospectus visusque per saxa facilior foret, scutis gladiisque à tergo aptatis, hi Ligure duce & telis & clavis, quibus in ascensu

ſu nitebantur adjuti, cùm ad poſteriora & ob id vacua defenſoribus caſtelli perveniſſent, concinere & tumultuari, ut præceptum erat, cœperunt: ad quod conſtitutum Marius conſtantiùs adhortatus ſuos, acriùs inſtare caſtellanis cœpit: quos ab imbelli multitudine ſuorum revocatos, tanquam capti à tergo eſſent, inſecutus caſtellum cepit.

Lucius Cornelius Coſ. complura Sardiniæ cepit oppida, dum firmiſſimas partes copiarum noctu exponit, quibus præcipiebat, ut deliteſcerent, opperirenturque tempus, quo ipſe noctu appelleret: occurrentibus deinde adventanti hoſtibus, & ab ipſo per ſimulationem fugæ longiùs ad perſequendum avocatis, illi in relictas ab eis urbes impetum facerent.

Pericles Athenienſium dux, cùm oppugnaret quandam civitatem magno conſenſu defendentium tutam, nocte ab ea parte murorum, quæ mari adjacebat, claſſicum cani, clamoremque attolli juſſit: hoſtes penetrari illac in oppidum rati, reliquerunt portas, per quas Pericles deſtitutas præſidio irrupit.

Alcibiades dux Athenienſium, Cyzicum oppugnandi ejus cauſſa nocte improviſus acceſſit: & diverſa parte mœnium cornicines canere juſſit: ſufficere propugnationi murorum poterant ad id latus, à quo ſolo ſe tentari putabant, cùm confluerent, quà non obſiſtebatur, muros tranſcendit.

Thraſybulus dux Mileſiorum, ut portum

Sycio-

Sycioniorum occuparet, à terra subinde oppidanos tentavit: & illò quò lacessebantur conversis hostibus, classe inexpectata portum cepit.

Philippus in obsidione cujusdam maritimæ urbis, binas naves procul à conspectu contabulavit, superstruxitque eis turres; aliis deinde turribus adortus à terra, domibus propugnatores distrinxit, turritas naves à mari applicuit, & quà non resistebatur, subiit muros.

Pericles Peloponesorum castellum oppugnaturus, in quod duo omnino erant accessus, alterum fossa interclusit, alterum munire instituit: castellani securiores ab altera parte facti, eam solam, quam muniri videbant, custodire cœperunt. Pericles, præparatis pontibus, injectisque super fossam, quà non cavebatur, subiit castellum.

Antiochus adversus Ephesios, Rhodiis quos in auxilio habebat præcepit, ut nocte portum cum magno strepitu invaderent: ad quam partem omni multitudine cum tumultu decurrente, nudatis defensore reliquis munitionibus ipse aggressus, ex adverso civitatem cepit.

CAP. X.

De insidiis, per quas eliciantur obsessi.

CAto in conspectu Lacetanorum, quos obsidebat, reliquis suorum submotis, Suessanos quosdam ex auxiliaribus, maxi-

mè imbelles, aggredi mœnia jussit: hos cùm facta irruptione Lacetani facilè avertissent, & fugientes avidò insecuti essent, illis quas occultaverat cohortibus, oppidum cepit.

Lucius Scipio in Sardinia, cujusdam civitatis per tumultum relicta oppugnatione quam instruxerat, speciem fugientis præstitit; in secutisque temerè oppidanis, per eos, quos in proximo occultaverat, oppidum invasit.

Hannibal, cùm obsideret civitatem Hymeram, castra sua capi de industria passus est, jussis recedere Pœnis, tanquam prævaleret hostis. Quo eventu Hymeræis ita deceptis, ut gaudio impulsi relicta urbe procurrerent ad Punicum vallum, Hannibal vacuam urbem, per eos, quos in insidiis ad hanc ipsam occasionem posuerat, cepit. Idem, ut Saguntinos eliceret, rara acie ad muros accedens, ad primam eruptionem oppidanorum simulata fuga cessit, interpositoque exercitu ab oppido interclusos hostes à suis, in medio trucidavit.

Himilco Carthaginensis, apud Agrigentum, juxta oppidum partem copiarum in insidiis posuit: præcepitque his, ut cùm processissent oppidani, ligna humida incenderent, deinde cum reliqua parte exercitus luce ad eliciendos hostes progressus, simulata fuga persequentes oppidanos longius cedendo protraxit: insidiatores prope mœnia imperatum ignem acervis subjecerunt, unde obortum contemplati fumum

Agri-

Agrigentini, incensam civitatem suam existimaverunt: defendendæque ejus gratia, dum trepidè recurrunt, obviis eis qui insidiati juxta muros erant, & à tergo instantibus, quos persecuti fuerant, in medio trucidati sunt.

Viriatus disposito per occulta milite, paucos misit, qui abigerent pecora Segobrigensium, ad quæ illi vindicanda, cùm frequentes procurrissent, simulantesque fugam prædatores persequerentur, deducti in insidias, cæsique sunt.

Scordissi equites, cum Heracleæ duarum partium præsidio præpositus esset Lucullus, pecora abigere simulantes, provocarunt eruptionem: fugam deinde mentiti, sequentem Lucullum in insidias deduxerunt, & octingentos cum eo milites occiderunt.

Chares dux Atheniensium, civitatem aggressurus littori appositam, post quædam promontoria occultè habita classe, è navibus velocissimam præter hostilia præsidia ire jussit: qua visa, cùm omnia navigia, quæ pro custodia portus agebantur, ad persequendam evolassent, Chares in indefensum portum cum reliqua classe invectus, etiam civitatem occupavit.

Barca dux Pœnorum, in Sicilia Lilybæum nostris terra marique obsidentibus, partem classis suæ procul armatam jussit ostendi: ad ejus conspectum cùm evolassent nostri, ipse reliquis, quas in occulto tenuerat, navibus, Lilybæi portum occupavit.

CAP.

CAP. XI.

De ſimulatione regreſſus.

PHormion dux Athenienſium, cùm depopulatus eſſet agros Chalcidenſium, legatis eorum de ea re querentibus benignè reſpondit: & nocte qua dimiſſurus illos erat, finxit literas ſibi ſuperveniſſe civium ſuorum, propter quas redeundum haberet, ac paulum regreſſus dimiſit legatos. His omnia tuta & abiſſe Phormionem renuntiantibus, Chalcidenſes ſpe & oblatæ humanitatis, & abducti exercitus, remiſſa urbis cuſtodia, cùm confeſtim Phormion revertiſſet, prohibere inexpectatam vim non potuerunt.

Ageſilaus dux Lacedæmoniorum, cùm Phocenſes obſideret, & intellexiſſet eos, qui tunc præſidio illis erant, jam gravari belli incommodo, paululum regreſſus tanquam ad alios actus, liberam occaſionem recedendi his dedit: non multò pòſt milite reducto, deſtitutos Phocenſes ſuperavit.

Alcibiades adverſus Byzantios, qui ſe mœnibus continebant, inſidias diſpoſuit, & ſimulato regreſſu, incautos eos oppreſſit.

Viriatus, cùm tridui iter diſcedens confeciſſet, idem illud uno die remenſus, ſecuros Segobrigenſes & ſacrificio tum cùm maximè occupatos oppreſſit.

Epaminundas apud Mantinæam, cum Lacedæmonios in ſubſidium hoſti veniſſe animad-

animadverteret ratus posse Lacedæmonem occupari, si clàm illò profectus esset, nocte crebros ignes fieri jussit, ut specie remanendi occultaret profectionem: sed à transfuga proditus, assecuto exercitu Lacedæmoniorum, itinere quidem, quo Spartam petebat, destitit: idem tamen consilium convertit ad Mantinienses; æquè enim ignibus factis Lacedæmonios, quasi maneret frustratus, per quadraginta millia passuum Mantinæam revertitur, eamque auxilio destitutam occupavit.

CAP. XII.

Ex contrario circa tutelam obsessorum, de exercitanda cura suorum.

ALcibiades Atheniensis, civitate sua à Lacedæmoniis obsessa, veritus negligentiam vigilum, denuntiavit his, qui in stationibus erant, ut observarent lumen, quod nocte ostensurus esset ex arce, & ad conspectum ejus ipsi quoque lumina attollerent. In quo munere qui cessasset, poenam passurum: dum solicitè expectatur signum ducis, pervigilatum ab omnibus, & suspectæ noctis periculum evitatum est.

Iphicrates dux Atheniensium, cùm præsidio Corinthum teneret, & sub adventum hostium ipse vigilias circumiret, vigilem quem dormientem viderat, transfixit cuspide: quod factum quibusdam, tanquam sævum increpantibus, Qualem inveni, inquit, talem reliqui.

Epa-

Epaminundas Thebanus idem fecisse dicitur.

CAP. XIII.

De emittendo & recipiendo nuntio.

ROmani obsessi in Capitolio ad Camillum ab exilio implorandum miserunt Pontium Cominum, qui ut stationes Gallorum falleret, per saxa Tarpeja dimissus, transnato Tyberi Vejos pervenit, & perpetrata legatione similiter ad suos rediit.

Campani diligenter Romanis, à quibus obsessi erant, custodias agentibus, quendam pro transfuga subornatum miserunt, qui occultatam balteo epistolam inventa effugiendi occasione ad Pœnos pertulit.

Venatione quoque & pecoribus quidam insuerunt literas, membranis mandatas.

Aliqui & jumentum in adversam partem insulserunt, dum stationes transeunt. Nonnulli interiora vaginarum inscripserunt.

L. Lucullus Cyzicenos obsessos à Mithridate, ut certiores adventus sui faceret, cùm præsidiis hostium teneretur introitus urbis, qui unus & angustus ponte modico insulam continenti jungit, militem è suis sciolum nandi, & nauticæ artis peritum, jussit insidentem duobus inflatis utribus, literas insutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter se distantibus commiserat, ire septem millium passuum trajectum. Quod ita peritè gregalis fecit, ut cruribus velu gubernaculis dimissis cursum diri-

dirigeret, & procul visentes, qui in statione erant, marinę specie beluæ deciperet.

Hircius Cos. ad Decimum Brutum, qui Mutinæ ab Antonio obsidebatur, literas subinde misit plumbo scriptas, quibus ad brachium religatis, milites Scultellam amnem transnabant.

Idem columbis (quas inclusas antè tenebris & fame affecerat) epistolas, seta ad collum religabat, easque à propinquo inquantum poterat mœnibus loco emittebat: illæ lucis cibique avidæ, altissima ædificiorum petentes excipiebantur à Bruto, qui eo modo de omnibus rebus certior fiebat: utique postquam disposito quibusdam locis cibo columbas illuc devolare instituerat.

CAP. XIV.

De introducendis auxiliis & commeatibus suggerendis.

BEllo civili, cùm Ategua urbs in Hispania Pompejanarum partium obsideretur Maurus interrex, tanquam Cæsarianus Tribuni cornicularius vigiles quosdam excitavit, è quibus aliquos evitans, constantia fallaciæ suæ per medias Cęsaris copias præsidium Pompeji traduxit.

Hannibale obsidente Casilinam, Romani farinam doliis secunda aqua Vulturni fluminis demittebant, ut ab obsessis exciperetur, quibus cùm objecta per medium amnem cathena Hannibal obstitisset, nuces sparsere; quæ cùm aqua ferente ad oppi-

dum defluerent, eo commeatu sociorum necessitatem sustentaverunt.

Hircius Mutinensibus obsessis ab Antonio, salem, quo maximè indigebant, cuppis conditum, per amnem Saniturnum intromisit.

Idem pecora secunda aqua dimisit, quæ excepta sustentaverunt necessariorum inopiam.

CAP. XV.

Quemadmodum efficiatur, ut abundare videantur quæ deerunt.

ROmani, cùm à Gallis Capitolium obsideretur, in extrema jam fame panem in hostem jactaverunt: consecutique, ut abundare commeatibus viderentur, obsidionem, donec Camillus subveniret, toleraverunt.

Athenienses, adversus Lacedæmonios idem fecisse dicuntur.

Hi qui ab Hannibale Casilini obsidebantur, ad extremam famem pervenisse crediti, cùm etiam herbas alimentis eorum Hannibal sæpe arato loco, qui erat inter castra ipsius & mœnia, præriperet, semina in præparatum locum jecerunt: consecuti, ut habere viderentur, quo victum sustentarent usque ad satorum proventum.

Reliqui ex Variana clade, cùm obsiderentur, quia defici frumento videbantur, horrea tota nocte circumduxerunt: captivos deinde præcisis manibus dimiserunt: hi

hi circumsidentibus suis persuaserunt, ne spem maturæ expugnationis reponerent in fame Romanorum, quibus alimentorum ingens copia superesset.

Trhaces in arduo monte obsessi, in quem hostibus accessus non erat, collato viritim exiguo tritico, aut caseo paverunt pecora, & in hostium præsidia dimiserunt: quibus exceptis occisisque, cùm frumenti vestigia in visceribus eorum apparuissent, opinatus hostis magnam vim tritici superesse eis, qui inde etiam pecora pascerent, recessit ab obsidione.

Thrasybulus dux Milesiorum, cùm longa obsidione milites sui angerentur ab Aliatte, qui sperabat eos ad deditionem fame posse compelli, sub adventum legatorum Aliattis frumentum omne in forum compellere jussit: & conviviis sub id tempus instructis per totam urbem epulas præstitit: atque ita persuasit hosti superesse ipsis copias, quibus diuturnam sustinerent obsidionem.

CAP. XVI.

Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur.

CL. Marcellus cognito consilio Battei Nolani, qui corrumpere ad defectionem populares studebat, & Hannibali gratificabatur, quòd illius beneficio curatus inter Cannenses saucius, & ex captivitate remissus ad suos erat, quia interficere

eum (ne supplicio ejus reliquos concitaret Nolanos) non audebat, accersitum ad se allocutus est, dicens; fortissimum eum militem esse, quod antea ignorasset: hortatusque est, ut secum moraretur: & super verborum honorem, equo quoque donavit. Qua benignitate non illius tantùm fidem, sed etiam popularium, qui ex illo pendebant, sibi obligavit.

Hamilcar dux Pœnorum, cùm frequenter auxiliares Galli ad Romanos transirent, etiam ex consuetudine, ut socii exciperentur, sibi fidelissimos subornavit, ad simulandam transitionem, qui Romanos excipiendorum caussa eorum progressos ceciderunt. Quæ solertia Hamilcari non tantùm ad præsentem profuit successum, sed in posterum præstitit, ut Romanis veri quoque transfugæ forent suspecti.

Hanno Carthaginensium Imperator in Sicilia, cùm comperisset Gallorum mercenariorum circiter quatuor millia cōspirasse ad transfugiendum ad Romanos, quòd aliquot mensium mercedes non receperant, animadvertere autem in eos non auderet, metu seditionis, promisit prolationis injuriam liberalitate pensaturum: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum datis pollicitis, fidelissimum dispensatorem ad Otacilium Cos. misit: qui tanquam rationibus interversis transfugisset, nuntiavit, noctè proxima Gallorum quatuor millia, quæ prædatum forent missa, posse excipi. Otacilius nec statim credidit transfugæ, nec

tamen

tamen rem ſpernendam ratus, diſpoſuit in inſidiis lectiſſimam manum ſuorum: ab ea Galli excepti, dupliciter Hannonis conſilios ſatisfecerunt, & Romanos ceciderunt, & ipſi omnes interfecti ſunt.

Hannibal ſimili conſilio ſe à transfugis ultus eſt. Nam cùm aliquos ex militibus ſuis ſciret tranſfugiſſe proxima nocte, nec ignoraret, exploratores hoſtium in caſtris ſuis eſſe, palàm pronuntiavit, non debere transfugas vocari ſolertiſſimos milites, qui ipſius juſſu exierint ad excipienda hoſtium conſilia: auditis quæ pronuntiavit, retulerunt exploratores ad ſuos. Tum comprehenſi à Romanis transfugæ, & amputatis manibus remiſſi ſunt.

Diodorus, cùm præſidio Amphipolim tueretur, & duo millia Thracum ſuſpecta haberet, quæ videbantur urbem direptura, mentitus eſt paucas hoſtium naves proximo littori applicuiſſe, easque diripi poſſe. Qua ſpe ſimulatos Thraces emiſit, ac deinde clauſis portis non recepit.

CAP. XVII.

De eruptionibus.

ROmani, qui in præſidio Panormitanorum erant, veniente ad obſidionem Haſdrubale raros, ex induſtria in muris poſuerunt defenſores: quorum paucitate contemta, cùm incautus muris ſuccederet Haſdrubal, eruptione facta, ceciderunt eum.

Æmilius Paulus, universis Liguribus improvisò adortis castra ejus, simulato timore militem diu continuit; deinde fatigato jam hoste, à quatuor portis eruptione facta, stravit cepitque Ligures.

Velius præfectus Romanorum, arcem Tarentinorum tenens, misit ad Hasdrubalem legatos, uti abire sibi incolumi liceret: ea simulatione ad securitatem perductum hostem, eruptione facta cecìdit.

Cn. Pompejus circumsessos ad Dyrrhachium non tantùm obsidione liberavit suos, verùm etiam post eruptionem, quam opportuno & loco & tempore fecerat, Cæsarem ad castellum, quod duplici munitione instructum erat, avidè irrumpentem, exterior ipse circumfusus corona obligavit, ut ille inter eos, quos obsidebat, & eos qui extrà circumvenerant, medius, non leve periculum & detrimentum senserit.

Flavius Fimbria in Asia apud Hildinacum adversum filium Mithridatis brachiis à latere ductis, deinde fossa in fronte percussa, quietum in vallo militem tenuit, donec hostilis equitatus intraret angustias munimentorum, tunc eruptione facta sex millia eorum cecìdit.

C. Cæsar in Gallia deletis ab Ambiorige Titurii Sabini & Cottæ legatorum copiis, cùm à Q. Cicerone, qui & ipse oppugnabatur, certior factus, cum duabus legionibus adventaret; conversis hostibus metum simulavit, militesque in castris, quæ ampliora solito industria fecerat, tenuit:

Galli

Galli præsumta jam victoria, velut ad prędam castrorum tendentes; fossas implere, & vallum detrahere cœperunt: qua re prœlio aptatos, Cæsar emisso repentè undique milite trucidavit.

Titurius Sabinus, adversus Gallorum amplum exercitum continendo militem juxta munimenta præstitit eis suspicionem metuentis: cujus augendæ causa perfugam misit, qui affirmaret exercitum Romanum in desperatione esse, ac fugam cogitare: Barbari oblata victoriæ spe concitati, lignis sarmentisque se oneraverunt, quibus fossas complerent: ingentique cursu castra nostra in colle posita petiverunt, unde in eos Titurius universas immisit copias, multisque Gallorum cæsis plurimos in deditionem accepit.

Asculani oppugnaturo oppidum Pompejo, cùm paucos senes ægros in muris ostendissent, ob id securos Romanos eruptione facta fugaverunt.

Numantini obsessi, ne pro vallo quidem instruxerunt aciem, adeoque se continuerunt, ut Popilio Lænati fiducia fieret, scalis oppidum aggrediendi. Quo deinde suspicante insidias (quia ne tunc quidem obsistebatur) ac suos revocante, eruptione facta aversos, & descendentes adorti sunt.

CAP. XVIII.

De constantia obsessorum.

ROmani assidente mœnibus Hannibale ostentandæ fiduciæ gratia, supplementum exercitibus, quos in Hispania habebant, diversa porta miserunt.

Idem agrum, in quo castra Hannibal habebat, defuncto fortè domino, venalem ad id pretium licendo perduxerunt, quò is ager ante bellum venierat.

Hi dum ab Hannibale obsiderentur, & ipsi obsiderent Capuam, decreverunt, ne nisi capta ea, revocaretur inde exercitus.

SEXTI

SEXTI.

JULII FRONTINI

VIRI CONSULARIS,

STRATEGEMATΩN

LIBRI QUARTI

Præfatio.

Multa lectione conquisitis Strategematibus, & non exiguo scrupulo digestis, ut promissum trium librorum implerem, si modò implevi; in hoc exhibebo ea, quæ parum aptè descriptioni priorum ad speciem alligata subjici videbantur, & erant exempla potius strategicωn quàm strategemata. Quæ idcirco separavi, quia quamvis clara, diversæ tamen erant substantiæ: ne si qui fortè in aliqua ex his incidissent, similitudine indoctè prætermissa opinarentur: & sanè velut residua expedienda sunt, in quo sicut antea, & ipse ordinem per species servare conabor.

CAP. I.

De disciplina.

Publius Scipio ad Numantiam, corruptum superiorum ducum socordia exercitum correxit, dimisso ingenti lixarum numero, redactis ad munus quotidiana exerci-

ercitatione militibus; quibus cùm frequens injungeret iter, portare complurium dierum cibaria imperavit, ita ut frigora & imbres pati, vada fluminum pedibus trajicere assuesceret miles: exprobrante subinde Imperatore timiditatem & ignaviam, frangente delicatioris usus ac parum necessaria expeditioni vasa. Quod maximè nobiliter accidit C. Mevio tribuno, cui dixisse traditur Scipio, Mihi paulisper, tibi & Reipublicæ semper nequam eris.

Q. Metellus bello Jugurthino, similiter lapsam militum disciplinam pari severitate restituit, cùm insuper prohibuisset alia carne quàm assa elixave milites uti.

Pyrrhus delectori suo fertur dixisse, Tu grandes elige, ego eos fortes reddam.

Lucio Flacco & C. Varrone Coss. milites primo jurejurando facti sunt, antè enim sacramento tantummodò à tribunis rogabantur: ceterùm ipsi inter se conjurabant se fugæ atque formidinis causa non abituros: neque ex ordine recessuros, nisi teli petendi feriendive hostis aut civis servandi causa.

Scipio Aphricanus, cùm ornatum scutum elegantius cujusdam vidisset, dixit non se mirari, quòd tanta cura ornasset, in quo plus præsidii, quàm in gladio haberet.

Philippus, cùm primum exercitum constitueret, vehiculorum usum omnibus interdixit, equitibus non amplius quàm singulos calones habere permisit: peditibus autem denis singulos, qui molas & funes

fer-

ferrent in æstiva exeuntibus, triginta dierum farinam collo portare imperavit.

Cajus Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maximè exercitus agmen oneratur, vasa & cibaria militum in fasciculos aptata furcis imposuit, sub quibus & habile onus & facilis requies esset: unde & in proverbium tractum est, Muli Mariani.

Theagenes Atheniensis, cùm exercitum Megaram duceret, petentibus ordines respondit, ibi se daturum, dein clàm equites præmisit, eosque hostium specie impetum in socios retorquere jussit: quo facto quos tum habebat, tanquam ad hostium occursum præpararentur, permisit ita ordinare aciem, ut quo quis voluisset loco consisteret, & cùm inertissimus quisque retrò se dedisset, strenui autem in fronte prosiluissent, ut quemque invenerat stantem, ita ad ordines militiæ provexit.

Lysander Lacedæmonius, egressum via quendam castigabat: cui dicenti ad nullius rei rapinam se ab agmine recessisse, respondit, ne speciem quidem rapturi præbeas volo.

Antigonus, cùm suum filium divertisse audisset in ejus domum, cui tres filiæ insignes specie essent, Audio, inquit, fili, anguste habitare te; pluribus dominis domum possidentibus, hospitium laxius accipe: jussoque commigrare edixit, ne quis minor quinquaginta annos natus, hospitio matrisfamilias uteretur.

Q. Me-

Q. Metellus Cos. quamvis nulla lege impediretur, quin filium contubernalem perpetuum haberet, maluit tamen eum in ordine merere.

Publius Rutilius Cos. cùm secundum leges in contubernio suo filium posset habere, in legione militem fecit.

T. Scaurus filium, quòd in saltu Tridentino loco hostibus cesserat, in conspectum suum venire vetuit: adolescens verecundia ignominiæ pressus, mortem sibi conscivit.

Castra antiquitus Romani, ceteræque gentes passim per corpora cohortium velut mapalia constituere soliti erant, cùm solos urbium muros nosset antiquitas.

Pyrrhus Epirotarum rex, primus totum exercitum sub eodem vallo continere instituit. Romani deinde victo eo in campis Arusinis, circa urbem Statuentum castris ejus potiti, & ordinatione notata paulatim ad hanc usque metationem quæ nunc effecta est, pervenerunt.

P. Nasica in hybernis, quamvis classis usus non esset necessarius, ne tamen desidia miles corrumperetur, aut per otii licentiam sociis injuriam inferret, naves ædificare instituit.

M. Cato memoriæ tradidit, in furto comprehensis inter commilitones dextras esse præcisas: aut si lentius animadvertere voluissent in principes, sanguinem missum.

Clearchus dux Lacedæmoniorum exercitui dicebat, Imperatorem potius quàm hostem metui debere, significans eos, qui

in

in prœlio dubiam mortem timuissent, certum, si deseruissent, manere supplicium.

Appii Claudii sententia, senatus eos, qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & postea remissi erant, equites ad peditem redegit, pedites ad levem armaturam, omnibus extra vallum jussis tendere, donec bina hostium spolia singuli referrent.

Otacilius Crassus Cos. eos, qui ab Hannibale sub jugum missi redierant, tendere extra vallum jussit, ut immuniti assuescerent periculis, & adversus hostem audentiores fierent.

P. Cornelio Nasica, Decimo Junio Cos. qui exercitum deseruerant damnati, virgis cæsi publicè venierunt.

Domitius Corbulo in Armenia, duas alas & tres cohortes, quæ ad castellum initio hostibus cesserant, extra vallum jussit tendere, donec assiduo labore & prosperis excursionibus redimerent ignominiam.

Aurelius Cotta Cos. cùm ad opus equites necessitate cogente jussisset accedere, eorumque pars detrectasset imperium, questus apud censores, effecit, ut notarentur. A patribus deinde obtinuit, ne eis præterita æra procederent.

Tribuni quoque plebis de eadem re ad populum pertulerunt; omniumque consensu stabilita disciplina est.

Q. Metellus Macedonicus, in Hispania quinque cohortes, quæ hostibus cesserant, testamentum facere jussas, ad locum recuperandum remisit: minatus non nisi post victoriam receptum iri. P. Va-

P. Valerio consuli senatus præcepit exercitum ad Sirim victum ducere Serinum, ibique castra munire, & hiemem sub tentoriis exigere.

Senatus, cùm turpiter fugati ejus milites essent, decrevit, ne auxilia ei submitterentur, nisi captis ejus legionibus, quæ Punico bello militiam detrectaverant. At in Siciliam velut relegatis per septem annos hordeum ex senatusconsulto datum est.

L. Piso Titium præfectum cohortis, quòd loco fugitivis cesserat, cincto togæ præciso, soluta tunica, nudis pedibus in principiis quotidie stare, dum vigiles venirent, jussit, conviviisque & balneo abstinere.

Sylla cohortem & centuriones, quorum stationem hostis perruperat, galeatos & discinctos perstare in principiis jussit.

Domitius Corbulo in Armenia, Æmilio Rufo præfecto equitum, quia hostibus cesserat, & parum instructam armis alam habebat, vestimenta per lictorem scidit: eidemque, ut erat fœdato habitu, perstare in principiis, donec mitterentur, imperavit.

Attilius Regulus, cùm ex Samnio in Lucernam transgrederetur, exercitusq; ejus obviis hostibus aversus esset, opposita cohorte, jussit fugientes pro defectoribus cædi.

Cotta Cos. Sicilia, in Valerium Nobilem tribunum militum ex gente Valeria virgis animadverit.

Idem P. Aurelium sanguine sibi junctum, quem

quem obsidioni Lipararum ipse ad auspicia repetenda Messanam transiturus præfecerat, cùm agger incensus, & capta castra essent, virgis cæsum in numerum gregalium peditum referri, & muneribus fungi jussit.

Fulvius Flaccus Censor Fulvium fratrem suum, quia legionem, in qua tribunus militum erat, injussu consulis dimiserat à senatu movit.

M. Cato ab hostili littore, in quo per aliquot dies manserat, cùm tradito profectionis signo classem solvisset, & relictus è militibus quidam alta voce & gestu expostularet, uti tolleretur, circumacta ad littus universa classe comprehensum supplicio affici jussit; & quem occisuri per ignominiam hostes fuerant, exemplo potius impendit.

Appius Claudius ex his, qui loco cesserant, decimum quemque militem, sorte ductum, fuste percussit.

Fabius Rullus Cos. ex duabus legionibus, quæ loco cesserant, sorte ductos in conspectu militum securi percussit.

Aquirius ternos ex centuriis, quorum statio ab hoste perrupta erat, securi percussit.

M. Antonius, cùm agger ab hostibus incensus esset, ex his qui in opere fuerant, duarum cohortium militem decimavit, & in singulos ex his centuriones animadvertit, legatum cum ignominia dimisit, reliquis ex legione hordeum dari jussit.

In

In legionem, quæ Regium oppidum injussu ducis diruerat, animadversum est, ita ut quatuor millia tradita custodiæ necarentur. Præterea senatusconsulto cautum est, ne quem ex iis sepelire vel lugere fas esset.

L. Papyrius Cursor dictator Fabium Rutilium, magistrum equitum, quòd adversus edictum ejus, quamvis prosperè pugnaverat, virgis poposcit cæsum, securi percussurus: nec contentioni aut precibus militum concessit animadversionem, eumque profugientem Romam persecutus est: nec ibi quidem remisso prius supplicii metu, quàm ad genua ejus, & Fabius cum patre provolveretur, ac pariter senatus ac populus rogarent.

Manlius, cui Imperioso postea cognomen fuit, filium, quòd is contra edictum patris cum hoste pugnaverat, quamvis victorem, in conspectu exercitus virgis cæsum securi percussit.

Manlius filius, exercitu pro se adversus patrem seditionem parante, negavit tanti esse quenquam, ut propter illum disciplina corrumperetur, & obtinuit, ut ipsum puniri paterentur.

Q. Fabius Maximus transfugarum dexteras præcidit.

M. Curio Cos. bello Dardanico, circa Dirrhachium, cum ex quinque legionibus una, seditione facta, militiam detrectasset, secuturamque se temeritatem ducis in expeditionem asperam & insidiosam ne-

negasset, quatuor legiones eduxit armatas, & consistere omnibus, detectis armis velut in acie, jussit: post hæc seditiosam legionem inermem procedere, discinctamque in conspectu armati exercitus, stramenta coëgit secare: postero autem die similiter fossam discinctos milites facere, nullisque precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne signa ejus submitteret, nomenque aboleret, milites autem in supplementum ceterarum legionum distribueret.

Q. Fulvio, Appio Claudio Cos. milites ex pugna Cannensi in Siciliam à Senatu relegati postulaverunt à Cos. M. Marcello, ut in prœlium ducerentur, ille Senatum consuluit: senatus negavit sibi placere committi his Rempublicam, quam deseruissent: Marcello tamen permisit facere quod videretur, dum ne quis eorum munere vacaret, neve donaret, neve quod præmium ferret, aut in Italiam reportaretur, dum Pœni in ea fuissent.

M. Salinator consularis damnatus est à populo, quod prædam non æqualiter diviserat militibus.

Cùm ab Liguribus in prœlio Q. Petilius Cos. interfectus esset, decrevit senatus, uti ea legio, in cujus acie Cos. erat occisus, tota infrequens referretur; stipendium ei annuum non daretur, æraque rescinderentur.

CAP. II.

De effectu disciplinæ.

BRuti & Caſſii exercitus, memoriæ proditum eſt, bello civili cùm unà per Macedoniam iter facerent, priorque Brutus ad fluvium, in quo pontem jungi oportebat, perveniſſet, Caſſii tamen exercitum & in efficiendo ponte, & in tranſitu maturando præceſſiſſe: qui vigor diſciplinæ effecit, ne non ſolùm in operibus, verùm etiam in ſumma belli præſtarent Caſſiani Brutianis.

C. Marius, cùm facultatem eligendi exercitus haberet, ex duobus, qui ſub Rutilio, & qui ſub Metello, ac poſtea ſub ſeipſo meruerant, Rutilianum quendam minorem qui certioris diſciplinæ arbitrabatur, præoptavit.

Domitius Corbulo, duabus legionibus & pauciſſimis auxiliis diſciplina correcta Parthos ſuſtinuit.

Alexander Macedo quadraginta millibus hominum, jam inde à Philippo patre diſciplinæ aſſuefactis, orbem terrarum aggreſſus, innumeras hoſtium copias vicit.

Cyrus bello adverſus Perſas, quatuordecim millibus armatorum immenſas difficultates ſuperavit.

Epaminundas dux Thebanorum, quatuor millibus hominum, ex quibus quadringenti tantùm equites erant, Lacedæmoniorum exercitum vigintiquatuor millium pe-

peditum, equitum mille sexcentorum vicit.

A quatuordecim millibus Græcorum, qui numerus in auxiliis Cyri adversus Artaxerxem fuit, centum millia Barbarorum, prœlio superata sunt.

Eadem Græcorum 14. millia, prœlio amissis ducibus, reditus sui cura uni ex corpore suo Xenophonti Atheniensi demandata, per iniqua & incognita loca, incolumia reversa sunt.

Xerxes à trecentis Lacedæmoniorum ad Thermopylas vexatus, cùm vix eos confecisset, hoc se deceptum ajebat, quòd mulos quidem homines haberet, viros autem disciplinæ tenaces nullos.

CAP. III.

De continentia.

MArcum Catonem vino eodem, quo remiges, contentum esse traditur.

Fabricius, cùm Cyneas legatus Epirotarum grande pondus auri dono ei daret, non accepto eo, dixit, Malle se habentibus id imperare, quàm habere.

Attilius Regulus, cùm summis rebus præfuisset, adeò pauper fuit, ut se, conjugem, liberosque toleraret agello, qui colebatur per unum villicum, cujus audita morte, scripsit senatui de successore, destitutis rebus obitu servi necessariam esse præsentiam suam.

Cn. Scipio, post res prosperè gestas in

Hispania, in summa paupertate decessit, nec ea quidem relicta pecunia, quæ sufficeret in dotem filiarum, quas ob inopiam publicè dotavit senatus.

Idem præstiterunt Athenienses filiis Aristidis, post amplissimarum rerum administrationem, in maxima paupertate defuncti.

Epaminundas dux Thebanorum tantæ abstinentiæ fuit, ut in supellectili ejus, præter ahenum & veru unicum nihil inveniretur.

Hannibal surgere de nocte solitus, ante noctem non requiescebat, crepusculo demum ad cœnam vacabat: neque amplius, quàm duobus lectis discumbebatur apud eum.

Idem, cùm sub Hasdrubale Imperatore militare plerumque super nudam humum sagulo tectus, somnos capiebat.

Æmilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantem, accepto pane vesci solitum.

Idem & de Alexandro Macedone dicitur.

Masinissam, nonagesimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculum stantem, vel ambulantem capere solitum cibos legimus.

C. Curius, cùm victis ab eo Sabinis, ex Senatusconsulto ampliaretur ei modus agri, quem consummati milites accipiebant, gregalium portione contentus fuit: malum civem dicens, cui non esset id, quod ceteris satis.

Uni-

Universi quoque exercitus notabilis sæpè fuit continentia, ficuti ejus, qui sub M. Scauro meruit: namque memoriæ tradidit Scaurus, pomiferam arborem, quam in pede caftrorum fuerat complexa metatio, poftero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

Aufpiciis Imperatoris Cæfaris Domitiani Augufti, Germanico bello, quod Julius Civilis in Gallia moverat, Lingonum opulentiffima civitas, quæ ad Civilem defciverat, cùm adveniente exercitu Cæfaris populationem timeret, quod contra expectationem inviolata, nihil ex rebus fuis amiferat, ad obfequium redacta feptuaginta millia armatorum tradidit ei.

L. Mummius, qui Corintho capta non Italiam folùm, fed etiam provinciam tabulis ftatuisq; exornavit, adeò nihil ex tantis manubiis in fuum convertit, ut filiam ejus inopem fenatus ex publico dotaverit.

CAP. IV.

De juftitia.

CAmillo Phalifcos obfidenti, ludimagifter liberos Phalifcorum, tanquam ambulandi cauffa extra muram eductos, tradidit, dicens repetendis eis obfidibus neceffario civitatem imperata facturum. Camillus non folùm fprevit perfidiam, fed & reftrictis poft terga manibus magiftrum virgis agendum ad parentes tradidit pueris, adeptus beneficio victoriam, quam fraude

non

non concupierat. Nam Phalisci ob hanc justitiam sponte ei se dediderunt.

Ad Fabricium ducem Romanorum medicus Pyrrhi Epirotarum regis pervenit, pollicitusque est daturum se Pyrrho venenum, si merces sibi, in qua operæ pretium foret, constitueretur. Quo facinore Fabricius egere victoriam suam non arbitratus, regi medicum detexit: atque ea fide meruit, ad appetendam amicitiam Romanorum compelleret Pyrrhum.

CAP. V.

De constantia.

CN. Pompejus minantibus direpturos pecuniam militibus, quæ in triumpho ferretur, Servilio & Glaucia cohortantibus, ut divideret eam, ne seditio fieret, affirmavit non triumphaturum se, sed potius moriturum, quàm licentię militum succumberet: castigatisque oratione gravi laureatos fasces objecit, ut ab illorum inciperent direptione eaque invidia redegit eos ad modestiam.

C. Cæsar seditione in tumultu civilium armorum, ac tum maximè tumentibus animis legionem totam exauctoravit, ducibus seditionis securi percussis: mox eos, quos exauctoraverat, ignominiam deprecantes restituit, & optimos milites habuit.

Posthumius consularis cohortatus suos, cùm interrogatus esset à militibus, quid imperaret, dixit, ut se imitarentur: & arrepto

repto ſigno hoſtes primus invaſit, quem ſecuti, victoriam adepti ſunt.

L. Marcellus, cum in manus Gallorum imprudens incidiſſet, circumſpiciendæ regionis, qua evaderet, cauſa, equum in orbem flexit: deinde cùm omnia eſſe infeſta vidiſſet, precatus Deos in medios hoſtes irrupit; quibus inopinata audacia perculſis, ducem quoque eorum trucidavit, atque ubi ſpes ſalutis vix ſuperfuerat, inde opima retulit ſpolia.

L. Paulus amiſſo ad Cannas exercitu, offerente equum Lentulo, quo fugeret, ſupereſſe cladi, (quanquam non per ipſum contractæ) noluit, ſed in eo ſaxo, cui ſe vulneratus acclinaverat, perſedit, donec ab hoſtibus oppreſſus confoderetur.

Varro collega ejus vel majore conſtantia poſt eandem cladem vixit, gratiæque ei à ſenatu & populo actæ ſunt, quòd non deſperaſſet de repub. Non autem vitæ cupiditate, ſed Reipublicæ amore ſe ſuperfuiſſe reliquo ætatis ſuæ tempore, approbavit. Nam & barbam capillumque ſubmiſit, & poſtea nunquam recubans cibum cepit, honoribusque cùm ei deferrentur à populo, renuntiavit, dicens felicioribus magiſtratibus Reipublicæ opus eſſe.

Sempronius Tuditanus, & C. Octavius Tribunus militum omnibus fuſis ad Cannas, cùm in minoribus caſtris circumſederentur, ſuaſerunt commilitonibus, ut ſtringerent gladios, ut per hoſtium præſidia erumperent ſecum, id ſibi eſſe animi, etiam ſi ne-

mini ad erumpendum audacia fuisset, de cunctantibus duodecim omnino equitibus vel peditibus, qui comitari sustinuerant repertis, incolumes Canusium pervenerunt.

C. Fonteius Crassus in Hispania, cum tribus millibus hominum prædatum profectus, locoque iniquo circumventus ab Hasdrubale ad primos tantùm ordines relato consilio, incipiente nocte, (quo tempore minimè expectabatur) per stationes hostium erupit.

P. Decius Tribunus militum, bello Samnitico, Cornelio consuli iniquis locis deprehenso ab hostibus, suasit, ut ad occupandum collem, qui in propinquo erat, modicam manum mitteret, seque ducem his, qui mittebantur obtulit: avocatus in diversa hostis emisit consulem: Decium autem cinxit obseditque: illas quoq; angustias, nocte eruptione facta, cùm eluctatus esset Decius, incolumis cum militibus consuli accessit.

Idem fecit sub Attilio Calatino consule, is, cujus variè traditur nomen. Alii Laberium, nonnulli Q. Cædicium, plurimi Calpurnium Flammam vocitatum scripserunt. Hi cùm demissum in eam vallem videret exercitum, cujus latera omnia superiora hostis insederat, depoposcit, & accepit à consule trecentos milites, quos hortatus, ut virtute sua exercitum servarent, in mediam vallem decurrit: ad opprimendos eos undique descendit hostis, longóque & aspero prœlio retentus, occasionem consuli ad extrahendum exercitum dedit. C. Cæ-

C. Cæsar adversus Germanos & regem Ariovistum pugnaturus, confusis eorum animis, pro concione dixit, nullius se eo die opera, nisi decimæ legionis usurum: quo assecutus est, ut & decumani tanquam præcipuæ fortitudinis testimonio concitarentur, & cæteri pudore, ne penes alios gloria virtutis esset.

Lacedæmonius quidam nobilis, Philippo denuntiante multis se prohibiturum, nisi civitas sibi traderetur, Num, inquit, & pro patria mori nos prohibebit?

Leonidas Lacedæmonius, cùm dicerentur Persæ sagittarum multitudine nubes esse facturi, fertur dixisse, Melius in umbra propugnabimus.

Cælius prætor urbanus, cùm ei jus dicenti picus in capite insedisset, & aruspices respondissent, dimissa ave, hostium victoriam fore: necata, populum Romanum superiorem, ac Cælium cum familia periturum, avem occidit, qua occisa, nostro exercitu vincente, ipse cum quatuordecim Cæliis ex eadem familia in prælio est occisus: hunc quidam non Cælium, sed Lælium fuisse, & Lælios, non Celios perisse credunt.

Publius Decius primò pater, postea filius, in magistratu se pro Republica devoverunt, admissisque in hostem equis, adepti victoriam patriæ contulerunt.

P. Crassus, cùm bellum adversus Aristonicum in Asia gerens, inter Æliam & Myrinam in hostium copias incidisset, vivus-

que abduceretur, execratus in consule Romano captivitatem, virga qua ad equum erat usus, Thraci (à quo tenebatur) oculum eruit; atque ab eo per dolorem concitato transverberatus, dedecus servitutis, ut voluerat, effugit.

M. Cato Censorii filius, in acie decidente equo prolapsus, cùm se recollegisset, animadvertissetque gladium excidisse vagina, veritus ignominiam rediit in hostem: ex eoque aliquot vulneribus recuperato gladio, demum reversus est ad suos.

Petilini à Pœnis obsessi, parentes & liberos propter inopiam ejecerunt: ipsi coriis madefactis, & igne siccatis, foliisque arborum & omni genere animalium vitam trahentes undecim menses, obsidionem toleraverunt.

Hispani cùm Fabrescense omnia eadem passi sunt, nec oppidum Herculeio tradiderunt.

Casilini obsidente Hannibale tantam inopiam perpessi sunt, ut centum denariis murem venisse, proditum memoriæ sit, ejusque venditorem fame periisse, emtorem autem vixisse: fidem tamen servare Romanis perseveraverunt.

Cyzicum cùm oppugnaret Mithridates, captivos ejus urbis produxit, ostenditque obsessis, arbitratus futurum, ut miseratione suorum compelleret ad deditionem oppidanos: at illi cohortati ad patiendum fortiter mortem captivos, servare Romanis fidem perseveraverunt.

Ægi-

Æginenses, cùm à Viatotis liberi & conjuges cæderentur, præoptaverunt spectare supplicia pignorum suorum, quàm à Romanis deficere.

Numantini, ne se dederent, fame mori præfixis foribus domuum suarum maluerunt.

CAP. VI.

De affectu & moderatione.

QUintus Fabius hortante filio, ut locum idoneum paucorum jactura caperet, Vis ne, inquit, tu ex illis paucis esse?

Xenophon, cùm equo veheretur, & pedites jugum quoddam occupare jussisset, unum ex eis obmurmurantem, quòd diceret, facilè tam laboriosa sedentem imperare, desiliit, & gregalem equo imposuit, cursuque ipse pedestri ad destinatum jugum contendens pervenit; cujus facti ruborem cùm perpeti miles non posset, irridentibus commilitonibus sponte descendit. Xenophontem vix universi perpulerunt, ut conscenderet equum, & laborem suum in necessaria duci munera reservaret.

Alexander, cùm hieme duceret exercitum, residens ad ignem recognoscere prætereuntes copias cœpit, cumque conspexisset quendam propè exanimatum frigore, considere loco suo jussit: dixitque ei, Si in Persis natus esses, in regia sella resedisse tibi capitale foret, in Macedonia nato conceditur.

Divus

Divus Augustus Vespasianus, cùm quendam adolescentem honestè natum militiæ inhabilem, angustiarum rei familiaris causa deductum ad longiorem ordinem rescisset, censu constituto, honesta missione exauctoravit.

CAP. VII.

De variis consiliis.

CÆsar dicebat, idem esse sibi consilium adversus hostem, quod plerisque medicis contra vitia corporum, fame potius quàm ferro superandi.

Domitius Corbulo dolabra, id est, operibus hostem vincendum esse dicebat.

L. Paulus Imperatorem senem moribus dicebat esse oportere, significans moderatiora sequenda consilia.

Scipio Aphricanus fertur dixisse, cùm eum parum quidam pugnacem dicerent, Imperatorem me mater, non bellatorem peperit.

C. Marius Theutono provocanti eum & postulanti ut prodiret, respondit, Si cupidus mortis esset, laqueo eum vitam posse finire: cumque demonstraret ei gladiatorem contemtæ staturæ & propè exactæ ætatis objecit ei, dixitque, Si eum superasset, cum victore congressurum.

Q. Sertorius experimento didicerat, se imparem universo Romanorum exercitui, quod ut Barbaros quoque inconsultè pugnam deposcentes doceret, adductis in con-

conſpectum duobus equis, eorum prævalido alteri, alteri admodum exili, duos admovit juvenes ſimiliter affectos; robuſtum & gracilem: robuſtiori imperavit equi exilis univerſam caudam abrumpere: gracili autem valentioris per ſingulos pilos vellere: cumque gracili ſucceſſiſſet, quod imperatum erat, validiſſimus cùm infirmi equi cauda ſine effectu luctaretur, Jam, inquit Sertorius, naturam Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum oſtendi milites: inſuperabiles ſunt univerſas aggredienti; eos lacerabit & carpet qui per partes attentaverit.

Valerius Levinus Coſ. cùm intra caſtra ſua exploratorem hoſtium deprehendiſſet, magnamque copiarum ſuarum fiduciam haberet, circumduci eum juſſit, terrendique hoſtis cauſſa exercitus ſuos viſendos ſpeculatoribus eorum, quoties voluiſſent, patêre.

Cælius Primipilaris, qui in Germania poſt Varianam cladem obſeſſis noſtris pro duce fuit, veritus, ne Barbari ligna, quę congeſta erant, vallo admoverent, & caſtra ejus incenderent, ſimulata lignorum inopia, miſſis undique, qui ea furarentur, effecit, ut Germani univerſos truncos amolirentur.

Cn. Scipio bello navali amphoras pice & teda plenas, in hoſtium claſſem jaculatus eſt, quarum jactus & pondere foret noxius, ut diffundendo quæ continuerant, alimentum præſtarent incendio.

Hannibal regi Antiocho monſtravit, ut in

in hostium classem vascula jacularetur viperis plena, quarum metu perterriti milites à dimicatione & nauticis ministeriis impedirentur.

Idem fecit jam cedente classe sua Prusias.

Marcus Porcius, impetu in classem hostium cùm transiluisset, deturbatis ex ea Pœnis, eorumque armis, & insignibus inter suos distributis, multas naves hostium, quos sociali habitu fefellerat, mersit.

Athenienses, cùm subinde à Lacedæmoniis infestarentur, diebus festis, quos sacros Minervæ extra urbem celebrabant, omnem quidem colentium imitationem expresserunt, armis tantùm veste celatis: peracto ritu suo, non statim Athenas reversi, sed protinus inde raptim acto Lacedæmonem versus agmine, eo tempore, quo minimè timebantur, agrum hostium, quibus subinde prædæ fuerant, ultro depopulati sunt.

Cassius onerarias naves, non magni ad alia usus, accensas, opportunò vento in classem hostium misit, incendio eam consumsit.

M. Livius fuso Hasdrubale, hortantibus eum quibusdam, ut hostem ad internecionem persequeretur, respondit: Aliqui & supersint, qui de victoria nostra hostibus nuntient.

Scipio Aphricanus dicere solitus est, hosti non solùm dandam esse viam fugiendi, sed etiam muniendam.

Pericles Atheniensis affirmavit incolumes futuros hostes, si deponerent ferrum: ejusque

que obsecutos conditionibus, universos qui in sagulis ferreas fibulas habuissent, interfici jussit.

Hasdrubal subigendorum Numidarum causa ingressus fines eorum, resistere parantibus affirmavit, ad capiendos se venisse elephantos, quibus ferax est Numidia: ut hoc permitterent, poscentibus securitatem promisit, & ex ea persuasione avocatos adortus sub leges redegit.

Alcetas Lacedæmonius, ut Thebanorum commeatum faciliùs ex inopinato aggrederetur, in occulto paratis navibus, tanquam unam omnino haberet triremem, vicibus in ea remigem exercebat: quodam deinde tempore omnes naves in Thebanos transnavigantes immisit, & commeatibus eorum potitus est.

Ptolomæus adversus Perdicam exercitu prævalentem ipse invalidus, omne pecudum genus, religatis ad tergum quæ traherent carpentis, agendum per paucos curavit equites: ipse pręgressus cum copiis, quas habebat, effecit, ut pulvis, quem pecora excitaverant, speciem magni sequentis exercitus moveret, cujus expectatione territum vicit hostem.

Myrodines Atheniensis adversus Thebanos equitatu prevalētes pugnaturus, in campis suos edocuit, manentibus esse spem aliquam salutis, cedentibus autem pernitiosissimum: qua ratione confirmatis militibus, victoriam consecutus est.

L. Pinarius in Sicilia præsidio Hennæ præ-

præpoſitus, claves portarum, quas penes ſe habebat, repoſcentibus magiſtratibus Hennenſium, quòd ſuſpectos eos tanquam tranſitionem ad Pœnum pararent, habebat, petiit unius noctis ad deliberationem ſpacium: indicataque militibus fraude Græcorum, cùm præcepiſſet, ut parati poſtera die ſignum expectarent, prima luce aſſiſtentibus militibus redditurum ſe claves dixit, ſi idem omnes Hennenſes cenſuiſſent: ob eam cauſam universa multitudine convocata in theatrum, & idem flagitante, manifeſta deficiendi voluntate, ſigno militibus dato universos Hennenſes cecîdit.

Iphicrates dux Athenienſium, claſſem ſuam hoſtili habitu inſtruxit, & ad eos, quos ſuſpectos habebat invectus, cùm effuſo ſtudio exciperetur, deprehenſa eorum perfidia, oppidum diripuit.

Tigracus, cùm edixiſſet futurum, ut ex Volonum numero, fortibus libertatem daret, ignavos crucibus affigeret, & quatuor millia ex his, quia ſegniùs pugnaverant, metu pœnæ in quendam munitum collem coiſſent, miſit qui eis dicerent, totum ſibi exercitum Volonum viciſſe videri, quòd hoſtes fugiſſent: & ſic eos, & ſua fide, & ipſorum metu exolutos recepit.

Hannibal poſt prœlium, quo ingentem cladem ad Thraſymenum Romani acceperant, cùm ſex millia hoſtium, interpoſita pactione, in poteſtatem ſuam redegiſſet, ſocios Latini nominis, benignè in civitates ſuas dimiſit, dictitans ſe Italiæ liberandæ

dæ causa bellum gerere, eorumque opera aliquot populos in deditionem accepit.

Mago cùm Locri obsiderentur à Crispino, classis nostrę præfecto, diffudit ad Romana castra rumorem, Hannibalem cæso Marcello ad liberandos obsidione Locros venire. Clàm deinde equites emissos, jussit à montibus, qui in conspectu erant, se ostendere: quo facto effecit, ut Crispinus Hannibalem adesse ratus, conscenderet naves, ac fugeret.

Scipio Æmilianus ad Numantiam, omnibus non cohortibus tantùm, sed centuriis sagittarios & funditores interposuit.

Pelopidas Thebanus, cùm a Thessalis in fugam versus, flumen in quo tumultuarium fecerat pontem liberasset, ne sequentibus hostibus idem transitus maneret, novissimo agmini præcepit, incenderent pontem.

Romani, cùm Campanis equitibus nullo modo pares essent, Q. Nevius Centurio in exercitu Fulvii Flacci Procos. excogitavit, ut delectos ex toto exercitu, qui velocissimi videbantur, & mediocris staturæ erant parmulis non amplis, & galericulis gladiisque, ac septenis singulos hastis quaternorum circiter pedum armare, eosque adjunctos equitibus, juberet usque ad mœnia provehi: deinde ibi positis nostris equitibus incipere inter hostium equitatum prœliari: quo facto, vehementer & ipsi Campani afflicti sunt, & maximè equi eorum, quibus turbatis prona nostris victoria fuit.

P. Scipio in Lydia, cùm die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum Antiochi videret, nec homines tantùm aut equos deficere, verùm arcus quoque madentibus nervis inhabiles factos, exhortatus est fratrem, ut postero, quamvis religioso die, committeretur prœlium: quam sententiam secuta victoria est.

Catonem vastantem Hispaniam, legati Ilergetum, qui sociorum populus erat, adierunt, oraveruntque auxilia ille: ne aut abnegato adjutorio socios alienaret, aut diducto exercitu vires minueret, tertiam partem militum cibaria parare, naves ascendere jussit, dato præcepto, ut causati ventos, retro redirent: præcedens interim adventantis auxilii rumor, ut Ilergetum excitavit animos, ita hostium consilia discussit.

C. Cæsar, cùm in partibus Pompejanis magna equitum Romanorum esset manus, eaque armorum scientia milites conficeret, ora oculosque eorum gladiis peti jussit, & sic adversam faciem cædere coëgit.

Vaccei, cùm à Sempronio Gracccho collatis signis urgerentur, universas copias cinxere plaustris, quæ impleverāt fortissimis viris, muliebri veste tectis. Sempronium quoque, tanquam adversus fœminas, audentius ad obsidendos hostes consurgentem, hi qui in plaustris erant aggressi, fugaverunt.

Eumenes Sardianus ex successoribus Alexandri, in castello quodam clausus, quo exercere equos non poterat, certis quotidie horis ita suspendebat, ut posterioribus pedibus

dibus innixi, prioribus allevatis, cùm naturalem assistendi appetunt consuetudinem, ad sudorem undique crura jactarent.

M. Cato, pollicētibus Barbaris duces itinerum, & insuper prȩsidiū, si magna summa eis promitteretur, non dubitavit polliceri: quia aut victoribus ex spoliis hostilibus poterat dare, aut interfectis exolvebatur promissio.

Q. Maximus transfugere ad hostes volentem Statilium nobilèm claræ operæ equitem, vocari ad se jussit: eique excusavit, quòd invidia commilitonum, virtutes illius ad id tempus ignorasset. Tum donato ei equo, pecuniam insuper largitus, obtinuit, ut quem ex conscientia trepidum accersierat, lætum dimitteret, & ex dubio in reliquum non minus fidentem, quàm fortem haberet equitem.

Philippus, cùm audisset Pythiam quendam bonum pugnatorem, alienatum sibi, quòd tres filias inops vix aleret, nec à rege adjuvaretur, monentibus quibusdam uti eum caveret: Quid si, inquit, partem ægram corporis haberem, abscinderem potius, quàm curarem? Deinde familiariter secreto elicitum Pythiam, accepta difficultate necessitatum domesticarum, pecunia instruxit: ac meliorem fideliorem que habuit, quàm habuerat, antequam offenderet.

T. Quintius Crispinus, post infaustam adversus Pœnos dimicationem, qua collegam Marcellum amiserat, cùm comperisset potitum annulo interfecti Hannibalem, literas circa municipia totius Italiæ

dimisit, ne crederent epistolis, si quæ Marcelli annulos obsignatæ perferrentur: monitione consecutus, ut Salapia, & aliæ urbes frustrà Hannibalis dolis tentarentur.

Post Cannensem cladem, perculsis ita Romanorum animis, ut pars magna reliquiarum nobilissimis auctoribus deserendæ Italiæ iniret consilium, Publius Scipio adolescens admodum, impetu facto, in eo ipso, in quo talia agitabantur cœtu, pronuntiavit, manu se sua interfecturum, nisi qui jurasset, non esse sibi mentem destituendæ Reipublicæ: cumque ipse se primus religione tali obligasset, stricto gladio mortem uni ex proximis minatus, nisi acciperet sacramentum: illum metu, ceteros etiam exemplo coëgit ad jurandum.

Volscorum castra cùm propè à virgultis silvaque posita essent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem, usque in vallum perferre poterant, incendit, & sic adversarios exuit castris.

Publius Crassus bello sociali eodem modo propè cum copiis omnibus interceptus est.

Quintus Metellus in Hispania castra moturus, cum in agmine milites continerent se intra castra, Hermocrates detentos eos, postero die habilioribus jam suis tradidit, bellumque confecit.

Milciades, cùm ingentem Persarum multitudinem apud Marathonem fudisset, Athenienses circa gratulationem morantes, compulit, ut festinarent ad opem urbi ferendam,

quam

quam classis Persarum petebat: cumque præcurrisset implessetque mœnia armatis, Persæ rati ingentem esse numerum Atheniensium, & alio milite apud Marathonem pugnatum, alium pro muris suis opponi, circumactis extemplò navibus Asiam repetierunt.

Pisistratus Atheniensis, cùm excepisset Megarensium classem, qua illi ad Eleusin noctu applicuerant, ut operatas Cereris sacro fœminas Atheniensium raperent: magnaque edita cæde eorum ultus esset suos, eadem quæ ceperat navigia Atheniensi milite complevit, quibusdam matronis habitu captivarum in conspectu locatis: qua facie decepti Megarenses, tanquam suis, & cum successu renavigantibus effusi obvii, inermesque, rursus oppressi sunt.

Conon dux Atheniensium, victa classe Persarum apud insulam Cypron, milites suos captivis armis induit, & iisdem Barbarorum navibus ad hostem navigavit in Pamphiliam apud flumen Eurymedonta. Persæ, quia & navigia & habitum superstantium agnoscerent, nihil caverunt: subitò itaque oppressi, eodem die, & navali & pedestri prœlio victi sunt.

F I N I S.

ÆLIANI

DE

INSTRUENDIS ACIEBUS

OPUS;

AD DIVUM HADRIANUM:

A

THEODORO THESSALONICENSE

Latinum factum & Antonio Panormitæ
Alphonsi regis præceptori dicatum.

ÆLIANI
DE
INSTRUENDIS ACIEBUS
OPUS,
AD DIVUM HADRIANUM:
A
THEODORO THESSALONICENSE
Latinum factum, & Antonio Panormitæ Alphonsi regis præceptori dicatum.

Præfatio.

S*Cientiam Græcis acierum instruendarum solutam, dive Hadriane, quam ab Homeri usq; temporibus sumpsisse initiū certum est, literis complures mandaverunt auctores superiores, qui parum eam quam nos habere in rebus mathematicis credimus; disciplinam tenuere. Quamobrem, pace omnium dixerim, ita persuasus, de hac eadem tractare scientia volui, ut posteros nostra potius, quàm illorum antiquorum præcepta lecturos confiderem: tamen quòd Romanam hujusce modi rei facultatem ac peritiam, ut verum fatear, ignorarem, diu dubitavi, an rem repetere in usumque revocare deberem, jam lapsam, desitam, & forsan minimè propterea utilem, ob eam doctrinam, quam tui Romani invenere: sed cùm ad divum Nervam patrem tuum salutandi visendique gratia Formias venissem,*

diésque nonnullos apud Frontinum virum consularem insignem, & rei militaris peritum, diverterem, intellexi senè non minus studii ab eo ipso Græcè impendi, quàm Romanæ scientiæ militari, atque ita negligendum: præterea quòd de acierum instructione more Græcorum docere non censui, ratus scilicet nunquam apud Frontinum posse id studium servari, nisi haud deterius eo genere ordinandi, quod Romani exercent, haberetur. Formam igitur operis, quam notaveram quidem aliquando literis, sed nunquam edere ausus sum, propter tuam summam peritiam & virtutem, qua facilè omnes, qui copiis unquam imperaverint antecellis, modò perficiendam expoliendamque repetii ea cum diligentia, ut præ omnibus veterum auctorum Græcorum operibus posset meo judicio camprobari. Nam dilucidè quidem ordinatéque expositionis ratione futurum ita affirmaverim, ut qui opus hoc legant, longè & plenius possint doceri & facilius, quàm ex iis, quæ antiquiores reliquerunt: sed quanquam hoc ita est, tamen non sine pudore summáque retractione mittere opus militare ad te poteram, tam multorum magnorúmque bellorum magistrum atque Imperatorem: haud enim fieri potest, quin hæc tenuiora videantur, si cum tuis conferri volueris. At si, ut peregrinam scientiam & rationum elegantiusculam quandam legeris commentationem, credo nonnihil capies delectationis, præsertim si in his vel Alexandri Macedonis ingenium ac studium militare contempleris. Summas autem & veluti capita eorum, quæ explicantur, præposui omnium, ut quando per tuas occupationes minus plura legere liceat, paucis quæ liber continet, intellige-

re

re posses, & quæ placuerit, legere, facilè sine ulla jactura temporis invenires.

PRimus omnium, quos noverimus, poëta Homerus acierum instruendarum scientiam tenuisse, ac homines ea prædicos facultate probasse laudavisseque videtur. Quale illud de Menestheo carmen legimus, *Nulla quidem huic similem mortalem protulit ætas: Ordine qui Martis turmas equitemque locaret.* Et quidem de Homerica disciplina armorum legimus opera Stratoclis, Hermiæ, & Frontini nostræ ætatis viri consularis: sed latiùs Æneas genus id instruendi exposuit, qui de tota quoque re militari satis operum edidit, quæ Cynæam Thessalum redegisse in brevitatem constat. Pyrrhus etiam Epirota quemadmodum copiæ instrui deberent, scripsit: & Alexander ejus filius, Clearchus, itemque Pausanias, Evangelus & Polybius Megalopolitanus; vir in vario literarum studio delectatus, & Scipionis familiaris. Ad hæc Eupolemus atque Iphicrates, Posidonius Stoicus etiam artem instruendarum acierum scripsere, pluresque alii, aut prima quædam imbuendi erudimenta edidere, ut Brydon, aut pleniores tractatus, quos Topicos à denotatione locorum inscripserunt. Verùm enumerare omnes, qui aliquid de re militari scriptum reliquerunt, longum & supervacuum est: omnium tamen opera legi, & quid de iis judicem, dicam: omnes ferè ita mihi unanimiter scripsisse, quasi docere homines vellent non ignaros, sed satis earum rerum peritos, quas explicare statuerent.

novimus. Aut terrestres enim, aut, navales. Terrestres, quæ terra prœlientur: Navales quæ mari, aut fluviis classe decertent. Sed de instructione navalis ordinis aliàs, nunc quæ ad terrestrem pertinent expeditionem exponemus. Hominum igitur, quos ad bellum colligimus, numerus ita constat, ut partim bellatores sint, partim imbelles, tantùm ad usus necessarios bellatorum & ministeria accommodati. Bellatores ii sunt, qui ad decertandum instruuntur, armisque adversarium invadunt, Imbelles reliqui omnes habentur, ut medici, ut tabernarii, ut servi, & ceteri, qui erxercitum ministerii causa sequuntur. Bellatorum alii pedites, alii vectores. Pedites, qui pedibus in terra enituntur: Vectores, qui aliquo feruntur vehiculo: quorum duplex est genus. Nam alii equis, alii elephantis vehuntur: quinetiam qui equo utuntur, seorsum in duas partes distinguuntur: quippe qui aut in curribus constent, aut equis ipsis insideant: hæ sunt universi generis differentiæ. Membrum pedestre atque equestre multiplex est: quod verò in elephantis & currribus versari proposui, nulla evariat differentia. Pedestris itaque ordo in partes digeritur tres. Armatos, Velites, Peltatos: Armati gravissimis inter pedites armis uti consueverunt more Macedonum, & ob eam rem gravis armaturæ dicuntur, ac nomen illud Armati speciale accipiunt. Nam scutum amplius & rotundum gerunt, & hastam longiorem. Velites levissi-

Pedites & vectores.

Armati gravis armatura.

mè

Velites. mè omnium armantur, quocirca vel expeditos nuncupari eosdem licuit: non loricam induunt, non ocrea muniuntur, non clypeum, aut scutum grave gerere soliti sunt: sed telis tantùm utuntur, aut sagittis, jaculis, lapide, aut ex funda, aut ex manu: quo in genere Argili telum ponendum est. *Peltati.* Peltatis similis Macedonicæ illi armatura in usu est, *Pelta.* sed levior. Nam & pelta scutum parvum leveque est, & conti eorum longè sarissis sunt breviores: denique genus id armaturæ locum inter velites & armatos tenere apertum est, videlicet gravius, quàm velites, *Levis armatura.* levius quàm armati: quamobrem sunt complures, qui eos cum velitibus jungant, & utrosque vocare velint levem armaturam. *Equestres copiæ.* Equestres copiæ, quæ à quadrigis sejungi, & per turmas locari debent, modo armandi inter se distant. Pars enim armis tota obsepta est, & hinc cataphracti nomen sortita est, pars non tota armis integitur. *Cataphracti.* Cataphractos igitur intelligi eos volo, qui non solùm sua corpora, sed etiam equos lorica undique muniunt. Partis autem non cataphractæ, alii hastati habentur, alii ferentarii. *Hastati & Scutati.* Hastati, qui manus conferunt, & cominus hasta decertant, quorum alii scutum gerunt, & inde scutati dicuntur. Alii sine scuto hasta impugnant, qui nomine speciali *Hastati & contati. Ferentarii.* Hastati vocantur, & contati. Ferentarii equites ii dicuntur, qui eminus solent dimicare: quorum alii jaculis, alii arcu utuntur. Jaculantur quos Tarentinos vocamus. Arcu utuntur, qui equites sagittarii, & à nonnul-

lis

lis Scythæ etiam vocantur. Tarentinorum duo sunt genera, nam alii longius jaculantur, & ob eam rem equites jaculatores dicuntur, & Tarentini speciali vocabulo. Alii cùm semel aut bis jaculum miserint, quo leviori utuntur, manus de cetero cum adversario conserunt, & cominus pugnare incipiunt, non secus, quàm quos hastatos appellari retulimus. Leves hos nominari solitum est. Ergo Tarentinorum alii, Tarentini nomine suo vocantur, qui de longè jaculari consueverunt: alii leves, qui pugnam cominus subeunt. Exposui genera copiarum numero novem, armatos, peltatos, velites, equites hastatos, equites jaculatores, equites sagittarios, equites cataphractos, currus, elephantos: sed cùm phalanx quæque, collegia, præfecturas, ordines, numerumque idoneum contineat, atque etiam verba sortiatur, quæ tum ad præcepta quotidiani exercitii, tum prœlium ipsum accommodentur, de his singulis doceamus necesse est. Primum igitur in hac disciplina & præcipuum est, ut ex multitudine hominum, quam fusam inordinatamque acceperimus, idoneos eligamus, & locis convenientibus instruamus, hoc est, decuriemus, & condecuriemus atque ut numerum statuamus copiarum, qui modicè commodeque ad belli rationem & usum suppeditet, quippe cùm & in itinere, & in castris, & in prœliis ipsis instructum haberi exercitum sit perquam utile. Jam sæpius magnas copias inordinatas à paucis ordinatis militibus profligatas legimus: quamobrem

Scythæ.
Tarentini.

rem Æneas ita genus id disciplinæ definit, ut scientia sit bellicæ motionis. Polybius verò scientiam esse inquit, qua homines militari ordine admittantur, decurientur, condecurientur, denique aptentur, & erudiantur ad belli usum & rationem. Decuriare igitur est, decurias instituere. Est Decuria. autem decuria numerus hominum, qui à duce uno positione simplici subinde deductus serie, cesset vel in octavum, vel in duodecimum, vel in decimum sextum. Numerus enim decuriæ variè ad hunc modum à diversis auctoribus datur. Verùm in re nobis proposita sexdecim describantur: cùm hic numerus, tum ad phalangis longitudinem modicè habeat, tum, si usus aliquando exigat altitudinem, vel duplicari in XXXII. ut augeatur, vel dimidiari, ut in VIII. diminuatur, nihil postpositis expeditis militibus esse possit impedimento. Nam sive jaculentur, sive funda, aut arcu utantur, facilè suo jactu altitudinem phalangis exsuperent. Optimus cujusque decuriæ præponi, & ductor ceterorum omnium esse debet, qui & decurio, & decanus, & dux primus, & præstes nuncupatur. Ultimum decuriæ tergiductorem vocamus. Totam verò ipsam decuriam, ordinem, versum, & decaniam, nonnulli etiam enomotiam, quasi auctorationem à sacramento militari appellant. Sed sunt qui enomotiam, quartam esse decuriæ partem asserant, præfectumque enomotarcham præponant. Duas item enomotias dimœriam, quasi bipartitam vocant, & principem Dimœritam,

ita ut ſemidecuriam dimœriam quoque liceat vocitari, & ſemidecurionem Dimœritam, qui ſecundus decuriæ eſt: nam qui proximè decurionem poſtponitur, ſub ſtes dicitur; qui verò hunc ſequitur, præſtes. Item ſubſtes, qui proximus ab hoc præſtite eſt, ac deinceps in hunc modum præſtes ſubſteſque locatur, ut ordo totus ex præſtitibus & ſubſtitibus poſitis alternatim conficiatur. Unde meritò decuriam ita quoque definiunt, ut verſus ſit ex primis ſecundiſque pro virtute inſtitutis, atque uni decurioni obtemperantibus. Condecuriare, eſt primæ decuriæ ſecundam ita apponere, ut lateri primi verſus decurionis, decurio ſecundi verſus reſpondeat, & lateri ſubſtitis primi decurionis, ſubſtes primus ſecundæ decuriæ, ac deinceps ad hunc modum. Aſtes verò is dicitur, qui ita appoſitus viget, verbi gatia, decurionis primæ decurię aſtes, decurio ſecundæ decuriæ eſt, & ſubſtitis primę, ſubſtes ſecundæ, itaq; deinceps: quoties igitur poſt ſecundam decuriam tertia & quarta, & reliquæ deinceps adjiciuntur; talis conſtructio condecuriatio dicitur, totaque coagmentatio phalanx, ſive legio. Cujus longitudo prima decurionum ordinatio eſt, quæ & frons, & facies, & acies, & jugum, & os, & duces, & præſtites, & primi decuriarum vocari ſolita eſt. Quantum verò phalangis ponè frontem ad tergi uſque ductores porrigitur, id altitudo nominatur. Stare per directum in longum aſtites, jugare dicitur. Stare per directum

in

in latum præstites substitesque, versare vocabulum accipit. Phalanx seorsum in primas summasque partes duas à fronte per totam sui altitudinem secatur, quarum altera cornu dextrum & caput vocatur, altera cornu lævum, & pes † dicitur: quà autem longitudo ita secatur, oris & umbilici nomine utimur.

id est, sectura ipsa dimetiens

Post armatorum phalangem ponè levis locatur armatura. Equites verò ab hac loco tertio statuuntur: fieri tamen potest, ut usus vel secus disponi interdum exigat, quod in progressu operis explicabimus. Nunc quantus armatorum atque equitum numerus esse debeat, & quemadmodum singulos oporteat ordinari, & ordines magna cum celeritate transformari necessitate incumbente conveniat, & quænam disciplina movendi de singulis ordinibus habeatur, exponemus. Numerum statuere certum copiarum nulla probabili ratione possumus. Prout enim rem suam quisque plus minúsve apparatus desiderare intelligit, ita modum describet. Sciendum tamen eos numeros deligi oportere, qui ad ordinum transformationem possint occurrere habiliores, hoc est, quoties phalangis longitudinem augere, altitudinem diminuere, aut econtrariò agere voluerimus: quamobrem genus numeri illud probamus, quod subinde in partes æquas usque in unitatem possit dividi: unde auctores qui de acierum instructione scripsere, magna ex parte phalangem gravis armaturæ numero sexdecim mill. CCCLXXXIIII.

Phalanx.

in-

instituì, censent oportere. Leves armaturæ subduplo ejus numeri, itemque hujus subduplo equitum phalangem describunt. Nam XVI. mill. CCCLXXXIV. numerus dimidiari subindè usque in unitatem potest. Formæ igitur descriptionisque gratia hunc ponimus numerum. Unde fit, ut quoniam decuriam sexdecim hominibus constare proposuerimus, M. XXIV. decurias confici necesse sit. Decuriæ in ordines digeruntur, quibus singulis vel nomen proprium inditum est: duæ namque decuriæ dilochiam, velut duplarem quandam decuriam sive armaturam constituunt, hominum XXXII. cujus ordinis princeps dilochita, duplaris quidam decurio nuncupatur. Quatuor decuriæ tetrarchiam, quadruplarem dixerim decuriam, faciunt, hominum sexagintaquatuor, cui præest tetrarcha, quadruplaris decurio. Duæ quadruplares illæ centuriam constituunt, hominum CXXVIII. decuriarum octo, cujus præfectus Centurio, & à nonnullis Ordinarius dicitur. Duæ centuriæ manipulum reddunt, decuriarum sexdecim, hominum CCLVI, cui manipularius præest. Sunt qui genus hoc ordinis CCLVI. xenagiam à mercenario milite vocent, ejusque principem Xenagum. In hisce singulis CCLVI. hominum manipulis homines superordinarii quinque habentur: Signifer, Tubicen, Minister, Præco, Tergidux. Quadram habere hunc ordinem formam certum est, longitudine ad XVI. altitudineque ad toti-

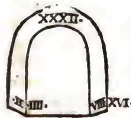
 dem.

dem. Duo manipuli pentacosiarchiam, cohortem quingentariam componunt, hominum DXII. centuriarum XXXII. cujus princeps pentacosiarcha, Tribunus minor. Duæ cohortes quingentariæ mœrarchiam, id est, cohortem milliariam faciunt, hominum MXXIV. centuriarum LXIV. cujus præfectus mœrarcha, Tribunus major. Duæ millenariæ meros, hoc est, partem constituunt, hominum II. mill. XLVI. cujus præfectum mœrarcham à parte, quasi Partarium dicimus, decuriarum CXXVIII. Genus hoc ordinis nonnulli telos nuncupaverunt, præfectumque ejus telarcham. Duæ partes phalangarchiam phalangem simplarem consummant, hominum quatuor mill. XCVI. decuriarum CCLVI. cujus præfectus phalangarcha, princeps phalangis simplaris dicitur: nonnulli strategiam, id est præturam hunc ordinem vocant: & Strategum, id est prætorem ejus principem nominant. Duæ simplares phalanges duplarem phalangem reddunt hominum octo millium CXCII. decuriarum D. duodecim. Sunt qui ordinem hunc meros, id est, partem appellari velint, quod modò cornu & alam diximus nominari. Duæ duplares phalanges quadruplarem phalangem coagmentant; decuriarum MXXIV. hominum XVI. mill. CCCLXXXIII. Sunt itaq; in tota phalange sive legione cornua duo, phalanges simplares quatuor, partes octo, cohortes milliariæ sexdecim, quingentariç triginta

Chiliarchiam.

Chiliarchia.

ginta duæ, manipuli ſaxaginta quatuor. Centuriæ CXXVIII. Centuriæ quadruplares CCLVI. Decuriæ duplares DXII. Decuriæ MXXIV. Optimus quiſque præfectorum phalangum ſimplarium in prima ſimplari, hoc eſt, in dextro cornu ſtatuitur ſecundus virtutè, in ſecunda, hoc eſt, lævo cornu locatur: tertius cum ſecunda in + lævam ponitur mediam verſus ſecturam: *Lævum cornu.* quartus cum prima in dextram, hic etiam mediam verſus ſecturam. Quòd cum prima & quarta præfectos habeant, primum virtute & quartum, ſecunda autem & tertia ſecundum virtute & tertium, pares utique virtute ſuorum principum conſtant. Nam ſi in quatuor magnitudinibus inſunt proportiones æquales, quod à prima & quarta proveniat, magnitudine id ei eſſe æquale, quod fit à ſecunda & tertia, apertum in diſciplinis mathematicis eſt.

Prima igitur & quarta ſecundam & tertiam æquiparant: partium quoque præfecti ita ordinantur, ut primus virtute in lævo primæ phalangis ſimplaris ſtatuatur. Secundus in dextero ſecundæ. Tertius in lævo tertiæ. Quartus in dextro quartæ. In ſingulis etiam decuriis quadruplaribus decuriones ita locantur, ut primæ decuriç princeps virtute excellat, quartæ ſecundum virtutis locum obti-

Cornu dextrum.

Praef. ij. armati, Phal. ij.

dddddddddd
dddddddddd
dddddddddd
dddddddddd

oooooooooo

oooooooooo

yyyyyyyyyy

Sectura dextra.

Ph. iiij. armati, prae. iiij.

dddddddddd
dddddddddd
dddddddddd
dddddddddd

oooooooooo

oooooooooo

yyyyyyyyyy

Os & umbilicus & media ſectura.

Prae. iij. armati, ph. iij.

dddddddddd
dddddddddd
dddddddddd
dddddddddd

oooooooooo

oooooooooo

yyyyyyyyyy

Sectura laeva.

Phal. j. armati, prae. j.

dddddddddd
dddddddddd
dddddddddd
dddddddddd

Velites.

oooooooooo

oooooooooo

Equites.

yyyyyyyyyy

Cornu laevum.

Nunc de intervallis, quibus armati inter se distent, tum in longum tum in altum, agemus. Differentia triplex est intervalli. Nam homo ordinatus cubita quatuor occupat. Densatus duo. Constipatus unum. Densatio igitur est, cùm ex laxioribus arctiora reddimus intervalla: atque ita per astitem substitemque corpus phalangis colligimus, & militem universum facimus tum in longum, tum in latum adductiorem: verum ita, ut recipere possit immutationem. Constipatio est, quoties phalanx per astitem ac substitem arctiùs sese colligit, quàm modò densari retulimus, adeò ut ob frequentiam militis, nulla vel dextrorsus, vel sinistrorsus possit fieri declinatio. Densatur, cùm phalangem duci in hostes placet Imperatori. Constipatur, cùm hosti aggredienti resistendum in robore est. Cùm itaque frontem phalangis decuriones M.XXIIII. compleant, ii certè ordinati, cubita quatuor millia, XCVI. longitudinis occupabunt, hoc est, stadia decem, & cubita XCVI. Densati stadia quinque, cubita quadraginta octo. Constipati stadia occupabunt duo, & semis, & cubita viginti quatuor. Armabitur phalanx scuto & hasta. Scutum optimum, quod Macedonicum, æneum, mediocriter cavum, ad octo dodrantum magnitudinem. Hasta nulla cubitis octo brevior, longissima, quæ catenus sumi potest, quatenus tenere miles, & uti facilè valeat. Decuriones utpote duces decuriarum phalangis

langis, optimos eſſe omnino convenit, ita ut & ſtatura & viribus corporis præſtantiores cæteris ſint, & rei militaris peritiores. Hoc enim jugum phalangem continet univerſam, & in uſu præcipuum eſt. Ut enim gladius pondere ſui ferri poſterioris & mole, aciem efficaciorem prꝫſtat, idem in phalange exiſtimandum eſſe, ut pro acie ac oris cujuſdam robore ipſe ſit ordo decurionum. Pondus autem & molem & magnitudinis additamentum afferat conſtituta in tergo militum multitudo. Curandum quoad fieri poteſt, ut etiam jugum ſecundum milite conſtet idoneo. Nam ejus quoque ordinis iſta in frontem prominet, & adjuncta priori utilis ex propinquo eſt, & vel deſiderato vel ſauciato decurione, ſecundus ſe in parte priore conſtituens, ordinis incolumitatem ſervabit. Tertium item jugum & quartum, & reliqua deinceps pro virtute inſtituemus, ut qui deterior ſit, iis ſubinde poſterior collocetur. Macedonica phalanx inexpugnabilis, & intoleranda hoſtibus habita eſt genere ſuo inſtructionis & ordinis. Miles enim armatus: vel in duobus cubitis ſtat, quoties denſari imminens prœlium poſtulat. Sariſſæ longitudo ad cubita quatuordecim, quorum duo manus auferunt, reliqua duodecim prominent. Itaq; fit, ut ſecundi ſuas ſariſſas ſuper armatos jugi prioris prominentes, ad decem cubita habeant: tertii ad octo, quarti ad ſex, quinti ad quatuor, ſexti ad duo. Ab his nulla item ſariſſa primũ ſuperat jugum. Quòd cùm per ſingulos jugi primi ſa-

Macedonica phalanx.

Sariſſa Macedonica.

rissæ quinque aut sex promineant, species formidolosa existat, consentaneum est. Miles item firmus ac robustus constat quinque sexque sarissis obseptus, & tot tantisque fultus innixusque facultatibus commilitonum. Quinetiam qui post sextum positi sint jugum, & si minus sarissis agunt, tamen pondere sui corporis prominentes, augent vires totius phalangis & facultatem, nec fugiendam ullam ducibus & præstitibus relinquunt occasionem, nonnulli hastam posterioris militis longiorem, quàm prioris sumi idcirco voluerunt, ut etiam qui in tertio & quarto jugo locati essent, spiculis suis pari fronte hostem possent excipere. Tergidux superordinarius singulorum ordinum prudens perituſque esse debet, qui provideat & procuret, quemadmodum milites ordinis totius versent inter sese atque jugent: & recedentes, vel metu, vel aliqua alia caussa, prohibeat, & restitui cogat in ordinem: atque etiam cùm constipandum sit, compellat militem, cogatque, si usus exigit, in arctum quàm maximè adduci. Ita enim fit, ut vires & robur phalanx accipiat. Quas ob res non modò in fronte, verùm etiam in tergo legionis principem & ducem aliquem statui, necessarium ducimus. Hæc de decuriatione armatorum phalangis dixisse sufficiat. Nunc de velite. Instruet Imperator suum velitem pro paratu ex consilio hostium, modò in fronte, modò in dextera, modò in læva, nonnunquam

Tergidux superordinarius.

quam etiam in tergo; videlicet quemadmodum res usúsque exigit. Nos exempli gratia sic instruimus.

Decurias quoque in ordine velitum statuemus MXXIV. videlicet totidem quot phalanx continet armatorum: Ut sub prima armatorum decuria, prima velitum ordinetur; & sub secundam secunda, & deinceps sub singulis singulæ constituantur; non tamen ex sedecim hominibus has instituemus, sed ex octo: ita ut M. XXIV. decuriæ compleant hominum octo millia CXCII. Nomina eorum & ordines ita accipe. Quatuor decurias velitum systasin, id est, constitutionem vocamus, hominum triginta duorum. Duas constitutiones pentecontarchiam, semicenturiam dixerim, hominum sexagintaquatuor. Duas semicenturias, centuriam: hominum centum & triginta octo. Inesse singulis centuriis debent superordinarii quinque, Signifer, Tergidux, Tubicen, Minister, Præco. Duas centurias psilagiam à ducentis velitibus, quasi velitariam, vel expeditariam nominamus, hominum CCXLVI. Duas velitarias xenagiam à mercenario milite, velut mercenariam dicimus, hominum DXII. Duas mercenarias systema, tanquam constitutoriam appellamus, hominum MXXIV. Duas constitutorias epixenagiam, ceu admercenariam, hominum duorum mill. & quadraginta octo. Duas admercenarias stiphos, hominum quatuor mill. & nonaginta sex. Duo stiphoe epitagma, velut additam

Superordinarii.

ditam legionem, decuriarum mille & vigintiquatuor, hominum octo mill. centum & nonaginta duorum. In his quoque superordinarios octo inesse solitum est, quorum quatuor Epixenagi, hoc est, duces sive principes admercenariæ illius habentur, reliqui Systematarchæ præficiunt principes seu præfecti ejus, quam constitutoriam interpretamur. Jaculatores sagittarii, & omnes qui aliquo teli genere utantur, utiles ad eam rem esse constat, ut prœlium exordiantur, hostem provocent, feriant, saucient eminus, & prosternant: fundant aciem, repellant equitem, cogant adversarium procursantem loco cedere, explorent, perlustrent quæ loca suspecta, locent insidias: hi denique & primum certamen subeunt, & unà cum ceteris pugnant: & quamquam ceteri desierunt, ipsi perseverant in dimicatione: omninò genus hoc militum cùm operam præstet celeriorem, agatque eminus, multa efficere potest & præclara.

De acie equestri.

Equitum acies auctores superiores, aut quadratas, aut parte altera longiores, aut Rhombi cuneíve gerentes speciem, tradidere. Sed nemo suam ferè satis expressit sententiam. Quamobrem nos descriptione etiam figurarum, formas explicabimus acierum ipsas, quò possint faciliùs percipi. Aciebus ad Rhombi similitudinem formatis Thessalos primos usos comperimus, qui plurimum equitatu valuerunt, Jasone (ut ferunt)

ferunt) auctore generis hujus aciei, utpote ad omnes usus accommodatioris: equites enim constitui in hac forma vertere se in quemvis prospectum possunt, minimeque vel à tergo vel à latere capientur. Quippe cum præstantiores, Rhombi latera teneant, & principes, angulos regant. Stat enim in priore angulo turmæ ipsius præfectus, in dextro autem & sinistro, qui custodes vocantur lateris, statuuntur. In reliquo verò angulo ducem seu ductorem tergi locari solitum est.

Rhombus.

ἰλάρχης.

P
Λ
Λ Λ Λ
Λ Λ Λ Λ Λ
Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ
Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ
πλαγιοφύλαξ C Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ C πλαγιοφύλαξ
Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ
Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ
Λ Λ Λ Λ Λ
Λ Λ Λ
Λ
Tergidux. D οὐραγός.

Cuneatis Scythæ utuntur & Thraces. Quinetiam Macedones usi sunt suadente rege Philippo. Efficacius enim genus id arbitratum est, quàm quadratum: ob eam scilicet rem, quòd suos principes circumpositos ha-

habeat, & fronte exigua constet, & equitandi usum per quodlibet intervallum, facilem præbeat regressum celeriorem: quippe quod minus difficiles illos circuitus habeat; quos quadratæ acies fortiuntur. Quadratis aciebus Persæ & Siculi, ac plerique Græcorum usi sunt, existimantes & ad compositionem & ad equitantium coitionem accommodatius: & omnino hoc disciplinæ genus servare multis in rebus præstantius. Nam & instructio, quoniam per versus ac juga ordinetur, occurrit facilior, & principes in hoc uno formandi genere hostem universi aggrediuntur.

Phalanx curvata.

Optimæ inter quadratas habentur quæ duplici, tam in longum quàm in altum, numero constent. Exempli gratia, octo in longum, quatuor in altum, aut decem in longum, quinque in altum, quæ numero parte altera longiores consistunt: figura autem seu forma quadræ instituuntur. Etenim longitudo equi à capite ad caudam respectu suæ latitudinis plures eos habere

debet.

debet, qui per juga ordinentur, quàm eos, qui in versus se porrigant. Nonnulli triplicem esse longitudinis numerum ad altitudinis probant, scilicet ita arbitrantes fore, ut quadra forma efficiatur. Triplicem enim propemodum longitudinem habere ad suorum armorum latitudinem videmus. Quapropter cùm novem in fronte statuant, tres in latum componunt. Haud enim fieri potest, ut equitum mlutitudo posteriorem eandem præstet utilitatem, quam in pedestribus copiis, ubi scilicet ponè renitentes, primorem continent altitudinem. Equitum namque omnium numerus, corpus pondusque unum consistit. Itaque fit, ut si posteriores prioribus juncti renitantur, nihil suo impulsu proficiant. Immò una cum aliis labantur, & perturbatis ordinibus gravius suo errore quàm virtute hostium versentur necesse sit. Quamobrem ita evenit, ut quoties equestris longitudinis numerus æquè & altitudinis constet, numerus ipse quadratus fit, Forma autem altitudinis parte altera longior. Ast quoties turmæ forma quadrata est, econtrariò evenit, ut equitum numerus parte altera longior existat.

Pha-

Phalanx quadrata.

y y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y

Rhombi formam omnium maximè necessariam venisse in usum creditur, eò quòd præ cæteris omnibus constituto præfecto turmæ, equites qui in lateribus ordinantur, non equo suo illi præfecto jugent, sed ita subjiciantur, ut eorum capita juxta armos equi præfecti apponantur. Intervallisque inter sese justis equites tum dextri, tum lævi, tum etiam posteriores discernantur, ne frequentia turbet ordinem, cùm equi immitiores in proximos sibi equos conversi calcitrent, & militibus vulnera infligant. Auctores autem hujus generis aut ita disponunt, ut equites & versent & jugent: aut ita, ut versent quidem, sed non jugent: aut ita, ut jugent, sed non versent. Quæ singula, quemadmodum se habeant, dicam. Qui Rhombos simul & versare & jugare voluerunt, medium & maximum jugum turmæ, numero impari statuunt: ut undecim, aut tredecim, aut quindecim, cui ex parte utraque, priore, inquam, posterioreque adjungunt binario primis illis pauciores: verbi gratia, si maximum illud jugum equitibus constet quindecim, addita juga utrinque denis aut ternis componunt, & quæ item post hæc utrinque

trinque adjungunt, denis singulisque conficiunt, atque ita binario subinde pauciores adjiciunt dum singuli relinquantur, totaque turma equitibus consumetur cxiii.

Rhombus, qui versat & jugat.

Rhombum dimidiatum, & jam transformatum in triquetrum, cuneum seu rostrum vocamus. Quapropter cunei quoque forma perinde explicata jam est: quod aciei genus, cùm suum medium exiens in acutum habeat, & motum facilè, quorsum velit, fortiatur, expeditè admodum vel † molem posteriorem sua cum fronte circumagit, & celeriter potest immutari.

Cuneus

Cuneus, qui versat & jugat, vel rostrum.

y
y y y
y y y y y
y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y y

Alii ita instruxere, ut equites, qui rhombum conficerent, neque versarent, neque jugarent. Ita enim & conversiones & transitiones equitum posse facilius fieri existimarunt, cùm non antè, non ponè, non à latere quicquam impediret. Statuunt primum præfectum turmæ, mox ad ejus utrumque latus adjungunt singulos loco submissiore, ut quod dictum jam est, capita junctorum equorum juxta armos præpositi equi ordinentur. Et primus ordo, qui duo latera Rhombi contineat, numero impari undecim equitibus constet, præfecto mediò constituto, quinis autem in utramque partem suppositis. Deinde jugi principem post turmæ totius præfectum callocant. Tum in ejus partem utramque simili ratione quaternos subjiciunt, ut totus secundi ordinis numerus novenarius sit, binario minor priore: & quasi duo æquidistantia latera duobus illis Rhombi lateribus primis constituantur. Mox tertium septenario describunt, atque ita subinde binario diminuentes, in unum usque deveniunt. Et hęc turma equitibus constat XXXVI. Hoc genere Polybius utitur, sed numero hominum

minum ſexaginta quatuor, & forma literæ λ, deorſum inverſæ v.

Rhombus, qui neque verſat, neque jugat.

Sunt quæ ex verſantibus quidem, ſed non præterea ex jugantibus conſtent, quæ ad hunc modum conſtituuntur. Verſu aliquot equitibus inſtituto, quorum primus præfectus ſit turmæ, ultimus autem tergiductor, in ejus latus utrumque verſus alios numero hominum unitate minores diſponens, qua eques per interjecta intervalla diſtat ab equite. Quod ſi in primo decem ſint equites, uterque appoſitus novenis conſtabit, & tertii octonis, atque ita numerus ſubinde decreſcet, dum in unum deveniat: ſic enim fieri poteſt, ut equites inter ſe verſent quidem, ſed non jugent. Utile genus quoque id diſponendi eſt ad declinationes, quas agi in utrumlibet latus ſolitum eſt.

Vocatur autem, quæ ad dextram fit, in haſtam declinatio: quæ autem ad lævam, in habenam.

Turma ex verſantibus.

Præfectus.

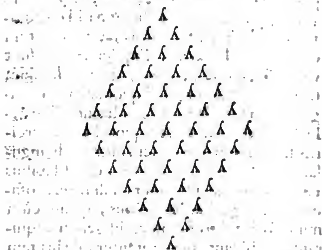
Rhombus verſans, non jugans.

Tergiductor.

At ſi turma ex jugantibus quidem, ſed non ex verſantibus conſiſtere debeat, in hunc modum diſpones, medium & maximum jugum numero conſtitues impari. Cætera autem ſubinde per media intervalla adjuges, quemadmodum in ſuperiore turma propoſui, atque ita efficietur, ut turma ex jugantibus tantùm conſiſtat.

Turma

Turma ex jugantibus.

Turmas vario modo, ut etiam levem armaturam statuimus: aut enim ante phalangem, aut in latere, aut post levem armaturam: sed nos describendi exempli gratia post levem locavimus. Et prima equitibus constet sexaginta quatuor, cujus primum jugum equites compleant quindecim, secundum tredecim, tertium undecim, & reliqua subinde binario usque in unum decrescant. Signum is feret, qui in secundo jugo à læva principi jugi astat. Omnes turmæ numero sexaginta quatuor statuentur, equites quatuor millia * CXVI. Duæ turmæ Epilarchiam, hoc est, turmam duplarem constituunt, equitum CXXVIII. Duæ duplares Tarentinam reddunt, equitum CCLVI. Duæ Tarentinę magisterium, equitum DXII. Duo magisteria Ephipparchiam duplare magi- xcvi.

 sterium

sterium, equitum MXXIV. Duplicatum duplare magisterium telos, equitum 2. mill. 48. Duplicatum telos epitagma, id est, summam ordinis sive agminis facit, equitum quatuor mill. XCVI. Explicatæ jam sunt variæ sententiæ veterum, quemadmodum turmæ instruantur, sed quoniam in his magnam differentiam esse constat, non sine delectu uti debemus, sed quotidianis exercitiis sæpius experiri genera instruendi singula. Itaque securè in præliis, quod facilius commodiusque probetur, admittere, officium est. Quid enim stultius, quàm cùm minimis de rebus homines diligenter inquirant, ambigant, perscrutentur, de his tam amplis, tam necessariis non antè periculum facere accuratissimè velint, quàm certamina subeant? Quod tamen genus turmæ probaveris, id licet & augere numero hominum, & minuere.

De curruum & elephantorum institutione, quamquam usus eorum rarus est, tamen doctrinæ gratia plenioris, exponam nomina, quibus auctores superiores usos comperio. Duos currus zygarchiam, id est, parilem vocant. Duas pariles, conjugationem. Duas conjugationes, epizygarchiam, duplarem conjugationem. Duas duplares, harmatarchiam currulem. Duplicatam currulem, cornu. Duplicatum cornu, phalangem. Pluribus uti phalangibus curruum licet, vocabulis iisdem, quæ modò exposui. Curribus autem ipsis aut expeditis, aut falcatis usos comperimus. In ordine elephan-

phantorum, qui uni præest elephanto, zoarchus, ab animalis præfectura vocatus est: qui duobus imperat, therarchus à fera, quasi ferarius; & constitutio talis therarchia, feraria. Qui quatuor dominatur, epitherarchus, duplicaris ferarius: & hæc constitutio epitherarchia, duplaris feraria. Qui octo præfectus est, Ilarcha, hoc est, turmæ princeps; & constitutio ista ilarchia, turmæ præfectura. Qui sexdecim præest, elephantarcha, id est, elephantorum præfectus: & constitutio elephantarchia, præfectura elephantorum: qui triginta duobus imperat, ceratarcha, id est, cornu præfectus; & constitutio, ceratarchia, cornu præfectura. Quod autem ex sexaginta quatuor constat, id phalangem vocamus elephantorum, cujus præfectus Elephantarcha vocatus est. *Phalangarcha.*

Genera perfectarum copiarum, & nomina constitutionum & ordinum exercitus, omnia in hunc modum notata animadvertimus; vocabula de cetero, quæ in præceptis versantur, explicasse utile est: ut jam pridem milites quid quodque significet certiores, facilè quæ per aciem imperantur, intelligere possint, & facere. Est quod declinatio appelletur, cujus duplex est genus: aut enim in hastam, aut in scutum. Immutationem item dicimus, & conversionem, & reversionem, & inflexionem. Ad hæc versare, jugare, reddere in arrectum, evolvere, duplicare. Addo inductionem, dextram deductionem, lævam deductio nem.

Phalangẽ transversam, phalangem arrectam, phalangem obliquam. Intercalationem, præpositionem, impositionem, suppositionem, postpositionem, appositionem. Quid quod libet eorum significet, breviter exponam.

Nec ignoro, non apud omnes auctores præcepta eisdem esse nominibus tradita. *Declinatio in scutum & in hastam.* Declinatio est motio militum singulorum, cùm vel in hastam, hoc est, dextrorsum sese convertunt, vel in scutum, hoc est, sinistrorsum. Quod commodè agitur, quoties hostes existunt à latere cornu, utique superandi, aut adversi itineris gratia, aut ob aliquem usum alium, quemadmodum singulis in rebus ostendam. Duplicata autem declinatio partem versus eandem, ora militis in hostilem à tergo conatum transfert. Quę res immutatio dicitur, & vel in hastam, vel in scutum fieri solita est.

d d *Prima statio ante declinationem.*
ɑ ɑ *Prima declinatio.*
p p *Secunda declinatio, & quæ Immutatio dicitur.*

Discrimen duplex notatur immutationis: aut enim ab hostibus, aut in hostes immutantur. Quamobrem immutationem ita definiunt, ut prioris aspectus translatio sit in aspectum posteriorem, hoc est tergi, aut è contrario. Immutatio igitur ab hoste, bis in hastam milite declinante efficitur. In hostem autem, bis declinante in scutum fieri assolet. Conversio est, cùm densatis copiis per astitem substitemque, totum phalangis cor-

corpus, tanquam hominem unum, vel in hastam vertimus, vel in scutum, ita ut circa primum decurionem, velut centrum omnes circumagantur, atque ita locum priorem immutent, ut aspectum dextrum accipiant, singulis substitibus & astitibus loca servantibus, suo hoc modo:

Discrimen.

Prima statio aciei.

```
          d d d d d d
          d d d d d d
          d d d d d d
          Q Q Q
          Q Q Q
          Q Q Q
d d d d d d
d d d d d d
d d d d d d
```

Reversio est conversionis restitutio in eundem locum, quem ante copiæ densa instructione obtinebant, quàm conversio fieret. Inflexio est militum ex duabus conversionibus motio, ita ut locum accipiant posteriorem. *Reversio Anastrophe. Inflexio* [illegible]

æqua inter sese conservantes intervalla. Jugare, est singulos sua in decuria è directo suo astiti stare, servantes simili modo intervalla. Jugant ergo præfecto primæ decuriæ omnes decuriarum præfecti. Substiti verò primi præfecti substites ceterorum omnium principum, ac deinceps ad hunc modum. Reddere in arrectum, est militis ora ad primum aspectum restituere. Verbi gratia, si miles adversus hostes constitutus imperetur declinare in hastam, deinde præcipiatur in arrectum restitui, rursus in hostem converti, adversumque stare oportebit. Evolutionum duo sunt genera, alterum per decurias, alterum per juga. Utrumque in tres digeritur species, Macedonicam, Laconicam, Choreum, quæ & Persica & Cretensis nominatur. Macedonica est, quæ primorem phalangis locum commutat, & frontem in tergum aspectumque posteriorem traducit. Laconica est, quæ locum phalangis posteriorem commutat: & pari ratione relicto primore aspectu, sumit posteriorem, tergumque efficit frontem. Persica illa, quam & Cretensem & Choreum diximus nuncupari, locum eundem servare phalangis, militibus singulis commutantibus sua loca, ita ut præfectus decuriæ locum tergiductoris accipiat, & tergiductor vicem præstet decurionis, fronsque ex tergo aspectui posteriori reddatur. Evolutiones per juga fieri solent, quoties cornua transferri ad intercisa sive secturas, & intercisa ad cornua melius est, ut mediæ

Reddere in arrectum.

copiarum partes corroborentur: & aut dextræ per lævas, aut lævæ per dextras reddantur validiores. Qui ne per majores exercitus partes faciant evolutiones, cavent, hoste propinquo, per minores ordines eas securius faciunt. Quemadmodum autem evolvi oporteat, dicam. Evolutio per versum, quæ nomen à Macedone accipit, fieri solet, cùm decurio locum immutat, & postpositi omnes conversi de hasta sequuntur, intervallisque iisdem servatis, & consistunt per ordinem. Genus Laconicum agitur, cùm decurio immutatus de hasta universam decuriam transfert, & locum sibi parem alium accipit, & reliqui omnes sectantes recto se constituunt ordine, & aptant, aut cùm tergiductor immutatur. Primus autem subsistens, conversus de hasta ante tergiductorem se collocat, ceterique omnes sectantes, alter sese præ altero ponit, donec præfectus decuriæ primus constituatur. Choreus ita fit, ut decurio de hasta mutatus decuriam antecedat, & ceteri omnes sequantur, dum ipse præfectus locum tergiductoris accipiat, & tergiductor præfecti. Ita per decurias evolvi solitum est. Quo eodem more per juga quoque evolvimus, quoties per ordinem evolvendum sit, ut quilibet ordo aut locum servans eundem evolvat, ac [sinistrorsum] dextrorsùmve transeat. Nihilo enim secus, quàm modò retulimus, agi oportebit. Duplicandi duo sunt genera: Aut enim per juga, aut per altum duplicamus. Utrumque vel numero fit,

vel

vel loco. Numero duplicabitur longitudo, ſi quæ M. XXIV. militibus conſtat, MM. XLVIII. reddatur, inſertis ex ſubſtitibus altitudinis in militum intervalla eodem quem longitudo occupat loco: quod facimus, quoties denſare longitudinem placet. At ubi reſtituere placuit, evolvere ſua in loca jubemus eos, quos inſervimus longitudini. Sed ſunt, qui genus hoc duplicandi improbent, præſertim hoſte propinquo, expeditasque copias atque etiam equites cornibus jungi, itaque ſpeciem dari duplicationis ſine duplicandi acceſſione cenſeant. Duplicanda eſt longitudo, quoties aut ſuperare cornu hoſtium volumus, aut ne noſtrum ſuperetur, cavemus. Altitudinem duplicare ſolemus, vel addita ſecunda decuria primæ, ita ut ſecundæ præfectus ponè primæ præfectum proximus collocetur, ſecundus ſecundæ, quartus primę conſtituatur, & tertius ſecundæ, ſextus primæ ordinetur: ac deinceps ad hunc modum, ut tota ſecunda decuria primæ inſeratur, & quarta ſimili ratione in tertiam: & omnes numero pares decuriæ in impares, vel his eiſdem decuriis paribus per evolutionem adjunctis tergo imparium. Aut igitur ita duplanda eſt altitudo, aut numero eodem ſervato, milites ſeſe longius porrigent, quatenus ſuæ verſum, & ſpacium altitudinis duplicent; cùm autem reſtitui oportuerit, aut interjectos adjunctóſve tergo milites illos, in ſuas decurias revocabimus, aut ſpacia coarctabimus, quæque intervallo auximus laxiore. Trans-

Transversa est phalanx, quæ longitudine multò productiore constat, quàm altitudine. Arrecta est, quæ per cornu progreditur, longè productiore altitudine constans, quàm longitudine, omninoque plus longitudinis, quàm altitudinis habeat: oblongum id consuevimus nominare. Arrectum verò è directo. quod plus altitudinis, quàm longitudinis habeat: quocirca phalangem quoque interpretari licet his eisdem nominibus. Obliqua est, quę alterum cornu, quod libuerit, propinquum objiciens hostibus, eoque decertans, alterum semotius teneat, manens aggrediendi oportunitatem. Intercalatio est, cùm intervallis præpositi militis, inserimus per directum aliquos ex his, quos postponi placuerat. Præpositio est, cùm vel ex utraque parte aciei, vel ex altera tantùm fronti proponimus aliquos ratione auxilii. Impositio est, cùm levem armaturam intervallis alternatim phalangis totius inserimus. Postpositio seu subjectio est; cùm levem armaturam phalangi incurvæ postponimus, ita ut forma omnium copiarum portæ triplicis speciem præferat.

Sequitur, ut quemadmodum ordines converti ex suo loco, suæque instructioni restitui debent, doceamus. Cùm itaque ordines converti in hastam assuescere volumus, præcipitur decuriam dextri extremi quiescere: ceteras omnes per singulas declinare in hastam, dextrorsumque procedere, tum reddere in arrectum: deinde juga posterio-

ra

ra colligere, atque ita densato milite converti in hastam. Quo facto, si restitui suum in locum placuerit, jubebimur immutari ad scutum, hoc est, quemque in locum vergere aversum, tum ordinem totum reverti, hoc est, quemadmodum milite obdensato conversus spectavit detrorsum, ita totum transferri in locum unde converti inceperat. Mox decuriones quiescant, reliqui procedant per juga. Deinde immutentur, ut vergant quorsum principio spectabant, tum decuria dextri extremi quiescat. Hæc enim suum jam obtinet locum, reliquæ omnes ad scutum declinent, & procedentes restituantur. Ad postremum sursum præcipitur. Itaque suum quisque recipit locum, & servat. At si convertere ordinem ad scutum velimus, præcipitur decuriam lævi extremi quiescere, hæc enim suam jam habet positionem, reliquos omnes declinare in scutum, sinistrorsumque procedere, tum reddere in arrectum. Deinde juga posteriora colligere, mox ad scutum converti, ut jam actum sit quod voluerimus; hinc si restituere placet, non secus quam illos in hastam conversos restituemus: quippe qui rursus quemque in hastam immutari præcipiamus, deinde ordinem reverti, mox decuriones quiescere, & reliquos omnes procedere per juga, tum immutari, postmodum decuriam lævi extremi quiescere, utpote suum jam locum obtinentem: reliquas declinantes in hastam procedere, dum justa recipiant intervalla: ad postremũ reddere in arre-

ctum,

ctum, atque ita omnes suum locum recipient. Si autem inflectere ad hastam placuerit, duas simul conversiones ordinis faciemus. Itaque efficietur, ut decuriones à prospectu adverso in aversum per ordinis immutationem transeant. At cùm restituere volumus, præcipitur item ad hastam inflectere, hoc est, duas item conversiones ibidem ordinibus dare. Ita enim fit, ut eodem spectent decuriones, quorsum principio constituti spectabant, antequam ulla inflexio fieret. Hæc cùm fecerimus, decuriones quiescere præcipiemus, reliquos immutatos juga relaxare posteriora; tum rursus mutari, & ordinis postremam decuriam dextram quiescere. Jam enim hæc suum in locum restituta est, reliquos declinantes in scutum, procedere, & suis intervallis restitui, mox reddere in arrectum. Itaque ordines primum suumque locum recipient. Sed si inflectere ad scutum velimus, præceptis utemur contrariis, hoc est, bis inflecti in scutum: quo facto, restitutionem agemus; quod ex his, quæ modò exposui, apertum jam est. Deflexio agitur, cùm ordinem ter partem versus eandem convertimus, hoc est, aut in hastam, aut in scutum: facit porrò inflexio in hastam, ut militum ora transferantur à parte primore ad posteriorem. Deflexio autem facit, ut à primore vel ad lævam deveniant, vel ad dextram: nam si ad hastam deflectitur, in lævam transfertur; si ad scutum, in dextram. Si phalangem densari cornu versus dextrum placuerit,

rit, præcipiemus decuriam cornu dextri quiescere, reliquas autem declinari in hastam, atq; in dextram colligere, tum reddere in arrectum, & juga posteriora colligere. Cùm autem restituere libet, quiescere decuriones, reliquos immutari, & juga relaxare posteriora: deinde rursus mutari, mox decuriam cornu dextri quiescere. Jam enim restitutum in dextro est; reliqui ad scutum declinantes suos duces sequantur, & primis intervallis receptis reddant in arrectum. Si autem cornu versus sinistrum densari phalangem libuerit, præceptis econtrariò utemur. Mediam item phalangem, si densari placuerit, præcipiemus dextram duplarem phalangem declinare ad scutum, lævam ad hastam, tum procedere mediam versus phalangem, mox omnes reddere in arrectum, jugaque posteriora colligere. At si phalangem primis instituere locis velimus, præcipitur immutari, & per juga procedere, excepto primo: tum omnes rursus mutari, & dextram duplarem phalangem declinare in hastam, lævam autem in scutum: mox sectari suos ductores donec ad prima deveniat intervalla. Deinde reddere in arrectum. Sed quoties immutatur, si per densationē agitur, erecta teneri spicula omnia, ne impediant, convenit. Iis eisdem exercitiis ac præceptis levis quoque armatura instituenda erudiendaque est. Sunt certè præcepta hæc Immutationum, Conversionum, Inflexionum, Evolutionum, & Restitutionum utilia ad subitos hostium super-

ven-

ventus, quos, vel à latere vel à fronte intulerint. Macedonicam evolutionem Macedones invenisse proditum est. Laconicam ad Lacedæmonios referunt auctores, quocirca ita nuncupari meruerunt. Philippum tamen, qui Macedonum imperium auxit, & Græcis apud Cheroneam profligatis, Græciæ imperavit, ac ejus filium Alexandrum, qui brevi Asiam in suam ditionem redegit, Macedonicam neglexisse evolutionem legimus, ut nisi summa utendi necessitas cogeret, nunquam uterentur. Laconicæ usu utrumque adversarios devicisse ferunt. Datur enim Macedonicæ vitio, quòd hoste repentè à tergo superveniente, non sine magna turbatione ageretur. Nam cùm posteriores converterent sese in locum priorem, & rem haudquaquam fugæ dissimilem facerent, hostes audaciores reddebantur: & jam milites, qui ita evolvissent, deterrere ac persequi poterant. Laconica certè econtrariò agit. Ubi enim duces unà cum sequente milite verterunt sese obvios in hostem à tergo supervenientem, terrorem inferre nimirum possunt & turbationem. Sed assuefaciendæ sunt copiæ, tam pedestres, quàm equestres, partim voce, partim signis, quæ visu percipi valeant, ut rem aptè ac opportunè, quam quisque exigat usus, possit expedire. Nonnulla etiam tuba præcipi convenit. Ita enim plenius omnia ministrabuntur. Certiora sunt ea, quæ voce indicantur, nisi quid sit impedimento: sed tranquilliora, quæ signis mandentur, vide-

licet

licet cùm res nulla est, quæ obstet atque obscuret. Vox autem percipi interdum non potest, aut propter armorum sonitum, aut propter equorum transitum & hinnitum, aut propter impedimentorum tumultum, & totius multitudinis strepitum. Signa quoque multis rationibus obliterari possunt, ac evanescere. Nam & crassitudine aëris, & pulvere excito, & imbre, & solis splendore opposito: ad hæc locorum inæqualitate & frequentia arborum. Adde quod interdum fieri non potest, ut signum ad unumquemque usum præparemus, cùm longè plura possint occurrere quàm quibus assuefacti sint milites. Novis autem rebus quidnam consueti signi afferatur? Non tamen † concidi ita potest, ut præceptum simul & vocis & signi incertum sit.

† collabi simul omnia possunt.

De itineribus.

Nunc de itineribus dicam, si antè quot modis expediri solet iter, diffiniam. Itinerum aliud arrecta inductio est, aliud deductio, aut dextra, aut læva, & aut simplici, aut duplici latere, aut triplici, aut quadruplici agminis procedetur. Simplici, cùm ex parte una adversarium aggressurum suspicamur: duplici, cùm ex duabus: triplici, cùm ex tribus: quadruplici, cùm undique. Unde fit, ut aut ter, aut simplici phalange agatur, aut duplici, aut triplici, aut quadruplici. Arrecta inductio est, cùm ordo ordinem sequitur. Verbi gratia, cùm vel xenagia præcedente reliquæ sequuntur xena-

nagiæ, vel quadruplarem decuriam reliquæ ordinatim sectantur. Item quæ agitur per cornu altitudine longè productiore, quàm longitudine: nec pluribus, quàm duabus decuriis, hominibus denis compositis constet ordo. Huic opponitur genus aciei, quod Cœlembolum, quasi rostrum cavum nominamus: quod ita instruitur, ut duplicatæ phalangis præcedentia cornua inter se distent, sequentia jungantur, ad formam literæ V. sicut descriptio ostendit. Quæ ut primos disjectos, ita junctos inter se habet ultimos. Cùm enim arrecta illa inductio medium adversariorum petat, habet id cavum rostrum in promptu, ut soluta conjunctione extremorum, impetum copiarum primarum frustretur, lateraque invadat arrectæ inductionis inimici. Quin etiam triplex phalanx objici huic eidem generi ita potest, ut una alterius cornu impugnet, secunda reliquum cornu aggrediatur, media & tertia impetum maneat & conflictum.

Arrecta instructio.

p p

p p p p   p p p p p p p
p p p p   p p p p p p p
p p p p   p p p p p p p
p p p p   p p p p p p p
p p p p   p p p p p p p
p p p p   p p   p p p

De-

Deductio eſt, cùm phalanx ſuos duces, hoc eſt, decuriones aut parte dextra habet deducentes, quæ dextra deductio dicitur: aut læva, quæ deductio læva nuncupatur: non item per decuriam, ſed per juga ambulans, cornu præpoſito, & latere inſtructa, aut duplici, aut triplici, aut etiam quadruplici, prout hoſtem exiſtimet aggreſſurum. Sed quaſi utraque phalangis pars ſuo latere conflictum ineat primum, ita deſcribatur, ut longitudinem triplicem, quàm altitudinem habeat. Frons enim x. altitudo tribus conſtat hominibus. Quamobrem miles non tantùm ex directo, verùm etiam ex latere aggreſſus, conflictum tum excipere, tum inferre, nimirum per exercitationem debet condiſcere.

Arrecta deductio læva. Arrecta deductio dextra.

	d d d	d d d
	d d d	d d d
F	d d d	d d d *F*
r	d d d	d d d *r*
o	d d d	d d d *o*
n	d d d	d d d *n*
s	d d d	d d d *s*
	d d d	d d d
	d d d	d d d
	d d d	d d d

Phalanx, quæ antiſtomus à duplici frontis, ſeu oris objectu, quaſi occeps vocata eſt, ita inſtruitur, ut medii tergis inter ſeſe oppoſitis conſtent, extremi autem confli-

gant cum adversariis. Perutilis hæc pedestribus copiis est, cùm adversus largam hostium equestrem copiam dimicant: melius enim resistunt circumventioni, & multiplici equitum invasioni. Valet hoc instruendi genus potissimum contra barbaros, qui loca Istro amni vicina incolunt: quos Amphippos cognominant, à mutatione equorum. Ex aliis enim equis in alios transilire consueverunt. Equestres, quæ opponuntur copiæ, forma constantes quadrata, in ordines duos parte altera longiores, pro usus necessitate divisę sunt, ut totidem membris phalangis peditũ bipartitæ objiciantur.

Amphipp.

Equestris instructio.

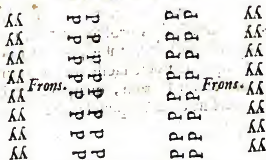
	YYY	YYY	YYY	YYY	YYY	YYY	YYY	YYY	YYY	YYY
					Frons.					
	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d
Occeps.	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d
	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d
	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
Phalanx	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p
	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p
	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p
					Frons.					
	YYY	YYY	YYY	YYY	YYY	YYY	YYY	YYY	YYY	YYY

Equestris instructio.

Pha-

Phalanx amphiſtomus, nomen à duplici fronte, ſive ore in lateribus inſtituto acceperat, ita ut latericeps quædam & anceps poſſet nominari. Similis ſuperiori occipit, eſt, præterquam quòd illa ſuis extremis decertat, hæc ſuis lateribus dimicat. Cætera verò, quæ de ſuperiore expoſui, huic quoque conveniunt: omnia haſtis longioribus, tam hæc quàm ſuperior illa, pugnat, more Alanorum & Sauromatarum. Spectat decuriarum dimidium in partem priorem, reliqui converſi ſunt in poſteriorem, ita ut dimidiati milites oppoſitis inter ſe tergis prœlientur fronte duplici, altera priore, quam decuriones conficiant: altera poſteriore, quam tergiductores: cùm etiam in duplarem phalangem copiæ dividi poſſunt, ut frons prior altera conſtituatur phalange, poſterior altera conſtet.

Phalanx anceps.

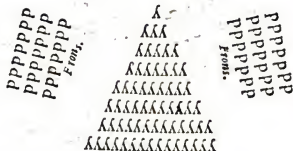
Phalanx duplaris antiſtomus, hoc eſt, occeps nuncupatur, quę ſuos duces non extra perdeductiones, ſed intus adverſos inter ſe poſitos habeat: tergiautem ductores extrà,

 vide-

videlicet in dextram lævamque deductionem distinctos. Forma hæc instrui solet, quoties adversarii equites forma rostri aggrediuntur. Cùm enim rostrum exeat in mucronem, ducesque sequentes de latere habeat, tentantesque frontem copiarum pedestrium rumpere, ne id eveniat, duces peditum in medio stant, ut impetum adversariorum vel impediant, vel re infecta faciant præterire. Qui enim rostro instructi aggrediuntur, ea spe sunt, ut medios aciei profligent, omnesque turbent copias. Quod cùm principes copiarum pedestrium intelligant, utraque parte sese veluti murum constituunt, & paulò inter se distantes, vergentesque ad locum penitiorem, impetum irritum reddunt adversariorum. Genus id instruendi equestre, quod rostrum dicimus, Philippum regem Macedonum invenisse, scribitur. Præponere ille strenuos omnes solebat, ut eorum virtute miles quoque deterior contineretur, opusque unà cum præstantioribus prosequeretur, more spiculi aut ensis, cujus acie pro sua soliditate, suoque acumine facilè transadigente, reliquum etiam ferrum, quanquam hebes esset, non sine efficacia penetraret.

Pha-

Phalanx duplaris anceps.

Rostrum equestre.

Phalanx duplaris Peristomus seu Amphistomus, id est latericeps sive anceps illa est, cujus partes per deductionem, cornu præposito oblique procedant, & dextra habeat præfectos, & læva tergiductores intus. Cùm enim adversa acies quadra dividat se in duo obliqua cornua, dextrum & sinistrum, cupiens aciem hostium similem circumvenire hac de causa, qui circumventum sibi vident imminentem, in duplicem mobilem phalangem sese afformant, & partem sui alteram in lævum dirigunt cornu, alteram vertunt in dextrum. Unde nomen Peristomi, hoc est, latericipitis, genus id accipit. Quippe quod latere suo utroque spectantem in hostem habeat.

Phalanx

Phalanx duplaris latericeps.

Amphistomus.

Similiceps.

Phalanx homœostomus, à similitudine oris seu frontis nominata, quam similicipitem appellarim, ita sit, ut decuriam perfectam, hoc est, hominum sexdecim, moventem in hostem sequatur alia similis; unde homœostomus dicta est. Nam & qui le-

ſequuntur, ſimili fronte & forma comitantur. Opponitur hæc generi aciei, quod plinthum à latere vocant: quem ſi placet, Laterculum dices. Ordinatur id genus tam forma, quàm numero æquilaterum. Forma, inquam, cùm undique æqualibus conſtet ſpaciis. Numero autem cum quot hominibus longitudo componatur, totidem etiam altitudo. In hoc eodem ordinis genere omni ex latere armatos apponi ſolitum eſt, nullo vel ſagittario, vel funditore adjuncto. Conficitur hic laterculus ex duabus dimœriis: decuriæ namque dimidium dimœriam dicimus. Cùm enim decuria ſexdecim conſtare hominibus debeat, dimœria octo conſtat. Bipartita id interpretetur, ſi placet, quoad melius vocabulum invenerimus.

Phalanx ſimiliceps.

p p p p p p p p p p
p p p p p p p p p p
Frons.

p p p p p p p p p p
p p p p p p p p p p
Frons.

d ddddd d
d ddddd d
d ddddd d
d ddddd d
d ddddd d
d ddddd d
d ddddd d

Laterculus.

Phalanx duplaris Homœoſtomus, cùm partes æquali progredientes itinere, aut in dextra deductione ambæ continent ſuos duces, aut in læva.

Duplaris ſimiliceps.

d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d

Phalanx Heteroſtomus à frontis diverſitate appellata, quam Verſicipitem dixerim, ita inſtruitur, ut ambulans per inductionem duces ordinis præcedentis habeat (ut fit) in dextra deductione, ſequentis autem in læva, ita ut ordines alternata principum locatione procedant. Nullus enim eodem latere ſuos continet principes, quo antecedens.

Phalanx verſiceps.

d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d

Turmam, quæ ad ſpeciem ovi inſtruitur, Ilion Theſſalus excogitarat, unde Ile vocata eſt, ſuoſque Theſſalos eo ipſe genere inſtruendi exercuit. Utile hoc eſt, cùm ſingulis ſuis angulis habeat principes. Primum Ilarcham, hoc eſt, turmæ præfectum: ultimum tergiductorem, utrinque autem lateris cuſtodes. Opponitur huic acies, quæ forma lunæ cornibus in partem ductis priorem formetur, duceſque ſuis in cornibus habeat, & ſuis brachiis circumvenire adverſas equitum copias tentet. Quamobrem ille more Tarentinorum à longè jaculantur, circularem retorquentes acceſſum & turſbantes. Tarentinos jaculatores appello, ſicut inter initia operis dictum eſt, à Tarento Calabriæ oppido, cujus equites parvo quodam jaculo uti conſueverunt.

Turma ad ovi ſpeciem.

Acies Lunaris.

Turma parte altera longior duplici altitudine cõſtat, quàm longitudine. Utilis hæc multifariàm eſt, quippe quæ poſſit decipere adverſarios, quaſi paucos contineat milites (quoniam non

non multum latitudinis occupet) & rumpere facilè pro sua densitate & impetu aciem adversam. Apta enim est, vt sensim per locorum angustias transeat. Opponitur ei pedestris acies, quæ transversa phalanx vocata est: porrigit enim se longiùs, ut etiam, si interrumpatur, exigua sit quæ rumpitur altitudo, & equitum impetus non in multitudine hæreat, sed in vacuum brevi efferatur. Hæc enim caussa est, cur multiplicem ad suam altitudinem habeat longitudinem.

Turma parte altera longior.

y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y

Frons.

d d d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d d d

Phalanx transversa.

Est & altera turma ovi similitudinem gerens, de qua nihil amplius dici potest, quàm

quàm ita esse compositam, ut verset quidem, sed non juget. Nam ejus usum commoditatemque superiùs exposuimus. Ergo genus id inventum ab Ilione Thessalo, mandatum post exercitationi ab Jasone Medeæ marito. Tutum etiam & percommodum esse, cùm undique custodiatur decurione, tergiductore, custodibus lateris, apertum jam est. Constat hæc turma ex equitibus sagittariis more Armeniorum & Parthorum. Opponitur ei acies pedestris, quæ Epicampius emprosthia dicitur, id est, inflexa antica, ob eam rem, quia ductis cornibus in partem priorem in sinum se circumagit, flexumque imitatur. Fraudem hæc in sagittarios equites ita emolitur, ut vel egressos & cominus dimicantes, suo complectatur sinu, & circumveniat: vel cornibus suis perturbet illorum robur, & frangat, atque ita medio milite alacriore possit evincere.

Turma

Turma ad ovi speciem.

dddd ddd
dddd *Frons.* ddd
dddd ddd
ddddddddddd
ddddddddddd
ddddddddddd
ddddddddddd

Phalanx inflexa antica.

Quin etiam genus habetur phalangis, quę Epicampius opisthia dicitur, contrario modo quàm superior informata. Cùm enim illa ante se flectat, hæc sua cornua in partem ducit posteriorem, itaque ut illa antica, sic hæc postica nominetur. Utilis ea quoque ad fraudem est: quippe quæ parte media patens, paucos qui præcedant, ostendat: multos autem, qui ponè subsequantur habeat: ut si conflictum tolerarint superarintque, satis sit: sin minus, facilè ad utramque suorum partem recurrere, jungique majori ordini valeant. Quæ autem

tem contra id genus opponitur, incurva ob id appellata est. Quoniam in portionem flectitur orbis. Studet hæc suas copias parvas esse ostendere frontis incurvæ ratione. Quippe cùm omnia quæ in orbem globúmve formantur, parva suo quidem ambitu esse videantur: quanquam si explicentur, in coduplum se porrigunt: quod liquidum in columnis est, quæ cùm in orbem se colligant, undecunque aspiciantur, dimidium sui tantùm patêre patiuntur, reliquum penitus occultant. Est autem optimum instruendi artificium, ut plus inferas adversariis copiarum, quàm primo aspectu ostendas.

Inflexa postica.

d d d d   d d d d
d d d d   d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d

Frons.

Phalanx incurva.

Equestris

Equeſtris phalanx quadrata, etſi forma ſeu figura quadra inſtruitur, tamen non numero quoque aptatur quadro. Haud enim in quadratis numerum, certo modo deſcribimus. Sed licet etiam duplicem ad altitudinem reddere longitudinem, videlicet pro uſu imperatoris. Perſæ potiſſimum forma hac uſi ſunt, & Siculi & Græcorum complures, cùm & facilem eſſe inſtructum animadverterent, & uſum commodiorem. Opponitur ei phalanx pedeſtris, quod roſtrum vocamus, ita inſtructa, ut latera omnia armatis compoſita habeat. Tranſlata hæc forma ab equeſtribus roſtris eſt. Verùm in ordine equeſtri unus in fronte primore ſatis ſit. At in pedeſtri non unus occurſioni hoſtium ſufficit, ſed tres propugnent neceſſe eſt. Sic Epaminondas Thebanus Imperator, cùm apud Leuctra adverſus Lacedæmonios decertaret, conſtipatis in roſtrum copiis, ingentem exercitum profligavit. Effici genus inſtruendi hoc ſolet, quoties duplaris antiſtomus, hoc eſt, anceps illa ſua cornua priora conjungit, poſteriora ſejungit, ad formam litteræ V, deorſum inverſæ, Λ.

Pha-

Phalanx quadrata equestris.

y y y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y

Frons.

Fro ʎ *ns.*

ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ

Rostrum pedestre.

Phalanx implexa.

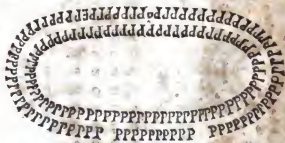
Frons. *Frons.* *Plasium.*

Z

Genus, quod Plæsium parte altera longius appellamus, multiplici longitudine, quàm altitudine constare, & omni ex latere armatis componi sagittariis ac funditoribus constitutis in medio, solitum est. Qui contra ejusmodi formam prœliantur, genus phalangis, quam implexam vocamus, objiciunt, ut suæ formæ inæqualitate provocent Plæsium adversum impetum facere in eos, qui prominent, atque ita resolvant densam Plæsii instructionem. Et quidem decuriones implexæ phalangis duces adversos observant, ut si densa acie illi agant, ipsi quoque densa excipiant. Sin illi resolvantur, ipsi etiam divisi occurrant.

Phalangis circumventio est, cùm cornu utrumque superat adversarios, hoc est, excedit, & quasi complectitur.

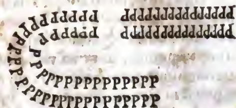
Circumventio phalangis.

Alterius cornu circumventio est, cùm altero cornu hostem superamus. Unde fit, ut qui sua phalange superat, idem etiam cornu superet adversarium: qui autem cornu superat

rat, non propterea idem phalange ſuperet. Fieri enim poteſt, ut etiam paucioribus copiis hoſtem ſuperes tuo cornu, & complectaris.

Circumventio alterius cornu.

Extenuatio eſt, cùm altitudo phalangis contrahitur, ut CX.XVI. quibus conſtat hominibus redigatur in pauciores.

Impedimenta haberi in primis neceſſarium eſt, & ducem iis, conſtituere probum convenit. Modis quinque poſſunt duci impedimenta. Aut enim præcedent copias omnes, aut ſequentur, aut in alterutro latere conſtituentur, aut in medio copiarum claudentur. Ponentur ante phalangem, ſi hoſtilem agrum ingredieris. Poſt phalangem, ſi latera metuis. Intra phalangem, ſi planum agmen placuerit ducere.

Poſtremo præcepta repetemus, colligemuſque omnia acierum inſtruendarum, ſi prius admonuerimus breviter, quicquid præcipi uſus exigat, id & breve eſſe & omni ambiguitate carere oportere. Non enim ſolùm celeritate eſt opus, verùm & claritate vocabuli, ne alii hoc, alii illud, & plerumque contrarium faciant. Verbi gratia, ſi dixeris, declina: verbo hoc audito poſ-

possint alii declinare in hastam, alii in scutum, quæ res non parum inferet perturbationis. Cùm itaque generis ac totius loco habeatur vocabulum illud, declina, adjungere debemus ad hastam, aut ad scutum, prout res exigit: & quidem antè, ut pars toti anteponatur: hoc modo, Ad hastam declina: ita enim omnes idem sine errore facient. Item immuta, aut evolve, generis præfert communitatem: quam ob rem partem sive speciem præponemus, ut, in hastam immutare. Sic itaque præcipiemus, Laconicam evolve, Macedonicam evolve Choreum evolve. Nam si evolve Laconicam dixeris, aut evolve Macedonicam, eveniet, ut diversæ evolvendę agantur species. Hac igitur ratione cavendum est, ne quid ambiguè, ne quid obscurè incerteq; præcipiatur: & ut species suis anteponantur generibus, servandum omninò est. Juvat porrò ad eam rem plurimum silentium militum. Quocirca silendum in primis attendendumque imperabis: quod Homerus quoque poëta præclarè illis carminibus notat.

Sic Argiva phalanx in prœlia densa moveri.
Assiduè pariterque suos dux quisque regebat,
Imperitans: alii mox festinare silentes.
Dixeris haud tantas gentes sub pectore vocem
Condere, conspecti metuentes principis ora.

Barbarorum contrà tumultum & turbam pecori ita comparat:

Ac veluti innumeræ domini locupletis in aula
Ad mulctram coguntur oves, balatibus illæ
Perculsæ charæ sobolis, voce omnia replent,

Sic

Sic Troum audiri per campos undique clamor.

Et alibi eadem de re ita refert:

Tum Phryges ingenti strepitu & clamore feruntur,
More gruum passis liquido super aëre pennis.
Quæ postquam gelidas hiemes imbrémque nivalem
Fugêre, Oceani repetunt clangoribus undas.
At animos taciti spirantes ire Pelasgi,
Alter in auxilium alterius properare parati.

Age ad arma, adsiste ad arma, impedimenta à phalange secedant. Miles attendat præceptis, suscipe, recipe, dilta erige spiculum, versa, juga, respice præcedentem, suam decuriam dirigat tergiductor. Constituta intervalla conserva, ad hastam declina, collige, ita consiste, in arrectum redde, ad scutum declina, collige, ita consiste. Ad hastam immutare, collige. Ita consiste. Altitudinem duplica, restitue. Laconicam evolve, restitue. Macedonicam evolve, restitue. Choreum evolve, restitue: ad hastam converte, restitue ad hastam: inflecte, restitue. Hæc de aciebus instrundis habui, quæ breviter ad te scriberem, Imperator, tibi victoriam, hostibus profligationem allatura. Vale.

FINIS.

MODESTI
DE VOCABULIS
REI MILITARIS
LIBELLUS.
AD
TACITUM
AUGUSTUM.

NOBILISS. AC GENEROSISS. JOAN. GUILIELMO A SPANGEN, D. IN SPANGEN, BOUDRY, &c. ET WALRANDO AB HAEFTEN, D. IN HAEFTEN, HERWIJNEN, &c.

CODESCALCUS STEWECHIUS

S. D.

UT *reliqua omnia; itidem prudenter & graviter imprimis à C. Sallustio hoc scriptum est:* Majorum gloria posteris quasi lumen est, neque bona, neque mala illorum in occulto patitur: *quam quidem sententiam animis vestris, Nobilissimi ac generosissimi adolescentes, impressam si servabitis; quod equidem facturos non diffido; nunquam non meminisse poteritis quantum oneris vobis cum honore impositum sit. Parentes uterque in aulis principum educatos laudare, natales longos, ac illustrem prosapiam recensère potestis. Taceo quæ in lubrico maximè posita sunt, corporis, & fortunæ bona. Omnia hæc ego aliena deputo, propria verò illa, quæ neque hæreditaria sunt, nec casu pendula: hoc est bonas artes, atque animis vestris insita virtutum & summi boni semina. Imagines majorum circumspicere lubebit, occurrent undequaque qui patrum, avorúmque laude non contenti, ipsimet nomen rebus bello ac pace gestis auxerint. Nobilitatis vestræ antiqua initia, egregia virtutum exempla domi proposita conspicitis. Quare (ut quidem adhuc pro virili facitis) conan-*

dum vobis institutioni meæ, & exspectationi amicorum respondeatis. Ea in re quibus adminiculis opus sit non ignoro. Tum & illud probè scio, neque scientiam, neque prudentiam vobis defuturam, quibus cum rebus vestris aliquando superesse: tùm præesse subditis queatis. In excolendo ingenio, moribúsque vestris formandis, dico audacter, strenuam operam navavi. Imò ab ea hora, qua meæ fidei commissi estis, nihil mihi antiquius fuit, quàm de vobis, & per vos derep. bene mereri. Dum artibus liberalibus vos imbui, in Historiarum lectione præivi, juris elementa edocui, numquam in vobis discendi studium, numquam obsequendi officium requisivi. Nunc porrò, si lectio juris molestior, si fastidiosa vobis videbitur; at historiam è manibus nunquam deponite. Hæc rerum magistra est, exempla, quibus vita instituenda sit, tanquam in amplissimo orbis theatro spectanda proponit. Hæc & secundam, & adversam fortunam ferre docet: res gerere, provincias, regna administrare volentibus historia non minus necessaria est, quàm in navi gubernator, in puppi clevus. Venio tandem ad libellum Modesti, quem de Vocabulis rei militaris inscriptum videtis. Eum à me qualiter qualiter emendatum, id est collatum cum scriptis Vegetii, æquo animo accipite, & quid de nomine auctoris, quid de opusculo ipso censendum sit mecum expendite. Scio esse qui huic plagii notam inurere, & quasi Fl. Vegetii labores sibi subpositum ierit, insimulare conati sint: veruntamen illi non animadverterunt, puto, Vegetium sub Valentiniano Imperatore; Modestum sub Tacito floruisse.

iſſe. Qui Tacitus tres Valentinianos, & , unde genus illi duxere, Gratianum ipſum ſpacio XC. & quod excurrit annorum præceſſit. Hoc amplius, epitomen tantùm ex diverſis bellicæ diſciplinæ ſcriptoribus Vegetium confeciſſe, nemini poteſt eſſe incognitum: Modeſtus verò quis fuerit, ſuſpicari facilius ſit, quàm pro certo adfirmare. Valete. A. D. XIII. *Kal. Februarii.* ∞. D. LXXXIV.

MODESTI LIBELLUS.

DE VOCABULIS REI MILITARIS AD TACITUM AUGUSTUM.

(a) Vegetius lib. 2. cap. 1.

R(a)es militaris in tres dividitur partes, equites, pedites, classes. Equitum alas dicunt, eò quòd ad similitudinem alarum ab utraque parte protegant acies, quæ vexillationes vocantur à velo, quia velis, hoc est, * flammulis utantur. Est & aliud genus equitum, qui legionarii vocantur, propterea quód connexi sunt legioni. Verùm ipsi pedites in duas divisi sunt partes, hoc est, in legiones, & in auxilia. Auxilia à sociis, vel fœderatis gentib. mittebantur. Legio autem ab eligendo appellata est, quod vocabulum, eorum desideras fidem atque diligentiam, qui milites probant. (b) Producendi verò tyrones sunt semper ad campum, & secundum matriculæ ordinem in aciem dirigendi, ita ut primò simplex, & extensa sit acies, ne quos sinus, ne quas habeat * curvationes, sed æquali, legitimoque spacio miles distet à milite: * & præcipiendum, ut subitò duplicent aciem, ita ut in ipso impetu is, ad quem respondere solent, ordo servetur. Tertiò præcipiendum, ut quadratam aciem repentè constituant, quo facto in * Tyronium,

*legendum flammeolis.

b) Vegetius lib. 1. cap. 26.

*curvaturas.

* Tunc

* trigonum,

nium, quem cuneum vocant, acies ipsa ver- * trigonum,
tenda est: quæ ordinatio plurimum prodes- (c) Veg. lib.2.c.2.
se consuevit in bello. (c) Auxiliares, * cùm * conducuntur
ducuntur ad prœlium, ex diversis * mori- * numeris
bus venientes, nec disciplina inter se, nec * tardius
affectione consentiunt: & alia instituta, &
alius inter eos est usus armorum. Necesse
est autem, * tardè ad victoriam pervenire,
qui discrepant antè, quàm dimicent. Le-
gionibus semper auxilia, tanquam levis ar-
matura, in acie jungebantur, ut in iis prœ-
liandi magis adminiculum esset, quàm prin-
cipale subsidium. * In omnibus auctoribus Veg. lib.2. cap.4.
invenitur, singulos consules adversum ho-
stes copiosissimos, non amplius, quàm bi-
nas duxisse legiones, additis auxiliis socio-
rum: tanta in illis erat exercitatio, tanta
fiducia, * ubi cuivis bello, duæ legiones * ut
crederentur posse sufficere. (d) Sciendum (d) Veg. lib.2 c.6.
est * enim, in una legione decem cohortes * autem,
esse debere: sed prima cohors reliquas, &
numero militum, & dignitate præcedit:
nam genere atque institutione literarum vi-
ros electissimos quærit. Hæc enim suscipit
aquilam, quæ præcipuum signum in Ro-
mano est semper exercitu, & totius legio-
nis insigne. Imagines Imperatorum, * has * [illegible]
enim imagines, tanquam divina, & præ- [illegible] Veg.
sentia signa singuli venerantur. Habet pedi-
tes mille CV. Equites loricatos CXXXVII. &
appellatur cohors milliaria: hæc caput est
legionis. Ab hac [enim] cùm pugnandum
est, prima acies incipit ordinari. Secunda
cohors habet pedites * DLX, equites LXVI. & * DLV.
appel-

appellatur cohors quingentaria. Tertia cohors similiter habet pedites * DLX. equites LXVI. sed in hac cohorte tertia validiores * & probati milites, qui in media acie consistant. Cohors quarta habet pedites 555. equites 66. Cohors quinta habet pedites 555 equites 66. Sed quinta cohors strenuos desiderat milites. Quia sicut prima in dextro, ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hę quinque cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites 555. equites 66. In * prima quoq; * enucleati ascribendi sunt juniores: quia in secunda acie post aquilam, & imagines cohors sexta consistit. Cohors septima habet pedites 555. equites 66. Cohors octava habet pedites 555. equites 66. sed & ipsa animosos desiderat viros: quia in secunda acie consistit in medio. Cohors nona habet pedites 555. equites 66. Cohors decima habet pedites 555. equites 66. & ipsa bonos consuevit accipere bellatores: quia sicut in secunda acie sexta dextrum, ita decima sinistrum possidet cornu. Iis decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites VI. mill. CV. equites DCCXXVI. Minor itaque numerus armatorum in unaquaque legione esse * debet. Major autem consuevit esse: * & non tantùm unam cohortem, sed etiam alias milliarias, [si] fuerit jussa, suscipere. (e) Tribunus major, per epistolam sacram, Imperatoris judicio destinatur. Minor tribunus provenit ex labore. Tribunus autem vocatur ex tribu, quia præest militibus, quos ex tribu primus Ro-

* DLV.
* probatiores est, quia in m. a. consistit.
* ipsa
* enucleatim
* non debet.
* si non
e) Veg. lib. 2. cap. 7.

Romulus legit. Ordinarii dicuntur, qui in prœlio primos ordines ducunt. Aquiliferi, qui aquilam portant. Imaginarii, qui Imperatoris imagines ferunt. Optiones, ab optando appellati: quòd antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati, cum eorum vicario solent universa curare. Signiferi, qui signa portant, quos nunc draconarios vocant. Tesserarii, qui * tesseras per contubernia militum nuntiant. Tessera autem dicitur, præceptum ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellum movetur exercitus. * Torquarii duplares, torquarii simplares: quibus torques aureus * solius virtutis præmium fuit: quem qui meruisset, præter laudem interdum duplam consequebatur annonam. (f) Item primus hastatus duas centurias, id est CC. homines ducebat in acie secunda, quem nunc ducentarium vocant. Princeps autem primæ cohortis centuriam semis, hoc est, CL. homines * gubernat. Sic decem centurionibus regebatur. Quibus magnæ utilitatis [gratia] magnus honor à veteribus est constitutus: ut ceteri milites, ex tota legione; omni labore, ac devotione contenderent ad tanta præmia pervenire. Erant etiam centuriones qui singulas centurias curabant, qui nunc centenarii nominantur. Erant decani * decem militibus præpositi, qui nunc caput contubernii vocantur. Secunda cohors habet centuriones quinq; Similiter tertia & quarta, usque ad decimam cohortem.

* tesseram.

* Torquati.

* solidæ

(f) Veg. lib. 2. cap. 8.

* gubernabat. Sic decem centuriæ cohortis primæ, à quinque ordinariis regebantur q. m. utilitates, magnus h.

* denis

In tota autem legione erant centuriones * LXVI. (g) Sed legati Imperatoris * ex consularibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones,& auxilia universa obtemperabant, in ordinatione pacis, vel necessitate bellorum. In quorum locum illustres viros constat, magistros militum substitutos; à quibus non tantùm binæ legiones sed; etiam plures * numero gubernantur. Proprius autem judex erat præfectus legionis, habens comitivam primi ordinis dignitatem, qui absente legato tanquam vicarius ipsius potestatem maximam retinebat: tribuni vel centuriones, cæterique milites ejus præcepta servabant vigiliarum, sive * profectionis. Tesseras ab eodem petebant. Si miles crimen aliquod admisisset, auctoritate præfecti legionis, à tribuno deputabatur ad pœnam. Arma omnium militum, item equi, vestes, & annona ad curam ipsius pertinebant. Disciplina, severitas, * exercitus non solùm peditum, sed etiam equitum legionariorum præcepto ejus quotidie curabatur. (h) Primum signum totius legionis est aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiam per singulas cohortes à Draconariis feruntur ad prœlium. Sed antiqui qui sciebant in acie, commisso bello celeriter ordines, aciesque turbari, atque confundi: ne hoc posset accidere, cohortes in centurias diviserunt, & singulis centuriis singula vexilla constituerunt: ita ut ex qua cohorte, vel quota esset centuria, in illo vexillo literis esset adscriptum: quod intuentes

* LV.
(g) Veg. lib. 2. c. 9.
* ex consulibus
* numeri
* profectionis tesseras, ab c. p.
* exercitio
(h) Veg. lib. 2. c. 13.

tes, vel legentes milites, in * quemvis tumultum à contubernalibus suis aberrare non possent. Centuriones insuper, qui nunc * centurii vocantur, nimirum bellicosas loricas transversis cassidum cristis, ut à suis faciliùs noscerentur, habebant: * quique singulas gubernare jusserunt catervas, ut nullus existeret error: cùm * cuncti milites sequerentur non solùm vexillum suum, sed etiam centurionem, qui signum habebat in galea. Rursus ipsæ centuriæ in contubernia divisæ sunt, ut decem militibus sub uno papilione degentibus, unus [quasi] præesset decanus, qui caput contubernii nominatur. Contubernium autem manipulus vocabatur; ab eo, quòd conjunctis manibus pariter dimicabant. (*i*) Quemadmodum inter pedites centuria, vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur: & habet una turma equites triginta duos. Huic qui præest, decurio nominatur. * Pedites qui decem decadibus centuriæ præerant, ab uno centurione sub uno vexillo gubernantur. Similiter trigintaduo equites ab uno decurione sub uno vexillo reguntur. Prætera * centurio eligendus est, [qui sit] magnis viribus, [&]procera statura, qui hastas vel missilia peritè jaculetur, & fortiter: * Similiter eligendus est decurio, qui turmæ equitum prẹponatur, in primis habili corpore, ut loricatus, & armis circumdatus omnibus, cum summa admiratione equum possit ascendere, equitare fortissimè, conto scienter uti, sagittas doctissimè mittere;

* quantovis tumultu

* centenarii

* *Legeruo cuique Q pro C.*

* centeni

(*i*) *Veg. lib. 2. cap.* 14.

* *aliter hæc apud Vegetium leguntur.*

* sicut centurio

* *Multa hic inserit Vegetius.*

mittere; turmales suos, id est, sub cura sua equites positos erudire ad omnia, quæ equestris pugna deposcit. (k) Nunc qualiter instruenda sit acies, si pugna immineat, declaretur unius legionis exemplo: quod si usus exegerit, transferri possit ad plures. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro, huic cohors secunda conjungitur. Tertia cohors in media acie collocatur, huic annectitur quarta. Quinta verò cohors sinistrum suscipit cornu, sed ante signa, & circa signa, nec non etiam in prima acie dimicantes, principes vocabantur, hoc est, ordinarii, ceterique principales. Hæc erat gravis armatura, * quæ habebat cassides, cataphractas, ocreas in cruribus scuta; gladios majores, quos spathas vocant; & alios minores, quos semispathas nominant, plumbatas quinas positas in scutis, quas primo impetu jaciunt. Item bina missilia, unum majus, ferro triangulo unciarum novem, hastile pedum quinque semis, quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur, ad cujus jactum exercebantur præcipuè milites, quod arte, & virtute directum, & scutatos pedites, & loricatos equites sæpè transverberat: aliud minus, ferro unciarum quinque, * hastili trium pedum semis, quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Prima acies principum, secunda hastatorum armis talibus * dicetur instructa. (l) Sed in secunda acie dextro cornu cohors sexta ponebatur, cui jun-

(k) Veg. lib. 2. cap. 15.

* qui habebant.

* hastile

* docetur

(l) h. l. multa inseruntur apud Veg.

jungebatur septima. Octava cohors mediam aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in secunda acie * semper obtinet cornu. (*m*) Instructionis verò lex est, ut in primo ordine exercitati, & veteres milites collocentur, quos anteà principes vocabant. In secundo ordine circumdati *cataphractis, & optimi milites cum spiculis, vel lanceis ordinentur, quos * prohastatos vocabant. Inter * ordinem à tergo vallatum sex pedes distare voluerunt, ut haberent pugnantes spacium accedendi, atque recedendi: vehementius enim cum saltu, cursuque tela mittuntur. In his duobus ordinibus ætate maturi, & usu confidentes, & muniti gravioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri nec cedere, nec sequi alium debent, ne ordines * turbentur: sed adversarios * vehementes excipere, & stando, pugnandoque repellere, vel fugare. Tertius ordo disponitur de * armatis velocissimis, de sagitariis juvenibus, de bonis jaculatoribus; quos antea ferentarios nominabant. Quartus autem ordo * constituitur de scutatis expeditissimis: de sagittariis junioribus, de his qui alacriter se agunt verutis, vel martiobarbulis, quas plumbatas * nominant, qui dicebantur levis *armaturæ. Sciendum est ergo * stantibus primis ordinibus, tertium, & quartum ordinem ad provocandum cum missilibus & sagittis primo loco semper exire: qui si hostes in fugam vertere poterunt, ipsi cum equitibus persequuntur: si verò ab hostibus pulsi

* semper fuisse in ob.

(*m*) Veg. lib. 3. cap. 14.

* cataphractis sagittarii

* prius hastatos.

* ordine autem, & ordinem à tergo in latum sex

* turbent:

* venientes.

* armaturis.

* construuntur

* nominant, dimicant,

* armatura.

* stantibus duobus pr.

fuerint, redeunt ad primam, & secundam aciem, & inter ipsas recipiunt se ad loca sua. Prima autem & secunda acies cùm ad [machæras, id est,] spathas & pila (ut dicitur) ventum fuerit, totum sustinent bellum. In quinta acie * ponebantur balistarii, funditores, [tragularii,] fustibulatores, qui fustibalis lapides jaciunt. * Fustibalus est longus pedes quatuor, cui per medium ligatur funda de corio, & utraque manu impulsus, propè ad instar onagri dirigit saxa. * Sextus ordo post omnes à firmissimis, & scutatis, & omni genere armorum munitis * bellatores tenebat, quos antiqui Triarios appellabant. Hi, ut requieti, & integri acrius invaderent hostes, post ultimas acies sedere consueverant. Sed si quid in primis ordinibus accidisset, de eorum viribus reparationis spes tota pendebat. (*n*) Omnes autem signarii, quamvis pedites sint, loricas minores accipiebant, & galeas, ad terrorem hostium, ursinis pellibus tectas. Centuriones verò habebant cataphractas, & scuta, & galeas ferreas, * transversis, & argentatis cristis, ut faciliùs agnoscerentur à suis. (*o*) Illud autem sciendum est, & modis omnibus retinendum, quòd commisso bello, prima, ac secunda acies stabat immota. Triarii quoque residebant. Ferentarii autem * armatura levis, & sagittarii, & funditores, adversarios provocabant, ante aciem procedentes, si hostes fugare poterant, sequebantur: [sed] si eorum virtute, * ac multitudine

* ponebantur. interdum carrobalistæ manubalistarii. f.

* Fustibalus fustis est.

* *Multa desunt.* Veg.

* bellatorib. tenebatur.

(*n*) *Veg. lib.* 2. *cap.* 16.

* sed transversis.

(*o*) *Veg. lib.* 2. *cap.* 17.

* armaturæ, exculcatores, sagittarii, funditores. hoc est levis armatura, adversarios p.

tudine premebantur, revertebantur ad ſuos, & poſt eos ſtabant. Excipiebat autem prœlium gratus armatura,* & tanquam murus (ut * aut. * quæ- ita dicam) ferreus ſtabat, & non ſolùm miſſilibus, ſed etiam gladiis cominus dimicabant. Et ſi hoſtes fugaſſent, non ſequebatur gravis armatura, ne aciem ſuam, ordinationemque turbaret, * & diſperſos recurrentes hoſtes, * & ad diſperſos incompoſitos * opprimeret, ſed levis arma- * opprimerent. tura cum funditoribus, ſagittariis, & equitibus fugientes, ſequebatur inimicos. Hac diſpoſitione, * ac cautela, ſine periculo legio * atque. vincebat, aut ſuperata ſervabatur incolumis: quia legionis * vis eſt, facilè nec fugere, nec * jus eſt, ſequi. (p) Sed ne milites aliquando in tumul- (p) Veg. lib. 2. cap. 18. tu prœlii à ſuis contubernalibus aberrarent, diverſis cohortibus diverſa in ſcutis ſigna pingebant. (q) Præterea in * adverſo uniuſcujuſque militis erat nomen literis aſſcri- (q) Apud Veg. quadam inſeruntur. ptum, addito * ex qua cohorte, quáve centuria. * adverſo ſcuto. Ex his autem apparet legionem benè * ex qua eſſet. inſtitutam, quaſi * invictiſſimam eſſe civita- * adverſo ſcuto tem, quæ omnia prœlio neceſſaria ſecum ubique portaret; nec metueret repenti- * munitiſſimam. num hoſtium ſuperventum, quæ etiam in mediis campis ſubitò foſſa valloque muniretur. (r) Habet præterea legio tubicines, (r) Veg. lib. 2. cap. 22. cornicines, buccinatores. Tubicines ad prœlium vocant milites, & rurſus receptui canunt. Cornicines quotiens canunt, non milites, ſed ſigna ad eorum obtemperant nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus exituri ſunt ſoli milites, tubicines canunt: quotiens movenda ſunt ſigna, cornicines canunt.

* longè aliter hæc apud Veg.

* Classiarii autem appellantur buccinatores, qui cornu ducunt exercitum: hoc insigne videtur imperii, quia classicum canit Imperatore præsente, vel cùm in militem capitaliter animadvertitur. Hoc enim ex imperialibus legibus fieri necesse est. Sive ergo ad vigilias, vel * angarias faciendas, sive ad opus aliquod, vel ad cursionem campi exeunt milites, tubicine vocante operantur; * rursus tubicine admonente cessant. Cùm autem moventur signa, aut jam mota figenda sunt, cornicines canunt. Quod ideò in omnibus exercitiis, & * processibus custoditur, ut in ipsa pugna faciliùs obtemperent milites; sive eos pugnare; sive stare; sive sequi; vel redire * præcipiunt duces. Siquidem ratio manifesta est, semper in * acie debere fieri, quod necessariò faciendum videtur in prælio. (s) De singulis centuriis quaterni equites, & quaterni pedites excubitum * nocte faciunt. Et quia impossibile videbatur, in speculis vigilantes singulos permanere; ideo in quatuor partes, ad * desidem sunt divisiæ vigiliæ, ut non amplius, quàm tribus horis nocturnis * necessarium sit vigilare. A tubicine omnes vigilæ committuntur, & finitis horis à cornicine revocantur. (t) Constructa acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita ut loricati omnes & * contecti juncti sint peditibus: Sagittarii autem, vel qui loricas non habent, longius evagentur: à fortioribus namque equitibus peditum protegenda sunt latera; & à velocioribus, atque

* agrarias
* & rursus.
* processionibus.
* præceperint.
* otio.
(s) Veg. lib. lib. 3. cap. 8.
* noctibus.
* clepsydram
* necesse.
(t) Veg. lib. 3. cap. 16.
* contati.

que expeditis hostium cornua semper * fundenda, atque turbanda. Scire debet dux contra * cuneos, hoc est globos hostium, * quot equites oporteat poni. Nam nescio qua occulta ratione, imò penè divina, alii contra alios dimicant meliùs: & qui fortiores vicerant, ab inferioribus sæpè vincuntur. Quòd si equites impares fuerint, more veterum, velocissimi cum scutis levibus pedites, ad hoc ipsum exercitati, iisdem miscendi sunt, quos expeditos * [quasi volitantes] velites nominabant. Quo facto, puamvis fortissimi equites hostium evenerint, tamen adversus mixtum agmen pares esse non possunt. Unum hoc remedium omnes duces veteres invenerunt, ut assuefacerent juvenes currentes egregiè, & inter binos equites, singulos ex his pedites collocarent, cum levioribus scutis, gladiis, atque missilibus. (v) Elephanti in prœliis magnitudine corporum, barritus horrore, formæ ipsius novitate, homines, equosque conturbant. Hos contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea Hannibal in Aphrica, res Antiochus in Oriente, Jugurtha in Numidia, copiosos habuerunt. Adversus quos diversa excogitarunt genera armorum. Nam Centurio in Lucania gladio manum, quam promuscidem vocant, uni abscidit: & bini cataphracti equi jungebantur ad currum, quibus insidentes clibanarii, sarissas, hoc est, longissimos contos, in elephantos dirigebant.

* *Malim*, findenda.
* quos drungos, hoc est
* quos

* *Inclusa absunt in 1 x exemplaribus Vegetii.*

(v) *Veg. lib. 3. cap. 24.*

Alii contra elephantos, cataphractos milites immiserunt, ita ut in brachiis eorum, vel in cassidibus, vel humeris, aculei ingentes ponerentur * ex ferro; ne elephas bellatorem contra se venientem posset apprehendere. Præcipuè tamen antiqui velites adversus * elephantes ordinaverunt. Velites autem erant juvenes levi armatura, corpore alacri, qui ex equis optimè missilia dirigebant: hi equis * præcurrentibus, ad latiores lanceas, vel majora spicula beluas occidebant. Sed crescente audacia, postea collecti plures milites, pariter pila, id est, missilia in elephantos congerebant, eosque vulneribus elidebant. Illud additum est, ut funditores cum fustibalis, & fundis, rotundis lapidibus destinatis, [in] illos, per quos regebantur * elephantes, cum ipsis turribus affligerent, atque mactarent. Quo nihil tutius invenitur. *Postea venientibus beluis, quasi irrupissent aciem, spacium milites dabant: quæ cùm in agmen medium pervenissent, circumfusis undiq; armatorum globis, * à magistris [militum] absque vulneribus, capiebantur * illæsi. (x)Sed optima ratio est, & ad victoriam plurimùm confert, ut lectissimos de peditibus, equitibusque cum vicariis. Comitibus, tribunisque vacantibus habeat dux post aciem, in subsidiis preparatos, alios circa cornua; alios circa medium: ut sicubi hostis vehementer insistit, ne rumpatur acies, provolent subitò, & supplеant loca, additaque virtute, inimicorum audaciam frangant. * Hujus cautelam primi

* è ferro.
* elephantos.
* prætercurrentibus.
* elephanti.
* præterea.
* eum.
* illæsæ.
(x) Veg. lib. 3. cap. 17.
* Hac primi La.

mi Lacones invenerunt, imitati Carthaginienses, * Alteram post hæc ubique servarunt: hac dispositione nulla melior invenitur. Nam directa acies hoc solùm agere debet, * petere, ut hostem repellat, aut fundat. Si cuneus sit agendus, aut forfex, superfluos habere * debebit, de quibus cuneum, * forficemque faciens, ducenda sit. Gnaviter ex abundantibus ducitur. Nam si de loco suo ordinatum militem transferre cœperis, universa turbabis. * Quòd si bellatorum copia tibi non abundat, melius est habere aciem breviorem, dummodò in subsidiis colloces plurimos. (y) Cùm explorator hostium latenter oberrat in castris, omnes ad * tentorium suum per diem redire jubeantur: statim deprehenditur explorator. Cùm consilium tuum cognoveris adversariis proditum, dispositionem mutare te convenit. * [Raró enim manet absconditum, quod ad notitiam multitudinis jam pervenit.] Fieri quid debeat tractato cum multis: quid verò facturus sis, cum paucissimis, ac fidelissimis, vel potius ipse tecum. (z) Hæc Martii operis præcepta, per diversos auctorum libros dispersa, Imperator invicte, mediocritatem meam abbreviare jussisti, ne vel fastidium nasceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deesset in parvis. (a) Neque enim degeneravit in hominibus Martius calor, nec * defectę sunt terræ, quæ Lacedæmones, quæ Athenienses, quæ Marsos, quæ Samnites, quæ Pelignos quæ ipsos progenuere

*. Romani

*. Si potest.

* debes.

* aut forficem facias. Si ducenda sit Serra item ex abundandantibus du:

* hæc Veg. aliquanto præmisit.

(y) Veg. lib. 3 cap. ult.

* tentoria sua.

* Inclusa ab auctore sunt.

(z) Veg. lib. 3 prologo.

(a) Veg. lib. 1. cap. ult.

* e.fæ æ

Romanos. Nonne Epiri armis plurimum aliquando valuerunt? Nónne Macedones, ac Thessali superatis Persis, usque ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem, & Mysos, & Thraces * inter bellicosos semper fuisse manifestum est, ut ipsum Martem fabulæ apud eos natum esse confirment. Longum est; si universarum provinciarum vires enumerare contendam, cùm omnes in Romani imperii ditione consistant. Sed * longa securitas pacis, homines partim ad delectationem otii, partim ad civilia traduxit officia; ita cura exercitii militaris primò negligentius agi, postea dissimulari, ad postremum olim in oblivionem perducta, cognoscitur.

* in tantùm bellicosos

* longæ.

FINIS.

CASTRAMETATIO ROMANORUM EX POLYBII LIB. VI. HISTORIARUM.

Versa olim è Græco ab A. Iano Lascari.

POsteaquam autem declaravere consules, tribunos militum constituunt: quatuordecim quidem ex iis, quibus quinque annua stipendia facta sunt: decem autem alios præter hos, ex iis qui decem reliqua fecerunt. Equites sanè, qui decem: pedites verò, ex iis qui sextum & quadragesimum ætatis attigerunt annum. Quos in necessitate reipublicæ duntaxat stipendia facere est opus. Illis exceptis, quorum census quadringentas drachmas non excedit. Hos enim omittunt, omnes ad usum nauticum reservantes. Quòd si aliquando necessitas urgeat, tenentur pedites viginti annua stipendia facere. Urbanum autem magistratum inire licet nemini, priusquàm decem annua stipendia perfecerit. Cùm verò militum delectum habituri sunt, consulari præditi magistratu, prædicunt publicè diem, quo adesse oportebit Romanos omnes, per ætatem ad arma idoneos, atque id singulis annis faciunt. Ubi verò ad-

venit præſtitutus dies, omnibus qui militiæ habiles ſunt, in urbem coëuntibus, atque in Capitolium aggregatis, dividunt ſe ipſi juniores tribuni: ſicut populus, imperatorésve inſtituerint, in quatuor parteis: quoniam in quatuor ipſi legiones univerſam, primamque partitionem copiarum diſtribuunt. Atque ii, qui primi quatuor electi ſunt, primæ legioni aſſignantur: tres qui deinceps, ſecundæ legioni tribuuntur: quatuor ſubſequentes tertiæ, tres ultimi, in quartam transferuntur. Ex provectioribus verò, duos ſanè primos primæ tribuunt legioni: treis ſecundos, ſecundæ: duos ſubſequentes, tertiæ: treis ultimos, quartæ: ex provectioribus inquam. Cùm in hunc modum tribuni ordinati, conſtitutique fuerint, ut omnes legiones æquales principes habeant: poſt hæc ſeorſum cujuſque legionis tribuni ſedentes, tribus ſigillatim in legiones ſortiuntur, advocantque quam ſors aſſiduè prætulit. Atque ex ea eligunt quatuor adoleſcentes, ætate, & corporis habitu quàm ſimillimos: productisque iis optionem faciunt primi primæ legionis tribuni. Secundi ſecundæ. Tertii tertiæ. Poſtremi quartæ. Rurſus quatuor aliis productis, primi optionem faciunt ſecundæ legionis tribuni, & ſic deinceps: ultimi autem primæ. Poſt hos aliis quatuor productis, primi accipiunt tertiæ legionis tribuni. Poſtremi ſecundæ. Semperque in hunc modum ad portionem, atque ambitu quodam facta electione, accidit ut pa-

res in legiones singulas viri distribuanrur; cùm verò elegerint præsentem multitudinem (hoc autem est, ut faciant singulas legiones modo quaternûm millium & ducentorum peditum, modò qunque millium, si quando majus aliquod videatur periculum imminere) iis ita distributis, equites antiquitus sanè posteriores peditibus legionariis solebant recensere, nunc verò priores. Censusque eorum habita ratione, ditiores à censore deliguntur, describuntque trecéntos in singulas legiones. Delectu perfecto, prædictum in modum congregant ex iis tribuni suos quisque per singulas legiones. Unumque eligentes maximè idoneum, sacramento adigunt profiteri, obtemperaturum seducibus procul dubio atque eorum mandata pro viribus executurum, tum reliqui jurant singulatim procedentes: idipsum significantes, omnia videlicet facturos sese, quemadmodum primus ille. Per idem tempus consulari præditi potestate edicunt præfectis sociarum civitatum in Italia, è quibus auxilia putant accersenda, numerum indicantes, diemque & locum, in quem convenire oporteat qui delecti fuerint. At civitates delectu habito, simili antè dicto mittunt sacramento adactos, constituto præfecto & mercedis exhibitore. Romæ autem tribuni, ubi milites jurare adegerint, denuntiato die singuis legionibus, ac loco, ad quem adesse oporteat inermes, tum quidem

eos

lantur, armaturam ferre jubent. Est autem Romana armatura primùm sanè clypeus, cujus latitudo curvæ superficiei pedum duorum semis, longitudo pedum quatuor: majori additi amplius quatuor digiti, duplici tabulato, glutino taurino linteolo infuso compactus: ejus exterior superficies vituli corio integitur hinnulíve, aut ejusmodi animalis. Habet circumferentiæ ferreum munimen à summis imisque partibus, quo ensium ictus vehementiores tutò excipit, terræque adnitendo non corroditur. Impactus est ejusmodi clypeo etiam ferreus umbo, qui ingentes sustinet ictus, ac lapidum impetum sarissarúmve, telique quantumlibet violenti. Unà cum clypeo ensis pendet ad dextrum femur, Hispaniensem vocant, anceps est, mucrone eximio: defertur violenter, eò quòd obeliscus ejus firmus stabilisque existit. Ad hæc veruta duo, galeaque ænea, & crurum tegmen ocrea. Veruta hæc partim crassiora sunt, partim tenuiora, ex firmioribus, quę teretia sunt, trientalem habent diametron: quæ quadrata, trientale latus. Tenuiora hastilibus modicis assimilantur, quæ gerunt cum ceteris quæ prædicta sunt. Horum omnium longitudo ligni tria cubita non facilè excedit. Impactum est singulis telum ferreum, utrinque hamatum, eadem qua lignum longitudine: cujus nexum structuramque tam firmiter muniunt ad medium usque lignum inserentes, crebrisque fibulis, clavisq; transfigentes, ut non prius nexus utendo relaxetur,

quàm

ferrum frangatur, licet sit crassitudinis in imo, ubi adhæret ligno, digiti unius ac semis. Eo usque ac tantum adhibent diligentiæ in nectendo. Præter hæc omnia adornantur corolla plumea, pennisque tribus puniceis, aut nigris erectis, longitudinis fermè cubitalis: quæ cùm in summo vertice ceteris armis addiderint, vir quidē apparet duplo major quàm sit: ejus verò aspectus pulcher, hostibusque terribilis. Atque plerique accepto ære unius spithamæ, quoquo versus quod adhibent pectori, vocantq; cordituum, perfectam habent armaturam. Qui verò censum excedunt drachmarum decem millium, pro cordituo cum ceteris, armis hamis consertos induunt thoracas. Idem armandi modus est etiam circa principes, triariosque, præterquàm quòd pro verutis triarii hastas gerunt. Ex singulis prædictis generibus præterquàm è natu minimis, eligunt ordinum ductores optimos quosque decem: præter quos aliorum decem electionem faciunt. Atque hos quidem omnes principes ordinum appellaverunt: quorum qui primus electus est, fit etiam consilii particeps. Hi rursus totidem eligunt tergiductores. Quibus peractis, cum principibus ordinum dividunt ætates singulas in partes decem, exceptis pilanis: præbentque singulis partibus ex iis qui jam electi sunt, duos duces, duosque tergiductores. Velites autem qui supersunt, æqualiter in omnes partes distribuère, parteisque appelavere ordinem, & manipulum, & signum: duces verò centuriones,

riones, & principes, seu ductores ordinum. Ii in singulos manipulos ex iis qui reliqui sunt, elegerunt ipsi duos, vigore corporis animique in primis præstantes, qui signiferi futuri sunt. Duos autem in singulos ordines faciunt duces; probè quidem. Cùm enim incertum sit quid quisque dux facere aut pati possit, nec res bellica admittat excusationem, nunquam manipulum esse volunt sine duce præsidéve. Si igitur uterque adsit, qui primus electus est, præest dextræ parti ordinis: qui secundus, viris præest qui ad sinistram signi partem sunt. Si non adsit uterque, qui præsens est, præest omnibus. Volunt autem duces esse non tam audaces, ac periculorum contemptores, quàm ducendi peritos, firmosque, consilioque pollentes: neque re integra in pugnam ruere, aut incipere prœlium: sed si superentur, premanturque, manere ac mori locum non deserentes. Equites etiam in decem alas similiter diviserunt, atque ex singulis treis eligunt duces. Ei verò ipsi treis assumunt tergiductores, quique primus electus est, præest alæ: duo verò decurionum obtinent ordinem, vocanturque omnes decuriones, absente primo, secundus primi obtinet locum. Armatus equitum nunc sanè perquam similis Græcorum armatui est. Antiquitus thoraces non habebant, sed in subligaculis periclitabantur. Unde ad descendendum ex equis, celeriterque insiliendum, habiles erant aptique: sed in prœlio minus tutò versabantur.

tur.

tur, quòd inermes periclitarentur. Hastæ duplicem in modum irritæ iis erant, quia enim graciles eas faciebant, vibratilesque, neque propositum finem collimare poterant, & antequàm cuspidem alicubi firmassent, quòd assiduè quaterentur equorum motu, maxima ex parte frangebantur. Ad hæc, quòd sine ima cuspide fiebant, ad unum solumque anterioris cuspidis ictum erant utiles: siquidem fractæ nullum amplius usum præstare poterant. Clypeos habebant ex bubulo corio, placentis umbilicatis persimiles, sacrificiis adhiberi solitis: quibus neque in congressu apprimè uti poterant, quòd firmitate carerent, imbreque madefacti tumescebant, efficiebanturque & antea & nunc omninò inutiles. Idcirco cùm non approbaretur ejusmodi usus, celeriter mutaverunt, acceperuntque Græcam armorum structuram, in qua hastarum primam illicò plagam certiorem pariter, nec sine effectu fieri contingit: hasta non tremula ob structuram, sed firma existente. Similiter transumptione posterioris cuspidis usum firmum violentumque. Eadem ratio est etiam clypeorum. Namque in congressu tàm defendo, quàm invadendo, stantes tentique utiles habentur. Quæ cùm conspexissent, celeriter imitati sunt: apti enim sunt, si qui etiam alii, accipere mores, & imitari quod melius sit, Romani. Talem divisionem cùm fecerint tribuni, dederintque ejusmodi mandata ad arma pertinentia, tum sane viros in propria dimisere.

re. Cùm verò dies advenerit quo ſe omnes conventuros juraverunt in locum à Coſſ. deputatum: deſignat autem ferè ſemper uterque ſeparatim ſuis legionibus locum. Nam utrique ſeorſum plerunque datur locus, ſociorum unus, Romanis legionibus duo. Conveniunt autem jurati omnes, nemine ſubterfugiente, quoniam nulla excuſatio admittitur, præter auſpicium, valetudinemque. Aſt ubi ſocii unà cum Romanis congregati ſunt, curam diſtributionis eorum tractationiſque habent conſtituti à ſociis principes, præfecti appellati numero duodecim: qui primùm ex omnibus qui acceſſerint auxiliaribus, aptiſſimos eligunt equites, peditesque operam ſuam ad miniſtrandum Conſulibus rectè exhibituros, hos vocant extraordinarios. Multitudo univerſa auxiliorum exiſtit peditum æqualis plerumque Romanis legionibus, equites duplò plures ſunt Romanis. Ex iis accipiunt equitum in extraordinarios tertiam fermè partem, peditum quintam. Ceteros diviſerunt in duas partes, vocantq; alterum dextrum, alterum ſiniſtrum cornu. His omnibus præparatis, accipientes tribuni Romanos pariter, ſociosque, caſtrametantur, una exiſtente apud eos ſimplici ſpeculatione in locandis caſtris, qua omni loco temporeque utuntur. Ob hoc etiam mihi videtur convenire tempori, ut tentemus quo ad fieri poſſit, ſermone audientes in cogitationem inducere diſpoſitionis copiarum in itineribus, caſtrameta-

tionibus, instructionibusque. Quis enim tam parum congruit honestis, studiosisque operibus, qui nolit paulò diligentiùs mentem adhibere ejusmodi actionibus? Quas cùm semel audierit, peritus erit rei unius, quæ sit digna memoratu & cognitu. Est autem genus castrametationis eorum hujusmodi. Loci qui semper maximè idoneus videatur ad castrametandum, ejus inquam loci aptissimam partem ad prospiciendum, præcipiendumque, Imperatoris tentorium occupat, positoque signo, ubi illud fixuri sunt, metiuntur circa signum spatium quadratum, sic ut omnia latera distent à signo pedes centum, planum ejus sit quatuor actuum. Ad hujus figuræ semper unum aspectum, unumque latus, quod visum fuerit aptissimum aquationibus pabulationibusque, locantur Romanæ legiones hunc in modum: Cùm sex tribuni sint in unaquaque legione, ut dudum exposuimus, duæque Romanæ legiones utrumque consulem sequantur, perspicuum est duodecim tribunos necessariò militare sub utroque consule. Ponunt autem horum tentoria ad unam rectam lineam omnia, quæ sit æquidistans lateri quadrati præoptato, distetque ab eo pedes quinquaginta. Equis pariter jumentisque, ac reliquis tribunorum sarcinis locandis idoneus locus. Tentoria aversa figuntur à prædicti quadrati latere, spectantia exteriorem aspectum, qui omninò dicendus, vocandusque. Semper à nobis est, toti figuræ oppositus. Distant inter se

tribunorum tentoria æquali ſpatio, atque eò uſque extenduntur, ut totam Romanarum legionum tendentium latitudinem aſſiduè occupent. Dimenſo rurſus ſpatio centum pedum in anteriorem partem ab omnibus tentoriis, poſtea à præfiniente hanc latitudinem recta linea, quæ ſit æquidiſtans tribunorum tentoriis: ab hac; inquam, facere incipiunt legionum tabernacula, ſtruentes hunc in modum. Cùm ſecuerint bifariam dictam rectam lineam ab eo puncto rectis ad lineam angulis equites utriuſque legionis oppoſitos inter ſe locant, pedes quinquaginta inter ſe diſtantes, ſectione in medio intervalli habita. Eſt autem equitum peditumq; locatio tentoriorum ſimilis. Redditur enim tota ſpecies tam ſigni, quàm turmæ quadrata. Hæc autem reſpicit viarum intervalla: habetque præfinitam longitudinem viæ adhærentem, eſt enim centum pedum. Plerumque etiam altitudinem parem facere ſtudent, præterquam ſociorum. Quod ſi majoribus utantur exercitibus, tam longitudini quàm altitudini addunt ad portionem. Cùm autem accidat, ut reſpondeant equitum tabernacula mediis tribunorum tentoriis, efficitur quaſi ſtriga quædam transverſa ad ſupradictam rectam lineam, & locum ante tribunos vacuum. Nam revera ſtrigis perſimilis ſit tractus univerſi ſpecies. Quippe cum ex utraque parte hinc manipuli, indeque ſint turmæ productim interpoſitæ: præterquàm quòd poſt prædictos equites utriuſque legionis

triarios ad singulas turmas singula signa, forma perquam simili collocant, figurisque sese invicem contingentibus; sed respicientibus in alteram partem aversis ab equitum aspectu dimidiata altitudine ad longitudinem signi cujusque: eò quòd multitudine etiam dimidio pauciores plerumque sunt iis cæteris partibus. Quamobrem cùm inæqualis existat sæpenumerò virorum multitudo, contingit ut semper adæquentur secundum longitudinem partes omnes ob altitudinis differentiam. Rursus quinquaginta pedum intervallo ab iis utrisque distantes, oppositos triariis locant principes. Versis autem iis quoque in prędicta intervalla duę hæ præficiuntur strigæ, initia quidem ab eadem recta linea capientes, aditusque sicut equites ab distantia videlicet centipede, quæ ante tribunos est: desinentes autem in latus castrorum tribunis oppositum; quod ab initio proposuimus oppositum esse toti castrorum formæ. Post principes similiter aversos contingentibus se figuris locant hastatos. Cùmque decem signa habeant ex prima divisione strigæ omnes, contingit eas omnes etiam longitudine pares fieri, earumque sectiones, postremas, inquam, parteis ad latus valli oppositum adæquari: ad quos etiam ultima vertentes signa castrametantur. Ab hastatis rursus quinquaginta relinquentes pedum spatium, sociorum equites iis oppositos locant; sumentes initium ab eadem recta linea, desinentesque in idem latus.

tus. Est autem sociorum multitudo peditum, ut antè dixi, par legionibus Romanis, extraordinariis duntaxat inferior, equitum duplo major, ablata horum quoque in extraordinarios tertia parte. Ob id horum etjam altitudinem augentes pro portione in castrametationum figura conantur longitudinem quoque Romanis legionibus adæquare. Confectis autem omnibus quinque viis, aversa rursum ab equitibus ponunt socialium peditum signa, augentes altitudinem ad portionem, vallum respicientia, transversumque utrumque latus per singula prima quæ sunt ab utraque parte, tabernacula principes ordinum capiunt, simulque prædictum in modum intercalantes per singulas parteis sextam turmam, à quinta pedes quinquaginta submovent. Itidem & peditum ordines, adeò ut fiat hic quoque alius per medias legiones transitus transversus utique ad strigas, sed æquidistans tribunorum tentoriis via, quam vocant quintanam, eò quòd post quinque ordines traducitur. Locus qui tribunorum tentoriis à parte posteriori subjacet, atque utrique parti imperatoris tabernaculo adjacet, partim foro, partim quæstori, ejusque commeatibus deputatur. Ab ultimo utriusque partis tribunorum tentorio à parte posteriori quasi inflexum tenentes ordinem versus tentoria extraordinariorum equitum electi, & quidem voluntarii in gratiam consulum militantes, versus transversa valli latera locantur, spectantes quidem ad quæstorios com-

 meatus,

meatus, quidam parte altera forum versus. Plerunque autem contingit, ut iis non solùm contubernia habeant propinqua consulibus, verùm etiam ut incedente exercitu, atque in cæteris usibus circa consulem quæstoremque diversentur, eisque operam curamque impendant. Apponuntur iis vallum spectantes, qui eundem præbent usum, pedites, quem prædicti equites. Deinceps verò pervium relinquitur spatium latitudinis centum pedum, æquidistans tribunorum tentoriis ultrà forum, prætorium, quęstostoriumque, productum per omneis antedictas valli parteis, ad cujus latus superius sociorum equites extraordinarii castrametantur, spectantes forum, prætorium, quęstorium. Ad media horum equitum contubernia & ad ipsum prætorii locum transitus relinquitur quinquaginta pedum, ducens ad posterius castrorum latus, ordine ad rectos angulos positus prædictæ plateæ. His equitibus rursus aversi ponuntur auxiliares extraordinarii pedites, vallum spectantes, posteriusque totius castrametationis latus. Vacuus autem locus, qui ex utraque horum parte superest, versus transversa latera datur externis, iisque qui pro tempore socii advenerint. His sic se habentibus, tota quidem castrorum forma efficitur quadrata æquis lateribus. Particulares autem figuræ tam sectionis strigarum, quàm reliquæ dispositionis, urbi simillimam speciem prę se ferunt. Vallum à tentoriis per omnia latera ducentos submovent pedes,

quod

quod vacuum multas ipsis commoditates præbet. Est enim rebus in castra importandis exportandisque valdè opportunum, quando singuli, ut quæque strigarum proxima est, in hoc vacuum egrediuntur, neque in unum concursantes subvertunt, calcantque se invicem, quæque habent aut abigunt pecora, prædasque ex hostibus huc deducentes, tanto per noctem servant, & quod præcipuum est, si noctu hostis aggrediatur, neque ignis, neque telum pervenit ad ipsos præter admodum rara, atque ea innocua fermè propter magnitudinem distantiæ, tentoriis præsertim circumjectis. Data igitur multitudine peditum equitumque utrumque in modum, sive quatuor sive quinq; millium singulas legiones faciant: similiter & signorū altitudine longitudineq; ac multitudine concessa: & ad hæc distantiis itinerum, platearumque, nec non omnibus aliis concessis, facile est volentibus considerare, quàm sit locus capax, castraque quàm ampla. Quòd si aliquando abundet sociorum multitudo, sive hi ab initio castra secuti sint, sive postea per occasionem accesserint: iis quidem qui per occasionem accesserint, ea etiam quæ circa prætorium sunt, replent spatia, forumque & quæstorium contrahunt in unum, cogente temporis necessitate: iis verò, qui unà cum exercitu à principio exiuêre, si sit abundans multitudo, addunt strigam unam ab utraque parte Romanarum legionum, versus transversa latera. Omnibus autem quatuor legionibus

consulibusque ambobus in una castra coëuntibus congregatisque; nihil aliud cogitare oportet, quàm duos exercitus prout dudum exposuimus, pariter castrametatos aversos invicem junctos esse, contingentes semet ad contubernia extraordinariorum utriusque exercitus. Quando sanè contingit ut figura fiat oblonga, locus duplo priore major, circumferentia sesquialtera. Cùm igitur ita eveniat, ut consules unà castrametentur, sic semper utuntur castrametationibus: cùm verò seorsum, reliqua sanè similiter, forum autem, prætorium quæstoriumque in medio statuunt utriusque exercitus. Ait ubi castrametati sunt, convenientes tribuni ab omnibus qui in castris sunt, liberis pariter servisque singulatim jusiurandum exigunt. Jurant autem illi, se nihil è castris furto ablaturos: imò si quis etiam invenerit quippiam, id allaturum ad tribunos. Deinceps ordinant signa, atque ex utraque legione principum hastatorumque duo ad loci curam deputant, qui ante tribunos est. In hac enim platea maxima pars Romanorum quotidie versatur, idcirco studium adhibent, ut ea aspergatur verraturque diligenter. Ex reliquis duodeviginti tria quisque tribunorum sortiuntur: nam tot sunt hastatorum principumque in singulis legionibus signa secundum antè dictam divisionem. Tribuni autem sex, tria signa, vicissim singulatimque ministrant, tribuno ministerium hujusmodi: Castris loco assignato, tentorium erigunt ii, locum-

cumque circa tentorium pavimentant: & si quid circumsepire oporteat ad vasorum custodiam, id ipsis curæ est. Dant etiam excubias duas. Excubia quatuor viris constat, quorum pars ante tentorium, pars post tentorium juxta equos excubant. Cùm igitur tria quisque signa tribunus habeat, atque in iis singulis viri sint amplius centum, exceptis triariis velitibusque, qui hujusmodi ministerium haudquaquam exhibent, opus quidem leve fit, eò quòd quarto quoque die ad singula signa ministerium pervenit. Tribunis autem ex præfatis ministeriis usus pariter necessarius, honorque atque obedientia exhibetur. Triariorum signa tribunorum ministeriis eximuntur, sed turmis equitum singulis diebus ministeria præbent, ut quique proximi sunt post turmas locati: qui custodiunt etiam alia, sed præsertim equos, ne aut implicati vinculis lædantur, futuri inutiles ad opus: aut soluti, atque invicem irruentes, turbas tumultusque excitent in castris. Ceterùm unum ex omnibus signum excubat quotidie per vices ante Imperatorem, quod securitatem pariter imperatori præbet adversus insidias, ornatque speciem magistratus. Fossæ ac valli duo latera sociis curæ sunt, quibus proximum utrumque eorum cornu locatum est. Romanis utrique legioni unum. Cumque singula latera per signa divisa distributaque sunt, particularis sanè cura ordinum ductoribus incumbit præsentibus adstantibusque. Ut autem universum latus

benè se habeat, duobus tribunis similiter, reliquam etiam legionis curam hi sunt qui gerunt, bini enim inter se divisi bimestre spatium semestris temporis vicissim imperant: universoque quibus sors obtigit subdiali usui præsunt. Idem modus principatus est etiam præfectorum inter socios. Equites ordinumque ductores omnes oriente luce accedunt ad tribunorum tentoria, tribuni ad consulem: ille quod instat agendum, tribunis edicit: tribuni equitibus, ordinumque ductoribus: ii multitudini promunt tempore opportuno. Nocturni signi traditionem tutam præstant hunc in modum, ex singulis generibus equitum peditumque decimi signi, quod ultimum castrametatur ad extremitatem strigarum: Ex iis vir unus eligitur, qui excubiarum ministeriis non tenetur: verùm accedit singulis diebus occidente sole ad tentorium tribuni, & accepta tessera (ea est tabella inscripta) recedit. Cumque secesserit ad signum suum, tradit tabellam signumque, adhibitis testibus, proximi signi principi: ille similiter proximi: idemque faciunt omes deinceps, donec ad prima ac prope tribunos locata signa pervenerit. Hos autem oportet tabellam nondum obortis tenebris referre ad tribunos; & si relatæ sunt omnes quę datæ sunt, cognoscunt signum datum esse omnibus, perque omneis ad sese pervenisse: at si quid defuerit, confestim inquirit tribunus, quidnam commissum sit, præcipitque ex inscriptione, quánam ex

parte

parte tabella venerit: atque ubi repertum fuerit impedimentum, conveniens infertur mulcta. Vigilias disponunt hunc in modum: Imperatorem, ejusque tentorium, accubans custodit signum, tribunorum tentoria & equitum turmas, deputati, ut modò dictum est, ex singulis signis. Itidem per singulos ordines omnes ex se ipsi custodias disponunt, cæteras Imperator, fiuntque plerunque tres excubiæ: apud quęstorem una, binę apud legatos consiliariosque; exteriorem castrorum aspectum velites complent, totum interdiu vallum circumsidentes, etenim hoc illis injungitur ministerium. Portas singulæ ex iis decades accubantes servant. Eos qui sunt vigiliis deputati ex singulis custodiis, qui primam vigiliam acturi sunt, unus ex signis singulis tergiductor vespere ducit ad tribunum: is dat singulis taleolas per singulas vigilias, breveis admodum, habentes characterem: illi cùm acceperint, ad assignata recedunt loca. Fides circuitionis equitibus committitur. Oportet enim primum alæ ductorem per singulas legiones præcipere uni ex suis tergiductoribus summo mane præceptum hujusmodi, ut is edicat antè prandium quatuor adolescentibus alæ suæ, ad eos pertinere circuitionem noctis proximæ accessuræ. Post hæc oportet idem præcipiat sequentis alæ ductori ante noctem, quòd illi incumbit cura circuitionis in sequentem diem: is cùm audiverit, oportebit ut similia faciat his, quæ prædiximus,

in

in sequentem diem, atque hunc in modum & ceteri deinceps. Qui verò præoptati sunt per tergiductores ex prima ala quatuor, ubi sortiti fuerint vigilias, conferunt se ad tribunum, accipiuntque in scriptis quotam, quotque vigilias circuire oporteat. Postea verò accubant iis quatuor juxta primum signum triariorum, cujus princeps curam gerit, ut competens vigiliis signum tuba detur. Cùm verò tempus accesserit, primam visit vigiliam, qui eam visendam sortitus est. Circuit autem prædicta loca non solùm circa vallum, aditusque, sed omnia per signa singula, turmasque: & si invenerit vigiles primæ vigilantes accipit ab iis taleolam: sin autem offenderit quempiam dormientem, aut locum deseruisse, attestatus proximos abit. Idem fit etiam ab iis, qui deinceps vigilias circumeunt. Dandi autem signum buccina (sicuti paulò antè dixi) per singulas vigilias, quod circuitoribus conveniat cum vigilibus, ductoribus ordinum primi signi triariorum utriusque legionis quotidie cura incumbit. Circuitorum singuli sub ipsam lucem referunt tesseras ad tribunum, & si omnes redditę fuerint, sine delicto abeunt. At si quis pauciores attulerit, quàm sit custodiarum multitudo, inquirunt ex charactere quænam custodia defecerit. Qua re cognita vocatur ordinum ductor, is autem ducit eos, quibus est commissa vigilia; ii disceptant cum circuitore: & si custodum fuerit delictum, confestim profert id circuitor, adhi-

m bitis

bitis testibus, qui proximi sunt, tenetur enim hoc facere, ac si nihil hujusmodi factum sit, crimen recidit in circuitorem, statimque advocato concilio, coram tribuno dicit causam: & si condemnetur, fustibus cæditur. Id supplicium hujusmodi est: Accepto fuste tribunus vix tantum attingit damnatum; quod ubi factum est, omnes qui in castris sunt, cædentes fustibus lapidibusque plerosque in ipsis castris conficiunt, ac si qui evaserint, nec sic quidem servari possint. Etenim quonam pacto? quibus neque in patriam redire licet, neque aliquis ex necessariis domi eum recipere auderet? Ob hoc funditus pereunt, qui in talem inciderint calamitatem. Eidem pœnæ obnoxius est tam tergiductor, quàm alæ præfectus: præceperint, ille circuitoribus, hic alæ præfecto, quæ proxima sit, in tempore oportuno. Quapropter cùm eousque vehemens atque inexorabilis pœna sit, haudquaquam apud eos vigiliç aberrant. Oportet autem, ut milites pareant tribunis, tribuni ad consules referant, attamen potestatem habet tribunus mulctandi, pignoris capiendi, cædendique. Præfecti quoque in socios idem jus habent. Fuste cæditur etiam, qui furto sustulerit quippiam è castris, nec non qui falsum testimonium dederit: & si quis flore ætatis abutens deprehendatur. Ad hæc, qui ter ob idem crimen mulctatus sit, in hæc tanquam crimina animadvertunt. Probro autem ducunt, ignavyiæ adscribentes militi delicta hujusmodi:

siqui

siqui strenuè se gessisse falsò retulerint ad tribunos honoris causa adipiscendi: itidem, si qui in præsidio dispositi, perculsi metu datum ipsis locum deseruerint: similiter, si quis telum aliquod ob metum abjecerit in ipso conflictu: proinde nonnulli in præsidiis manifestè perituri, multiplici manu circumventi, locum semel datum deserere nolunt, pœnam metuentes delicto competentem. Alii in ipso periculo, excusso clypeo, aut ense, aut alio quopiam ejusmodi telo temerè irruunt in hostes: aut in potestate habituros se sperantesque perdiderunt: aut aliquid perpessos manifestum opprobrium devitaturos, convitiaque suorum. Quod si aliquando hæc eadem circa plures fieri contigerit, & signa aliqua cunctim persuasione ducta locum deseruerint, omnes fuste cædere aut interficere non approbant, sed rei solutionem inveniunt utilem pariter, terribilemque. Quippe convocato exercitu, tribunus productos in medium desertores accusat, invehiturque acerbè. Denique qinque aut octo, interdum etiam viginti: atque in totum ratione habita multitudinis, ut decima ad summum existat pars delinquentium. Hos ex omnibus illis qui timidè se gesserint, sorte eximit & fuste cædit, ut suprà dictum est, nulla deprecatione admissa reliquis, ordeo eis pro tritico demenso, extra vallum munimentaque tendere jubet. Ergo periculo ac sortis formidine æquè omnibus imminente, quandoquidē casus in incerto sit, exemplo autem dati ordei ad omnes pertinente, id

te, id quod est receptum consuetudine, facit insuper ad terrorem, correctionemque delictorum. Quinetiam juventutem probè excitant ad periclitandum. Cùm enim usus expostulet, atque eorum quipiam strenuè se gesserunt, vocat imperator ad concionem exercitus, productique qui aliquid præter cæteros egisse visi sunt, primum de laudibus singulorum pro concione orationem habet, exponens quidquid strenuè gesserint :& si cujus boni in eorum vita sit conscius, quod mentione dignum videatur, postmodum ei qui hostem vulneraverit, gessum donat: qui equo dejecerit spoliaveritque, pediti phialam, equiti phaleras, antiquitus autem gessum tantùm. Et hoc assequitur non qui in acie aut expugnatione oppidi vulneraverit quempiam hostium spolitaveritve : sed si in levibus certaminibus, aliquibusve aliis ejusmodi temporibus, quibus nulla urgente necessitate, viritim ipsi quippiam ac voluntarii ejusmodi sese dedêre certaminibus. Iis verò qui in expugnatione urbis primi murum ascenderint, auream dat coronam: similiter etiam eos qui propugnaverint, servaverintque aliquem civium sociorumve, tum imperator indicat, insignesque reddit muneribus; tum verò tribuni servatos decreto cogunt, nisi id sponte faciant, servatorem coronare: colitque hunc præterea servatus per omnem vitam tanquam parentem ; omniaque ei oportet ut exhibeat sicuti genitori. His incitamentis non solùm audientes, præsentesq; provocant ad concertationem, imitationemque

nemque in periculis subeundis, sed etiam domi manentes. Nam qui consecuti sunt ejusmodi munera, præter gloriam inter milites, & domi famam illicò pervagantem, etiam post reditum in patriam pompas sollennes cum ostentatione ac dignitate adeunt: eò quòd solis licet circumponere ornatum iis, quos sui duces ob virtutem honoribus sunt prosecuti. Domi quoque in locis celebrioribus, spolia disponunt, indicia propria virtutis, testimoniaque. Cùm igitur tantum adhibeant curæ studiique circa honores, suppliciaque in castris, apprimè convenit, ut eventus etiam bellicarum actionum prosperi celebresque sequantur. Opsonium pedites duos obolos accipiunt singulis diebus, ductores ordinum duplum, equites dragmam. Triticum datur peditibus Attici medimni, ex tribus duæ fermè partes: equitibus ordei septem medimni singulis mensibus, tritici duo: sociis, pediti, æqua portio, equiti tritici medimnus & tertia pars, ordei quinque medimni: daturque id sociis muneri. Romanis tam frumenti, quàm vestis armorumque, si quis hujusmodi rerum indiguerunt, horum omnium quæstor certum ordinatum pretium eorum opsoniis subtrahit. Castra movent hunc in modum: ubi primum datum fuerit signum, detrahunt tentoria, componuntque sarcinas. Sed neque deponere, neque erigere licet cuipiam, antequàm tribunorum Imperatorisque tentorium erigatur, deponaturve. Ubi secundum, imponunt onera jumentis. Ubi terti-

tertium, procedere oportet primos, movereque tota castra; ac primi plerumque incedunt extraordinarii. Hos sociorum dextrum subsequitur cornu, quos deinceps sua jumenta sequuntur. Post eos it Romanorum prima legio, habens ponè sua impedimenta. Tum secunda incedit legio, sequentibus ipsam suis vehiculis, sociorumque impedimentis, qui agmen cogunt. Ultimum enim dum incedunt, lævum sociorum cornu tenet locum. Equites interdum sequuntur à tergo suas quique parteis, aliàs jumentorum latera obequitant, stipantes ea, tutumque præbentes incessum. Quòd si qua sit à tergo suspicio, cætera quidem apud ipsos eodem se habent modo, ipsi verò sociorum extraordinarii à fronte ad tergum traducuntur, alternisq; diebus legiones & cornua eadem præcedunt, cursumque sequuntur à tergo, ut aquationis frumentationisque integræ æqualiter omnes participes fiant, mutantes semper ordinem, ut alternatim primores incedant. Utuntur etiam alio genere incessus, temporibus parum tutis, patentibus campis. Ducunt enim triplicem phalangem æquidistantem hastatorum, principum, triariorum: præponentes antecedentium jumenta omnibus. Post prima verò signa, eorum qui secundi incedunt: post secunda, eorum qui tertii: ad proportionemque sic alternatim ponentes jumenta & signa, hunc in modum ad iter instructi, cùm aliquid gravius inciderit, modò ad scutum declinan-

tes, modò ad hastum, producunt signa præter impedimenta, ad hostium aspectum, brevique tempore, atque una motione armatorum ordo recipit instructionis dispositionem: præterquàm si aliquando hastatos evolutione uti oportuerit. Jumentorum autem ceterorumque, ea sequentium multitudo, post instructos sese subducentes, locum obtinent in periculis competentem. Cùm verò incedentes appropinquaverint locandis castris, præcedunt tribunus, & ex principibus ordinum quicunque huic muneri assiduè fuerint addicti: qui posteaquam conspexerint totum locum, qui optandus sit ponendis castris, in hoc ipso primum deputaverunt, ubi ponendum sit tentorium Imperatoris, ut est antè dictum, & juxta quem aspectum latusque quadrati Imperatori assignato locandæ sunt legiones. His præoptatis dimetiuntur circumferentiam prætorii, deinde rectam lineam juxta quam donuntur tentoria tribunorum. Deinceps ejus æquidistante, à qua incipiunt locari legiones. Similiter & ab altera parte prætorii dimensi sunt loca lineis, de quibus paulò antè singulatim exposuimus. His peractis brevi temporis spatio, eò quòd facilis est dimensio, si quidem omnia sunt determinata ac solita spatia. Post hæc signum fixerunt unum, primumque, in quo poni oportet loco tentorium Imperatoris, secundum ad præoptatum latus, tertium ad mediam lineam, ad quam tribuni tendunt: quartum opponunt legiones. Et hæc qui-

dem

dem faciunt punicea :. Imperatoris album. Ad alteram partem modò nudas hastas ponunt , modò signa ex aliis coloribus. His peractis deinceps strigas dimensi sunt , hastasque fixerunt ad singulas strigas , unde convenientur cùm appropinquaverit exercitus incedens , conspexeritque castrorum locum , confestim omnibus omnia fiunt nota , conjectantibus considerantibusque ex prætoris signo. Igitur unoquoque manifestè agnoscente, in qua striga, & qua strigæ parte tendit , eò quòd omnes semper eundem in castris locum tenent, fit simile quippiam , quale cum in urbem notam ac propriam ingreditur exercitus. Illic enim à portis declinantes mox unusquisq; procedunt, perveniuntq;ad proprias habitationes absq; ullo errore : propterea quod universi ac singuli cognoscunt in qua civitatis parte sit ipsorum diversorium. His simile quippiam contingit etiam in Romanis castrametationibus , quibus videntur Romani sequentes hujusmodi facilitatem , contrarium Græcis incedere viam : quod ad partem etenim Græci castrametando præcipuum ducunt castrorum munitiones , easque sequuntur in primis , partim fodiendi labore declinantes ; partim existimantes non esse similia manufacta munimina , iis quæ ab ipsa locorum natura facta sunt munimenta. Ob id etiam in universo castrorum positu figuras omnifariam mutare coguntur, sequentes locorum situs. Unde interdum esse contingit privatum quoque &

particularem tabernaculi singulorum locum. Romani autem laborem fodiendi, aliaque iis competentia tolerare præoptant commoditatis gratia, atque ut notum unumque semper habeant castrorum situm. Universales itaque partes speculationis exercituum castrametationisque inprimis hujusmodi sunt.

F I N I S.

VETUSTISSIMI SCRIPTORIS

ÆNEÆ POLIORCETICUS,

Sive

DE TOLERANDA OBSIDIONE.

ISAACO CASAUBONO
Interprete.

ÆNEÆ COMMENTARIUS TACTICUS, ET OBSIDIONALIS,

Sive

De toleranda obsidione.

PRÆFATIO.

QUoties aliqui mortalium, relicta patria certamina & pericula extra fines suos subeunt; ii si quam terra marive fortunam adversam fuerint experti, superstitibus illorum propria regio atque urbs manent salvæ: ut perire cuncti funditus non queant. Iis vero, qui de rebus omnium maximis sunt periclitaturi, sacris, patria, parentibus, liberis, atque aliis, nec par nec simile propositum est certamen. Nam hi si salvi evaserint, & hostes fortiter repulerint, terribiles adversariis evadent; ut nemo facilè in posterum moliri aliquid adversus eos velit: sin autem ignavos in defendendis periculis sese præbuerint; nulla de cætero spes salutis restat reliqua. De talibus igitur tantisque rebus decertaturos, neque in belli apparatibus, neque in alacritate animorum, fas est quicquam prætermittere: quin potius, multis, atque adeo omne genus rebus est eis prospiciendum, quo ne culpa, saltem fuamet ipsorum, detrimentum ullum accipiant: aut si casus

aliquis intervenerit; cæteri tamen, quibus Fortuna pepercerit, ut res lapsas in pristinum locum restituant: sicut Græcorum nonnulli, quum ad ultima pervenissent malorum, è calamitatibus tamen emerserunt.

CAP. I.

Hominum ordinatio, & obsessorum in varias manus tributio.

IN corporum ordinatione considerandum est, ut pro magnitudine civitatis, pro situ & conditione oppidi, pro eo vigilum numero qui est constituendus, pro aliis item ministeriis, quæ in urbe obsessa à certis corporibus obiri debent, partitio eorum instituatur. Et illi quidem qui extra muros proficiscuntur, secundum naturam locorum debent ordinari, ad quæ mittuntur, & per quæ transeundum; periculis puta exposita, aut munita, angustiis arctata; aut plana, edita in altum, aut insidiis locandis nata; item, in quibus hostes sint amnem trajecturi, aut ubi ex tali aliqua occasione acie sit dimicandum. In illis vero instruendis copiis, quæ intra muros remansuræ sunt, custodiæ urbis deputatæ; non ea quæ modo diximus sunt spectanda; sed eorum potius locorum quæ in urbe sunt, ac præsentis periculi haberi ratio debet. Primum igitur prudentissimos quosque, rei bellicæ peritissimos eximere oportet, qui magistratibus præsto semper sint futuri: tum autem è cæteris corpora seligenda sunt, laboris patientissima; atque

atque ex his certæ militum manus conscribendæ; qui ad erumpendum in hostem, ad circuitiones urbanarum vigiliarum, ad submittenda pressis auxilia, & similia his alia ministeria destinati, iis muneribus exequendis futuri sint pares. Porro istos bene in civitatem esse animatos, & in præsente rerum statu acquiescere oportet. Nam adversus clandestinas aliorum molitiones, corpus hoc congregatum, instar arcis cujusdam, magno fuerit præsidio. Metu enim continebitur factio contraria, si qua in urbe fuerit. Ducatus vero & cura horum viro tradatur, cum cætera prudenti, & robusto; tum etiam, quem ex mutatione rerum plurima pericula maneant. è reliquis, valentissimi quique statura corporis & inventa eligendi, qui in excubiis atque mœnibus collocentur. Jam quæ superest multitudo, pro longitudine noctium & modo vigiliarum, in plures paucioresve manipulos debet describi; è plebis vero turba, alii in foro, alii in theatro collocantor; alii in vacuis areis, si quæ sunt in urbe; ne qua penitus illius pars defensoribus sit nudata.

CAP. II.

De areis in urbe vacuis, & quomodo sint obstruendæ.

ENimvero plures in urbe areas esse inutiles, nihil quicquam juvat. Ne si qui forte res novare voluerint, & in illis occupandis aliorum conatus antevertere, diversis opus

ſit militum agminibus, qui foſſis cavatis eas obſtruant, & quam maxime fieri poſt reddant impervias, ſi qui forte res novas moliri, atque illos occupare, voluerint. Lacedæmonii, quum in eorum agrum Thebani irrupiſſent, proximas ſibi quiſque ædes demoliendo, & è maceriis muriſque, alii alibi ſacros terra & lapidibus opplendo; atque, ut ajunt, ſacris ex ære tripodibus, qui penes eos erant multi & magni, in eam rem tuendo; quum hiſce omnibus aditus tranſituſque oppidi ſui, & vacuas omnes areas, obturare occupaſſent, hoſtem perrumpere intra muros conantem repreſſerunt. Platæenſes, quum Thebanos ſilentio noctis urbem ſuam eſſe ingreſſos didiciſſent; animadverſa paucitate illorum; cognito etiam, ipſos nihil earum rerum curare, quibus attendere debebant, qui tamen in ſuâ jam poteſtate urbem eſſe ſibi perſuadebant: exiſtimarunt, ſi hoſtem adorirentur, non difficilem ſibi fore victoriam. Dolum igitur è veſtigio hunc comminiſcuntur. Magiſtratuum alii in foro de pactorum conditionibus cum Thebanis agunt: alii cæteris civibus clam præcipiunt, ut ſeparatim quidem è domibus ſuis ne egrederentur; ſed ſinguli aut bini ſimul, parietibus intergerrivis perfoſſis, occultè alii apud alios congregarentur. Ubi idonea multitudo convenit, *vias* urbis & vicos plauſtris abſque jumentis obſtruxerunt; deinde ad datum ſignum manu facta, in Thebanos irruerunt. Simul & muliercula & famuli in tectis ſtabant. Ex quo evenit, ut Thebanis per tenebras

bras rem gerere volentibus, & defendere sese, non minus damni plaustra afferrent, quam qui ipsos urgebant Platæenses. Nam illi quidem, utpote qua evadendum esset ignari, propter plaustrorum sepimenta hærebant: hi vero contra, cum certa scientia hostem persequentes, cito multos eorum occiderunt. Sed & rationes his contrariæ in medium sunt adducendæ. Quippe si una duntaxat sit area vacua, atque eam conjurati sibi asserere anteverterint, magno in periculo oppidani versentur. Nam ubi unicus tantum est locus ejusmodi, omnibus communis, in præoccupantium diligentia posita est palma. Sin autem loca ejusmodi fuerint duo aut tria, hæc sequentur commoda. Si factio contraria unum alterumve eorum ceperit, reliquus saltem diversa sentientibus restat: sin omnia loca conspirati occuparint, separati hoc pacto & divisi infirmiores erunt ad resistendum adversariis, in unum conglobatis; utpote qui per singulas urbis partes divisi non erunt. Atque ita etiam in cæteris deliberationibus, quæ insunt contraria doctrinæ jam scriptæ, suspicari & cogitare oportet; ne quid forte secius inconsideratè eligas.

CAP. III.

Ubi metus repentinus oppidanos invasit, quid opus facto.

SI fuerit urbs inordinata, atque eam subitus terror invaserit, facilè aliquis cives ordinaverit, & in opportunis ad tuitionem oppi-

oppidi locis collocaverit, si unicuique tribuum certam murorum partem sorte attribuerit, ad cujus defensionem earum singulæ, simul atque aliquid increpuerit, sese conferant. Pro multitudine autem civium, qui in quaque tribu censentur, partem murorum custodiunto. His ita constitutis, è quaque tribu eos qui firmissimo sunt ad labores corpore, seligere convenit, ad stationem in foro habendam, aut ad circuitiones, aut si quid est aliud, in quo talium hominum opera sit necessaria. Similiter ubi munitio aliqua sociorum præsidio tenetur, singulis *gentibus* pars certa murorum custodienda attribuitor. Si cives inter se mutuis suspicionibus laborent, ad loca singula, unde in muros ascenditur, fidos homines collocare oportet, qui, si quis alius conetur conscendere, sint impedituri. Pacis tempore ita ordinandi cives sunt. Ante omnia unicuique vicorum rhymarcha, sive vicanus præfectus est præponendus, vir moderatissimus & prudentissimus: ad quem, si quid noctu ex inopinato contigerit, sint conventuri: & proximos quidem foro vicos in forum deducent præfecti; theatro vero proximos, in theatrum; & ita singuli præfecti cum iis qui arma domo attulerint, ad proximas sibi areas convenient. Hoc namque pacto fiet, ut & citissime, & ad convenientia sibi loca, quique perveniant; utque domibus suis proximi, missitando ad domesticos, liberos atque uxores, propria negotia curent; non longo à suis intervallo dissiti. Jam ipsos quoque

que magiſtratus, ſorte loca urbis diviſiſſe prius inter ſe oportet; ut ſciant, quo quiſque profectus, partem copiarum, quæ coierint, ad muros mittent: qui etiam ad cætera munia cum cura obeunda, duces aliis ſe præbebunt, ſi ſtatim iſto pacto civibus præiverint.

CAP. IV.

De ſignis.

OMnium vero primum ſigna obſeſſos inſtituiſſe oportet, per quæ eos dignoſcere qui ad ſe accedent poterunt. Jam enim ante tale quid evenit. Chalcis urbs eſt ad Euripum; hanc quidam exul, Eretria profectus, occupavit: quum civium aliquis hujuſmodi ſtrategemate eſſet uſus. In parte urbis omnium maxime deſerta, & cujus portę non aperiebantur, ſive ad excubias, ſive ad vigilias iret, ignem in teſta deferebat. Atque is portarum obicem quum nemine animadvertente ſerta noctu ſecuiſſet, eo patefacto aditu milites admiſit, poſtquam in forum ad duo millia hominum conveniſſent, claſſicum ſonari acriter cœpit. Ibi tum multi Chalcidenſium per ignorantiam interierunt. Quippe, qui metu perculſi, arma ſumunt, & hoſtibus ſe adjungunt; quum unuſquiſque illorum ſerius ad eos, ceu ad amicos, perveniſſe ſe arbitraretur. Ita plurimi eorum modo ſinguli, modo bini interficiebant, donec tandem urbe jam capta, quid rei geſtum eſſet cognoverunt. Qui igitur

igitur bellum gerunt, & quidem propinquo hoste, ante omnia eos oportet, si quos terra marive ad facinus aliquod perpetrandum urbe emittant, sic mittere, ut signa composita habeant, qua diurna, qua nocturna, per quæ, sicunde hostis apparuerit, dignoscere valeant, amicine sint an inimici. Atque ubi rei gerendæ causa fuerint quidam profecti, mittendi etiam sunt, qui omnia significent; ut & ejusmodi expeditionum casus, qui in urbe remanent, vel à longissimo intervallo & quam primum, notos habeant. Multum namque juverit, temporis amplius habuisse, quo te adversus imminens periculum præpares. Quæ porrò iis acciderint, qui hoc non observant, ante gestorum narratione declarabitur: ut ad rectum consilium diligendum, sit exempli & liquidi testimonii copia. Pisistrato Atheniensium imperatori nuntiatum est, decrevisse Megarenses, ubi ad littus Atticum appulissent, conjugibus Atheniensium, Thesmophoria Eleusine celebrantibus, noctu insidias parare. Eo cognito Pisistratus prævertit, & Megarensibus dolum struit. Qui ut egressi in littus sunt, quasi nemo eos animadvertisset, & à mari aliquanto longius processerunt; exurgens Pisistratus insidiatoribus superior extitit; plurimosque adeo illorum occidit, & naves quibus fuerant delati cepit. Deinde navigiis è vestigio milite completis, mulieres Atticas, quæ commodissimè navigare simul poterant, secum assumsit; & Megara sub vesperam paullo ab urbe longius naves appulit.

Multi

Multi igitur Megarensium, ut vident naves adventare, prodeunt obviam; cum omnes simul magistratus, tum cæteri;quo videlicet, captivarum mulierum quamplurimarum spectaculo fruerentur. Athenienses exscensione facta, partim conficere Megarenses jubentur partim ut quam possent plurimos ex illustrissimis civium in naveis corriperent. Et ita factum est. Ex quo potest intelligi, sive cogendus sit miles, sive ad res gerendas mittendus, signis compositis, ut se invicem ignorare nequeant, id esse faciendum.

CAP. V.

De portarum custodibus.

SEcundum hæc custodes portarum constituere oportet, non temerè quosvis, sed viros prudentes ac solertes, quique omnia quæ in urbem inferentur, valeant suspectare: ad hæc in re lauta versantes, & quibus præsto sint in urbe fidei pignora; liberos dico, & conjugia: non autem eos, qui propter egestatem, aut aliquam necessitatem, quam contrahendo sibi imposuerint, aut ob aliud inopiæ genus, situri sint se à nonnullis impelli, aut ipsi alios impulsuri ad res novandas. Leuco verò Bosphori tyrannus, etiam milites præsidiarios, qui propter aleam, aut aliud intemperantiæ genus, æs alienum contraxissent, ære dirutos faciebat.

CAP.

CAP. VI.

De diurnis ſpeculatoribus.

PRæterea oportet hemeroſcopos (*ii ſunt ſpeculatores*) in loco edito, & qui è longiſſimo intervallo ſit conſpicuus, collocare. In ſingulis autem ſpecularum locis, tres minimum hemeroſcopos ſtationem agere, neceſſe; atque eos, non quos caſus fortuitus objecerit, ſed belli peritos: ne ſpeculator præ imperitia aliquid opinatus, det ejus rei ſignum, aut nuntium in urbem deferat, & ſine cauſa negotium oppidanis faceſſat Solet hoc evenire eis, qui rationes diſponendæ aciei, aut gerendi belli quum ignorent; quoties aliquid hoſtes faciunt aut agunt, utrum deſtinato conſilio, an caſu aliquo ea gerantur, non intelligunt. At peritus, quem hoſtilis apparatus non fugit, non multitudo, non iter, & ſi qui alii ſunt exercituum motus; is demum veritatem renunciabit. Si loca ejuſmodi non reperiantur, è quibus data ſigna videri in urbe queant; alios aliis in locis collocabis, qui ſublata in altum ſigna ſuſcipient, atque ea porro in oppidum tranſmittent. Hoc amplius, hemeroſcopi pedum celeritate pollentes ſunto: ut, ſi qua inciderint, quæ ſignis declarari nequeant, ſcitu tamen neceſſaria, celeriter advenire poſſint, &, quod ejus fieri queat, è longinquo intervallo nuntium deferant. Optimum vero fuerit, ſi equitationi apta ſint loca, & equi ſuppedirent; equites cæteris ſpeculatoribus adjungere, ut per illos eo citius omnia nuncientur.

tientur. Emittendi autem ſunt urbe hemeroſcopi, mane ſummo, aut noctu; ne ſpeculatores hoſtium eos ad ſuas ſpeculas euntes deprehendant. Teſſeram hemeroſcopi unam atque eandem habento, *ab urbana diverſam*: ne ſi forte ab hoſte capiantur, aut volentes aut nolentes, oppidanorum teſſeram poſſint procedere. Monentor etiam hemeroſcopi, ut ſigna interdum ita attollant, ſicut pyrſeutæ ſolent faces, quas πυρσοὺς Græci dicunt.

CAP. VII.

Quomodo cogendi ſint in urbem, qui extra urbem ſunt in agris.

QUoties vicino hoſte ſunt in agris fruges fructuſque, veriſimile ſit, eorum cupiditate multos oppidanorum rure verſari. Hos igitur cogere in urbem iſto pacto oportet. Primo ſub occaſum Solis detur ſignum iis qui extra muros ſunt, abeundi in urbem: qui ſi per plures agri partes fuerint diſſipati; per alios ſignorum ſuſceptores ſignificetur eis, ut vel omnes vel quam plurimi in oppidum veniant. Ubi ſignum iſtis datum fuerit concedendi intra muros; oppidani cœnam ſumere alio ſigno jubentor. Tertium deinceps eſto, ut ad conſtituendas vigilias eatur. Quomodo autem hæc fieri debeant, & quo pacto faces à pyrſeutis attollendæ ſint, in libro De rei bellicæ apparatibus uberius eſt dictum. Inde petatur ejus rei ſcientia; ne bis de iiſdem ſcribere nobis contingat:

CAP. VIII.

Qua ratione aditus in regionem difficiles & impeditos reddere oporteat.

HIs provisis, ubi plures majoresque hostium copiæ exspectantur; regionem primo ita concinnare oportet, ut quam difficillimus sit in illam aditus; item fluvios ut trajici ægre queant; atque ii ut sint plures efficere. Præterea hostibus, qui sive in sabuleta, sive in terram firmam applicuerint, quæ & quantæ dum appellunt fraudes sint struendæ; nec non portus, qui in urbe ditioneve fuerint, qua arte consepiendi sint, ut ne illos quisquam ingrediatur, aut si quid fuerit ingressum, ne egredi inde valeat: tum autem ea quæ relinquere ipse quidem volueris, hostibus tamen alicui possint esse usui, (puta ad muros ædificandos, aut tabernacula facienda, aut rem ullam aliam:) quomodo hæc reddenda sint inutilia, aut qua ratione corrumpenda & penitus perdenda, sive ea sint esculenta, sive potulenta, aut fruges fructusve qui in agris reperiuntur, aut res aliæ; item aquæ regionis non fluentes, quo pacto ad bibendum inhabiles reddi queant: omnium, inquam, istorum efficiendi rationes hic quidem prætermittuntur; ne si illa declararentur, cresceret in immensum hoc volumen: at in libro De rei bellicæ apparatibus de iis perfectè est actum.

CAP.

CAP. IX.

Si hostis sese inferat audacius, quid opus facto.

SI ii qui te invadunt majore audacia adversus te ferantur, ita agendum. Omnium primo, loca quædam regionis tuæ, per eam quæ fuit ordinata militiam, debes occupare: deinde militibus tuis aut civibus in concionem vocatis, cum alia prædicere illis convenit, quasi dolus quidam in hostes à te paretur, tum ut per noctem, simul ac tuba cecinerit, omnes militaris ætatis juvenes armis induti, & certo in loco congregati, ducem suum sequantur. Cujus rei nuntius ad castra oppidumve hostium perlatus, idoneus est avertere eos à suis inceptis. Atque hæc ita si gesseris, amicis animum addideris, ut qui tentare aliquid audeas, neque metuas: hostibus verò terrorem incusseris; ut propterea in suis finibus quieti sese contineant.

CAP. X.

Præcepta ad urbis custodiam pertinentia.

DAndum insuper est hoc quoque præceptum: ut cives, qui jumenta possidebunt, vel mancipia, ad vicinos populos ea furtim traducant: quippe qui in oppidum illa non sint introducturi. Quibus hospitii jus cum nemine intercedit, ut apud eum sua deponant; hi, proviso unde alentur corpora

ſubducenda, apud finitimos populos magiſtratibus ea commendent. Deinde autem, per certa temporis intervalla præconis voce edicendum, terrendi gratia inimicos inſidiantes, & ab inceptis ſuis avertendi: ut liberæ perſonæ, & fructus univerſi, intra muros covehantur: ſi quis non paruerit, jus faſque eſſe volentibus, agere ferre omnia quæ fuerint cumque in agris reperta. Dies feſti in urbe agitentur. Conventus privati nulli uſquam, neque interdiu, neque noctu coguntor: neceſſarii publicis de rebus, aut in Prytaneo, aut in Curia, aut in alio omnibus conſpiculo loco habentor. Ne quis vates privatim & ſine magiſtratu ſacrificato. Nulla item una cœnantium convivia agitantor: ſed unuſquiſque in ſuis ædibus cœnato: præterquam ſi nuptiarum epulæ celebrentur, aut è funere ſilicernium: idque magiſtratibus fuerit prius ſignificatum. Si exulabunt ab urbe nonnulli, edicendum erit, ſi quis civium, aut peregrinorum, aut ſervorum, pedem porta extulerit, quæ pœnæ quemque eorum maneant: ſi quis item aliquem exulum conveniat, aut eum qui ab exule miſſus fuerit, aut literas mittat, recipiatve, periculum aliquod fore illi adeundum, aut pœnam luendam. Epiſtolarum quæ ad exteros mittuntur, aut quæ in urbem admittuntur, ſunto inſpectores, ad quos prius deferantur. Arma ſi quis plura unis habeat, apud magiſtratum profitetor: nemo genus ullum armorum urbe efferto; neque pignoris loco capito. Milites conducendi, aut ad militiam locandi

operam

operam ſuam, ſine auctoritate magiſtratus, nemini jus eſto. Nullus neque civis neque inquilinus abſque commeatu navem ſolvito. Appellentibus navigiis denunciator, ut eo loco ſtationem capiant, qui portæ, advenientibus indicandæ, fuerit proximus. Peregrini cum in urbe accedent, arma in aperto & præ manibus ferunto: atque ea ſtatim illis adimuntor. Hoſpites ne quis ſuſcipiat, ne ipſi quidem caupones, inſciis magiſtratibus: tum autem magiſtratus adnotanto apud quem & quando peregrinus aliquis divertit. Iidem etiam quot noctibus cauponas ab exteriore parte claudunto. Per certa intervalla temporis, qui miſeri & inutiles facti fuerint, præconio exire oppido jubeantur. Finitimi, qui vel ſtudiorum gratia, vel quamlibet aliam ob cauſſam in urbe fuerint, nomina apud magiſtratum profitentor. Cum legationibus, quas civitates, tyranni *vel* principes, aut exercitus publicè miſerint, ſermones ſerere, promiſcuè omnibus qui voluerint, ne impunè liceat: quin potius fideliſſimi civium deliguntor, qui perpetuo cum legatis, quamdiu manebunt in urbe, ſunt futuri. Quarum rerum in urbe fuerit inopia, frumenti, olei, aut ſimilis alius, ſi quis eas invexerit; huic pro copia rerum invectarum propoſitæ ſunto uſuræ; & corona detur eidem honoris gratia: nauclero item immunis concedatur evectio atque advectio, luſtrationes armatorum ſæpius fiunto. Peregrini qui fortè illo tempore in urbe verſabuntur, in certum locum traducuntor; aut in ædibus manento: qui

eorum alio loco fuerit conspectus, huic, tanquam auctori injuriæ, multa dicta esto. Horum item emporia, & loca ubi commercia exercent, simul ac datum erit signum, ut claudantur; lucernæ ut extinguantur; ac ne aliorum quidem quisquam ut adsit; necessitas si quem urgeat, cum laterna ingrediatur: donec præceptum fuerit, *ne quis exeat*. Si quis alium in Rempublicam conspirantem indicaverit, aut eorum quæ ante scripta sunt aliquid agentem detulerit; huic ut certa pecunia pronuntietur: & ut summa pronuntia, in foro palam sit exposita, aut supra ara, aut in æde sacra; quo tanto libentius aliquis indicium eorum, quæ superius scripta sunt, profiteri audeat. Ubi verò de monarcho agitur, aut belli duce, aut exule dominationem obtinente; præconio hoc amplius est addendũ; QUOD SI QUID EI ACCIDERIT, QUI ILLUM PEREMERIT, PECUNIA PRONUNTIATA LIBERIS EIUS REDDETUR: SI LIBEROS NON HABEAT, PROXIMO AGNATO. Si quis è familiaribus aut domesticis exulis, aut tyranni, aut ducis, aliquid eorum quæ præcedunt patrarit; dependi huic dicta summa debet, ac præterea reditus ab exilio concedi: isto enim pacto invitati, promtius rem aggredientur. Si de mercenario exercitu agetur, oportet imperato silentio, omnibus audientibus hæc edicere: SI QUIS, QUOD PRÆSENTEM RERUM STATUM NON PROBET, VELIT ABIRE; ABCEDENDI IUS ILLI ESSE; POSTEA IDEM HOC SI TENTAVERIT, VÆNUM DABITUR. Minora

nora iſtis peccata ex lege propoſita puniantur vinculis aut multa. Si quis exercitui nocere deprehendatur, aut numerum copiarum imminuere, capitale eſto. Secundum hæc, cæteris ordinibus proſpiciendum eſt: & primo illud inquirendum, an ſit inter cives concordia; quoniam obſidii tempore ſummum id eſt bonum, ſi non conſentiant, contrariæ factionis capita præcipuè; & eos, qui auctores Reipublicæ fuerint ut aliquid faceret *unde orta eſt diſcordia*, transferre alio nihil tale ſuſpicantes oportet, & honeſto quodam prætextu emittere; velut ad legationem obeundam, aut alia civitatis negotia gerenda. Exemplo ſit, quod Dionyſius fecit. Qui Leptinem fratrem habens, Syracuſiorum populo valdè charum, magnis præſidiis fultam ejus potentiam quum animadverteret, atque ipſe ejus fidem ſuſpectaret; traducere eum alio cupiens, palam ille quidem fratrem ejicere non inſtituit; gnarus, civium benevolentiam magnas illi vires conciliaturam, & omnino tumultum aliquem exoriturum. Igitur Dionyſius Leptinem hac arte aggreditur: mittit illum cum exigua ſtipendiariorum manu in urbem, nomine Himeram; juſſum, quod erat ibi præſidium educere, & novum inducere. Ubi Himeram Leptines pervenit, miſit qui juberent tantiſper ibi manere, uſque dum ipſe acciret. Cum urbs aliqua obſides hoſti dedit, adventante ejus exercitu parentes obſidium & genere propinquos ſecedere urbe oportet, donec finita

ſit obſidio: ne dum adverſarii machinas ad muros admovent, liberos itidem ſuos admoveri & ultima pati ſupplicia videant. Fieri enim poteſt, ut hi ſi tum in oppido reperiantur, aliquid contra utilitatem publicam moliantur. Quod ſi durum eſt, ejuſmodi metus prætexentem illos emittere; ſic ſunt habendi, ut quæ publicè fiunt aut aguntur, rarenter admodum participent: neque prius reſciſcant ubi ſint collocandi, aut quid acturi. Danda etiam opera eſt, ut quam rariſſimè aut interdiu aut noctu ſoli ipſi inter ſe agitent: ſed in aliis atque aliis actionibus & munerum functionibus occupentur, per quæ omni amota ſuſpicione, multitudo hominum ad eas confluet; inter quos cuſtodientur potius, quam ut ipſi quicquam cuſtodiant. Sunto autem ita diviſi, ut unum terni obſervent. Sic enim efficietur, ut ſeditionem ciere minime queant. Ad hæc videndum, ne ad vigiliarum ſtationes laternæ ferantur, aut ullum aliud lumen nocturnum. Reperti namque ſunt rerum novarum cupidi, qui poſtquam erat eis præciſa facultas omnis exequendi quod volebant, & cum hoſte clandeſtina conſilia communicandi, dolo hujuſmodi uterentur: comitati pediſſequis ſtragula ſibi deferentibus quando excubitum eunt, alii lucernas, alii tædas, *aut faces*, alii laternas ferunt; ut per hoc lumen ſignum dent, ad quem muri urbiſve partem vigilias agant. Quare hæc omnia ſuſpecta eſſe debent.

CAP.

CAP. XI.

De insidiis.

SEd & cives erga civitatem malè animatos observare attentè oportet, neque citò eorum consilium ullum amplecti, propter ea quæ jam dicentur. Nam exempli gratia, deinceps afferentur è libro *exemplorum* conjurationes urbanæ à magistratibus aut privatis initæ; & quomodo earum nonnullæ objecto impedimento dissipatæ fuerint. Quum proditio ageretur urbis Chii, unus è magistratibus proditionis particeps collegas suos decipiens, hac illis oratione quod voluit persuasit. Nam quia pax esset, dixit, portus claustrum, in terram extractum, siccandum esse & pice inungendum : vetera navium armamenta vendenda: è navalibus ea reficienda, quæ compluta stillas transmittant: conjunctam item navalibus porticum, necnon turrim in qua magistratus plurimum degebant, ipsam quoque navalibus junctam: ut hac occasione iis, qui navalia, porticum & turrim erant occupaturi ; scalæ essent præparatæ. Dedit etiam consilium ut multitudini militum præsidiariorum stipendia adimerentur: quo videlicet sumptus civitas faceret quam minimos. Alia item similia his quum diceret, collegis persuasit, quæ proditoribus & insidiantibus ad loca illa capienda futura erant usui. Quamobrem ad talium consiliorum auctores animum semper oportet attendere. Simul de muro appendit retia ca-

piendis cervis apta, & apris, fingens, velle se illa siccare: itemque alibi aprugna *alia*, quorum funes exterius pendebant. Atque horum ope milites noctu ascenderunt. In Argivorum urbe adversus cives factiosos hoc gestum est. Quum inibi essent divites, ut plebem secundo aggrederentur, & ea fine peregrinos milites accirent; Tribunus plebis cognito quid ageretur, duos viros è factione contraria populo quum arcana amicitia sibi conciliasset, inimicos sibi illos reddidit, atque adeo palam multum illis nocebat: cæterum clam idem per illos adversariorum consilia cognoscebat. Ubi tempus venit, quo peregrinum militem divites erant in urbem recepturi; simul oppidanorum nonnullis ad eam rem paratis, adeo ut proxima nocte peragi opus deberet; visum est faciendum Tribuno plebis, ut concionem quam citissimè convocaret; proditione interim, ne urbs tota perturbaretur, dissimulata. Ibi cum alia, tum hæc quoque dixit: E re civitatis futurum, ut sequente nocte omnes cives cum armis quæ haberet quisque, in sua tribu adesset, ac centuria sua: quod si quis arma è domo sua transferret alio, aut id fecisse deprehenderetur; is tanquam proditor, & qui plebi insidiatur, luat has pœnas. Hoc autem ideo fecit Tribunus, ut divisi per tribus divites non possent in unum congregati plebem cum peregrino milite adoriri: sed dispersi per suas quisque tribus, pauci tribules inter multos agerent. Ita pulcro & subtili commento visus hic est proditionem

tionem, quæ parabatur, sine ullo discrimine impediisse. Simile huic est quod Heracleæ Ponticæ accidit. Ubi cum penes plebem summum esset imperium, & divites plebi insidias pararent, ac jamiam adorturi eam essent, Tribuni plebis, qui prius resciverant quid ageretur, auctores plebi fuerunt ut civitatem antea divisam in tribus tres, centurias quadraginta, partirentur in centurias sexaginta: ut in his divites & vigilias & publicas omnes alias functiones obirent. Evenit igitur, ut dispersis per centurias divitibus, pauci in singulis ubique adessent inter plures è plebe. Simile item est, quod Lacedæmone antiquitus accidit. Magistratus delato sibi indicio cognoverunt, esse in urbe conjurationem; & conjuratis invadendi signum esse, quando pileum capite sustulissent. Illi conjuratos quo minus invasionem facerent, hujusmodi præconio inhibuerunt. QUI PILEUM COGITANT TOLLERE, NE TOLLANT. Corcyræ etiam, quum divites & qui ad paucos res trahebant, insurrecturi adversus plebem essent: (fuit tum in urbe & Chares dux populi Atheniensium, cum præsidio, qui conjuratis favebat:)tale vaframentum fuit excogitatum. Quidam è ducibus militis præsidiarii, postquam cucurbitulas sibi admovissent, & sectiones in corpore fecissent, cruentati in forum procurrerunt, ceu vulneribus affecti: simul alii quoque milites,ad id præparati,arma è vestigio efferunt. Faciunt idem & Corcyrensium quicun-

quicunque erant conſpirationis conſcii, cæteris quid rerum ageretur ignorantibus. Quibus in concionem vocatis, Tribuni ſplebis tanquam ſeditionis auctoribus , manus eſt injecta. Ita divites omnia in civitate ad ſuam utilitatem commutarunt.

CAP. XII.

De ſocii, & quæ ſint in ea parte proſpicienda.

CUm in urbe erunt ſociorum auxilia, cavendum eſt , ne unquam ſocii una agitent; ſed ita dividantur, ut de malè animatis in civitatem eſt dictum; idque ob illas ipſas, quæ expoſitæ ſunt, cauſſas. Similiter etiam quoties peregrino ac mercenario milite uti cogitas, videndum, ut numero ſemper & viribus cives qui ſequuntur ſigna peregrinis ſint ſuperiores. Alioquin in poteſtate illorum & cives & urbs ipſa fuerit. Exemplo ſunto Chalcedonenſes ; qui obſidione aliquando cincti , ac ſocios in urbe habentes, conſilia ſibi ſalutaria quum agitarent, negare præſidiarii milites, ſe permiſſuros, niſi Cycizenis illa fore ſibi ex uſu eſſent viſa. Adeo ut Chalcedonenſibus terribilius eſſet præſidium intra muros receptum, hoſte obſidente. Cavendum igitur eſt , ne in urbem tuam adſciti militis majores copias admittas , quam civium tuorum ſint vires. Quod ſi peregrino & mercenario utaris auxilio , ſemper civiles copias vires externas multum ſuperare eſt neceſſe. Neque enim tutum eſt, præſtare potentia

tentia in urbe peregrinos, & in mercenarii militis potestate cives esse. Testimonio sit casus Heracleotarum ad Pontum, qui peregrinos Heracleam quum accivissent majore quam par erat numero, primo factionem contrariam sustulerunt, deinde & se & civitatem suam perdiderunt, occupata ab illo qui peregrinum militem induxerat, urbis tyrannide.

CAP. XIII.

Mercenarii militis alendi ratio.

QUod si miles præsidiarius fuerit alendus, ejus faciendi ratio hæc erit tutissima. Ditissimis quibusque civium imperandum est, ut milites pro suis quisque facultatibus, alii ternos, alii binos, quidam unum exhibeant. Horum ubi idoneus numerus est coactus, describendi sunt ordines, quos Græci lochos dicunt, & lochagi sive ductores ordinum iis præficiendi è fidelissimis civium. Mercedem & alimentum mercenarii ab iis qui conduxerunt accipiunto: partim ipsis de suo erogantibus, partim civitate nonnihil conferente. Mansio militum esto in eorum ædibus, quibus operam suam locarunt. Publica vero ministeria, vigilias, & quæcumque alia magistratus imperaverint, à ductoribus ordinum congregati obeunto. Post aliquantum vero temporis iis qui in alendo milite impensas prius fecerint, pecunia redditor: eo tamen deducto, quod tributi nomine singuli cives publico tenentur præstare.

ſtare. Hoc namque pacto expeditiſſimè, tutiſſimè, & minimo ſumtu mercenarius miles poterit ali. Et cum factioſis quidem civibus, rerum novarum cupidis, ita eſt agendum.

CAP. XIV.

Ad conſervandam inter obſeſſos concordiam.

PORRO multitudo civium eo maximè tempore in concordiam debet adduci: cum aliis conciliando artibus, tum etiam obæratos uſurarum exiguitate relevando, aut in totum uſuras remittendo. Quod ſi gravius periculum immineat, ſortis quoque pars aliqua, vel etiam tota eſt remittenda: quoniam id genus homines, numero cæteris prævalentes & occaſionibus imminentes, omnium maximè civitati ſunt terribiles. Illi præterea qui victus quotidiani laborant inopia, ut ejus copiam habeant proſpiciendum. Atque, hæc ut tributione æqua & ſine moleſtia divitum, quoties uſus poſtulaverit, procurari queant; quibus item rationibus pecunia in eos uſus parari poſſit, videndum: de quibus omnibus nos in libro De præſidiis belli comparandis perſpicuè ſcripſimus.

CAP.

CAP. XV.

Qua ratione ad repellendum hostium urbe exire oporteat.

HIs ita provisis, si vel nuntius vel pyrseutæ significaverint submisso auxilio alicubi esse opus; ad partes agri quas hostis incursat est proficiscendum. Statim igitur oportet, ut duces ipsi præsentes copias ordinent: ne passim, & simul pauci, ad sua quisque prædia properantes ab urbe, incompositi, & inutili labore vexati, pereant, hostibus insidias struentibus, & malè eos accipientibus. Quin potius faciendum est, ut qui ad portas conveniunt, ad eam usque multidinem congregentur, quæ uni aut alteri locho, *manipulo aut cohorti*, sit suffectura: deinde istos in ordinem digestos, duce etiam imposito viro prudente, emittere oportet; ut servatis quam maximè fieri poterit ordinibus, ad hostem contendant. Deinde alia item manus cogenda, atque ita emittenda, ac rursus alia, si ita fors ferat: donec videbuntur esse idonei qui auxiliatum exierint. Ut cum in itinere agmen sit continuum, tum etiam, sive per partes, unam pluresve, opem ferre oporteat, sive omnes simul, facilè conjungi invicem queant, neque curriculo procul adveniant. Primos autem exire convenit ante horum agmen, equites quos civitas habebit, & levem armaturam: ne hos quidem inexplorato, sed omnia diligenter explorantes, &

loco

loca edita occupantes. Ut quam primum resciscant cives, quid hostes agant, aut ubi sint, & ut repentinum eis nihil contingat. Tum autem circa prædiorum flexus, collium radices, viarum diverticula, & ubicunque trivia extiterint, signa poni debent, ne qui in extremo agmine fuerint relicti, circa illa loca, utpote itineris ignari. Invicem separentur. Sed & eos qui redeunt in urbem, multis de caussis pedem referre caute oportet: maximè autem, ne in præparatas ab hoste insidias præcipitent. Jam enim prioribus temporibus, cum ad ferendam pressis opem parum caute oppidani exiissent, tale quid accidit. Fecerant Triballi in agrum Abderitarum impressionem: Abderitæ in hostem egressi, collatis signis victoriam pulcherrimam retulerunt. Pugna enim commissa, multos prostrarunt, & magnam atque pugnacem multitudinem devicerunt. Triballi detrimento accepto mæsti, ad sua reversi, post refectas vires, in Abderitarum fineis denuo redierunt. Ac positis prius insidiis, agrum eorum populabundi, eo perveniunt, ut non longè ab urbe Abderis abessent. Abderitæ enimvero victoria ante parta feroces, hostem contemnere, ac simul cuncti, totis viribus, summa alacritate in Triballos erumpere. Illi contra, in insidiarum locum Abderitas allicere. Cum quidem dicitur cædes omnium maxima brevissimo tempore fuisse edita, ut quidem ex uno oppido, ejus magnitudinis, Neque enim qui remanserant audita cæde eorum qui prius exierant, accurre-

currere ad ferendam opem desinebant, sed quum invicem sese cohortarentur, unusquisque iis qui posterius exiissent, auxiliatum festinabat, donec in deserta urbe nemo amplius vir esset.

CAP. XVI.

Praecepta alia eodem spectantia.

MElior igitur fuerit modus alter suppetias ferendi, quoties hostis fines invasit. Ac primo, non confestim auxiliatum est accurrendum. Meminisse enim debemus, homines ante auroram cum in ordinem cogi posse ægerrimè, tum maximè esse imperatos, aliis ad præripienda inimicis quæ rure habent summa festinatione contendentibus: aliis ita territis, tum primum videlicet hostium adventu nuntiato, ut pericula subire detrectent: aliis penitus imparatis. Decet igitur ad ferendam opem sese parare, copias, quanta maxima celeritate poterit, cogendo; hos pavore liberando, illis animos faciendo, inermes armis instruendo. Sciendum namque tibi est, semper hostes, qui quidem judicio & bellandi scientia sint præditi, ubi in hosticum pervenerunt, principio robur exercitus sui sub signis ducere: quod non defuturos existiment, qui adversus se prodeant, ad quos repellendos ipsi stant parati: atque interim pauci ex eorum numero per agros prædas agunt: alii fortasse insidiantur: illud præstolantes, ut vos agmine incomposito & vago suppetias veniatis. Quare non

illico instare & urgere hostem convenit: sed sinendi sunt primi invasores fiduciam animo concipere, ut te contemnant, & ad populationem agrorum, ac prædam parandam se conferant. Simul, par est futurum, ut cibo vinoque repleti, ac temulenti, curam remittant, & ducibus parere negligant. Quæ ubi acciderint, quis dubitat malè ipsos pugnaturos, & pedem ex acie relaturos: si modo tu opportunè illos invaseris. Tum demum autem ingruere in hostem sit commodum, quando tuæ quidem copiæ in condictum locum convenerunt, hostiles verò ad res diripiendas jam sunt dissipatæ. Ita ut equitibus tuis loca occupes per quæ patebit reditus; selecto milite, insidias illi struas; alia tuorum parte, more velitum discurrendo illi appareas; te interim graviter armatos, non magno intervallo à præmissis distantes, denso agmine sub signis ducente. Porrò inimicos eo loci invade, ubi neque invitus ad pugnam cogi poteris; & pugnam capescens, nihilo quam hostis deteriore loco sis futurus. Propter expositas igitur caussas, è re fuerit interdum hostem missum facere, & sinere, quantam maximam volet agrorum partem perpopulari: quo videlicet, ex deprædatione genere omni spoliorum onusti, tanto facilius tibi dent pœnas: namque & capta omnia recipientur, & qui te injuriis lacessiverunt, suppliciis quibus digni sunt afficientur. Quod si præpoperè ad repellendum hostem duxeris; tuos quidem utpote imparatos & inordinatos in periculum conjeceris; inimici

mici verò, nondum magna ex maleficio parta præda, adhuc sub signis manentes, prius evaserint, quam ipse pœnas ab iis exegeris. Multò igitur sit satius, connivendo, ut ante scriptum est, tunc cum minimè cavebunt eos adoriri. Si prius quam resciveris, aut paratus fueris, præda ex agro tuo fuerit abducta, cave in persequendo hoste, vias easdem ingrediaris, aut loca eadem adeas. Sed ab ea quidem parte fac pauci tuorum appareant; & ut persequentes hostem non assequantur: idque de industria; ita tamen, ut fraudem inimici non suspectent. Aliam verò manum cum idoneis copiis quam citissimè proficisci jube, & aliis itineribus contendere. Isti postquam hostem anteverterint, in illius finibus insidias disponunto. Fit autem verisimile, posse te antevertere, & priorem in ejus fineis venire; quia grave præda agmen segnius iter conficit. Tunc autem impetum in hostem facito, quando cœna sumitur. Nam qui prædas abegerunt, ubi ad sua redierunt, securitatem jam nacti, ad otium & negligentiam conversi, incautius ut plurimum agunt. Ut autem recente ad pugnam milite utaris, optimum fuerit, si modo navium suppetet copia, ut hostem mari persequaris: nam & prævertere inimicos, & alia omnia commodè peragere sic poteris: cum hoc tamen, si te inimici navigantem non animadverterint. Fama est, Cyrenenses, & Barcæos, atque alias quasdam civitates, quadrigis aut bigis in viis curulibus ad itinera uti solitos, & cum

longè aliquo ſuppetias eſſet eundem. Deinde ut eo ventum quo tendebatur, curribus ordine locatis, & in unam ſeriem continuam diſpoſitis, degreſſi de vehiculis graviter armati, ac ſtatim in aciem ordinati, viribus integris cum hoſte manus conſerebant. Præclarum igitur commodum eſt, quod ex eo conſequuntur, quibus currum facilis eſt copia: ut nimirum citò ac recens miles ad rem bene gerendam ſit comparatus. Accedit, quod plauſtra etiam munimenti uſum caſtris brevi opera valent præſtare. Præterea vulnerati, aut ſi qua alia calamitas interveniat, curribus deferri commodiſſimè queant in urbem. Si regio faciles aditus non habeat, ſed paucis locis adeatur, atque iis anguſtis; danda opera eſt, ut iis munitis quomodo antea dictum eſt, & tributis copiis, in omni aditu conantibus irrumpere, & ad oppidum tendentibus, te opponas: ſed prius de ſignis conveniſſe oportet, ac facibus pyrſeutarum, quibus alii aliorum caſus notos ſibi facient: ut ſingulæ copiarum partes opem ferre ſibi invicem, ſi res poſtulaverit, queant. Sin autem difficiles regio aditus non habeat, & multis è locis multi ſimul poſſint irrumpere, occupanda vobis ſunt loca regionis, quæ difficilem hoſti tranſitum ad urbem ſint reddditura, Si ne hujuſmodi quidem loca reperiuntur; quod unum ſupereſt, tumulos ad urbem occupabis tibi amicos: unde & pugnare cum aliquo tuo commodo; & pugnare excedere, fretus opportunitate loci, poteris, & quoties libuerit,

urbem

urbem repetere. Igitur, si fines ingressus hostis oppidum versus pergat, vos oportet iis locis profectos, pugna hostem lacessere. Quoties autem inimicos adorieris, curabis, ut aliquo majore tuo commodo ob locorum peritiam, id fiat. Quippe gnarus naturæ locorum, multo superior eris, pergens ad quæ volueris cumque loca, tibi quidem nota, & apta sive ad cavendum, sive ad persequendum, item ad fugiendum, & recedendum in urbem, modo clàm, modo palàm: qui doctus accedes, qua in parte agri commeatus vobis parati habeantur; quum contra hostibus regio sit insueta, ipsi imperiti, & omnibus quæ dixi commodis destituti. Non autem ignoratis, eum qui notitia regionis careat, non dicam eorum quæ animo destinat, perficere nihil posse, verum etiam, saluti suæ vix atque ægrè consulere. Si modò regionis incolæ adoriri hostem voluerint. Nam sanè, si nihil omnino audeant, omnia metuant, detrimentum ac cladem meritò accipiant: qui quidem eorum quæ modò dicebamus nihil quicquam animi conjectura prospexerint. Enimverò periti imperitis tantum præstant, velint modò, quantum pugnantes interdiu pugnantibus noctu, si posset ulla ratione fieri, ut eo pacto dimicantium inter se pugna simul contingeret. Si rei navalis copia tibi fuerit, naves remigio cæterisque rebus sunt instruendæ. Non enim minus hosti incommodabunt in navibus armati, si modò classis oram maritimam legens, loca mari proxma, & vias ad mare infestet: ut & à vobis negotium hosti

tempore eodem facessatur, & à classico milite, à tergo illius in terram descendente. Hæc ita si feceritis, inimicos cum maximè imparatos adoriemini, & res illis vestræ longè aliter quàm opinabantur succedent.

CAP. XVII.

Præcepta, super exitu ab urbe cum turba, die festo vel exequiarum gratia.

IN urbe parùm concorde, & cujus cives sibi sunt invicem suspecti, providentia utendum, & illis diebus cavendum, quando populus ad facies accensæ *sive Lampadedromiæ* spectaculum, aut curules ludos, vel alia certamina extra muros magna turba se effundit. Quoties videlicet sacra celebrantur, quæ extra urbem ab universo populo solent agitari; aut similes pompæ cum armis ducuntur. Illis item diebus cavendum, quando ad subducendas naves *cum maria clauduntur*, multitudo simul omnis effunditur; aut cum defunctorum exsequiæ celebrantur. Potest enim fieri in divisa civitate, ut factio altera per ejusmodi occasionem supplantata corruat. In exemplum afferam casum qui accidit. In Argivorum urbe die quodam publicæ solemnitatis, cives pompam pubis frequentis armatæ extra muros duxerunt. Conjuratorum item multi sese ornarunt, & pariter cum cæteris ad pompam celebrandam arma induerunt. Ubi perventum est ad ædem sacram & altare; plerique civium armis longiusculè à templo depositis,

tis,ad preces & aram se contulerunt. Conjurati,partim eo loco remanserunt,ubi arma fuerant relictas: alii magistratibus & primoribus civitatis dum fiunt preces sese adiungere; vir viro adstare: & quidem cum pugionibus: quibus mox istos confoderunt. Ac cæteri cum armis in urbem contenderunt. Pars altera insidiantium, quæ in oppido remanserat, armis succincta quæ interim coëgerat, urbis loca tali incepto congruentia occupat. Ita,ex iis qui extra muros erant,solos admiserunt conjurati quos volebant. Quare ad hujus generis insidiis nullo non tempore magna cura est cavendum. Chii verò,quoties Liberalia agitabant, soliti pompas magnificas ad Liberi patris aram ducere,ante omnia custodibus & magna vi armatorum vias muniunt, quibus itur in forum. Quod institutum, rerum novarum cupidis non mediocre adfert impedimentum. Optimum verò fuerit, ut magistratus primo cum iis quas diximus armatorum copiis sacra faciant: deinde ubi è turba magistratus excessit; cæteri tum demum conveniant.

CAP. XVIII.

Quæ circa portarum seras peccari soleant.

POstea verò quam urbem ingressi omnes adsunt,ubi jam advesperascit, sumendæ cœnæ, & ad vigilias eundi dari signũ debet. Atque interim dum sese vigiles præparant,

ut portæ recte claudantur, diligenter est curandum. Quippe ubi duces molliter se ac segniter gerunt, circa portarum pessulos fraudes multæ committuntur. Quando enim dux aliquis ad claudendas portas venit, nec tamen suamet ipsius manu id exequitur, sed tradito custodi portæ pessulo, eum jubet claudere hujusmodi texuntur doli à portarum custodibus, qui hostes noctu volunt admittere. Quidam interdiu in eam claustri partem, quæ pessulum recipit, sabulum injecit; adeo ut pessulus extra maneret, nec foramen suum ingrderetur. Ajunt etiam, pessulos qui immissi fueraut, sic fuisse exemtos. Quum paulatim in receptaculum pessuli arena infunderetur, sine strepitu concutiebatur, ne quis intelligeret. Igitur, quum pessulus propter accedens sabulum in altum sublatus fuisset, facilè fuit eum eximere. Accidit etiam, ut portæ custos, qui pessulum à duce acceperat immittendum; quum scalpro aut lima ipsum leviter insecuisset, atque è filo laqueum circumiecisset, ita pessulum immitteret: deinde autem non multò post eundem filo retraheret. Alius rebus ante præparatis, in reticulum subtile, unde filum adnexum pendebat, pessulum immisit: idemque postea retraxit. Interdum etiam pessulus exemptus est, quum fuisset actus magna vi retorsum. Exemtus item est & vasculo, *sive instrumento tenui, quod thermastium Græci vocant:* Cujus quidem partem alteram sipunculi *aut canaculi* similem oportet esse; alteram verò latam; ut parte ea, quæ canalicu-

liculum refert, pessulum subtus comprehendat; altera verò parte desuper apprehendat. Fuit qui obicem clam intorqueret, cum inibi esset, ut pessulum immitteret, ne hic in foramen suum descenderet; quo postea impulso, porta patuit. In Achaiæ urbe *Eræa*, proditores quidam peregrinum militem clam admittere volebant, hi primo pessuli mensuras hoc pacto ceperunt. Quum de die maturè in pessuli foramen fili subtilis ac firmi laqueum demisissent; fili autem capita extantia pendere sivissent; sic tamen ut non apparerent; postquam orta nocte pessulus est immissus, fili capita *proditor* retraxit, & simul tum laqueum tum pessulum: quem quidem, mensurarum ratione inita, rursus demiserunt. Deinde ad exemplum acceptarum pessuli mensurarum; claves hoc modo fecerunt. Sipunculum & acum storeis consuendis aptam opera fabri ferrarii fabricarunt. Et sipunculus quidem eadem, qua vulgò solet, figura est factus, acus verò partem quidem minorem, quæ in acumen definit, ad similitudinem aliarum acuum fecerunt quibus tegetes consuuntur; ansa verò cava erat, sicut ferrum bipennis ac tuditis cavum habet, qua manubrium immittitur. Et apud fabrum quidem, manubrium est immissum, postea vero quam inde res fuit ablata, manubrium est exemtum, ut pessulo admota ei apataretur. Magna autem providentia effectum videtur, ut nihil omnino faber ferrarius suspicaretur; neque de sipunculo, cujus gratia factus esset; neque acus quo

 specta-

ſpectaret. Quidam , quum eſſet peſſulus in ſuo foramine , ambitus menſuram ita ceperunt. Lutum figulinum linteo ſubtili ex omni parte illeverunt ; deinde ſtrumento quodam id dimiſerunt : tum autem circa peſſulum prementes lutum, id poſtea retraxerunt. Inde figuram & modum peſſuli acceperunt ; & ad id exemplum clavem fecerunt. Teon Rhodiorum civitatem ſatis magnam , à portæ cuſtode proditam , in Temeni poteſtatem venire aliquando contigit. Cum igitur de aliis antea inter eos convenerat , tum ut illunem atque obſcuram noctem obſervarent ; qua nocte oportebat , cuſtodem quidem portam aperire , Temenum verò cum militibus ingredi. Cum autem poſtridie res geri deberet , ſub noctem venit homo ad cuſtodem ; ubi adveſperaſſet , quando jam in muro vigiliæ collocabantur , & portæ mox erant claudendæ. Hic igitur ad primas tenebras urbe exceſſit , poſtquam fili glomerati, quod facilè rumpi non poſſet , extremum portis alligaſſet , pergit deinde homo ire , fili glomum evolvens , ad paſſus ab urbe D CXXV. quo erant venturi , qui urbem cogitabant ingredi. Venit dux ad portas claudendas , qui ut erat ſolitus , cuſtodi peſſulum tradit indendum. cuſtos eo accepto , lima aut ſcalpro, occultè ſic ut nullus ſtrepitus audiretur, peſſu-

pessulum insecuti ; quo melius filum hæreret : deinde laqueum circa pessulum aptavit ; eumque ita alligatum in foramen suum demisit. Secundum hæc ubi vectem commovisset, ac portam clausam duci ostendisset, mansit quietus. Post aliquantum temporis pessulum quum retraxisset, spartei funiculi extremum sibi alligavit. Atque hoc eo consilio, ut si fortè obdormiret, per funiculum tractus evigilaret. Temenus rebus omnibus instructus, iis comitatus quibuscum erat urbem ingressurus, ad condictum locum adest, ubi ille erat, qui glomum tenebat : ita autem cum portæ custode antea Temeno convenerat ; ut postquam in eum locum venisset, funiculum traheret, Quod si custos omnia quæ volebat parata haberet, debuit is ad caput funiculi villum *aut floccum* lanæ alligare ; atque ita demittere: ut eo viso Temenus ad portas confestim accurreret : sin custos propositum exequi suum nequivisset, nulla re alligata funiculum dimittebat. Ita fiebat ut Temenus, qui longo adeo spatio ab urbe distabat, in secuturos præverteret, ac prius quam animadvertisset quisquam, finibus Tejorum excederet: per funiculum enim, intra urbem alligatum, intelligebant, quando progredi ulterius non poterant. Sed & isto quoque pacto urbs fuit prodita à portæ custode.

Quo-

Quoties portæ erant claudendæ, consuetudinem servavit, accepta situla exeundi, ceu aquam peteret. Ad fontem ubi venerat, lapides ponebat in loco hostibus noto. Illi eo ventitabant, & è lapidibus positis, quæcunque custos urbis vellet significare, cognoscebant. Nam si proditores prima vigilia custodiebant; in constituto loco lapidem unum ponebat: si secunda, duos: si tertia, tres: si quarta, quatuor. Hoc amplius, designabat iste in qua parte muri, & in qua vigilum statione sors proditoribus cecidisset. Atque hoc pacto quæ volebat significans, urbem prodidit. Quamobrem omnes hoc genus fraudes animo conjicere, & cavere par est: & ut portas dux ipse claudat, neque alii pessulum tradat. Quod si tale quid ipse moliaris, ne usquam obex compareat efficiendum: nam aliquando usuvenit, ut cives portam, quæ fuerat aperta, ad conspectum hostis per vim denuo clauderent. Quare omnibus hisce periculis est prospiciendum.

CAP. XIX.

Ratio dissecandi vectis, sive pessuli.

QUi vectem serra dissecat, oleum affundat: nam & citius & minore strepitu dissecabitur: quod si super serram superque obicem spongiam alligaveris, multò lenior obex erit. Possent similia his multa alia adjici; verum ista quidem sunt omittenda.

CAP.

CAP. XX.

Ratio impediendi fraudes circa portarum vectes & claustra solitas admitti.

AT ne fraus ulla hujus generis tibi fieri queat; ante omnia oportet ut dux prius quam cœnet, ipse per se portas claudat, neque ita remissus sit ac deses, ut alii fidem habeat. Quoties vero majus aliquod periculum imminet, in hoc negotio ducem vel maximè attentum & sollicitum esse oportet. Ad hoc, obex ferreis laminis muniendus tribus aut quatuor, paris longitudinis cum ipso obice. Ita enim serra differaci non poterit. Deinde pessuli tres dissimilis figuræ sunt adhibendi; quorum singulos totidem duces custodiant: qui si plures tribus fuerint; illi custodiunto, quibus quotidiè sors contigerit. Optimum etiam fuerit, ut pessulus exemtilis ne sit. Sed ut ei continendo ferrea squama, *sive tabella* imponatur: ne fortè dum attollitur, sublimius attollatur, à cancro, *sive forcipe*, quam sit necesse, ut cum portæ aperiuntur & clauduntur, obici supponatur. Ipsum cancrum sic convenit esse fabricatum, ut sub tabella subsidat, & pessulum facilè attollat. Apolloniatæ Pontici, postquam illis eorum aliquid accidisset, quæ commemoravimus; portas urbis ab ingenti malleo claudi curarunt, qui sonum edit quam maximum: ut ex omni ferè oppidi parte, cum clauduntur aut aperiuntur portæ, audiatur: adeo & malleus est grandis, & omnia claustra bene

bene ſerrata. Idem fit etiam Æginæ. Porrò ubi clauſæ ſunt portæ, vigilibus, qua teſſera, qua ſigna muta ſunt danda, ut iis acceptis ad ſtationes quiſque ſuas dimittantur.

CAP. XXI.

Obſidionalium inſtrumentorum præparatio, item alia.

TRactatio de inſtrumentorum præparatione, & de iis quæ in amica regione ſunt præſtruenda; de iis item quæ in tuo agro perdere oportet, aut inutilia hoſtibus reddere, hoc quidem loco à me prætermittitur; in libro verò De apparatibus perfectè ea declarantur. At de vigiliarum conſtitutione, de circutionibus, de Panicis terroribus, nec non de teſſeris & aliis ſignis mutis, pluribus quidem in libro De caſtrametatione quomodo illa fiant ſcribendum; nonnulla tamen de iiſdem etiam hoc loco differemus.

CAP. XXII.

De conſtitutione vigiliarum.

NOcturnarum vigiliarum, quoties periculum ſubeſt, & hoſtis ad urbem vel caſtra conſedit, hujuſmodi eſt ratio. Prætorem, qui ſummæ rei præeſt, & qui illum comitantur, circa Curiam, & forum, ſi quid in eo firmitudinis, ſtationem habere oportet: ſin minus, locum urbis totius minutiſſimum, & qui è longiſſimo intervallo ſit conſpicuus, ſibi

ſibi delegiſſe convenit. Circa Prætorium autem tendere ac ſemper morari debent tibicen & dromoceryces, quos præcones curſores dicamus licet: ut ſive dandum ſit alicujus rei ſignum, ſive aliquid imperandum, Prætori ſint ad manum: & ut cum alii vigiles omnium quæ imminent fiant certiores, tum etiam circitores in quacunque parte oppidi eo tempore circuitionem obeant. Oportet deinde, ut cuſtodes, quique in muris ſunt, quique in foro aut curia ſtationes habent; nec non qui fori, theatri, & aliorum locorum, quæ præſidio tenentur, aditus obſervant, brevis temporis vigilias agant; ut & multæ earum ſint ſtationes, & ſimul in ſingulis multi homines. Nam cum vigiles per brevia intervalla mutantur, nemo poterit facilè per longitudinem temporis occultè aliquid cum hoſte machinari, nec rerum novarum molitionem ad finem perducere. Ad hæc, breveis agentibus vigilias minus obrepet ſomnus. Quando autem plures ſimul cuſtodiunt, facilius multo emanare poterit eorum aliquid quæ clam parantur. Præſtat etiam quando aliquid exiſtit periculi, quam plurimos vigilare, & omnia per noctem obſervare; quo in ſingulis vigilum ſtationibus plurimi ſint procuſtodes; ita *προφύλακες appellantur*. Quod ſi è paucis vigiliæ conſtent, atque illæ multarum ſint horarum, & ſomnus facilè obrepet propter longiores æquo vigilias, & ſi qui res novas moliantur, ipſa longitudo temporis hoc illis præſtabit, ut ea quæ machinati cum hoſtibus fuerint, ad finem o-
ptatum

ptatum perducant, & lateant. Iccircò hæc quæ diximus non ſunt ignoranda. Hoc amplius, ubi imminet periculum, hac providentia utendum: ut nemo vigilum norit, neque ubi ſtationem habebit, neque in qua urbis parte vigilabit. Item, ut non ſemper iidem iiſdem ducibus utantur, ſed ut quam frequentiſſimè rationis univerſæ quæ ad urbis cuſtodiam pertinent, mutentur. Hoc namque pacto minime poterit aliquis, urbem exteris prodens, aut ſignificare eis aliquid, aut ab illis quicquam accipere, qui quidem neſcient, in qua murorum parte ea nocte proditores erunt, nec quibuſcum, ſed plane futuri erunt ignari. Etiam illud obſervandum, ut qui excubias interdiu egerunt, vigilias in ſequente nocte non agant. Negligit enim unuſquiſque id facere, cujus faciendi gratia ex inſtituto quodam ordinario in publicum prodit. E cuſtodibus qui ſtant in muro, procuſtodes ſuum munus ita obire poterunt. è ſingulis vigiliarum ſtationibus, per ſingulas vigilias ito procuſtos vir unus ad proximam ſtationem: ex illa item alius ad ſequentem: & ex aliis porró ſimiliter ad alias. Præceptum autem eſto omnibus ut dato ſigno idem faciant. Hoc pacto, & multi ſimul circuitionem facient, & parvum ſinguli ſpatium emetientur. Neque autem apud eoſdem iidem ſimul diu morabuntur, quum ſubinde alii procuſtodes apud alios vigiles ſint futuri. Hæc ſi ita adminiſtrentur, quoties res novas moliri vigiles fuerunt aggreſſi, *occulta conſilia explorandi procuſtodibus erit facultas.*

Porro

Porrò vigiles ſtare invicem adverſos expediet: quoniam ea ratione in omnem partem omnia ab illis conſpicientur: minimeque ab hoſtibus capientur, clam ad ipſos progreſſis: quod aliquoties jam circa hemeroſcoporum ſpeculas accidiſſe, antea demonſtravimus. Hibernis & caliginoſis noctibus, ſuadent nonnulli, ut extra muros alii atque alii lapides jaciantur: & ut qui jacient, quaſi aliquos viderent, interrogent, Quinam ſint? poſſe enim fieri, ut caſu fortuito animadvertantur quidam muris appropinquantes. Quod ſi ita fuerit viſum, etiam intra urbem & partem alteram murorum idem poſſe fieri. Sunt alii qui noxium eſſe iſtud autument. Nam hoſtes qui ad mænia accedunt, præſentire nemo poſſit, cum propter circitorum vocem, tum propter lapidum conjectionem. Melius namque in loco ſilente id poſſe fieri. Optimum verò ſit, per tales noctes, extra muros canes vinciri, qui perpetem noctem ibi manet. Quippe hi è longiore intervallo, hoſtium ſpeculatorem indicabunt, aut veterem transfugam muris clam ſuccedentem, aut novum aliquo erumpentem. Vigilem qui fortè obdormierit, iidem excitabunt. In ea urbis parte qua facillimè adiri poteſt, & quæ hoſtium inſidiis maximè eſt oportuna, collocandi vigiles, qui plurimum poſſident, quique honoratiſſimi cenſentur, & in publicis rebus partem maximam obtinent. His enim potiſſimum convenit, non indulgere tum voluptatibus, ſed potius, ut memores *magnitudinis periculi quod ipſos manet; attenti*

Ff *ſint*

ſint ad urbis cuſtodiam. Publicorum feſtorum diebus ad cuſtodes urbanos attendendum, qui per corpora in civitate inſtituta tributi, ſuis perfidiæ ſunt ſuſpecti, ut è ſtationibus dimiſſi, celebritatem feſti in ſua quiſque domo agitent. Simul enim præcipuum quendam ſibi habitum honorem putabunt, ſimul clam aliquid moliendi facultate carebunt. Horum autem loco alii ad ſtationes ſubmittendi, quorum fides integrior. Nam diebus maximè feſtis, & per hujuſmodi occaſiones, cupidi rerum novarum tentare aliquid ſolent. Quod autem calamitates occaſione talium temporum ſint acceptæ, aliis in ſcriptis declaratur. Hoc amplius, illud quoque egregium, ut ſcalæ, aut gradus, ad conſcendendos muros temerè omnibus ne pateant, ſed ſint clauſi: ne cui urbem prodere hoſtibus volenti, occupare aſcenſum in mœnia liceat. Sed potius, quos ipſe volueris eſſe cuſtodes in muris, ii ut neceſſariò ibi maneant, nnnquam interim deſcendentes. Quod ſi aliqui muros extrinſecus conſcenderint, nec fuerint animadverſi, *videndum* ut in urbem facilè & celeriter deſcendere non queant: niſi voluerint alii in alios deſilientes, periculum adire, nec tamen latere, neque deſtinata perficere. Conveniat autem hæc circa gradus obſervatio etiam tyranni *aut principis* alicujus arci. Poſt navale ad Naxum certamen, Nicocles præſidii præfectus, multorum inſidiis appetitus, cluſiles aſcenſus quum feciſſet, cuſtodes in muris conſtituit extra urbem autem circuitiones cum cani-

bus

bus obibat: expectabantur enim proditores quidam extrinsecus adventuri. Ubi omnes idem in civitate sentiunt, & nemo quicquam suspicatur; in vigiliis per muros dispositis noctu lucernas intra laternas lucere oportet: ut ad quoscumque aliquis accesserit, illi hostile Prætori per laternam dent signum. Si laterna, propter loci alicujus impedimentum, lumen suum ad Prætorem non transmittat, succedito alius, qui signum suscipiens, lumine laternæ rem significet. Prætor ejus quod fuerit sibi indicatum, certiores alios vigiles tubæ clangore facito, aut per præcones cursores, sive utro modo licuerit. Dum hæc fiunt, & omnes circa vigilias, ut dixi occupantur, reliquæ multitudini præcipiendum, ne postquam datum signum fuerit, domo quisquam exeat: si quis coactus necessitate exierit, ut cum laterna ingrediatur, quo circitoribus è longinquo fiat manifestus. Item, ne quis opifex artem manuariam exercens, opus faciat: ne fortè soni à nonnullis eorum edendi ad vigiles perveniant. Cæterum, ut sive longiores sive breviores noctes fuerint, omnium vigiliarum par & communis ratio sit, ad clepsydram vigiliæ agendæ. Hujus autem clepsydræ pars interior cera oblinenda; & cum productiores sunt noctes, detrahendum de cera, quo plus aquæ capiatur: contractioribus verò noctibus amplius alimendum, quo minus capiatur. Ac de æqualitate quidem vigiliarum satis dictum esto. Quando autem minus est periculi, suffecerit ad vigilias & circuitio-

nes, partem dimidiam eorum de quibus antè ſcripſimus attribui. Ita fiet, ut pars altera exercitus ſingulis vigilet noctibus. Ubi verò nullum planè periculum oſtenditur, & pax viget; quam minimum negotii hominibus, atque id quam pauciſſimis, faceſſendum. Qui ad circuitionem à ducibus ſuis mittuntnr, parvam ſcytalam habento, notatam à prætore. Hanc circitor primo vigili ad quem venerit, tradito: hic proximo; alius alii; donec ſcytalis per totam circumlata urbem, orbe impleto ad prætorem fuerit relata. Præmonendi autem ſunt circitores, ne ultra proximos vigiles ſcytalidem perferant. Si, cum venit circitor, deſertum à vigile locum invenerit; omnino faciendum illi, ut ſcytalidem ei reddat à quo accepit. Ut Prætor rem intelligat, & eum vigilem cognoſcat, qui non ſuſcepit, ſed ſtationem ſuam deſeruit. Cuicunque autem *mercenariorum* vigiliæ ex ordine obeundæ fuerint, ſi ad condictum locum non ſe ſteterit, lochagus, ſive centurio aut ductor ordinis, hujus cuſtodiam confeſtim vendito ei quem primum invenerit idoneum; atque alium vicem illius vigilias aucturum ſubſtituito. Deinde prior mercenarius illi qui vigilam emerit, pretium de ſua pecunia numerato. Die autem ſequente Tribunos multam legibus inſtitutam ab eo exigito.

CAP.

CAP. XXIII.

Clam noctu exire ad invadendum hostem.

QUoties clandestinæ parantur eruptiones in hostem pro mœnibus castrametantem, hac utendum cautione. Ante omnia cavendum, ne quis ad inimicos trasfugiat: deinde, ut nullum sub divo lumen exiltat: ne fortè ferventioris ingenii aliquis, vel studio erga civitatem, quod paratur manifestum faciat. Latratus item canum, & gallorum gallinacorum cantus, de medio tollendi: & parte aliqua corpore inusta, vox illis eo tempore adimenda. Nam hæc animalia diluculo vocem edentia, futuri dant significationem. Fuerunt qui tale quid facerent. Seditione per simulationem ex probabili causa apud se excitata, dein captata opportunitate temporis, egressi urbe, atque exopinato hostem adorti, rem bene gesserunt. Quidam intra muros conclusi, erumpendi consilio suscepto, portas quidem in conspectu hostium inædificarunt; quæ autem pars mœnium ad invadendos inimicos erat commodissima, ab ea parte velum expanderunt; idque post temporis aliquantum sustulerunt. Initio mirari hostes; deinde quum sæpius fieri idem cernerent, rem neglexerunt. At oppidani, quum in muro noctu foramen quantum volebant fecissent, & in locum diruti muri alium concinnassent, velum oppanderunt: deinde maturitate temporum exspectata, eruptionem faciunt, & nihil tale cogitantes inimicos invadunt:

vadunt : atque hæc illi dum parabant. Ne quis interim ad hostem transiret, diligenter cavebant. Quare nihil ejusmodi contemnendum. Sed vitandum & illud; ne inconsideratè cum turba noctu fiat eruptio : quo genere doli proditores interdum utuntur: dum alii intra urbem, alii extra, oppidanos ut temerè prodeant his & similibus fraudibus conantur allicere : *putà* facibus accensis aliquid significarunt ; aut navale succenderunt; aut gymnasium sacrum, ad universi populi usus expositum: aut *talem omnino locum*, cujus gratia multitudo hominum, atque eorum non vilium, sit extra muros proditura. Quare multò ante ista providenda, nec temerè similes nuntii suscipiendi. Proferetur verò etiam hic res gesta à Magistratibus. Hi, proviso ut tumultus in agris excitaretur; etiam ut ex agris in urbem de clandestina prædonum invasione nuntius afferretur, curarunt; gnari, oppidanos eo audito ad ferendam opem erupturos. Secundum hæc magistratus & qui in illorum partes tranfierant, cives hortari ut auxiliatum exirent. Ubi multitudo ad portas armis instructa convenit, hunc dolum comminiscuntur. Monuerunt magistratus, coactas copias; oportere ut in tres partes dividerentur, ad ponendas paulo ab urbe longius insidias : simul præcepta incepto convenientia, quæque audientibus nullam fraudis suspicionem moverent, eis dederunt. Ita eductos cives locis idoneis collocarunt ; insidias videlicet hosti fines ingresso structuros : ipsi plures manus è proditionis

conſciis

conſciis aſſumunt, & tanquam exploraturi quæ nuntiata fuerant, agmen præcedunt: quippe ante alios velle ſe pericula adire, ut hoſte conſpecto pedem ſenſim referentes, in inſidias ſcilicet eum protraherent. Verum iſti ad certum locum profecti, ubi præparatæ ipſis erant peregrinæ copiæ, clam mari advectæ, iis aſſumptis, prius quam animadverteret quiſquam, in urbem eas introduxerunt, tanquam cives, qui in hoſtem exierant, reducerent. Deinde quum mercenario illo milite urbem occupaſſent, civium in inſidiis locatorum alios exilio mulctarunt; alios in urbem receperunt. Debent igitur omnia ejuſmodi conſilia eſſe ſuſcepta, neque unquam noctu urbana multitudo in hoſtem temerè educenda.

CAP. XXIV.

De teſſeris.

IN dandis teſſeris cautio neceſſaria eſt, præſertim exercitu è colluvie plurium urbium aut populorum coacto, ne ſi unius rei duplex appellatio fuerit, cum ambiguitate teſſera detur. Verbi gratia DIOSCURI, TYNDARIÆ. Rei ſpecies una, nomina duo diverſa. Aut cum hæc dantur, MARS, ENYALIUS: MINERVA, PALLAS: GLADIOLUS, PUGIO: FAX, LUMEN: & ſimilia his; quæ ubi diſcrepant à recepta appellatione apud ſingulas hominum gentes, difficulter memoriæ inhærent. Poteſtque ea res damnum afferre; ſi quis exoticam appellationem rei

omnibus communis det loco tesseræ. Quare in exercitu è variarum atque inter se permixtarum gentium auxiliis conflato, aut inter socios populos, tessera ejusmodi non est utendum. Exemplo sit, quod Charidemo Oritæ, in Æolide rerum potienti, contigit, postquam Ilium hoc modo cepisset. Præfectus urbis Ilii famulum habuit, solitum ad prædas agendas semper egredi: maximè autem noctu & egrediebatur & ingrediebatur, quæ ceperat in urbem subinde introducens. Interea loci Charidemus, cognito hæc illum factitare, hominem sibi conciliat, & clandestinum cum eo colloquium habet. Ibi paciscuntur ambo, & persuadet famulo Charidemus, ut constituta nocte, quasi prædatum iret, oppido egrederetur. Jussit autem illum in equo nocte illa exire; ut porta illi penitus aperiretur; neque, ut alias erat solitus, per adapertas portæ fores, aut portula tantum sectitia patefacta ingrederetur. Famulus urbe egressus & cum Charidemo collocutus, milites loricatos triginta, pugiones, clypeos, & galeas occultas habentes, ab eo accipit. Quos ut silentio noctis abduxit, malis concinnavit indumentis, arma occuluit, & captivis aliis similes ipsos reddidit. Ita cum cæteris mulieribus & puerulis, ipsis quoque in speciem captivis, porta propter equum aperta, est ingressus. Milites statim ut sunt intromissi, cædis initium faciunt: ac cæso portæ custode, ad alia immania conversi facinora, portas in potestatem redegerunt. A quibus non longe quum abesset Charidemus,

mus, armatorum ordines è vestigio accurrunt, & urbem occupant. Mox etiam ipse, cum universis viribus ingreditur. Simul, hoc etiam Charidemus fecit. Partem exercitus in insidiis locavit; qui futurum provideret ut suppetias captæ urbi nonnulli venirent. Atque ita accidit. Nam Athenodorus Imbrius, qui non longè aberat, & exercitum habebat, ferre opem Iliensibus est conatus. Qui etiam ipse vicissim, quod res erat conjectura assecutus, nequaquam per illas vias in quibus insidiæ fuerant dispositæ Ilium profectus, sed aliud insistens iter, per noctem latuit & ad portas accessit. Quin & hujus nonnulli milites in turba, quasi de Charidemi exercitu essent, fefellerunt cum cæteris ingredientes. Verum isti, priusquam majore numero ingrederentur, per tesseram sunt agniti. Alii eorum foras se proripuerunt, alii circa portas perierunt. Nam his quidem tessera data fuerat TYNDARIDÆ; illis verò DIOSCORI. Adeo parùm abfuit, quominus repente urbs ab Athenodoro denuò reciperetur. Dandæ igitur pro tesseris sunt voces facile recordabiles, & destinatis actionibus germane & maximè convenientes. Cujusmodi sunt hæc: si venatum prædam eatur, DIANA AGROTERA venatrix. Si ad facinus aliquod furtim gerendum: MERCURIUS DOLOSUS, sive dolorum præses. Si ad vim faciendam; HERCULES. Palam aliquid instituitur, SOL & LUNA. Item alia his similia, atque omnibus communissima. Iphicrates verò præcipiebat, ut vigili ac circitori eadem tessera ne daretur,

 sed

ſed utrique diverſæ. Ut is qui prius fuerit interrogatus, reſpondeat, JUPITER SERVATOR; ſi contigerit hanc illi datam eſſe teſſeram; poſterius verò interrogatus, NEPTUNUS. Hoc enim pacto minimè decipiatur ab hoſtibus: minimequè ad eoſdem per transfugas teſſera deferatur. Si per errorem vigiles à ſeſe invicem aberrarint, ſibilo inter ſe utantur. Sed de eo prius oportet conveniſſe. Nam præter eum qui fuerit conſcius, nemo, neque Græcus, neque Barbarus, id ſigni intelliget. Prius tamen de canibus cogitandum, ne propter ſibilum aliquid ex iis capiatur incommodi. Uſi eo ſunt Thebis, qui arce Cadmea capta diſſipati ſunt: qui quum alii alios ignorarent, ad ſibilum ſunt congregati. Porrò de teſſera interrogari communiter & circitores debent & procuſtodes: nam alterum dumtaxat interrogari, nihil attinet: quippe etiam hoſtis tanquam circitor, queat interrogare.

CAP. XXV.

De ſignis aliis præter teſſeram.

NOn deſunt qui muro ſigno utantur, cum propter Panicos terrores, tum ut amicos melius dignoſcant. Hæc verò ſigna maximè propria utentibus, inimicis maximè ignota & ad cognoſcendum difficillima eſſe debent. Exempla mutorum ſignorum hæc ſunto. Quando noctes ſunt tenebroſæ, teſſeram rogare, & hoc amplius vocem aliquam adjicere, ac ſonum aliquem manifeſto edere:

edere: eum verò qui fuerit interrogatus, & tesseram respondere, & aliam insuper vocem adjicere, & sonum quendam manifestò edere. Quando lux clara est, eum qui tesseram rogat, pileum detrahere; aut si manu teneat, capiti imponere. Licet etiam in faciem pileum adducere, & à facie reducere. Licet item hastam inter accedendum figere, aut transferre in sinistram; aut sublatam tenere vel attollere: eum verò qui rogatur, & tesseram respondere, & horum aliquid, de quo prius convenerit, facere.

CAP. XXVI.

De circuitionibus.

PEriculosis temporibus circuitio facienda est, primo quidem in foro duobus lochis, sive manipulis cohortibusve, congregatis: quæ alternis vicibus ad muros accedent, armis, quorum fuerit copia, probè instructæ: mutum item signum exactè debent tenere; ut è longiore intervallo sese invicem dignoscant. Primæ vigiliæ circitores incœnatos oportet circuire: nam qui primam cœnati circumeunt, negligentius & intemperantius munus suum obeunt. Circuire autem sine laterna convenit, nisi admodum sæviat hiems, & densæ sint tenebræ. Sin aliter, laterna affulgeto: non in altum quidem; tegatur enim aliquo: sed in terram duntaxat, & quæ ante pedes sunt, lumen emittito. In urbe quæ equos alit, & equitationi est apta, equites ad circuitionem adhibendi.

Nam

Nam per frigora & pluvias, noctesque longas, citius absolvatur circuitio. Quidam etiam super muris circuitionem faciunt, ita ut alii quæ extra muros fiunt, observent, alii, quæ intra muros. Habento etiam circitores, cum noctes sunt tenebris obscuræ, lapides, & alium atque alium extra muros jaciunto. Sunt tamen qui hoc non laudent, quoties suspecti alii aliis sunt cives. Circuitiones ad imos muros fieri debent, circitoribus non ascendentibus, præter vigiles. Si exercitus, postquam malè pugnavit, afflictus est; aut si, quia multos suorum desideravit, aut quia vulnera multa accepit, vel propter defectionem sociorum, aut propter alium aliquem casum, animis conciderit, atque ad humilitatem fuerit redactus; ac propterea in periculo res versetur, vicino hoste; omnia quidem observanda sunt, quæ de vigiliis & circuitionibus antea scripsimus: & circuitiones tali tempore sæpius repetendæ sunt: sed cave id agas de industria, ut aliquos invenias è custodibus aut procustodibus, qui propter somnum aut lassitudinem ex labore negligentius officio fungantur. Non enim expedit, sic miserè jam affecto exercitui animos magis adhuc frangere: quod quidem futurum, fit verisimile, si turpius aliquid admisisse fuerit deprehensus: Quin danda tibi potius opera est, ut res afflictis procures, curando corpori & viribus reficiendis necessarias: & ut circitores ejusmodi temporibus, quando ad vigiles accedunt è longioris intervalli loco, fiant manifesti, voce aliqua procul edita, ut prin-

ut princeps custodem si dormiat excitetur, & ad respondendum quod fuerit interrogatus sese comparet. Optimum verò fuerit talibus temporibus, unumquemque ducum diligenter cum selectorum suorum manu circumire. Quando autem contrario modo affectus est exercitus, impensiore studio & severitate à vigilibus disciplina est exigenda. Dux verò nunquam hora eadem circuire debet: sed privatim per se tempus sumere: ne milites multo ante notum habentes ducis adventum, ea potissimum hora intentè custodiant. Sunt & qui monita hujusmodi probent: Præfecto enim urbi præceptum datur à nonnullis; si propter metum aliquem aut morbum nolit ipse circuire; scire tamen velit is, qui vigilum per singulas stationes officio non fungantur; hoc esse faciendum. Omnes qui in muro vigilias agunt de hoc prius oportet convenisse, ut laternas cuncti habeant: & ut una ex illis sit, ad quam principes vigilium omnes suas attollent: ea verò laterna è loco attollitor, unde omnes qui super muris sunt vigiles ipsam sunt visuri. Si nullus in oppido extet locus ejusmodi, extruatur è nonnullis rebus moles quantæ maximè poterit altitudinis. Inde illa unica laterna attollitor: & ad hanc è singulis stationibus vigiliarum suas quisque attollunto. Numerus deinde ineatur: ita scietur, utrum omnes vigilum principes sustulerint; an vigilum numero aliquis defuerit.

CAP.

CAP. XXVII.

De Panicis terroribus.

SOlent cum in urbe tum in castris tumultus & timores repentini, qua noctu, qua interdiu excitari, qui à nonnullis Pania *sive Panica* dicuntur. Est autem id nomen Peloponnesiorum proprium, maximè Arcadum. Eos igitur, qui hujusmodi tumultus sedare voluerint, jubent quidam ex compacto constituta cum oppidanis habere signa; quibus editis intelligent, Panicum esse terrorem. Sunto autem, exempli gratia: ignis signum aliquod, de quo prius convenerit, animadvertent in loco edi, qui omnibus in urbe, quoad ejus fieri poterit, est conspicuus. Optimum verò sit, præmonitos esse omnes milites, ut ii apud quos pavoris initium fuerit exortum, quieti in loco se contineant; alii PÆANA inclament, aut terrorem esse Panicum; quam vocem ut quisque audiverit, ad proximum transmittet. In qua igitur parte Pæanis acclamatio non fuerit reddita, scire licet apud eos metum versari. At si quid Prætor metuendum intellexerit, tuba dare signum debet. Esto autem notum omnibus, eo signo hostem designari. Die pugnæ, cum accepta est clades, ut plurimum timor homines occupat; interdum quidem & de die; noctu verò vel maximè. Hunc minorem aliquanto contingere necesse est, si omnibus militibus fuerit præceptum, ut quoad ejus fieri poterit, perpetem noctem in *stationibus*

apud

apud arma se teneant. Fore enim ut aliquid ipsis accidat. Fit igitur verisimile, ubi hoc milites cognoverint, non ex inopinato eventurum ipsis, si quid evenerit; neque ipsos subitis terroribus turbarum perditumque iri. Euphratas Lacedæmoniorum harmosta in Thracia, cum in ejus exercitu frequentes timores nocturni exorirentur; quia sedare eos aliter non poterat, hoc mandatum dedit: Quando aliquis nocturnus tumultus extiterit, ut illico milites ad arma in stragulis residerent; exurgeret staretve rectus nemo: si quis stantem rectum aliquem vidisset, imperavit omnibus, ut pro hoste haberent quicunque surrexisset. Sic enim cogitabat Euphratas; propter metum, quem hoc præceptum afferret, neminem ejus obliturum. Ad hæc, ut serio istud esse mandatum intelligeretur, & ut terror injiceretur; orto tumultu vulneratus est è melioribus & honestioribus aliquis; at non lethaliter: è vilioribus verò nonnulli sic, ut mors etiam sequeretur. Quo pacto paruere homines, & præ metu desiere tumultuari, atque è cubilibus prætrepidè exurgere. Etiam hoc modo Panicus terror est sedatus. Tumultus nocturnus castra occupaverat: præco facta audientia pronuntiat, SI QUIS NONEN EIUS DETULERIT, QUI EQUUM ADMISSUM PRIMUS FUERIT PERSECUTUS, PER QUEM TURBATUS EST EXERCITUS. Oportet autem, si quid in exercitu simile noctu contigerit, per singulas vigilias cuique locho, sive cohorti, aut ordini, *centurionem unum*

unum aut alterum in cornibus apponi, qui si aliquem è somno aut alia de caussa exorientem tumultum præsentiat, præsto confestim est futurus, & *militem* continebit, ac coërcebit. Quod ad cæteram multitudinem; cuique contubernio unus ad custodiendum apponatur: ut si qua existat perturbatio, hi qui vanos metus esse cognoscent, tumultum apud se quisque eorum componat. Contra si in hostili exercitu velis ipse tumultum ciere: immitte in eorum castra vaccas armentales cum tintinnabulis, & jumenta quæ prius vino potaveris. Die orto vigiles è stationibus non statim demittendi, priusquam, inquisitione habita, extra muros omnia esse tuta ab hostibus, significatum fuerit. Tum demum recedunto vigiles è stationibus; non tamen omnes *simul*; sed per partes; ne custodibus stationes unquam nudentur.

CAP. XXVIII.

Observationes variæ circa portas.

HUic quoque rei, quando in metu civitas versatur, providendum: ut cæteræ omnes portæ sint clausæ; una duntaxat aperta; qua difficillimè urbs aditur; & unde videri è spatio quam longissimo poterunt, qui appropinquaverint. In hac porta esto portula sectitia; ut corpora, duntaxat hominum, & quidem singula, per eam ingrediantur atque egrediantur. Nam hoc pacto (adsit modo custos prudens) minimè fallet aliquis; sive transfuga exeat, sive explorator introeat. Totam

Totam portam jumentorum caussâ & plaustrorum aperiri atque eorum quæ venum afferuntur, periculosum. Si quid frumenti aut olei,aut vini si fortè, similiumve rerum, vel plaustris,vel multitudine bajulantium inferendum sit in urbem: ad proximas portas convehi debent;ac celeriter & facilè,quoad ejus fieri poterit,intra muros recipi. Omnino verò cavendum, ne primo mane portæ inconsideranter aperiantur; verùm aliquantò serius. Nemo item est emittendus, nisi prius exploratis locis circa urbem. Cavendum etiam, ne prope eas portas quæ aperientur naves appellant; sed aliquantò longius. Nam apertis ambabus portis majore minoreque, multæ jam antea molitiones clandestinæ sunt patratæ, fraudibus atque occasionibus hujusmodi: unum enim exemplum afferam,unde multa quæ similiter gesta sunt, poterunt intelligi. Pytho Clazomenius, & qui in urbe se illi adjunxerant,observata diei parte,qua maxima erat omnium quies, plaustris de industria præparatis, quæ dolia invehebant, Clazomenas occupavit:plaustris in ea porta subsistentibus, è regione cujus milites mercenarii non procul oppido clam locatis quum alios civium fefellissent, alios antevertissent, nonnulli etiam illorum intra mœnia inceptum adjuvissent, urbem cœperunt. Iphidiades Abydemus Parium ad Hellespontum occupare volens, cum alia ad conscendendos noctu muros clam præparavit, tum etiam plaustra virgultis spinisque implevit,& portis jam clausis, accedere ad

muros jussit, tanquam civium Parianorum essent illa plaustra: quæ postquam portæ sese admoverunt, noctem ibi sub dio, quasi hostes metuerent, egerunt. Jussi autem erant, qui plaustra agebant, tempore constituto illa succendere, quo portæ fores cremarentur: ut postquam ad restinguendum incendium Pariani accurrissent, Iphidiades ab alia parte urbem ingrederetur. Hujusmodi exempla visum mihi colligere, ut omni tempore caveatis, neque præ simplicitate nimia temerè quemquam suscipiatis.

C A P. XXIX.

Armorum clandestina illatio.

NUnc de vasis agemus & oneribus, sive instrumentis quæ res vehendas capiunt, quibus in urbem illatis, quum intra ipsa occultum aliquid lateret, urbs & arx aliquando sunt occupatæ. Nam ab id genus fraudibus cavendum est, neque committendum, ut incogitantia circa illa peccetur. Maximè verò ad portæ custodem ea cura certis temporibus pertinet, quando aliquid foris adveniens, intrare urbem est necesse. Exemplo erit res ita gesta. Nam urbs occupata fuit, quam nonnulli intus prodebant, per festi publici solemnitatem, isto pacto. Omnium primo, militibus mercede conductis, qui ob id ipsum prius in oppidum venerant; nec non civibus, qui armis carebant, & incepti participes erant futuri; thoraces linei, sagula, galeæ, scuta, item ocreæ, gladii, arcus, sa-

gittæ, omnia hæc, inquam, intra urbem sunt allata, in capsis, composita instar onerum quibus dossuaria jumenta mercatorum onerantur, quasi vestes essent & merces aliæ. Hæc quum vidissent publicani qui in portu stationem habent, ceu vestimenta essent, & nihil præterea, sigillo obsignarunt, donec mercatores qui invexerant merces indicarent. Et hæ quidem capsæ prope forum conveniente loco sunt repositæ. Inter crates verò & viminea opera, & telam semitextam, illatæ sunt hastæ, & jacula involuta, positaque sunt omnia iis locis ubi nullam suspicionem erant allatura. Jam in vasis aceris & lanæ, peltæ parvique clypei inerant, acere & lana occultati alia item, quæ propter molis suæ modum commodius gestantur, sportis inerant, uva passa & ficubus plenis: in orcis frumenti, caricarum & olivarum, erant pugiones. Alii item in cucumeribus peponibus sunt illati, quum nudi intra cucumerum semina essent adacti. At doli architectum ipsum & ducem, qui extra urbem erat, in virgultorum onus abditum intulerunt. Ubi nox advenit, postquam omnes convenissent & singuli tempus aptum captassent, quo alii è civibus pleni vino erant, alios publica solemnitas tenebat occupatos, agendi sumtum est principium. Primo igitur solutum est onus virgultorum: atque inde statim emergens dux præsto fuit. Dein alii crates evolvere ad sumendas hastas & jacula: alius vasa aceris & lanæ aperire: quidam spartas rescindere: nonnulli capsis apertis arma pro-

mere: alii orcas frangere: ut eò citius pugiones arriperent. Atque hæc omnia, ad signum quod intra urbem datum fuerat, simul administrabantur, quum non magno spatio conjurati invicem distarent: eratque adeo quod tunc fiebat, simile, ut cum acies ad pugnam instruitur. Postquam omnes arma sibi apta induerunt, pars conjuratorum ad turres occupandas abit; & portas quibus alios sperabant ingressuros: pars curiam & inimicorum suorum domos invadunt: alii alia loca aggrediuntur. Quidam similia his incepta quum pararent, & clypeis egerent; quoniam nulla ratio alia apparandi necessaria, & arma inferendi suppetebat, vimina & artifices simul, ita *uti diximus*, introduxerunt. Hi palam quidem alia vasa texebant, noctu verò arma, galeas, & clypeos, quibus ansas aptarunt coriaceas aut ligneas. Sed neque navigiorum, quæ nocte vel die appellunt, sive illa sint magna, sive parva; cura atque inspectio debent negligi: quinimò intrare in illa custodes portus oportet; & ut Apostolei, (*ita rei maritimæ quosdam præfectos dicebant*;) merces quæ advehuntur inquirant: memores, Sicyonios, hac observatione neglectâ, detrimentum ingens accepisse.

CAP.

CAP. XXX.

De iis qui arma pro mercimoniis invehunt.

PRospiciendum etiam est armis illis, quæ vænalia inferuntur, & in foro promercalia exponuntur: item illis quæ in cauponis & pantopoliis solent reperiri : quæ si fuerint unum in locum collata, multa erunt. Videndum igitur ne volentibus statum civitatis sollicitare parata hæc sint. Facinus enim sit nimiæ stultitiæ, peregrè advenientibus arma detrahere ; quum interea in foro, & in amplissimis eorum diversoriis, multa extent congregata ; nec non armaria clypeorum, & pugionum arcæ plenæ. Quamobrem quæcumque arma aut fuerint invecta, aut aliàs collecta reperientur in urbe, ea neque proferri in forum, neque usquam alibi locorum nisi inDigmate haberi noctu debent: omnia verò quæ contra hanc formam publicè aliquis exposuerit, ea publico esse quæsita judicari debent.

CAP. XXXI.

Ratio mittendi literas occultas.

QUod attinet ad literas occultas, varia quidem & multiplex ratio est illas mittendi: sed de quibusdam privatim inter se convenisse prius oportet eum qui misit, & eum qui accepit. Quæ maximè fallere possunt

ſunt rationes hæ ſunt. Miſſa eſt epiſtola iſto pacto. Libet, aut poëtæ fabula, (cujuſcumque magnitudinis aut vetuſtatis Codex eſſet) injectus eſt in onera, aut alia vaſa. In libro autem ſcripta fuit epiſtola, punctis notatis ſuper literas *utiles*; puta, ſecundam, aut tertiam. Puncta autem illa litteris impoſita, minima eſſe debent, & quæ minimè appareant, niſi ei ad quem epiſtola mittitur. Ubi deinde liber ad eum pervenit, cui deferendus erat, epiſtola eſt ab eo deſcripta. Compunctas enim notis literas ordine collocans, è primo verſu ſelectas, deinde ſecundo, atque ita è cæteris, quæ in epiſtola fuerant comprehenſa cognovit. Quod ſi pauca literis ſignificare aliquis voluerit, hoc etiam modo, qui priori eſt affinis, utetur. Epiſtolam longiorem de rebus nonnullis palam & apertè ubi ſcripſerit; idem in iſta quoque epiſtola faciet, notas imponens literis, quicquid volueris ſignificaturas. Nota autem eſto quoad ejus fieri poterit, parum manifeſta, punctis quibuſdam impoſitis, aut interductibus longiuſculis. Ita apud alios res ſuſpicione omni carebit: ei vero ad quem mittitur, nota erit epiſtola. Mittatur homo nuntium aliquem ferens, aut etiam epiſtolam, de rebus aliis manifeſtis. In profecturi vero tabellarii ſolum calceorum indatur epiſtola atque conſuatur, ipſo inſcio. Ut autem nihil ſcriptis noceant neque lutum neque aquæ, ſcribatur in candido plumbo, quod malleo ad magnam tenuitatem fuerit ductum, ne literæ aquis deleantur. Ubi tabella-

bella-

bellarius quo opertebat pervenerit, ipſo noctu quieſcente, ſolvat hoſpes ſuturas calceamentorum. Poſtquam literas exemerit, legerit, alia clam ſcripſerit, ipſo adhuc dormiente, poſtremo inſuerit, hominem dimittat, exaratis literis aliis quas dabit ei palam ferendas. Hoc pacto nemo alius, ac ne tabellarius quidem ipſe, conſilii erit conſcius. Danda autem opera eſt, ut ejuſmodi futuræ fiant, quæ nullo pacto manifeſtæ ſint futuræ. Epheſum hoc modo literæ ſunt allatæ, & in urbem admiſſæ. Homo quidam eſt miſſus, habens epiſtolam in foliis ſcriptam: folia autem ulceri impoſita, ad tibiam erant alligata. Poſſit etiam inferri ſcriptura, auribus mulierum appenſa, in plumbeis chartis convoluta, quæ pro inauribus erunt. Allata etiam eſt à proditore quodam epiſtola de proditione, in caſtra hoſtium è regione caſtramentantium, iſto pacto. Equitum ad populandos inimicorum fines exeuntium, uni ſub thoracis alis conſuta eſt epiſtola; cui equiti mandatum fuerat, ut ſicunde hoſtes apparerent, de equo ſuo caderet; idque ſibi invito accidiſſe ſimularet, ac capi ſe vivum operam daret. Poſtquam ad caſtra foret ventum, daret epiſtolam cui oportebat. Alius equitem urbe emittens, frenorum habenis epiſtolam inſuit. Accidit verò & hujuſmodi caſus circa literas. Urbs quædam obſidebatur, in hanc cum eſſet lator literarum ingreſſus, proditori quidem, cui eas afferebat, non tradidit, ſed ad magiſtratum adiit, rei indicium deferens, atque ei dat li-

teras. Ille re cognitâ, epiſtolas quidem reddi eis juſſit, cui afferebat: quas autem ab iis acciperet, ut eas, ſi vera eſſent quæ indicabat, ad ſe deferret. Quod fuerat juſſus index, fecit. Magiſtratus literis acceptis, auctores earum accerſit, ſigna multorum eis oſtendit: fatentur illi ſua eſſe ſigna: tum apertis literis, rem omnem patefacit. Qui mihi videtur magnâ arte verum indagaſſe: quod literas ab exteris miſſas à tabellario non acceperit. Proditores enim & negare, & ab aliquo ſibi inſidias ſtrui, dicere poterant. Nunc reſponſa ad illas literas in poteſtate habens, fraudem ita arguit, ut proditores mutire contra nihil poſſent. Deferuntur etiam iſto pacto. Veſicam magnitudine parem ampullæ, cujuſcumquè illam magnitudinis eligere volueris pro copia rerum ſcribendarum, inflatam, dein firmè ligatam, ſiccato. Poſtea atramento, cui pluſculum glutini admixtum, ſcribe ſuper ipſa quicquid volueris ubi jam literæ ſiccæ fuerint, flatum veſicâ exime; & compreſſam indito in ampullam. Os autem veſicæ promineto ultra ampullæ operculum. Secundum hæc, ubi veſicam, quæ ampullæ eſt indita, inflatam ut quam maximè poterit fieri diſtendatur, oleo impleveris; quod prominet illius extra ampullam circuncide, & ejus ori apta ſic, ut nullum ejus veſtigium appareat. Hanc ampullam probe obturatam feras in aperto licet. Quippe oleum quod ei ineſt, pellucebit: neque aliud quicquam ei ineſſe apparebit. Factum antea hoc etiam eſt; quidam in tabella lignea

quum ſcripſiſſet, ceram ſuper illevit, & ceræ alia inſcripſit. Deinde ut ventum eſt ad eum cui ſcribebatur, is cerâ detersâ, & lectis quæ ſcripta erant, poſtquam alia ſimiliter ſcripſiſſet, hominem dimiſit. Dicitur etiam quidam, in buxeam tabellam quum ſcripſiſſet atramento quàm optimo, ſcripturam ſiviſſe deſiccari: tum autem albo illito, ne literæ apparerent, feciſſe. Poſtquàm igitur ad eum ventum, cui epiſtola mittitur, is tabellam in aquam immiſit. Ita quicquid fuerat ſcriptum in aquâ apparebat. Scribi etiam queat in tabellâ pictoris quicquid volueris. Deinde hâc dealbata & ſiccatâ, Lucifer eques pingendus, aut quidvis aliud pro libidine, puta, veſtimentum album, equus albus, aut ſi mavis alius coloris, nigro excepto. Deinde alicui tabella eſt danda, qui in templo, quod primum fuerit extra urbem obvium, eam pro donario ſuſpendat, ceu religione voti obligatus. Quando autem legere quæ ſcripta ſunt oportebit, ad ædem ſacram accedendum, & per ſignum quod prius convenerit tabulâ agnitâ, & domum allatâ, in oleo ponere ipſam oportet. Omnia igitur quæ ſcripta ſunt fient manifeſta. Declarabitur nunc à me ratio mittendi epiſtolas, illa quidem omnium occultiſſima, ſed & operoſiſſima. Eſt autem hæc. In talo ſatis magno foramina quatuor & viginti facito: ſena videlicet in quoque latere. Sunto autem talia foramina literæ *Græcorum*. Tu verò memento in quo latere prima literarum

 Alpha

Alpha fuerit locata, & illi proximæ. Cum igitur sermonem aliquem volueris exprimere, fili trajectione per foramina id tibi faciendum. In trajectione autem fili, orsus ab eo tali latere ubi est Alpha, *atque per id foramen trajecto filo*, proximè notatas literas transgressus, postquam ad latus illud perveneris, ubi est Jota, trajice rursum. Proximas deinde literas iterum omitte, donec illuc veneris ubi est *Delta*; ibi filum trajice. Præteri denuò proximè sequentes literas, usque dum sit ventum ad *Ypsilon*. Eo loci filum, ut prius, trajice. Atque ita fac in cæteris literis hujus sermonis, ΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΕΣΤΗΣΑΝ, EXERCITUS FIDEM MUTARUNT: scriptionis, inquam, loco, trajectione fili in cunctis literis utere, quasi esset nomen unum. Erit igitur quod mitteretur, velut glomus quidam fili circa talum. Illum verò qui ista leget, literas per foramina designatas in pugillaribus aut tabellis describere oportebit. Porrò exemtio contrario ordine fiet atque insertio sed quod literæ inverso ordine in pugillaribus describentur, id verò nihil refert; non enim propterea minus sermo cognoscetur. Quanquam plus sanè operis est in cognoscendis quæ scripta sunt, quàm in opere ipso conficiendo. Concinnius autem hoc fiet, si lignum unius quasi spithamæ vel dodrantis, secundum literarum numerum fuerit perforatum: deinde filum per foramina trajiciatur. Quoties autem bis in idem foramen fuerit filum trajiciendum,

sicut

ficut litera eadem bis continenter fcribitur: priufquam pofteriorem trajectionem facias, filum circa lignum circumducito. Fiet idem & hoc pacto. Tali aut ligni loco orbem ligneum lævigato: deinde in ejus ambitu literarum XXIV. elementa perforato. Vitandæ autem fufpicioni, alia quoque per medium orbem facito foramina: tum autem, per elementa continua ferie ita difpofita, filum trajice. Si quando autem litera eadem bis occurrat fcribenda, filo prius inferto in foramina medii circuli, iterum in literam eandem filum infere. Literas appello foramen unumquodque. Hoc quoque à nonnullis factum; ut in fubtiliffima charta, *five alia ad fcribendum materia*, longos verfus literis fubtilibus fcriberent; ita ut epiftola propter molis modum effet ad ferendum commodiffima: deinde ea fubjecta eft tunicæ humero: & extrema tunica eandem in partem replicata. Videtur igitur extra omnem fufpicionem futura epiftolæ latio, five quis tunicam induat, five ita ferat. Quod autem ejus rei quæ fubdole immittitur, difficilis cautio fit; teftimonio probari poteft. Nam qui Ilium colunt homines, à tanto tempore in eo laborantes, & tanta diligentia ad hoc difpofiti, nondum cavere poffunt, quo minus Locrides Ilium ingrediantur; qui tamen in eam rem ftudii tantum impendant, & tanta cautione utantur. Sed nimirum pauci ad fallendum attendentes fallunt; & ita multas in urbem Locridas inducunt. A vetuftio-

tuftioribus verò etiam hujuſmodi dolus eſt uſurpatus. Quum Timoxenus Potidæam prodere Artabazo vellet: mutuâ inter ipſos conventione factâ, conſtituerunt loca, alter urbis, alter caſtrorum, quò ſi quid invicem notum ſibi facere optarent; ſagittas mitterent. Ipſi autem circa ſagittæ crenas epiſtolam volventes, ac pennas deinde addentes, deſignata loca petebant. Sed accidit, ut fraus Timoxeni Potidæam prodentis palam fieret. Nam Artabazus quum in locum conſtitutum ſagittas jaceret, à ſcopo aberrans virum Potidæatam in humero feriit. Ad quem vulneratum turba undique, ut fieri amat in bello, accurrit. Hi ſtatim ſagittam acceptam ad duces attulerunt, atque ita fraus patuit. Hiſtiæus ſignificare aliquid Ariſtagoræ cupiens, quum nullâ ratione aliâ facere id poſſet: quippe cuſtodibus vias obſidentibus; ut difficile eſſet ei qui literas ferret, latere: ſervorum fideliſſimo caput raſit, raſum ſtigmatibus inuſſit, deinde eum donec renaſcens capillus ſuccreviſſet detinuit. Quod ut primùm accidit, Miletum proficiſci ipſum jubet. Nullum aliud notis inuſto dans mandatum, niſi hoc; ut poſtquàm Epheſum ad Ariſtagoram perveniſſet, juberet eum caput ſibi ſtigmatiæ radere; atque illud inſpicere. Stigmata autem, quid eſſet opus facto, declarabant. Scribi poteſt etiam hoc modo. Convenire prius oportet, literarum vocalium loco, puncta poſitum iri: tot nempe puncta, quota eſt in ordine literarum vocalis notanda. Exemplum hoc eſto:

Diony-

Dionysius pulcher. D:::N:::S:::SP::LCH..R *Heraclides venito*. H.R.CL:.D:.SV..N:.T:; Item alia ratio; In locum vocalium, quidvis aliud substituatur. Et literæ quidem istiusmodi in certum locum deferendæ sunt, ei notum ad quem diriguntur. Ut hic, simulac tabellarius in urbem venerit, vendiderit, emeritve aliquid, eo ipso cognoscat literas sibi venisse; easque in eo qui convenit loco esse, Ita si fiat, neque is qui fert, cui ferat noverit: neque eum qui accepit, accepisse, notum cuiquam fuerit. Multi in Epiro canibus in eam rem sic utuntur. Canem vinctum abducunt: deinde lorum circa collum applicant, cui epistola est inscripta: mox noctu sive interdiu dimittunt, qui necessariò ad eum locum abit, unde est abductus: atque hoc Thessalonicensium est inventum. Cæterum epistolæ de talibus rebus allatæ, statim sunt aperiendæ. Astyanacti tyranno Lampsaci missa epistola fuerat, indicium ejus conjurationis continens, per quam periit: idque propterea quod literas non illicò aperuit, neque iis contenta legit. Quum igitur rem neglexisset, atque alia negotia huic prævertisset, epistolam digitis tenens interiit. Cadmea quoque Thebis eandem ob causam est capta. Sed & Mitylenæ in Lesbo similia his acciderunt. Glus Persæ navarchus ascenderat ad Regem: in cujus conspectum qui admittuntur, fas eis non est ullum commentarium in manibus habere. Quum igitur de multis magnisque rebus memoriter esset ipsi agendum, dicendorum capita in ipsis inter-

intervallis quæ digitos manus ſeparant, ſcripſit. De his & ſimilibus portæ cuſtos debet eſſe ſolicitus; ne quid, ſive armorum, ſive literarum, clam in urbem inferatur.

CAP. XXXII.

Machinæ machinis oppoſitæ.

QUando autem hoſtis acceſſionem facit ad muros, ſive machinis, ſive hominum corporibus, ſic reſiſtendum. Ac primò adverſus ea quæ ſupra muros attolluntur, è turribus vel malis, aut ſimili modo alio, oportet ſublimiores machinas attollere, & funibus intendere; tegminibus munitas impenetrabilibus: ſuffitus quoque earum rerum adhibere, quæ fumi multum emittent. Accendendus etiam eſt ignis maximus. Turres quoque ligneæ ex adverſo erigendæ, & aliæ moles altæ, è corbibus arena plenis, aut lapidibus, vel lateribus. Poſſint etiam tela repellere, crates ex arundinibus textæ qua erectis, qua tranſverſariis. Ad hæc fuere, qui adverſus arietem, & id genus machinas, in mœnia irruentes, præparata munimina haberent; ſaccos aceribus plenos, pro muris appenſos, vaſa item lana referta, & utres inflatos è recente corio boum; nec non alia id genus ſimiliter impleta. Quando portam vel aliam muri partem machina quatit, laqueo prominentem partem, ſive roſtrum, oportet avertere; quo machina murum ferire nequeat. Præparandum etiam eſt ſaxum plauſtrale, quod dimiſſum in terebram incidat,
eamque

eamque conterat. Atque id ſaxum è tignis projectis eſt emittendum, cancri prehenſione ſuſpenſum. Ut autem à terebra ſaxum non aberret, perpendiculum prius demittendum; quod ubi recta in terebram incidet, ſaxum protinus eſt laxandum. Plurimum etiam juverit contra machinas mœnia perforantes; hæc eſſe præparata. Cognito ad quam partem murorum hoſtis machinam ſit admoturus, oportet te quoque arietem arieti contrarium comparare; interiore muri parte perfoſſa, uſque ad lateres partis exterioris, ne prius inimici reſciſcant. Ubi autem appropinquaverit tundentis machinæ roſtrum; tum demum intrinſecus ariete contrario tundendum; cujus quidem ictus ictu alterius eſt multo vehementior. Adverſus magnas machinas, ſuper quibus multi armati admoventur, & ex quibus tela mittuntur, cum alia, tum catapultæ & fundæ, atque etiam in tecta arundinacea ſagittæ igniferæ: adverſus iſta, inquam, machinamenta curare oppidani debent, ut qua acceſſionem ad muros ipſa ſunt factura, cuniculos occultos fodiant, quo machinarum rotæ impreſſæ ſidant, cuniculoſque ſubeant. Poſt iſta, è ſaccis arena impletis, & lapidibus, pro copia præſente, interior munitio erigenda; quæ ſupra machinam *hoſtium* erigetur, & tela illorum reddet inutilia. Simul, tegendi cauſſa prætendi vel deſuper intendi nuda vela, cum alia tum nautica, debent, præſidio futura adverſus tela, quæ intra urbem immittentur: nam & tranſgre-

dientia

dientia muros tela inhibebunt, & ut facilis eorum ſit collectio præſtabunt: quippe nullum eorum in terram cadet: atque hoc idem faciendum, quacunque in parte urbis tela ultra muros delata lædunt, vulneribuſque afficiunt miniſteria, & eos qui per vias ingrediuntur. Sicubi autem teſtudo admota muro, ſuffodere, aut dejicere partem ejus aliquam potuerit, huic malo præparandum eſt hoc remedium. Contra foramen quod hoſtis fodiendo fecerit, ingens excitandus eſt ignis. E regione autem dejecti muri foſſa interior ducenda, ne inimici ingrediantur. Simul faciendum, ut murum *interiorem* contra ruinam ædificando attollas, prius quàm murus ſuffoſſus cadat, ſi aliter conatum adverſariorum impedire nequeas.

C A P. XXXIII.

Incendium machinarum hoſtilium.

TEſtudinibus quas hoſtis admoverit, pix infundenda, ſtuppa item & ſulphur injiciendum, deinde virgultorum faſcem inflammatum fune ſive amento conjicere in teſtudinem oportet. Atque hæc & ſimilia de muro protenſa, machinis admovendis deſuper immittuntur. Modus autem eaſdem comburendi hic erit. Præparentur ligna ad inſtar ſagittarum, ſed prælonga & majora multò. Ad cujuſque ligni extrema cùm à ſuperiore, tum ab inferiore parte ſeparatim aptentur materiæ ad concipiendum ignem efficaces & validæ. Eſto autem teli hujus

hujus figura, quali solent fulmina depingi. Hoc igitur in machinam quæ admovetur conjicere oportet, ita præparatum, ut illi infigatur, & ut telo semel infixo ignis inhæreat duretque. Quod si in urbe aut muro turres aliquæ fuerint ligneæ; provisa his debent esse præsidia, quo ne cremari ab hostibus queant. *Id præstabunt cum alia*, tum coria cruda, præsertim si plura juncta opponantur. Si portis fuerit ignis injectus, ligna sunt aggerenda, & ignis maximus excitandus, donec fossa interior ducta fuerit: Ad hoc quæ erunt necessaria, ex copia præsente, *suppeditandum*: sin minus, ruina proximorum ædificiorum *saluti consulendum*.

CAP. XXXIV.

Quæ ad restinguendum ignem valent.

SI hostis ad munitiones tuas incendendas, apparatus concipiendo igni efficaces & validos admoverint, incendium aceto restinguendum. Non enim facile erit, ignem accendere. Magis tamen juverit, si prius ligna aceto linantur. Nam à materia aceto illita ignis abstinet. Eos autem qui è locis summè editis ignem restinguunt, munimen aliquod faciei oppositum habere convenit, ut ab invadente flamma minus sentiant incommodi.

CAP. XXXV.

Ignem arte excitare.

IGnem autem validum, & qui nulla arte restinguatur, ita parabis. Picem, sulphur,

ſtuppam, mannam, thus, *ſive mannam thuris*, tædæ ramenta, accende, & adverſus hoſtem admove, ſi quid illius ſuccendi volueris.

CAP. XXXVI.

Ratio impediendi ne admoveantur ſcalæ.

QUando ſcalæ applicantur, ſic reſiſtendum. Si ſcalæ admotæ ſumma ſuperent mœnia, poſtquam is qui ſcandit ad ſummum ſcalarum pervenit, tunc aut hominem, aut ipſas ſcalas lignea furca repellere oportet: ſiquidem alia ratione facere id nequeas, quod ex inferiore loco ſagittis petaris. Si ſcalæ jam *firmiter muris ſint aptatæ*, ipſæ quidem repelli non poſſunt, ſed quicunque ſcandendo ad ſumma pervenerint ſunt detrahendi. Si hæc vix poſſe fieri videantur, ex aſſeribus tabulatum inſtar forium conficiendum; deinde ubi ſcalæ admovebuntur, ipſis quæ applicantur ſcalis fores illæ objiciendæ, atque adeo ſupponendæ ſunt. Quando igitur ſcalæ ad fores acceſſerint, ſubductis foribus & ope vertibularum ante ſubjectarum retroactis, cadere ipſas neceſſum eſt: itaquè è regione illius loci applicari non poterunt.

CAP.

CAP. XXXVII.

Cognoſcere, & impedire eos qui cuniculos fodiunt.

EOs qui cavant cuniculos ita impedire oportet. Si videatur hoſtis cuniculos ſuffodere, foſſa altiſſima extra muros percutienda; ut ad foſſam cuniculus perveniat, & foſſores oculis ſubjiciantur. Debes etiam, ſi ſuppeditet copia, modicæ altitudinis murum in foſſa, firmiſſimum è ſaxis maximis ſtruere: ſi ad ſtructuram muri ſaxa non ſuppetant, congeriem lignorum & quiſquiliarum eo comportando. Si cuniculus ad foſſam fuerit perductus, ligna & quiſquiliarum congeriem ſuccende: atque alia omnia contegens effice ut fumus cuniculum ingrediatur, & cunicularios vexet. Poteſt enim fieri, ut multos eorum fumus extinguat. Fuerunt etiam, qui veſpis atque apibus in cuniculum immiſſis, magno ibi hoſtes incommodo affecerunt. Præterea oportet, ut quo in loco cuniculum hoſtis fodiet, ipſe quoque contrarium cuniculum fodias: intra quem inimicis reſiſtens, quicquid ex adverſo pugnabit, combures. Narratur vetus hiſtoria hujuſmodi. Amaſis olim Barcæos obſidens, cuniculos fodere incepit. Illi cognita Amaſidis molitione, vehementer angi & magna ſollicitudine affici; ne fortè hoſtis, prius quam deprehenderetur, voti compos fieret. De his apud ſe cogitans faber quidam ærarius, ra-

tionem hanc invenit. Clypei æramentum circumferens, & supra murum ponens, aures ei parti admovebat. Et alia quidem, ad quæ æs applicuerat, muta erant; qua verò regione cuniculus suffodiebatur, ibi sonus edebatur. Barcæi igitur, fossa è regione cavata, multos è fodientibus occiderunt. Quare nunc quoque *viri militares* eo invento utuntur, ut locum deprehendant, ubi cuniculus suffoditur. Et machinationibus quidem adversariorum qua ratione sit resistendum, hactenus est expositum. At cuniculos agere si qui volent, validissimum adversus hostem sepimentum hoc fuerit. Duum plaustrorum temones in unum colligabis, utrumque in partem alteram plaustri sui porrigens, ita ut sublimes attollantur, eodem vergentes. Tum autem varia ligna & texta viminea & quæcunque alia sepimentis faciendis apta, desuper injecta inter se vincies. Luto etiam interdum inunges; verum hoc fit rarissimè. Hanc igitur structuram ope rotarum, & adducere quocunque volueris, & reducere poteris. Atque sub hoc munimento latebunt qui cuniculos agent.

CAP. XXXVIII.

Ad hostem arcendum.

QUando autem hostes vel machinis, vel hominum vi muros adoriuntur; defensores intra oppidum in tres partes debent esse tributi: ut partem una pugnante, altera

altera quiescat, tertia ad certamen se præparet: atque ita semper, qui muros propugnabunt, integris erunt corporis viribus. Oportet etiam selectorum aliam manum numerosiorem, una cum ipso Prætore, muros assiduè lustrare: quæ subinde, ut quæque pars opprimetur, suppetias feret. Hostes enim id quod postea accedit magis formidant, quàm quod jam adest ac præsens est. Canes etiam hoc tempore vinciendi. Qui alioquin, armis per urbem strepentibus & hominibus huc illuc currentibus, insolita specie moti, obvios appetent. Qui de muro pugnant, variis hortatibus, pro cujusque meritis sunt excitandi: alios laudabis, alios rogabis: ira verò neminem inferioris sortis prosequeris. Quippe alacritatem pugnandi hoc illis pacto imminueris. Quod si propter negligentiam aut immodestiam in aliquos oportuerit animadvertere; in eos potius qui plurimum possident, & qui in civitate plurimum possunt, animadvertito. Simul enim alios quoque exemplo terrueris. Quibus autem potissimum temporibus horum unumquodque debeat usurpari, in libro Auditarum narrationum est expositum. Saxa manualia ut temerè jaciantur, permittendum non est. Quo autem jacta interdiu, possint noctu legi, hoc apparatu est utendum. Impositos cophinis viros funibus demittere oportet, qui conjecta saxa sint collecturi. Quo etiam pacto, postquam saxa fuerint collecta, eos viros conscendere mœnia oportet, cophinis iterum per funes demissis. Aut scalis in eam

rem utendum, è funibus confectis: quas quidem scalas haberi à collectoribus binas convenit; ut si nonnulli eorum aliquid offenderint, protinus ascendant. Nam portæ quidem noctu aperiendæ non sunt: sed scalis hujusmodi utendum, si usus postulaverit.

CAP. XXXIX.

Doli in hostem parandi.

PRæterea obsessos dolis hoc genus uti par est. In porta, & quidem in parte interiore, fossa percutienda, transitu hinc atque hinc relicto. Exeant deinde milites pauci, qui velitatione facta hostem alliciant; ut una cum ipsis fugientibus in urbem irrumpat. Igitur oppidanis, qui intra muros fuga se recipient, per vias hinc inde ad transeundum relictas ingrediendum erit. At hostes, qui neque antea quicquam de fossa cognoverint, neque præsentem videbunt, quippe superpositis rebus quibusdam occultatam, irruituros, atque intra urbem perituros, suadet ratio. Illo verò tempore per oppidi vias & pro fossa, armatorum partem stare dispositam est necesse. Si plures hostes se inferant, & volueris eos in potestate habere, portam *cataractam* de projectura suspensam, quæ mediæ portæ desuper incumbit, præparabis, è lignis crassissimis compactam: atque eadem ferrata esto. Quoties igitur irruentes hostes libitum erit excipere, portam hanc recta dejicito: hæc enim & ingressis

greſſis exeundi facultatem eripiet, & ne plures poſſint introire impediet. Quum præſertim qui ſtant ſuper muros, portis appropinquantem hoſtem telis petant. Semper autem oppidanos & qui ab illis ſtant præmonitos eſſe oportet, ſi per vim denuo inimici irruperint, in qua parte urbis congregari omnes debeant, ut etiam loci diſcrimine amici à cæteris dignoſcantur. Alioquin difficile, ut miſti è pluribus gentibus homines, qui cum armis & tumultu irruperint, ſeſe invicem agnoſcant. Non defuere, qui planè jam audacter ſe inferenti hoſti & propius muros ſuccedenti ſive noctu ſive interdiu, laqueos præpararent, per diem quidem occultos, per noctem verò non occultos, quo inimicos velitationibus quum pertraxiſſent, irretitos laqueis trahebant. Is laqueus è fune validiſſimo confici debet: pars autem illa quæ trahet, catena eſto dûum cubitorum, ne abſcindi queat. Reliqua pars, quam apprehendunt qui hoſtem trahunt, è fune erit. Omnino enim captus hoſtis aut prævalidis funibus, aut tollenonibus intra urbem ſuſpenſus trahitur. Si hoſtes vincula reſecare conentur, rurſus obſeſſi tollenonibus utuntur, & *impedituros ne præcidantur* demittunt. Catenæ enim ad talia, operoſa res, ægrè tractabilis, & ſimul inutilis.

CAP. XL.

Urbis per paucos custodiendæ rationes variæ.

SI urbs magna fuerit, neque suffecerit numerus inclusorum ad illam in orbem cingendam; volueris tamen oppidum ea quæ adest hominum copia defendere: oportet in illis locis qua facilior patet aditus, moles quasdam altas exstruere, ex iis rebus quæ ad manum aderunt: ut, si qui hostium vel vi, vel clam conscenderint, consilii inopes, desilire è locis sublimibus nequeant: sed præcluso descensu nullam prorsus *viam destinata perficiendi inveniant*. Porrò ad latera molium exstructarum, disponuntur utrimquè præsidia pro copia hominum quæ suppetet, ut si qui ex alto desilierint, eos occidant. Dionysius, urbis cujusdam potitus, quum oppidani partim mortui essent, partim aufugissent, retinere eam in potestate volebat: quoniam autem major ea erat quàm ut à paucis custodiri posset, curatores quosdam è suis cum paucis è civibus qui reperiri potuerunt, oppido præficit: ut quisque autem civis plurimum in civitate potuerat, hujus servis filias, uxorem, sorores, nuptum dedit: rebatur enim Dionysius, hoc pacto se consequuturum, ut heris hostes infestissimi evaderent, sibi amicissimi. Sinopenses cum Datama bellum gerentes, ubi jam in periculum res erat adducta, viris deficientibus, mulieres, quarum erant ad hoc inceptum accommodatissima corpo-

corpora, concinnarunt, & ad instar virorum quàm maximè fieri poterat armarunt. Armorum sive clypeorum loco & galearum, cados & similia his vasa ex ære iis dederunt: deinde mulieres per illas maximè partes murorum circumduxerunt, unde illas hostes erant conspecturi: cæterum tela jacere eas non sinebant; mulier enim jaciens, vel è longinquo spatio sese prodit. Atque hæc cum facerent Sinopenses, ne per transfugas res emanaret, diligenter cavebant. Si volueris plures in muro circitores apparere; binos in circuitione procedere oportet, ita dispositos, ut unius ordinis milites super humero sinistro hastas gerant, alter super dextro. Ita videbuntur esse quatuor. Si terni circumeant, primus super dextro humero hastam habeto, alter super sinistro: eadem ratio in cæteris servanda. Hoc pacto unus vir speciem duorum præbebit. De alimentis, frumento, & cæteris, quibus ad tolerandam obsidionem est opus; item quomodo aquæ ad potum aptæ reddi queant, in libro De apparatibus est expositum.

FINIS.

INDEX.

CAPITUM.

Quæ in Æneæ Commentario de toleranda obsidione continentur.

PRÆFATIO.

XXI. Obsi-

POPU-

POPULI, VIRI, LOCA,

in exemplis ab ÆNEA allatis nominatim memorata.

Cifra caput indicat, non paginam.

E. Ephe-

E.

G

H.

I.

L.

M.

N.

P.

R.

T.

FINIS.

APPENDIX
DE RE MILITARI
INCERTO AUTORE,
QUANQUAM CICE-
RONI TRIBUATUR,

RES militaris in tres dividitur partes, equites, pedites, classes. Equitum alas dicunt, ab eo quod ad similitudinem alarum ab utraque parte protegant acies, quæ nunc vexillationes vocantur à velo, quia velis, hoc est famulis utuntur. Est & aliud genus equitum, qui legionarii vocantur, protereа quod connexi sunt legioni. Verum ipsi pedites in duas divisi sunt partes, hoc est in legiones, & in auxilia. Auxilia à sociis, vel fœderatis gentibus mittebantur. Legio autem ab eligendo appellanda, quod vocabulum eorum desiderat fidem, atque diligentiam, qui milites probantur. Producendi verò tirones sunt ad campum, & ad secundum matriculæ ordinem in aciem dirigendi. Ita ubi simplex extensa fuit acies, ne quos sonitus, ne quas habeat crenaturas, ubi æqualis viarum spatio miles distet à milite, & præcipiendum ubi subito duplicent aciem, ita ut in ipso impetu, ad quem esse respondere solent, ordo servetur. Tertio præcipiendum ubi quadratam aciem repente constituant. Quarto inter gonum, quem Timeum vocant, acies ipsa vertenda est. Quæ ordinatio plurimum prodesse consvevit in bello. Auxiliates conducuntur, ex diversis locis, ex diversis numeris venientes, nec disciplina inter se, nec notitia, nec affectione consentiunt: alia instituta, alius inter eos est usus armorum. Necesse est autem tarde ad victoriam pervenire qui discrepant antequã dimicent. Legionibus semper auxilia tanque levis armatura in acie jungebantur, ut in his

prœliandi magis adminiculum esset, quàm principale subsidium. In omnibus autoribus invenitur singulos consules adversum hostes copiosissimos, nō amplius, quàm binas duxisse legiones, additis auxiliis sociorum. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, ut cuivis bello duæ legiones crederentur sufficere posse. Sciendum autem est in una legione decem cohortes esse debere, sed prima cohors reliquas, & numero militum, & dignitate præcedit. Nam genere atque institutione literarum viros electissimos quærit. Hæc enim suscipit aquilam. Id præcipuum signum in Romano est semper exercitu, & totius legionis insigne, imagines imperatorum. His divina & præsentia signa venerantur. Habet pedites M.C.V. equites loricatos C.XXII. & appellatur cohors miliaria. Hæc caput est legionis. Ab hac quum pugnandum est, prima acies incipit ordinari. Secunda cohors habet pedites clx. equites lxvi. & appellabatur cohors quintaria. Tertia cohors similiter habet pedites clx. equites lxvi. sed in hac cohorte tertia validiores probatissimos esse, quod in media acie consistat. Cohors quarta habet pedites clv. equites lxvi. Cohors quinta habet pedites clv. equites lxvi. Sed quinta cohors strenuos desiderat milites, quia sicut prima in dextero, ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hæ quinque cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites clv. equites lxvi. In prima quoque enucleari ascribendi sunt juniores, quia in secunda acie post aquilam, & imagines, cohors sexta consi-

confiſtit. Cohors ſeptima habet clv. pedites, equites clvi. Cohors octava habet pedites clx. equites clvi. Sed & ipſa animoſos deſiderat viros, quia in ſecunda acie conſiſtit in medio. Cohors nona habet pedites clv. equites lxvi. Cohors decima habet pedites clv. equites lxvi. & ipſa bonos conſuevit accipere bellatores, quia ſicut in ſecunda acie ſexta dextrum, ita decima ſiniſtrum poſſidet cornu. His decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet vi. Milia c. equites vi. centum xxx. Major autem interdum conſuevit eſſe, ut non tantum unam cohortem, ſed etiam alias miliarias ſi fuerit juſſa ſuſciperet. Tribunus major per epiſtolam ſtatuam imperatoris judicio deſtinatur. Minor tribunus pervenit, ut ex labore tribunus. Tribunus vocatur ex tribu, quia præeſt militibus quos ex tribu Romulus primus legit. Ordinarii dicuntur in prælio, quia etiam primi ſunt qui ordines ducant. Aquiliferi qui aquilam ferunt. Imaginarii qui imagines imperatoris ferunt. Optiones ab optando vocati, quia ante cedentes ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati eorum, atque vicarii ſolent univerſa curare. Signiferi, quia ſigna portant, qui nunc draconarii vocantur. Teſſerarii, qui teſſeras per contubernia militum nunciant. Teſſera autem dicitur præceptum ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellum movetur exercitus. Torquarii duplares, torquarii ſimplares. Torques aureus ſolidum virtutis præmium fuit, quod qui meruiſſet præter laudem interdum, & conſequebatur

commoda. Primus haſtatus item duas centurias, item ducentos homines ducebat in acie ſecunda, quem nunc Ducenarium vocant. Princeps autem primæ cohortis centurio ſemis, hoc eſt cl. homines gubernabat. Sic decem centuriis regebantur. Quibus magnæ utilitatis, vel magnus honor à veteribus eſt conſtitutus, ut cæteri milites ex tota legione omni labore ac devotione contenderent ad tanta præmia pervenire. Erant etiam centuriones, qui ſingulas centurias curabant, qui nunc centenarii vocantur. Erant decani denis militibus præpoſiti, qui nunc caput contubernii vocant. Secunda cohors habebat centuriones quinque. Similiter tertia, quarta, uſque ad decimam cohortem. In tota autem legione erant centuriones lv. Sed legati imperatorum ex conſulibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones, & uniuerſa auxilia obtemperabant in ordinatione pacis, vel neceſſitate bellorum, in quorum locum nuc illuſtres viros conſtat magiſtros militum conſtitutos. A quibus non tantum binæ legiones, ſed etiam plures numero gubernantur. Primus autem judex erat præfectus legionis habens cum primis ordinis communem dignitatem, qui abſente legato tanquam vicarius ipſam poteſtatem maximam retinebat. Tribunus, centuriones, cæterique milites præcepta ſervabant. Vigiliarum, ſive profectionis teſſera ab eodem petebatur. Si miles crimen aliquod admiſiſſet, autoritate præfecti legionis, à tribuno deputabatur ad pœnam. Arma omnium militum, item equi, ve-
ſtes,

ftes, annona, ad curam ipfius pertinebant. Difciplina, feveritas exercitus, non folum peditum, fed etiam equitum legionarium, præcepto ejus quotidie curabatur. Primum fignum totius legionis eft aquila, quam aquilifer portat. Dracones pro fingulis cohortibus à draconariis feruntur ad prælium. Sed antiqui, qui fcibant in acie commiffo bello celeriter ordines, aciesque turbari, atq; confundi, ne hoc poffet accidere, cohortes in centurias diviferunt, & fingulis centuriis, fingula vexilla conftituerunt, ita ut ex qua cohorte, vel quota effet centuria in illo vexillo literis effet fcriptum: quod intuentes vel legentes milites, in quantovis tumultu à contubernalibus fuis aberrare non poffint. Centuriones infuper, qui nunc centenarii vocantur, nimirũ bellicofos loricatos tranfverfis caffide criftis; quo facilius nofcerentur, fingulas jufferunt gubernare catervas, quatenus nullus error exifteret, quum cuncti milites fequerentur non vexillum fuum, fed etiam centurionem, qui fignum habebat in galea. Rurfus ipfæ centuriæ in contubernia divifæ funt, decem militibus fub uno papilione degentibus, unus quibus præeffet decanus, qui caput contubernii nominatur. Contubernium autem manipulum vocant ab eo, quod conjunctis manibus pariter dimicabant. Quemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur: Et habet una turma equites xxxij. Huic qui præeft, decurio nominatur. Centum enim decem decanii pedites,

quibus decani centuriæ præerant, ab uno centurione ſub uno vexillo gubernantur. Similiter xxxij. equites ab uno decurione ſub uno vexillo reguntur. Præterea ſicut centurio eligendus magnis viribus, procera ſtatura, qui haſtas, vel miſſilia pariter jaculetur & fortius: ſimiliter eligendus decurio, qui turmæ equitum præponatur, in primis habili corpore, ut loricatus, armis circundatus omnibus cum ſumma admiratione equum poſſit aſcendere, equitare fortiſſimè, contis ſcienter uti, ſagittas doctiſſimè mittere, turmales ſuos, id eſt ſub cura ſua equites poſitos erudire ad omnia, quæ equeſtris pugna depoſcit. Nunc qualiter inſtruenda ſit acies, ſi pugna immineat, dimicatiove, declaremus legionis exemplo, quod ſi uſus exegerit tranſcurri poſſit ad plures. Equites locantur in cornibus, acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in dextro cornu. Huic cohors ſecunda conjungitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta verò cohors ſiniſtrum ſuſcipit cornu. Sub ſigna autem & circa ſigna, nec uni etiam prima acie dimicantes, principes vocabantur, hoc eſt ordinarii, cæterique principales. Hæc erat gravis armatura, quæ habebat caſſides taura fructa, ocreas in dextris cruribus, ſcuta, gladios majores, quos ſpathas vocant, alios minores, quos ſemiſpathas nominant, plumbataſque quas primo impetu jaciant. Item bina miſſilia: unum majus ferro triangulo unciarum novem, haſtili pedum quinque ſemis,

ſemis, quod pilum vocabant, nunc ſpicula dicitur, ad cujus ictum exercitabantur præcipuè milites, quod arte & virtute directum ſcutatos pedites, & loricatos equites ſæpe tranſverberat. Aliud minus ferro unciarum quinque, haſtili trium pedum ſemis, quod tunc vinculum, nunc verutum dicitur. Prima acies principum, ſecunda haſtatorum armis talibus docetur inſtructa. Sed in ſecunda acie dextro cornu, cohors ſexta ponebatur, cui jungebatur ſeptima. Octava cohors mediam aciem tenebat nona comitante. Decima cohors in ſecunda acie, ſiniſtrum ſemper obtinet cornu. Inſtructoris verò lex eſt, ut primo exercitati veteres milites collocentur, quos antea principes vocabant. In ſecundo ordine circundati cataphractis, & optimi milites, cum ſpiculis vel lanceis ordinentur, quos prohaſtatos vocabant. Item inter ordins à tergo in latum ſex pedes diſtare voluerunt, ut haberent pugnantes ſpatium accedendi atque recedendi. Vehementius enim cum ſaltu, coriiſque tela mittuntur. In his duobus ordinibus ætate maturi, & uſu confidentes, muniti, & gravioribus armis collocantur. Hi adinuicem muri, nec cedere, nec ſequi aliqando debent, ne turbentur ordines, ſed adverſarios venientes excipere, & ſtando, pugnandoque repellere vel fugare. Tertius ordo diſponitur de armatis velociſſimis, de ſagittariis invocantibus, de bonis jaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus item ordo conſtituitur de ſcutatis expediſſimis,

mis, de sagittariis minoribus, de iis qui alacritatis vel Martiobartilis, quas plumbatas nominant, dimicant, qui dicebantur levis armaturæ. Secundum ergo stantibus primis tertium & quartum ordinem ad provocandum cum missilibus sagittis primo loco exire. Qui si hostes in fugam vertere poterint, ipsi cum equitibus persequentur. Si verò ab hostibus pulsi fuerint, redeunt ad primam, & ad secundam aciem, & inter ipsos recipiunt se ad loca sua. Prima autem, & secunda acies, quum ad pila (ut dicitur) ventum fuerit, totum sustinet bellum. In quarta acie ponebantur ballistarii, funditores, tragularii, fustibalatores, qui fustibalis lapides jaciunt. Fustis enim longus pedibus quatuor, cui per medium ligatur funda de corio, & utraque manu impulsus propè ad instar onastri dirigit saxa. Sextus ordo post omnes à firmissimis, & scutatis, & omni genere armorum munitis bellatoribus tenebatur, quos antiqui triarios appellabant. Hi ut requieti & integri acrius invaderent hostes, post ultimas acies sedere consueverant. Si quid enim primis ordinibus accidisset, de eorum viribus, reparationis spes tota pendebat. Omnes autem sagittarii, vel signiferi, quamvis pedites, vel loricas minores accipiebant, & galeas ad tertorem hostium ursinis pellibus turritas. Centuriones verò habebant cataphractas, & scuta, & galeas ferreas, sed transversis argentatis cristis, ut facilius agnoscerentur à suis. Illud autem sciendum, & modis omnibus retinendum. Commisso bello,

lo, prima ac secunda acies stabat in mora, quinarii quoque residebant, ferentarii quoque adversarios provocabant ante faciem procedentes. Si hostes fugare poterant, sequebantur. Si eorum virtute, ac multitudine premebantur, revertebantur ad suos, & post eos stabant. Excipiebat autem prælium gravis armatura, & tanquam murus, ut ita dicam, fortis stabat. Et non solum missilibus, sed gladiis comminus dimicabant. Et si hostes fugassent, non sequebantur gravis armatura, ne aciem suam, ordinationemque turbaret, ac dispersos recurrentes incompositos opprimerent. Sed levis armatura cum funditoribus, sagittariis, & equitibus fugientes sequebantur inimicos. Hac dispositione atque cautela sine periculo legio vincebat, aut superata servabatur incolumis, quia legionis vix est facile, nec fugere, nec sequi. Sed ne milites aliquando in tumultu prælii, à suis contubernalibus oberrarent, diversis cohortibus, diversa instituta signa pingebant. Præterea in adverso scuto uniuscujusque militis erat nomen literis ascriptum, deinde ex qua essent cohorte, quave centuria. Ex his autem apparet legionem bene institutam quasi munitissimam civitatem esse, quæ omnia prælio necessaria secum ubique portaret, ob repentinum hostium superventum, quæ etiam in mediis campis subito fossa valloque muniret. Habet præterea legio tubicines, cornicines, buccinatores. Tubicines ad prælium vocant milites, & rursum receptui canunt cornicines.

Quoties

Quoties ad aliquod opus exituri sunt soli milites, tubicines canunt. Quoties movenda sunt signa, cornicines canunt. Quoties autem pugnatur, & tubicines, & cornicines pariter canunt. Classicum item appellatur, buccinatores per cornu dicunt. Hoc insigne videtur imperii, quia classicum canit imperatore præsente, vel quum in militem animadvertitur, quia hoc ei ex imperialibus legibus fieri necesse est. Sive ergo ad vigilias vel gratias faciendas, sive ad opus aliquod vel ad cursionem campi exeunt milites, tubicine vocante operantur, rursum tibicine admonente cessant. Quum autem moventur signa, aut jam mota figenda sunt, cornicines canunt. Quod ideo in omnibus exercitiis, & processibus custoditur, ut in ipsa pugna facilius obtemperent milites, sive eos pugnare, sive stare, sive sequi, vel redire præceperint duces, si quid ratio manifesta sit semper in acie debere fieri, quod necessario videtur faciendum in prælio. De singulis centuriis quaterni equites, & quaterni pedites excubitum nocte faciunt, quia impossibile videtur in speculis vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes tesseram assunt divisæ vigiliæ, ut non amplius quàm tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ admittuntur, finitis horis à cornicine revocantur. Constructa acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita ut loricati omnes constructi, juncti sint peditibus, sagittarii autem, vel qui loricas non habent, longius evagentur.
A for-

A fortioribus namque peditibus peditum protegenda sunt latera, & à velocioribus, atque expeditis hostium cornua superfundenda atque turbanda. Scire dux debet contra Drungos, hoc est globos hostium, quotquot equites oporteat poni. Nam nescio qua occultione immò penè divina contra alios dimicant melius. Qui fortiores vicerant, ab inferioribus sæpius vincuntur. Quod si equites impares fuerint, more veterum velocissimi cum scutis levibus pedites ad hoc ipsum exercitati iisdem miscendi sunt, quos expeditos quasi volitantes velites nominabant. Quo facto, quamvis fortissimi equites hostium advenerint, tamen adversum mixtum agmen pares esse non possunt. Unum hoc remedium omnes duces veteres invenerunt, ut assuescere facerent juvenes currentes egregiè, & inter binos equites singulos ex his peditibus collocarent cum levioribus scutis, gladiis, atque missilibus. Elephanti in præliis magnitudine corporis, pariterque horrore formæ, ipsius novitate homines, equosque conturbant. Hos contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea Hannibal in Aphrica, rex Antiochus in oriente, Jugurtha in India copiosos habuerunt. Adversus quos resistendi cogitarunt genera armatorum. Tum in Lucania Centurio gladio manum quam promuscidem vocant, uni alter cædit. Bini cataphracti equi jungebantur ad currum, quibus insidentes amentatas sarissas, hoc est longissimos contos in elephantes

tes

tes dirigebant. Nam muniti ferrò nec à sagittariis quos vehebant belluæ lædebantur, & eorum impetum, equorum celeritate vitabant. Alii contra elephantes cataphractos milites immiserunt, ita ut in brachiis eorum, vel in cassidibus, vel humeris aculei ingentes ponerentur ferro, ne elephas bellatorem contra se venientem posset apprehendere. Præcipue tamen velites antiqui adversus elephantes ordinaverunt. Velites autem erant juvenes levi armatura, corpore alacri, qui ex equis optime missilia mittebant. Hi prætercurrentes ad latiores lanceas, vel majora spicula belluas occidebant. Sed crescente audacia, postea collecti plures milites pariter pila hæc missilia in elephantes congerebant, eosque vulneribus elidebant. Istud additum est, ut funditores cum fustibalis, & fundis rotundis lapidibus destinati illos per quos regebantur elephantes cum ipsis curribus affligerent, atque mactarent, quo nihil tutius invenitur. Postea venientibus belluis, quasi irrupissent aciem, spatium milites dabant. Quæ quum in agmen medium pervenissent, circumfusis undique armatorum globis, cum magistris atque militibus capiebantur illæsæ. Sed optima ratio est, & ad victoriam plurimum confert, ut electissimos de peditibus, equitibus, cum vicariis comitibus, tribunisque vacantibus, habet dux post aciem in subsidiis præparatos, alios circa cornua, alios circa medium, ut sicubi hostis vehementer insistat, ne rumpatur acies, pervolent subito ut suppleant loca, additaque virtu-

virtute inimicorum audaciam frangant. Hujus primi latores invenerunt imitati Carthaginenses, alteram post hoc ubique servaverunt hanc dispositionem. Nulla melior invenitur. Nam directa acies solum hoc agere debet, aut petere ut hostem repellat, aut fundat. Si cuneus sit agendus, aut forfex, superfluos habere debebit, de quibus cuneo forsitan faciens ducenda sit. Graviter ex abundantibus ducitur. Nam si de loco suo ordinatum militem transferre cœperis, universa turbabis. Quod si bellatorum copia tibi non abundat melius est habere aciem breviorem, dummodo in subsidiis colloces plurimos. Quum explorator hostium latenter aberrat in castris, omnes ad tentoria sua per diem redire jubentur. Statim deprehenditur explorator. Quum consilium tuum cognoveris adversariis proditum, dispositionem mutare te convenit. Quod fieri debeat tractato cum multis: quod verò facturus sis, cum paucissimis, vel fidelissimis, vel potius ipse tecum. Hæc Martii operis præcepta per diversos autores, librosque dispersa, nuper invite mediocritatem meam abbreviare jussisti, ne vel fastidium nasceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deesset in parvis. Neque enim degeneravit in hominibus Martius calor, nec sunt certe, quæ Lacedæmones, & Athenienses, quæ ipsos genuere Romani, nec armis plurimum aliquando valverunt. Nonne Macedones à Tessalis superatis Parthis usque ad Mediam bellando penetrarunt? Dacos autem & Mercesos, & Thraces inter belli-

bellicosos semper fuisse manifestum est, ut ipsum Martem fabulæ apud eos natum confirment. Longum erit si universam provinciarum vires enumerare contendam, quum omnis Romani imperii ditione consistat, sed longa securitas partim ad jus homines, partim ad civilia traduxit officia. Ita cura exercitii militaris primo negligentius agi, postea dissimulari, ad postremum olim in oblivionem perducta cognoscitur.

FINIS.